

Josip Pečarić
JELČIĆ U NAŠIM KNJIGAMA

JOSIP PEČARIĆ

JELČIĆ U NAŠIM KNJIGAMA

ZAGREB, 2022.

© Josip Pečarić, 2022,

Urednica:
Anđela Hodžić

KAZALO

UVOD	9
Prilozi	12
Akademik Dubravko Jelčić dobio nagradu za životno djelo Požeško-Slavonske Županije	12
Znanstveni skup “Akademik Dubravko Jelčić”	15
Održan znanstveni skup u čast akademiku Dubravku Jelčiću	20
Pečarić na predstavljanju knjige ‘Akademik Kuzma Kovačić’: Kipar posvećen Hrvatskoj	23
Dubravko Jelčić, intelektualac svjestan svoje odgovornosti	30
Bolje je biti Boras nego istinska znanstvena veličina!	33
HPEPP – Hrvatski publicistički eksploziv Pavković-Pečarić	40
D. JELČIĆ I J. PEČARIĆ, TUĐMANOVE TRI SEKUNDE, ZAGREB, 2004.	47
Dubravko Jelčić: Apostol hrvatske misli	47
Tri knjige dr. Franje Tuđmana i tri razmišljanja o njima	48
I. Povijest suvremenosti	48
II. II. O politici i o hrvatskoj politici	51
III. III. Tuđmanova misao hrvatske slobode	53
Misao o samostalnosti Hrvatske od zrinško-frankopanske urote do Tuđmana i Domovinskog rata	56
Apostol hrvatske misli	62
Dr. Franjo Tuđman, godinu dana poslije	64
Dr. Franjo Tuđman	79
Filozofska i politička podloga Tuđmanove ideje o pomirbi	82
Predsjednik Tuđman u mojim uspomenama	87
Melady o Tuđmanu	90
Povijesno djelo Franje Tuđmana	94
Franjo Tuđman i mrtav pobjeđuje	97

D. JELČIĆ I J. PEČARIĆ, KNJIŽEVNIK MILE BUDAK SADA I OVDJE, ZAGREB, 2005.	100
O Mili Budaku, opet. <i>Deset činjenica i deset pitanja s jednim apelom u zaključku</i>	100
Dubravko Jelčić: Mile Budak u očima kritike	113
D. JELČIĆ I J. PEČARIĆ, POVIJESNI PRIJEPORI, ZAGREB, 2006.	149
Izgubljene iluzije 1970. -1971.	149
“Hrvatsko proljeće” u Slavoniji	149
Zgode i nezgode hrvatskih književnika	157
Kulturni program hrvatskog nacionalnog pokreta – hrvatski otpor kulturnoj agresiji na Hrvatsku	166
Hrvatska danas, trideset godina poslije „proljeća“, deset godina poslije osamostaljenja	175
4. rujna 1991. (ulomak iz dnevnika)	181
Osobno stajalište (ulomci iz dnevnika), prvi niz	182
Vruće teme vrućih dana	182
Batinaši Hrvata uvijek su podobni	187
Od Škabrnje do Amerike	194
Logika dostojna mandrilizma	197
Studeni 2003.	200
Memento	205
Riječ priznanja i pohvale	205
Preporuka	207
Imperativ trenutka	209
Matematika i povijest	211
Pečarićeva pouka o logici	215
Pogovor	217
Razgovor Nenada Piskača s Dubravkom Jelčićem o knjizi Josipa Pečarića <i>U Boki kotorskoj svaki kamen govori hrvatski</i>	219
Audiatur et altera pars	222
Dragocjena knjiga	224
Marginaliziranje Bleiburga u našem tisku	226
Bleiburg u srcu	230
Pleno titulo	233
Otvoreni poziv Radoslavu Dabi	233
Nastavak davne prakse	234
Iz Dnevnika 29. srpnja 2005.	235
Hrvatska u suvremenom svijetu	236
Hrvatska i Europa nekad i danas	236
Razmišljanja o fašizmu, komunizmu i liberalizmu.....	243
Osobno stajalište (ulomci iz dnevnika), drugi niz	247
Uz 13. obljetnicu priznanja Republike Hrvatske	292
O JELČIĆU HITREC, STOJIC I MAGAŠ	294
Hrvoje Hitrec, Dubravko Jelčić	294
Miljenko Stojic, Dok revolucija teče	296

Vjekoslav Magaš, Antun Dubravko Jelčić: Tihi čovjek, snažnih uvjerenja i
postojanoga domoljublja298

AKADEMIK JOSIP PEČARIĆ – ŽIVOTOPIS 302

UVOD

Ova knjiga je zapravo nastavak na moju knjigu „Akademik Dubravko Jelčić“, dragovoljac.com. 2020. U prvom dijelu te knjige u uvodnom tekstu napisao sam o mojoj suradnji s akademikom Jelčićem slijedeće:

Sponosom mogu reći da sam mu bio i suradnik. Vjerojatno je on i bio najzaslužniji što sam napisao toliko publicističkih knjiga i članaka. Sjećam se da su me on i pok. Dubravko Horvatić nagovorili da svojevremeno počnem redovito pisati za Hrvatsko slovo. Bilo je to poslije njihovog sudjelovanja u predstavljanju mojih knjiga:

Srpski mit o Jasenovcu I. / Skrivanje istine o beogradskim konc-logorima, Drugo izdanje Element, Zagreb, 2000.

Srpski mit o Jasenovcu II /: O Bulajićevoj ideologiji genocida hrvatskih autora, Element, Zagreb, 2000.

Radilo se o godini kada je došlo do promjene vlasti u Hrvatskoj. Bili smo iznenađeni da je unatoč nove komunističke vlasti o tom predstavljanju izvijestio HTV u svom glavnom dnevniku.

Zajedničke knjige sam imao tri knjige s Jelčićem, a jedna je doživjela i ponovljeno prošireno izdanje:

1. *D. Jelčić i J. Pečarić, Tuđmanove tri sekunde, Zagreb, 2004.*
2. *D. Jelčić i J. Pečarić, Književnik Mile Budak sada i ovdje, Zagreb, 2005.*
3. *D. Jelčić i J. Pečarić, Povijesni prijepori, Zagreb, 2006.*
4. *D. Jelčić i J. Pečarić, Tuđmanove tri sekunde. Drugo prošireno izdanje, Zagreb, 2007.*

Prerana smrt Dubravka Horvatića je učinila da ne objavimo planiranu našu zajedničku knjigu Horvatić i ja.

Akademik Jelčić je napisao predgovore mojih knjiga:

Za hrvatsku Hrvatsku, Element, Zagreb, 2001.

Zločinački sud u Haagu, Zagreb, 2008.

Napisao je i recenziju knjige:

Rasizam Suda u Haagu / 15 godina ponavljanja istoga: Je li bilo uzalud? Zagreb, 2011.

Teško je pobrojati koliko je mojih knjiga predstavljao.

Na popisu Jelčićevih knjiga lako je vidjeti da Jelčić nema puno zajedničkih knjiga ali ih najviše ima sa mnom:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Antun_Dubravko_Jel%C4%8Di%C4%87

Pri tome na tom popisu nema naše četvrte zajedničke knjige.

Zanimljivo je vidjeti neke od stranih knjižnica u kojim se mogu naći naše knjige. Tako se prva ili četvrta (*Tuđmanove tri sekunde*) mogu naći u sljedećim knjižnicama: Bayerische Staatsbibliothek, München, Germany; The British Library, St. Pancras, London, United Kingdom; University College London, London, United Kingdom; New York Public Library System, New York, United States; Ithaca, NY, United States; University of Toronto Group, Toronto, Canada; University of Toronto Robarts Library, Toronto, Canada; Cleveland Public Library, Cleveland, OH, United States; University of Michigan, 818 Hatcher Graduate Library, Ann Arbor, MI, United States; HathiTrust Digital Library, Ann Arbor, MI, United States; Indiana University, Bloomington, IN, United States; UC Berkeley Libraries, Berkeley, CA, United States; Stanford University Libraries, Stanford, CA, United States;

Knjigu *Književnik Mile Budak sada i ovdje* imaju npr.:

Bayerische Staatsbibliothek, München, Germany; Staatsbibliothek zu Berlin - Preußischer Kulturbesitz, Haus Potsdamer Straße, Berlin, Germany; Humboldt-Universität zu Berlin, Universitätsbibliothek, Jacob-und-Wilhelm-Grimm-Zentrum, Berlin, Germany; Harvard University, Cambridge, MA, United States; New York Public Library System, New York, United States; University of Toronto Group, Toronto, Canada; University of Toronto Robarts Library, Toronto, Canada; HathiTrust Digital Library Ann Arbor, MI, United States; Indiana University, Bloomington, IN, United States; UC Berkeley Libraries, Berkeley, CA, United States

I knjiga *Povijesni prijepori* može se naći u nekoliko knjižnica kao što su: Bayerische Staatsbibliothek, München, Germany; University College London, London, United Kingdom; Indiana University, Bloomington, IN, United States.

Inače pokušavao sam da u Požegi ili Slavonskom Brodu tiskaju moju prvu knjigu. Nisam uspio, ali rečeno mi je da planiraju organizirati znanstveni skup u Požegi o Jelčiću i da ću kao njegov najbliži suradnik biti pozvan sudjelovati na njemu. I doista ovih dana je skup organiziran, ali nisam pozvan.

Neobično je to što me nisu pozvali, jer smo nedavno u HAZU predstavljali moju knjigu o akademiku Kuzmi Kovačiću i tada je u uvodnom govoru Predsjednik HAZU akademik Velimir Neidhardt rekao i sljedeće:

Znanstvenik i umjetnik

Za akademika Pečarića akademik Neidhardt je kazao da je matematičar svjetskog glasa, jedan je od vodećih svjetskih stručnjaka u području teorije nejednakosti s više od 1000 znanstvenih radova iz područja matematike, u široj javnosti naročito poznat po svom publicističkom radu u sklopu kojeg je objavio više od 135 knjiga posvećenih uglavnom temama vezanima uz stvaranje i izgradnju hrvatske države. „Rijedak je primjer da jedan akademik piše knjigu o drugom akademiku, pogotovo znanstvenik o umjetniku. Prvi predsjednik naše Akademije Franjo Rački na otvorenju Akademijine palače 1884. rekao je da se u ovom hramu rukuju znanost i umjetnost. I doista, u Hrvatskoj akademiji na djelu je sretna sinergija znanstvenika i umjetnika koja obogaćuje naš stvaralački duh i potiče našu kreativnost.

Upravo zahvaljujući toj sinergiji i komplementarnosti znanosti i umjetnosti Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti opravdava svoje ime i profilirala se kao institucija od najvišeg ugleda i povjerenja, koja radom svojih članova te znanstvenih i umjetničkih jedinica obogaćuje intelektualni i duhovni život Hrvatske, ali i Europe i svijeta. Da parafraziram Franju Račkog, ovom knjigom se znanstvenik Pečarić rukuje s umjetnikom Kuzmom Kovačićem“, rekao je akademik Neidhardt.

<https://narod.hr/kultura/kipar-kuzma-kovacic-zalosti-me-sto-je-oltar-domovine-izgubio-funkciju-i-sto-moje-kovanice-kuna-odlaze-u-povijest>

<https://bezcenzure.hr/toptema/predstavljanje-knjige-akademik-kuzma-kovacic/>

Riječi Predsjednika HAZU se sigurno mogu ponoviti i kada govorimo o mojim zajedničkim knjigama s akademikom Jelčićem. Akademika Jelčića sam spomenuo u svom govoru na tom predavljanju pa uz ovaj uvod dajem i taj govor.

Zato je prirodni nastavak prve knjige ova knjiga u kojoj sam dao dijelove iz naših zajedničkih knjiga kojima je autor bio sam Jelčić. Zapravo su dani njegovi tekstovi iz prve tri knjige jer u četvrtoj, koja je prošireno izdanje prve knjige, nije bilo novih Jelčićevih tekstova. Zanimljivo je da smo imali u planu i treće izdanje koje bi proširili s tekstovima bivšeg Predsjednika Vrhovnog Suda RH i tadašnjeg člana Ustavnog Suda RH dr. Milana Vukovića, ali to nije realizirano.

Kao prilog ovom Uvodu dajem i Jelčićev Predgovor knjige Mladena Pavkovića, koji je dan i u drugom proširenom izdanju te knjige pa je dan i moj govor na nedavnom predavljanju te knjige kao i govor predavljača don Anđelka Kaćunka kome je 'moto' predavljanja bio upravo Jelčićev predgovor.

Na kraju su dani tekstovi o akademiku Dubravku Jelčiću Hrvoja Hitreca, Miljenka Stojica i Vjekoslava Magaša

Akademik Josip Pečarić

PRILOZI

14.04. 2011.

AKADEMIK DUBRAVKO JELČIĆ DOBIO NAGRADU ZA ŽIVOTNO DJELO POŽEŠKO-SLAVONSKE ŽUPANIJE

14 travanj 2011. godine na svečanom obilježavanju Dana Požeško-slavonske županije nagradu za životno djelo dobili su dr. Ivan Ivica Šreter iz Pakraca (posthumno) te akademik Dubravko Jelčić.

U ime nagrađenih okupljenima se obratio akademik Dubravko Jelčić, zahvalivši se na dobivenim priznanjima.

- Svi smo mi primajući danas ovu nagradu sretni što smo imali priliku i mogućnost da bez sebičnih ciljeva služimo svome hrvatskom narodu i da sudjelujemo u stvaranju naše hrvatske države. Smatramo to svojom povlasticom. Ali sve što smo mi učinili i dali, nije vrijedno spomena i ne može se usporediti s onim što je dao dr. Šreter i što su dali naši časni i hrabri hrvatski branitelji kojih se ovom prigodom uz dvadesetu obljetnicu stvaranja Hrvatske sjećamo s ponosom i zahvalnošću. Sva naša imena blijede pred njihovim imenima, sve naše zasluge ništavne su prema njihovim žrtvama i što god smo radili i uradili, koliki god smo doprinos dali, sve bi to bilo bez učinka da nije bilo onih koji su svojim životom izvojevali pobjedu u Domovinskom ratu. Bez te pobjede ne bi bilo ni Hrvatske, a bez nje bi sve što smo mi radili bilo besmisleno i bezvrijedno. Primajući sa zahvalnošću ovu nagradu, primamo je kao poticaj i obvezu da svatko od nas na svom području djelovanja, bilo gospodarsko, javnom ili kulturnom činimo najbolje što možemo za razvoj našega kraja - kazao je, među ostalim, akademik Jelčić.

http://info.hazu.hr/hr/o-akademiji/jedinice/zavod_pozega/zavod_pozega_info/

ZNANSTVENI SKUP “AKADEMIK DUBRAVKO JELČIĆ”

Zavod za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Požegi u suradnji sa Zavodom za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjekom za povijest hrvatske književnosti i Gradskom knjižnicom Požega organizira 28. i 29. listopada 2022. znanstveni skup „**Akademik Dubravko Jelčić**“ u spomen na prvog voditelja Zavoda HAZU u Požegi.

Predavanja će održati: izv. prof. dr. sc. Katarina Aladrović Slovaček, dr. sc. Ana Batinić, Sani Sardelić, prof. dr. sc. Anica Bilić, dr. sc. Dubravka Crnojević Carić, dr. sc. Ana Lederer, dr. sc. Lucija Ljubić, dr. sc. Ivica Matičević, dr. sc. Ivan Missoni, Mirko Ćurić, prof., dr. sc. Vlasta Novinc, dr. sc. Antun Pavešković, mr. sc. Božidar Petrač, dr. sc. Martina Petranović, akademik Boris Senker, dr. sc. Vesna Vlašić, doc. dr. sc. Karolina Vrban Zrinski i dr. sc. Ivana Žužul.

Znanstveni skup se održava u prostoru Gradske knjižnice Požega, Antuna Kanižlića 1, Požega.

Subota, 29 Listopad 2022

Gradska knjižnica Požega

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Požegi,

Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU,
Odsjek za povijest hrvatske književnosti
i
Gradska knjižnica Požega

imaju čast pozvati Vas na
znanstveni skup

AKADEMIK DUBRAVKO JELČIĆ

koji će se održati 28. i 29. listopada 2022. u
Gradskoj knjižnici Požega,
Antuna Kanižlića 1, Požega

28. listopada 2022. (petak)

Gradska knjižnica Požega, Antuna Kanižlića 1, Požega

18,00 sati

Otvorenje znanstvenoga skupa

PREDAVANJA

18,15 – 20,00 sati

Izv. prof. dr. sc. Katarina Aladrović Slovaček
Mjesto požeških pisaca u pregledu povijesti
hrvatske književnosti akademika Dubravka Jelčića

Dr. sc. Ana Batinić; Sani Sardelić, prof.
Jelčićev Šegedin

Dr. sc. Anica Bilić
Jelčićeva matošiana

Dr. sc. Dubravka Crnojević Carić
Dramaturgija straha u romanu *Strah*

Dr. sc. Ana Lederer
Jelčićev *Dnevnik od rujna do rujna 1989 – 90.*

Dr. sc. Lucija Ljubić
Dubravko Jelčić na *Krležinim danima u Osijeku*

Dr. sc. Ivica Matičević
Požar Kosora/strast Jelčića: filološka avantura bez kraja

Dr. sc. Ivan Missoni
Spomena vrijedno: Požega u tekstovima Antuna Dubravka Jelčića

29. listopada 2022. (subota)

Gradska knjižnica Požega, Antuna Kanižlića 1, Požega

PREDAVANJA

10,00 – 13,00 sati

Mirko Čurić, prof.

Jelčičevi Matoš i Strossmayer

Dr. sc. Vlasta Novine

„Duša koju je oblikovao živi život“ –
tekstovi Dubravka Jelčiča o književnicima, životu, kulturi ...

Dr. sc. Antun Pavešković

Andrić kao Jelčičeva (i naša) tema

Mr. sc. Božidar Petrač

Jelčičeva *Književnost u čistilištu*

Dr. sc. Martina Petranović

Hrvatska dramska književnosti i kazalište u *Povijesti
hrvatske književnosti* Dubravka Jelčiča

Akademik Boris Senker

Drama i dramatičari u *Povijesti hrvatske
književnosti* Dubravka Jelčiča

Dr. sc. Vesna Vlašić

Gradovi i ljudi u zapisima Dubravka Jelčiča

Doc. dr. sc. Karolina Vrban Zrinski

Matoševa *Stara pjesma* u novom pjesničkom prostoru

Dr. sc. Ivana Žužul

Jelčičeva ideja prikazivanja hrvatske književne baštine u
Stoljećima hrvatske književnosti

<https://www.info.hazu.hr/events/znanstveni-skup-akademik-dubravko-jelcic/>

ODRŽAN ZNANSTVENI SKUP U ČAST AKADEMIKU DUBRAVKU JELČIĆU

U organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi, Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjeka za povijest hrvatske književnosti te Gradske knjižnice

Požega, održan je Znanstveni skup „Akademik Dubravko Jelčić“, kojemu su uz brojne predavače te voditelja požeškog Zavoda za znanstveni i umjetnički rad akademika Milka Jakšića i upraviteljicu dr.sc. Snježanu Jakobović, prisustvovali i zamjenik gradonačelnika grada Požege Borislav Miličević te zamjenik županice Ferdinand Troha.

Dubravko Jelčić rođen je u Požegi 1930. godine, maturirao je u Slavanskom Brodu 1951. godine, Filozofski fakultet u Zagrebu završio je 1956. godine, a doktorat znanosti iz područja književnosti postiže 1974. godine. Bio je profesor u srednjoj školi u Osijeku, zatim dramaturg u Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku, nakon čega je radio kao profesor u srednjoj školi u Travniku. Istaknuti akademik Jelčić objelodanio je nekoliko stotina znanstvenih, stručnih i literarnih radova, od kojih su većina skupljeni u tridesetak samostalnih knjiga. Bio je izvršni, a zatim i glavni urednik edicije Matice hrvatske Stoljeća hrvatske književnosti.

Ovom prigodom akademik Milko Jakšić zahvalio je svima koji su se odazvali ovom Znanstvenom skupu te naglasio kako je obitelj akademika Jelčića poklonila Zavodu cijelu njegovu biblioteku koja je dopremljena u Požegu.

Sve prisutne ispred grada Požege i Požeško-slavonske županije pozdravili su i zamjenik gradonačelnika Borislav Miličević te zamjenik županice Ferdinand Troha.

Izvor: [Požega.hr/Požeško – slavonska županija](http://Požega.hr/Požeško-slavonska-županija)

https://www.pozega.hr/index.php?option=com_k2&view=item&id=5452:odrzan-znanstveni-skup-u-cast-akademiku-dubravku-jelcicu&Itemid=323

PEČARIĆ NA PREDSTAVLJANJU KNJIGE ‘AKADEMIK KUZMA KOVAČIĆ’: KIPAR POSVEĆEN HRVATSKOJ

12. studenoga 2022.

Foto: Fah; fotomontaža: Narod.hr

U Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti predstavljena je nova knjiga akademika Josipa Pečarića pod naslovom “Akademik Kuzma Kovačić”. Knjiga je posvećena životu i radu ovog istaknutog suvremenog hrvatskog kipara, uz brojne fotografije, Kovačićeve intervjuje, govore i druge tekstove.

> **Kipar Kuzma Kovačić: Žalosti me što je Oltar Domovine izgubio funkciju i što moje kovanice kuna odlaze u povijest**

<https://narod.hr/kultura/kipar-kuzma-kovacic-zalosti-me-sto-je-oltar-domovine-izgubio-funkciju-i-sto-moje-kovanice-kuna-odlaze-u-povijest>

Tom je prigodom autor knjige akademik Josip Pečarić održao prigodni govor, kojeg prenosimo u cijelosti:

“Dopustite mi da vas sve lijepo pozdravim i zahvalim Hrvatskoj AKADEMIJI Znanosti i Umjetnosti što je organizirala predstavljanje knjige „Akademik Kuzma Kovačić“ kao i Predsjedniku Akademije akademiku Velimiru Neidhardt na njegovim pozdravnim riječima. Knjigu je uredila Anđela Hodžić, a korice su

sjajno djelo Branka Hrkača. Zahvaljujem i predstavljateljima knjige likovnom kritičaru Milanu Bešliću i književniku Hrvoju Hitrecu. S Hitrecom smo Kuzma i ja sudjelovali u obilježavanju godišnjice smrti našeg prijatelja prof. dr. sc. Miroslava Tuđmana. O tome je u knjizi tekst Tribina o Miroslavu Tuđmanu. A Milan Bešlić se spominje u tekstu Ivana Aralice koji je dio Uvoda knjige”, istaknuo je akademik Pečarić na početku svojeg govora.

Spomenici u Škabrnji i Zagrebu simboli su ljubavi i žrtve za Domovinu

Zagreb, 9.11.2022.- U Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u srijedu je predstavljena knjiga “Akademik Kuzma Kovačić”, autora akademika Josipa Pečarića, posvećena životu i radu suvremenog hrvatskog kipara, uz brojne fotografije te Kovačićeve intervjuje, govore i druge tekstove.

foto HINA/ HAZU/ ua

“Knjiga je jedna od mojih knjiga koje govore o mojoj suradnji u domoljubnom radu s nizom istaknutih Hrvata. Taj dio mog rada o kome pišem u svojim knjigama danas neki nazivaju „Pečarićeva Hrvatska“. O toj “Pečarićevoj Hrvatskoj” prvi je pisao hrvatski književnik i kolumnist dr. sc. Damir Pešorda u uvodu moje knjige ‘Ako voliš Hrvatsku svoju’ koju je tako i naslovio. Na to se nadovezao profesor književnosti sa Sveučilišta u Mostaru dr. sc. Marko Tokić predstavljajući tu knjigu na svom sveučilištu 05. 12. 2014.

> **U ponedjeljak predstavljanje knjige akademika Pečarića ‘Ja sam Pobjednik’ Nikola Štedul**

<https://narod.hr/kultura/nova-knjiga-akademika-pecarica-bojna-cavoglave-thompsonofobija-thompson-na-udaru-sve-do-danas>

> **Nova knjiga akademika Pečarića ‘Bojna Čavoglave / Thompsonofobija’:
Thompson na udaru sve do danas**

<https://narod.hr/kultura/nova-knjiga-akademika-pecarica-bojna-cavoglave-thompsonofobija-thompson-na-udaru-sve-do-danas>

Četiri stupa Hrvatske

Tokić je tada naglasio, piše Glas Brotnja, 05. 12. 2014., da svi koji poznaju akademika Pečarića znaju da je Hercegovac iz Boke Kotorske, ali i čovjek kojemu četiri stupa njegove Hrvatske čine: Franjo Tuđman, Dario Kordić, Marko Perković-Thompson i biskup Vlado Košić, dodavši:

O njima je pisao, progovorio o njihovoj ljubavi prema Hrvatskoj, prema Hrvatima, ali pisao je akademik Pečarić i o generalu Praljku, hrvatskom branitelju Veljku Mariću naglašavajući kako neće biti sretan dok i zadnji hrvatski branitelj ne izađe iz zatvora. Akademik Pečarić voli Hrvatsku svoju, no osim što piše o onima koji vole i žive Hrvatsku on piše i o onima koji ne vole Hrvatsku i svoj hrvatski narod, pa upravo zbog toga što jasno i glasno upućuje na aktualno stanje u zemlji Hrvata često je prešućivan od medija u službi aktualne vlasti.

Zagreb, 9.11.2022.- U Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u srijedu je predstavljena knjiga “Akademik Kuzma Kovačić”, autora akademika Josipa Pečarića, posvećena životu i radu suvremenog hrvatskog kipara, uz brojne fotografije te Kovačićeve intervjuje, govore i druge tekstove.

foto HINA/ HAZU/ ua

Veliki napadi onih koji ne vole Hrvatsku

Prve knjige koje su u naslovu imale i ime nekog od onih „koji vole i žive Hrvatsku“ bile su knjige o „Utemeljitelju Republike Hrvatske“ za kojega sam s

ponosom isticao da je akademik. Zato sam i ove godine povodom stote obljetnice rođenja Franje Tuđmana u Vukovaru govorio o njemu i HAZU, ali i konstatirao da su zapravo sve moje publicističke knjige – knjige o njemu. **Veliki napadi onih koji ne vole Hrvatsku i svoj hrvatski narod od početka ovog stoljeća bile su na Marka Perkovića Thompsona** pa su poslije knjiga s Tuđmanovim imenom u naslovu slijedile i knjige o njemu.

Kako smo zajedno prof. Tokić i ja uz Darija Kordića dodali i generala Slobodana Praljka, kad se svojim žrtvovanjem za Hrvatsku uzdignuo do jednog od najznačajnijih Hrvata u povijesti, s dr. Miroslavom Međimorcem objavio sam i knjige o velikom hrvatskom generalu. Iako je danas i u RH – i ne samo u RH – zabranjeno i samo spominjanje imena generala Praljka ipak se prva naša knjiga o njemu može naći u knjižnicama kao što su npr. The British Library, Queens Public Library, San Francisco Public Library ili na sveučilištima: University College London, Harvard University, Yale University, Cornell University, University of Toronto, University of Pittsburgh, University of Wisconsin – Madison, University of California Berkeley.

Prirodno su slijedile knjige o ostala dva stupa „Pečarićeve Hrvatske“: Dariju Kordiću i Biskupu dr. Vladu Košiću. Ali ne samo o njima. Profesor Tokić je spomenuo kako pišem o onima koji vole i žive Hrvatsku.

66 knjiga

Ali mene je zanimalo jesu li Tuđman, Praljak, Kordić, Thompson i Košić jedini o kojima se na osnovu mojih knjiga mogu napisati knjige o njima tj. o mojoj suradnji s njima. Drugim riječima: Koliko ima takvih koje spominjem u svojim knjigama toliko da s takvim tekstovima mogu napraviti knjigu posvećenu i takvim izuzetnim Hrvatima? I doista do sada sam uspio napraviti 66 knjiga o takvima, a među njima su i akademici Dubravko Jelčić, Ivan Aralica, Stanko Popović, Smiljko Ašperger, Andrej Dujella, Slobodan Novak, Slaven Barišić, Nenad Trinajstić, Vladimir Paar, Kuzma Kovačić i Ivo Padovan. Tu je i Zvonimir Janko, dopisni član HAZU, ali i Ivan Gutman – Hrvat koji je redoviti član SANU.

Ali kada je u pitanju Kuzma Kovačić onda bi mogli reći da je ova knjiga mnogo više jer je njegova osnovna djelatnost kao kipara posvećena Hrvatskoj, pa su dani i njegovi tekstovi iz tog dijela njegovog stvaralaštva, kao i njegovi domoljubni tekstovi koji nisu dani u mojim knjigama.

Aralica ostao zadivljen

Kao što su Pešorda i Tokić izdvojili moj rad o Predsjedniku Tuđmanu, isto možemo reći i kada govorimo o Kuzmi Kovačiću. Dok sam ja povodom stote obljetnice rođenja hrvatskog predsjednika govorio u Vukovaru tako je on govorio na Svečanoj tribini „100. obljetnica rođenja utemeljitelja hrvatske države Franje Tuđmana“, Zagreb, Dvorana nacionalne i sveučilišne knjižnice, 11. svibnja 2022. Ali tu su najznačajniji njegovi spomenici hrvatskom predsjedniku u Škabrnji i Zagrebu i zato sam kao dio Uvoda knjige dao i tekst akademika Ivana Aralice koji sam ranije spomenuo. Ispod naslova tog teksta možete naći slijedeće:

Ostao sam zadivljen, Kuzma je uspio – spomenik ima “ono nešto” što je Tuđman nosio u sebi – ovim riječima Aralica opisuje svoje dojmove kada je prvi put vidio spomenik Tuđmana u Škabrnji

Zagreb, 9.11.2022.- U Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u srijedu je predstavljena knjiga “Akademik Kuzma Kovačić”, autora akademika Josipa Pečarića, posvećena životu i radu suvremenog hrvatskog kipara, uz brojne fotografije te Kovačićeve intervjuje, govore i druge tekstove.

foto HINA/ HAZU/ ua

Aralica je još u Škabrnji Kuzmi izrazio želju, u tom trenutku miljama udaljenu od ostvarenja, da se taj kip, u novom odljevku, nađe na nekom od zagrebačkih trgova. Po volji bi mi bilo više njih, a bio bih najzadovoljniji kad bi se našao na Zrinjvcu, ispred ulaznih vrata, s drugu stranu ulice, zgrade HAZU. Pa, pobogu, uz sve ostalo, bio je i akademik!

Tuđman kao akademik

I Aralica je primijetio ono na što sam ja volio ukazivati kako ne vole spominjati da je Tuđman bio akademik što je i bio razlog zašto sam u Vukovaru govorio o tome.

Prijenos škabrnjskog „Tuđmana“, kao trećeg odljevka, drugi je bio u Slavanskom Brodu, bio je onemogućen novim natječajem. Trebalo je raditi novo djelo.

Pobijedio je Kuzminov novi Tuđman i u tekstu Aralica opisuje kako i taj spomenik ima “ono nešto” što je Tuđman nosio u sebi.

Završit ću s riječima koje je Kuzma izgovorio na Svečanoj tribini:

Franjo Tuđman velikan je hrvatskog naroda, osobnost koja se rijetko rađa. Ali, on je i velikan povijesti čitavoga svijeta, a osobito europske povijesti čiju je pouku

možda jedini razumio od svih suvremenih političara i državnika – da je nacionalna država obilježje prave Europe, a ne prisilno jedinstvo - što jasno vidimo i u ovom času, a najjasnije u stvarnosti velike nevolje u Ukrajini. Obnovio je hrvatsku državnu nezavisnost tako da je vlastitim povijesnim spoznajama osvijestio ovaj hrvatski naraštaj, probudio mu nadu i ujedinio ga u nastojanju za ponovnim zadobivanjem nacionalne slobode – vlastite države, neuzaludne nade ostvarene i obranjene nakon mnogih tragičnih pokušaja tek pod njegovim vodstvom i vrhovnim zapovjedništvom. Nije bio samo vješt političar, nego pronicljiv povjesnik, znanstvenik (hrvatski akademik), mudar strateg i hrabar vojnik - zato i stvarni državnik.

Zagreb, 9.11.2022.- U Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u srijedu je predstavljena knjiga “Akademik Kuzma Kovačić”, autora akademika Josipa Pečarića, posvećena životu i radu suvremenog hrvatskog kipara, uz brojne fotografije te Kovačićeve intervjuue, govore i druge tekstove.

foto HINA/ HAZU/ ua

Pamtim s radošću srdačne susrete s Predsjednikom

Da bi svoj govor koji je dan u knjizi završio:

Pamtim s radošću srdačne susrete s Predsjednikom u tolikim važnim događajima i prigodama u kojima sam kao kipar sudjelovao, posebno u zajedničkom podizanju Oltara hrvatske domovine na Medvedgradu, sad sramotno isključenom iz državnoga protokola, ali ne i iz srca hrvatskoga čovjeka; u stvaranju kune, hrvatskoga novca, čijem smo se puštanju u optjecaj na Dan državnosti 1994. godine također zajedno radovali, a sad ga nerazumno napuštamo i posramljujemo vlastiti narod, koji toga nije u potpunosti svjestan, predajući drugima svoj monetarni suverenitet. I svjedočim o Tuđmanovoj dubokoj svijesti o najvećoj,

presudnoj važnosti nacionalne kulture i umjetnosti u životu naroda, njegovoj zauzetosti za te temeljne vrijednosti, što je pokazao i u svojim pisanim djelima uzornom pomnjom prema hrvatskome jeziku. Da je Tuđman živ, Zakon o hrvatskom jeziku već bi davno bio na snazi. Daje živ ... ali, vjerujući u Život vječni, u našim srcima zauvijek su živi naši velikani. I živjet će Franjo Tuđman u hrvatskim naraštajima, riječima Marka Marulića, „dokol budu svitit zvizde, teći vode“! – zaključio je svoj govor akademik Pečarić.

<https://narod.hr/hrvatska/pecaric-na-predstavljanju-knjige-akademik-kuzma-kovacic-kipar-posvecen-hrvatskoj>

<https://bezczure.hr/toptema/u-hazu-ovoj-knjiznici-predstavljena-knjiga-akademik-kuzma-kovacic/>

<https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/p-r/peari-josip/40645-govor-akademika-pecarica-na-predstavljanju-knjige-o-akademiku-kuzmi-kovacicu.html>

<https://www.dragovoljac.com/index.php/razno/32795-u-hazu-ovoj-knjiznici-predstavljena-knjiga-akademik-kuzma-kovacic>

PREDGOVOR KNJIGE MLADENA PAVKOVIĆA
RAZGOVORI S JOSIPOM PEČARIĆEM

DUBRAVKO JELČIĆ

**INTELEKTUALAC SVJESTAN SVOJE
ODGOVORNOSTI**

Cogito ergo sum. Nitko ne bi ni znao ni mogao sažetije i preciznije nego što je to evo učinio Cartesius definirati ono što čovjeka čini čovjekom. *Misao, mišljenje, misliti* - to je ono što nas određuje, što predstavlja našu bit, to je ono što jesmo i po čemu jesmo to što jesmo. Posve razumljivo: svojim mišljenjem, bilo kakvim i o čemu god bilo, poniremo u srž svoga bića i neminovno izražavamo ponajprije sami sebe. Ne čudim se, što je tu logičnu spoznaju otkrio i ovako pregnantno osmislio upravo Descartes: bio je filozof i matematičar. A kome bi drugom logika bila primjerenija? Pritom, naravno, valja imati na umu, da misliti u ovom slučaju podrazumijeva mišljenje višeg reda, što ponajprije znači misliti samostalno, s punom sviješću i s punom moralnom odgovornošću za svaku misao. A to je svojstvo stvaralačkog mišljenja, neodvojive osobine svakog istinskog intelektualca. Po već uobičajenoj definiciji, koju možemo naći i u Matičinu izdanju velikoga Klaićeva Rječnika stranih riječi, intelektualac i jest čovjek koji misli »vlastitim mozgom«.

Jasno je samo po sebi, znamo to iz vlastitog iskustva u svakodnevnoj praksi, da »misliti svojim mozgom« nije uvijek zahvalno, često je i pogibeljno, ali to je mišljenje jedino dostojno da ga nazovemo mišljenjem. To je kreativno mišljenje, a kreativnost je *ipso facti* konstruktivna. Stoga je svako destruktivno mišljenje i rušiteljsko djelovanje samo po sebi neprimjereno intelektualcu. Kreativno je mišljenje jedino dostojno čovjeka, a pogotovo intelektualca. Ono je zapravo bitno svojstvo, koje intelektualca čini intelektualcem. Štoviše, ono je njegova obveza i dužnost, najzad i jamstvo vjerodostojnosti svakog njegova čina i svake njegove izrečene ili napisane riječi. Izvorno, stvaralačko mišljenje i oblikom je osebujno i neponovljivo. Unikatno. Imajući to u vidu, nije nam uzalud poručio Boileau: Prije nego što naučite pisati, naučite misliti!

Naobrazba nam daje stručna znanja i sposobnosti, ali nikakve škole i fakulteti, nikakva zvanja i titule, same po sebi nisu. još uvijek dostatno jamstvo da je riječ intelektualcu. I najbolji stručnjak u nekom postu ili nekoj znanosti, ako je zaokupljen samo tom svojom strukom, nije intelektualac u punom smislu riječi. Prije bi se moglo reći da je defektni intelektualac. nešto kao intelektualac s konstrukcijskom grješkom, ukratko, intelektualni invalid.

Intelektualca obilježava njegovo ne samo stručno nego i sveukupno javno djelovanje. Njegova stvaralačke misao ne podnosi nikakva ograničenja. Ona ga inspirira i potiče na praktično djelovanje. Tako njegovi horizonti nadilaze svaki

okvir njegove struke. Intelektualac živi aktivno u svom vremenu. On ne može a da ne živi punim životom i ne diše punim plućima, on mora po svom unutarnjem imperativu sudjelovati u bitnim zbivanjima koje vrijeme donosi i kojima je ono obilježeno. A njegov utjecaj na njih ovisit će o darovitosti svakoga od njih pojedinačno.

Budući da su njihovi horizonti širi a njihove spoznajne mogućnosti veće, veće su i njihove odgovornosti, zato u kritičnim vremenima intelektualci nemaju pravo na šutnju, jer ih šutnja, upravo u takvim momentima, diskvalificira kao intelektualce. Samo neuki ljudi ili pak uskogrudni stručnjaci mogu misliti da imaju pravo biti pasivni prema životu, vremenu i sredini u kojoj žive kao nezainteresirani promatrači svih, pa često i sudbonosnih zbivanja oko sebe; samo oni mogu pritom vjerovati da je takvo njihovo ponašanje mudro, primjereno intelektualnom ekskluzivizmu koji oni sebi pripisuju; i samo oni, u svojoj duhovnoj ograničenosti, mogu smatrati da tako, nezainteresirani za zbivanja oko sebe, stoje iznad svakodnevnih efemernosti i dokazuju svoju »intelektualnu« superiornost. Intelektualac, onaj koji to doista jest i ne samo formalno, nema to pravo. On zna da je svako njegovo pravo vezano uz odgovarajuću dužnost i obvezu. A njegova je dužnost i obveza da svojom mišlju produbljuje spoznaju i o životu uopće i u svome vremenu i svojoj sredini napose. To je njegova dužnost, koje se on ne može odreći. Ali, kao što reče Guizot, povjesnik i političar, nije dovoljno da čovjek bude spreman obavljati svoju dužnost; potrebno je i da zna što ta dužnost uključuje i podrazumijeva. A podrazumijeva istinu, ali istina, i to je već rekao Boileau ponekad može biti nevjerovatna. Isto tako, parafrazirajmo Camusa, tražiti istinu nije uvijek isto što i tražiti poželjne činjenice.

Ipak, intelektualac – svjestan svoje odgovornosti – ne može nikada odustati od svoje dužnosti da istinu nađe i promiče. Jer istina postoji, tvrdio je Georges Braque, izmišljati se može samo laž, a ako intelektualac išta ne može i ne smije, onda ne može pristati na laž i ne smije ni na koji način sudjelovati u njenu širenju, aktivno ili pasivno. Jer laž je, kao što ispravno mišljaše Kant, najteža povreda dužnosti čovjeka.

Intelektualac zna i ono što je još prije stopedeset i nešto godina znao talijanski filozof i političar Vincenzo Gioberti, da je opće mišljenje, tj. javno mnijenje, često izravan neprijatelj istine. Intelektualac se mora suočiti i s tom neugodnom činjenicom, zato njegova misao i njegovo djelovanje često ne idu niz dlaku nego uz dlaku svojih suvremenika. Ukoliko u društvu ima manje slobode, zadaća intelektualca je utoliko teža, a njegova pozicija u tom društvu opasnija. Samo u slobodi intelektualac može ispuniti sve svoje dužnosti. Zato je sloboda – sloboda čovjeka, naroda i domovine - njegov vrhovni cilj. Jedino u slobodnom društvu intelektualac može ostvariti još jedno nagnuće svoje kreativne misli: da ne postane dogmatik, da nikada nijednu misao, pa ni vlastitu, ne smatra posvećenom spoznajom, zauvijek riješenom i konačnom. Konačna je i zauvijek posvećena samo istina.

Pečarićeva razmišljanja, izložena u ovoj knjizi, koja su me potakla na ove uopćene misli, ujedno su i najbolji primjer njihova oživotvorenja.

Dužnost je svih nas, da se i danas - još i danas, u slobodnoj Hrvatskoj, nažalost - suprotstavimo dogmatizmu naslijeđenu iz onih vremena, koja smo zauvijek odbacili, kad nije valjalo govoriti ono šta misliš nego je bilo preporučljivo pristajati, makar i prešutno, uz dirigirano i izmanipulirano, a zatim politički kanonizirano javno mišljenje, uglavnom uvijek temeljeno na iskrivljenim, jednostrano interpretiranim činjenicama. A činjenice su uvijek gole. makar ih i odjenuli po posljednjoj modi, poučio nas je Lec.

- Znaš li. Pečariću, koji je Tvoj problem?
- Koji, družo potporučniče?
- Taj što misliš!
- Ma kako ću, družo potporučniče, ovako star ne misliti?
- Jest. imaš pravo. Ali onda ne trebaš govoriti to o čemu misliš?

I ova knjiga Pečarićevih razgovora s Mladenom Pavkovićem anticipira to doba i teži tom cilju, da bi zauvijek ostalo za nama vrijeme kada se vodilo, i kada se mogao voditi, ovakav dijalog.

Zagreb, 9. svibnja 2006.

DUBRAVKO JELČIĆ

**BOLJE JE BITI BORAS NEGO ISTINSKA
ZNAJSTVENA VELIČINA!**
(GOVOR NA PREDSTAVLJANJU KNJIGA PEČARIĆ-
PAVKOVIĆ)

Sve vas lijepo pozdravljam i zahvaljujem što ste došli na predstavljanje knjiga:
MLADEN PAVKOVIĆ „RAZGOVORI S JOSIPOM PEČARIĆEM“ / Drugo
prošireno izdanje; i

JOSIP PEČARIĆ: „MLADEN PAVKOVIĆ“

Zahvaljujem se braniteljskim udrugama koje su omogućile ovo predstavljanje,
kao i predstavljaju Don Anđelku Kaćunku na njegovom dragocjenom izlaganju.
Govoriti poslije takvog sjajnog govornika kao što je on dođe vam kao kazna. Ovaj
put je ta kazna zapala meni.

Predstavljanje se odvija danas na dan Zagrebačkog sveučilišta, dakle u vrijeme
kada znamo za katastrofalan pad tog sveučilišta. Na rang listi svjetskih sveučilišta
je na poziciji od 1201. do 1500. mjesta dok je Univerzitet u Kragujevcu od 501.
do 600. mjesta.

A Mladen Pavković kao da je još 2006. godine, kada je tiskano prvo izdanje knjige „RAZGOVORI S JOSIPOM PEČARIĆEM“, najavio takvu poziciju Zagrebačkog sveučilišta jer je postavljao pitanja o onakvom znanstvenom radu kakav neće biti dobrodošao u RH u vremenu koje će slijediti.

Zato sam posebno poslao pozive novom rektoru Zagrebačkog sveučilišta, ali i rektoru Sveučilišta Sjever, kao i dekanu Grafičkog fakulteta.

Zašto?

Predstavljanje se odvija danas na dan Zagrebačkog sveučilišta, dakle u vrijeme kada znamo za katastrofalan pad tog sveučilišta. Na rang listi svjetskih sveučilišta je na poziciji od 1201. do 1500. mjesta dok je Univerzitet u Kragujevcu od 501. do 600. mjesta.

A Mladen Pavković kao da je još 2006. godine, kada je tiskano prvo izdanje knjige „RAZGOVORI S JOSIPOM PEČARIĆEM“, najavio takvu poziciju Zagrebačkog sveučilišta jer je postavljao pitanja o onakvom znanstvenom radu kakav neće biti dobrodošao u RH u vremenu koje će slijediti.

Zato sam posebno poslao pozive novom rektoru Zagrebačkog sveučilišta, ali i rektoru Sveučilišta Sjever, kao i dekanu Grafičkog fakulteta.

Zašto?

Jasno je da je katastrofalan pad Zagrebačkog sveučilišta rezultat djelovanja rektora Borasa o čijem je znanstvenom radu negativno pisao i njegov mentor prof. dr. sc. Miroslav Tuđman. O tome sam pisao i ranije govoreći o rezultatima istraživanja Sveučilišta Stanford, h-indeksima i sl. Naime zanimljivo je da je u Srbiji upravo sa sveučilišta u Kragujevcu jedan Hrvat akademik Ivan Gutman najutjecajniji znanstvenik, dok sam u RH po toj listi sa Sveučilišta u Stanfordu po broju objavljenih radova na Scopusovoj listi npr. na 2289. mjestu njihove liste za cijelu karijeru od 195605 svjetskih znanstvenika, a prvi iz RH je 14537. Tražiti Borasa na toj listi mogli bi shvatiti kao dobar vic. Pa Boras ima manje radova i duplo manji h-indeks od dosta mlađe kolegice kojoj je Tuđman također bio mentor. I dok su u RH već godinama ugledni znanstvenici borasi, dotle je u Srbiji Gutmanovi znanstveni rad *Veliki uspeh za malu Srbiju*.

Naravno za znanstveni ugled nisu bitni samo znanstveni članci. Tu su npr. monografije i znanstvene knjige. Upravo u knjizi koju danas predstavljamo imate niz citata što su o mojim monografijama pisali ugledni matematičari u referativnim i znanstvenim časopisima koje sam im poslao uz pozivnicu. Na primjer R.C. Brown (The University of Alabama) piše:

„Pretpostavljam da će se knjige poput Pečarićeve knjige s Finkom i Mitrinovićem, ili Hardyjeve, Littlewoodove i Polyove klasične nejednakosti koristiti i kad neka druga zasada 'vodeća' područja budu zaboravljena.“

Evo tih rezultata za šest mojih matematičkih knjiga na što sam upozorio također rektore i dekane (u odnosu na to pismo ovdje sam dodao i broj izdanja):

1. D. S. Mitrinović, J. Pečarić, and V. Volenec, *Recent Advances in Geometric Inequalities*, Kluwer Acad. Publ., Dordrecht-Boston-London, 1989, 710 pp
11 izdanja u **334 knjižnice**
2. D. S. Mitrinović, J. Pečarić, and A. M. Fink, *Inequalities Involving Functions and Their Integrals and Derivatives*, Kluwer Acad. Publ., Dordrecht-Boston-London, 1991, 587 pp
7 izdanja u **205 knjižnica**
3. J. Pečarić, F. Prochan and Y.L. Tong, *Convex Functions, Partial Orderings, and Statistical Applications*, Academic Press, New York-London-Toronto-Sydney-San Francisco, 1992, 467 pp.
4 izdanja u **1525 knjižnice**

(Zanimljivo je da je ta knjiga iste godine tiskana i na talianskom.)

4. D. S. Mitrinović, J. Pečarić, and AM. Fink, *Classical and new Inequalities in Analysis*, Kluwer Acad. Publ., Dordrecht-Boston-London, 1993
10 izdanja u **255 knjižnica**
5. L. Larsson, L. Maligranda, J. Pečarić and L.-E. Persson, *Multiplicative Inequalities of Carlson Type and Interpolation*, World Scientific Publishing Co., Singapore, 2006.
5 izdanja u **1469 knjižnica**
6. N. Irshad, A.R. Khan, F. Mehmood, and J.E. Pečarić, *New Perspectives on the Theory of Inequalities for Integral and Sum*, Birkhauser, 2021.
2 izdanja u **140 knjižnica**

A pismo uz Pozivnicu sam završio pitanjem:

Zar vam doista ne izgleda smiješno da vaša sveučilišta vjeruju da će povećati svoj ugled sa znanstvenicima tipa jednog Damira Borasa?

Ta rečenica objašnjava zašto sam poslao pozive i rektoru Sveučilišta Sjever i dekanu Grafičkog fakulteta.

Nije mi nitko od njih odgovorio na poziv mada mogu smatrati da je novi rektor Zagrebačkog sveučilišta to učinio. Naime, kao svojevrsan odgovor možemo shvatiti njegove riječi u članku o lažnom znanstveniku gradonačelniku Tomaševiću:

"Stjepan Lakušić, dosadašnji dekan Građevinskoga fakulteta, postao je prije nekoliko dana 84. rektor Sveučilišta u Zagrebu. Novi rektor preuzeo je dužnost u trenutku kada se Sveučilište u Zagrebu našlo na 35. mjestu godišnje liste dužnika Porezne uprave s 10,6 milijuna kuna dugova za poreze i doprinose. Rektor Lakušić u svom nastupnom govoru istaknuo je kako je na njemu odgovornost da Sveučilištu u Zagrebu vrati mjesto i položaj koji mu pripadaju kao jednom od najstarijih i najvećih u Europi a to mora obuhvatiti i čišćenje redova; čupanje kukolja koje se razbuktao u našem sveučilišnom prostoru. Počev od samozvanih i samoproglašanih znanstvenika, polusvijeta s kupljenim diplomama, licemjerima koji se kite tuđim perjem, itd. Ugled sveučilišta u očima javnosti, ne samo naše, postiže se samo beskompromisnom borbom za kvalitetu i javnom osudom svih koji nam ruše ugled bez obzira gdje studirali ili magistrirali/doktorirali. Sve dok se u javnom prostoru ne vidi oštra reakcija Sveučilišta na manipulaciju titulama, priznanje zaslužnima, i podrška onima koji se posljednjim snagama još uvijek bore za spas obraza našeg obrazovnog i znanstvenog prostora, ne će biti niti ugleda kojeg priželjkujemo..."

Naime rektor ne spominje samo samoproglašene znanstvenike, jer je svjestan da su za katastrofalni pad sveučilišta krivi Boras i njemu slični. Vidio sam kako je u Borasovo vrijeme izgledalo „priznanje zaslužnima“. Tako sam ja postao dobar tamo nekom sveučilištu u Moskvi, ali ne i Zagrebačkom sveučilištu dok je Boras kao rektor dobivao priznanja. grada Zagreba i za USPOSTAVLJANJE INFORMACIJSKIH ZNANOSTI u RH. Vjerovali ili ne! A slučajno ili ne je Boras tadašnjeg gradonačelnika Bandića predlagao za počasni doktorat svog sveučilišta. A takvih priznanja više i sigurno se po tome ne mogu usporediti s bivšim rektorom, kao što je obrnuto u samoj znanosti. Tu je njegov doprinos u tome što mene više nema na Zagrebačkom sveučilištu jer nisam htio biti profesor emeritus na tom sveučilištu, prof. Tuđman nije postao profesor emeritus iako ga je Filozofski fakultet predložio 2017. godine a nije izabran do smrti 2021., a njegova suradnica je nastavila suradnju s našom grupom koju je započeo sam profesor Tuđman uvidjevši da je besmisleno nastaviti u tom pravcu sa suradnicima s njihovog Odsjeka na FF-u (prof. Boras i prof. Nives Mikelić Preradović) pa je danas s duplo većim h-indeksom od oboje pošto su je eliminirali sa FF-a docentica zaposlena na Sveučilištu Sjever s pola radnog vremena. A tom sveučilištu je mnogo zanimljiviji umirovljenik Boras – valjda zbog tih 'zasluga' samog Borasa, ili pak nagrada koje je dobio.

Završio bih s porukom koju mi je poslao bivši ravnatelj Hrvatskog instituta za povijest u Slavenskom Brodu dr. sc. Mato Artuković:

Dragi Josipe,

čestitam na knjizi o neumornom borcu za istinu Mladenu Pavkoviću. Želim Ti da ova promocija Tvoje i njegove knjige probude pospane. Prijateljski pozdrav iz Broda

Mato

Brod, na Dušni dan (2.11.)22.

Dr. Artuković je u pravu i iz moje knjige o Pavkoviću, ali ponešto i iz njegove knjige razgovorima sa mnom možete doznati puno o raznim pravcima rada Mladena Pavkovića. Istina u knjizi o Pavkoviću dani su samo tekstovi iz mojih knjiga koji se odnose na njega, ali i niz razgovora koje je vodio sa mnom neovisno od knjige koju predstavljamo pa se npr. o Borasu govori u čak četiri naša razgovora. A kada govorimo o Pavkovićevim knjigama treba spomenuti da mu je nedavno tiskana stota knjiga, a o ovoj knjizi njegovih razgovora sa mnom, tj. o njenom prvom izdanju, uskoro će izaći i knjiga koju smo zajedno sastavili, a radi se o razmišljanjima velikog hrvatskog domoljuba i političkog uznika iz 71. prof. dr. sc. Hrvoja Šošića. Zanimljivo: Šošić je bio disident u komunističkoj Jugoslaviji, a za mene je Predsjednik HAZUDD-a dr. sc. Josip Stjepandić napisao da sam neka vrsta disidenta kada sam odbio biti profesor emeritus na Borasovom sveučilištu.

Zapravo cijelu ovu moju priču o hrvatskoj znanosti i današnjoj poziciji Borasovog sveučilišta Pavković je opisao u naslovu jednog nedavnog teksta o mom znanstvenom radu:

BOLJE JE BITI „BALERINA“ NEGO ISTINSKA AKADEMSKA VELIČINA!

<https://bezcenzure.hr/toptema/bolje-biti-balerina-nego-istinska-akademski-velicina/>

Zapravo čini mi se da taj naslov treba čitati ovako:

BOLJE JE BITI BORAS NEGO ISTINSKA ZNANSTVENA VELIČINA!

Josip Pečarić

Fotografije: Damir Borovčak

<https://bezcenzure.hr/toptema/bolje-je-biti-boras-nego-istinska-znanstvena-velicina/>

<https://www.dragovoljac.com/index.php/razno/32705-govor-na-predstavljanju-knjiga-pecaric-pavkovic>

**HPEPP – HRVATSKI PUBLICISTIČKI EKSPLOZIV
PAVKOVIĆ-PEČARIĆ**
(PREDSTAVLJENE KNJIGA PEČARIĆA I PAVKOVIĆA)

04/11/2022

Mladen Pavković

U dvorani Specijalne policije RH iz Domovinskog rata u Zagrebu u četvrtak je održano predstavljanje knjiga: Mladena Pavkovića „Razgovori s Josipom Pečarićem“ (drugo izdanje) i monografije „Mladen Pavković“ čiji je autor akademik Josip Pečarić!

Pored autora, o knjigama je govorio i don Anđelko Kaćunko, dok je skup pozdravio i izaslanik ministra hrvatskih branitelja dr. Kornelije Brkić, koji je obavljao dužnost načelnika Uprave za zdravstvo Ministarstva obrane tijekom Domovinskoga rata.

U nastavku prilog Don Anđelka Kaćunka:

HPEPP – HRVATSKI PUBLICISTIČKI EKSPLOZIV PAVKOVIĆ-PEČARIĆ

Uvodno najprije želim istaknuti da o ovim i ovakvim knjigama nije moguće govoriti na uobičajen publicistički i predstavljački način. Čak bi se moglo reći da bi za cjelovit prikaz ovih knjiga trebala jedna nova knjiga. Ja ću ipak nastojati što

je moguće kraće predstaviti ove knjige tekstem koji sam nazvao **HPEPP**, što znači: **Hrvatski publicistički eksploziv Pavković-Pečarić**.

Najprije, kao što vrijedi izreka "nomen est omen", tako se analogno može reći "knjiga je autor", tj. ona je odraz osobe u svim njezinim karakteristikama, posebnostima, vrijednostima, kompleksnostima pa i kompleksima. Dakle, kako se ljudi razlikuju međusobno, tako se i još više knjige razlikuju. Za ilustraciju nam može biti veoma zanimljiva usporedba knjige i čovjeka kad se primijeni npr. na biskupe, jer premda su svi oni istoga "reda" službe i dostojanstva, ipak se međusobno razlikuju. Dakle, čujmo nešto što su u Hrvatskoj samo rijetki čuli ili pročitali:

"Kao što se knjige razlikuju, tako se razlikuju i biskupi. Poneki doista nalikuju orlovima koji u letu klize s učiteljskim dokumentima visoke razine; drugi su slavuji, koji pjevaju čudesne hvale Boga; treći su opet jadni palčići koji na posljednjoj crkvenoj grani samo cvrkuću, nastojeći izreći poneku misao o najrazličitijim temama." To je napisao papa Ivan Pavao I., a u Hrvatskoj je objavljeno u njegovoj knjizi *Pisma (Illustrissimi, Moderna vremena, Zagreb 1997, str. 19-20)*. Ako se dakle jedan PAPA odvažio tako našaliti odnosno duhovito izraziti o biskupima, onda nema nikakva razloga da i mi s "odpuštenim kočnicama" kulturno i bez uvijanja govorimo jedni o drugima.

Dakle, ove se knjige, kao i sve druge, međusobno razlikuju po koječemu, ali je među njima i golema sličnost, čak veća nego su razlike. Zato mi se događalo da čitajući obje naizmjenice – a tako sam morao da bih se pripremio za ovo predstavljanje – na pojedinim mjestima gotovo nisam bio siguran koju od ovih knjiga zapravo čitam i tko s kim razgovara, tj. tko pita a tko odgovara.

Evo najprije nekoliko osnovnih, zapravo tehničkih podataka o ovim knjigama. **KNJIGA Mladena Pavkovića, RAZGOVORI S JOSIPOM PEČARIĆEM - drugo dopunjeno izdanje**, Koprivnica, 2021. - je knjiga A5 formata i ima 287 stranica. Nakon autorova predgovora slijedi predgovor prvom izdanju, iz pera akademika Dubravka Jelčića, pod znakovitim naslovom *Intelektualac svjestan svoje odgovornosti*. Na kraju knjige su dva biografska teksta Bilješka o Josipu Pečariću ter Bilješka o autoru, a prije njih je Pogovor prvom izdanju, koji je napisao hrvatski uglednik dr. Milan Vuković, sudac Ustavnog suda RH. Između pak tih priloga, točno od 13. do 270. str. – ilustrirani s 39 crno-bijelih fotografija – smješteni su razgovori s Josipom Pečarićem.

Ipak, premda je riječ o razgovorima – koji počinju Pavkovićevim pitanjem: **Jedan ste od istaknutih hrvatskih akademika. Međutim, prelistavajući razne leksikone Vaše je ime teško naći. Tko ste Vi ustvari?** (tu se podkralo i jedno suvišno "u", ali možda i nije suvišno!), a koji završavaju odgovorom na pitanje: **I na kraju: koje bi pitanje postavili sami sebi?** – cijela ta bogata razgovorna šuma na tih oko 250 'hektara', tj. stranica, u svim publicističkim nijansama boja hrvatske jeseni (baš kao sada), doima se kao jedan jedini, neprekinuti dijalog, koji čitatelja

ostavlja bez daha i s dojmom da ni sugovornici nisu ni jednog trenutka predahnuli – osim možda na mjestima gdje se u knjizi nalaze fotografije.

KNJIGA Josipa Pečarića, MLADEN PAVKOVIĆ - Zagreb, 2020. - knjiga je enciklopedijskog formata, dakle A4 (dvostruko veća od Pavkovićeve), i ima 321 stranicu. Nakon kazala slijedi Predgovor s dva teksta: s razlogom ovdje ponovljen prilog akademika Dubravka Jelčića iz Pavkovićeve knjige razgovora s Pečarićem ter Pečarićev tekst s predstavljanja Pavkovićeve knjige "Hrvatska početnica Hrvatskog domovinskog rata". Slijedi potom dvadeset osam poglavlja s ukupno točno 80 (osamdeset!) različitih i raznolikih Pečarićevih tekstova iz njegovih knjiga (koji se odnose na Pavkovića), ili pak Pavkovićevih tekstova, a koji su objavljeni između 2008. i 2020. u raznim tiskanim ili elektronskim medijima. Na kraju knjige je Bilješka o autoru (Pavkovićeve životopis je na zadnjoj stranici omota), a prije te Bilješke je, kao vrijedan dodatak, razgovor hrvatskog iseljenika Rudija Tomića s Mladenom Pavkovićem. Predhodni, tj. završni tekst glavnog sadržaja knjige je Pavkovićeve komentar o pozdravu "Za dom spremni", koji nosi znakovit naslov: "S kojim su pozdravom nevine ljude partizani bacali u jame?" Svim tim prilozima (a to se može reći za obje knjige u cjelini) jedinstvena je odlika to što su iznimno vrijedan publicistički poduhvat s namjerom da ISTINA o Hrvatskom narodu ne bude bačena u nove (sada globalističke) "jame". Pohvaljujem također obje naslovnice – izvrsno su pogodne i izabrane karakterološke fotografije obojice autora.

Glede nekih karakterističnih pojedinosti, uočljivo je da su Pavkovićeve pitanja uglavnom kratka i konkretna, usmjerena na određene teme, zgrade ili činjenice, a Pečarićevi odgovori su, slikovito rečeno, kao na Google-tražilici – on redovito "izbacuje" cijeli niz događaja i imena koji se asocijativno umnažaju, gradeći tako s jednom *ciglom* cijeli zid, a ponekad i kuću do krova, ali uvijek po preciznim pravilima publicističke 'arhitekture'.

Slično kao što npr. u nekoj crkvi, u kojoj su svi zidovi ukrašeni mozaicima pa je svaki mozaik jedna knjiga, a svi zajedno čine galeriju mozaika, tako obje ove knjige, zaslugom obojice publicističkih "slikara", govore o jednom i drugom autoru, ali istodobno prikazuju također cijelu mozaik-galeriju likova hrvatske i svjetske javne scene.

Obje knjige su jedinstvena vrsta dokumentarističke **borbe** za ISTINU o hrvatskoj borbi za slobodu tijekom povijesti, a poglavito u Domovinskom obrambenom ratu i poslije njega sve do danas. U toj medijskoj **borbi** uglavnom je - na jedan način kod Pečarića, a na drugi kod Pavkovića - riječ o polemičkim (dakle, borbenim!) tekstovima (*polemos* = grčki: rat). Ta borba, taj publicistički rat, premda gotovo stalno izgleda kao borba s raznim antihrvatskim vjetrenjačama, ipak nije uzaludan.

Iz svega je očito kako se sugovornici dobro poznaju pa je Pavković veoma dobro znao što Pečarića treba pitati, kako bi i razgovor i knjiga bili, glazbeno rečeno, u visokom ritmu, tempu i dinamici, a tu je i harmonijska složenost s tipično

'pečarićevskim' kontrapunktima ter izvantematskim varijacijama i izvanžanrovskim orkestracijama. Dakle, 'najomiljenije' odnosno najčešće teme, osim mnoštva drugih sa svih područja hrvatske aktualnosti, ističu pojmovi: NDH/Pavelić, Tito, Goldstein/Jasenovac, Tuđman, branitelji, Thompson, pozdrav "Za dom spremni", protuhrvatska propaganda, ljevičarski mediji i (d)novinari... itd., itsl.

Tako Pečarić, taj "intelektualac svjestan svoje odgovornosti", na svako pitanje odgovara uvijek jasno, otvoreno, "bez dlake na jeziku". Možda bolje nego itko drugi, kirurški precizno ga je 'definirao' svojedobni predsjednik DHK-a Đuro Vidmarović, napisavši u predgovoru njegovoj knjizi JE LI POLITIČARIMA KRIVA MATEMATIKA? da je "intelektualac britka jezika i snažnog domoljublja" ter: "Ako on prizna poraz, slijedi šutnja mnogih, zapravo strah. A strah ukida slobodu." Na temelju ovih knjiga, ali i cjelovitog opusa obojice autora, gotovo da bi se moglo utvrditi "zlatno pravilo": *Tko u Hrvatskoj išta vrijedi, naći će ugledno mjesto u Pečarićevim i Pavkovićevim knjigama. Koga pak oni kude, znači da je zaslužio i gore!* Razlika je jedino u tome što Pavković ponekad, boksački rečeno, navlači mekše rukavice. Obojicu pak definira "zlatno geslo": **Nisu se ni prodali ni predali!**

Konačno, uza sve pohvale autorima, moram iskreno reći da od sadržaja knjige podpuno odudara naivno-egzaltirana i gotovo bolestno-zanosna Zaključna misao u intervjuu Rudija Tomića, premda ju mogu razumjeti jer je plod karakterističnog hrvatskog iseljeničkog odnosno *dijaspornog* 'neartikuliranog entuzijazma' (iako se ponekad čuje i od domaćih ljudi). Naime, njegova tvrdnja (sročena malo nezgrapno) da "nema nijednog naroda na svijetu koji se međusobno toliko strastveno **mrže** kao Hrvati" ter da "nema također nigdje na svijetu da toliki broj ljudi **mrže** državu u kojoj žive, kao što je slučaj u Hrvatskoj", doista je tema za dubinsku psihologiju jer djeluje kao svojevrsna 'naopaka *crotautologija*'. Premda je štošta u Hrvatskoj, poglavito u politici, doista negativna 'tautologija' pa se tako može reći (zvuči paradoksalno, ali logično) da čak i naši reprezentativci zabijaju 'tautogolove', ipak je taj Tomićev *cromazohizam* totalni promašaj, jer, srećom, nije opća pojava u Hrvata.

Nasuprot tome, za svaku je pohvalu njegovo isticanje poruke pape Sv. Ivana Pavla Dragog našem narodu: ***Molim vas – nikad, nikad ne izgubite nadu, nikada ne sumnjajte, ne umorite se, i nikad se nemojte obeshrabriti. Ne bojte se!***

Također, karakteristično je kako obje ove knjige odražavaju tipično hrvatsko 'nacionalno' pretjerano davanje značenja **politici**. Kod pojedinaca je u nekim trenucima i okolnostima uočljiva, gotovo demonska, "opsjednutost" politikom, pri čemu je očito naivno domoljubno oduševljenje novim političkim "likovima" koji u vrijeme predizborja obećavaju ono što svi žele čuti (premda su to isto obećavali i oni koje narod sada, zasićen njihovim lažima, želi tzv. izborima maknuti s vladajućeg položaja!), pa se i ti "novi" nakon određenog vremena pretvore u "izdajice". U takvom ozračju vjerojatno se dogodio nehotičan ali neizbježan propust, na kojem dobronamjerno zamjeram obojici autora, a to je

izostanak većeg naglaska na DEMOGRAFIJI, kao presudnoj temi za opstanak i budućnost Hrvatskoga naroda. Stoga ću glede POLITIKE navesti vrijedan prilog iz Glasa Koncila od 30. listopada, tj. iz priloga Prilika. Mr. Ivo Lovrić, objašnjavajući pokret suverenizma (nasuprot globalizmu), jasno posvješćuje kako su "temeljni ciljevi te ideologije usmjereni (su) na očuvanje nacionalne samostalnosti i suverenosti i time se protive nadnacionalnim strukturama. No jedno je definirati ciljeve, a stvoriti preduvjete za njihovo ostvarivanje nešto je sasvim drugo". Evo u čemu je problem: "**Politika** je postala talac gospodarstva, koje se osamostalilo, oslobodilo se regulacijskih mehanizama države i sada joj diktira pravila igre. **Političari više nisu vlast, nego izvršitelji**. Kritičari nazivaju predsjednika hrvatske Vlade Andreja Plenkovića podrugljivo i donekle neprecizno 'bruxelleskim ćatom', hoteći time reći da je on samo izvršitelj odluka donesenih na razini Europske unije. Međutim, nije samo Plenković 'ćato', 'ćate' su **svi političari** koji imaju ikakvu važniju ulogu."

U tome kontekstu nedavno su dva profesora sa zagrebačkog Ekonomskog fakulteta, dva doktora znanosti, veoma otvoreno i jasno opisali i utvrdili kako KAPITAL odnosno tzv. nadnacionalne korporacije "proizvode" RATOVE, kako bi gospodarstvo imalo stalni rast, a tvrtke ostvarivale PROFIT. Sapienti sat (a blenti maska)!

A sada, u završnom dijelu ovoga izlaganja, budući da su pred nama dvije KNJIGE – a Pečarić je objavio više od stotinu publicističkih, a Pavković tek malo manje! – želio bih reći nešto o VAŽNOSTI **KNJIGE**! Genijalni švicarski filozof De Rougemont piše: "Ma kakav predmet bio posrijedi, **pisanje** nikada ne ostaje nekažnjeno. Istina je da za pojedine autore čin **pisanja** nastaje, jednostavno, iz svrbeža u duhu, koji se smiruje češanjem po papiru, bez ikakve brige o posljedicama. No, oni koji **pišu** da bi bolje spoznali, uvijek preuzimaju na sebe stanovitu pogibelj" (*Udio Davla*, Feral tribune, Split, 1995., str. 9). Ovdje se za obojicu naših autora bez dvojbe može utvrditi da je izključivi razlog svih njihovih javnih istupa pa i objavljivanje knjiga, kako sam već kazao, izticanje i širenje ISTINE o Hrvatskom narodu!

Nažalost, živimo u vremenu i okolnostima dvostruko štetnih utjecaja. Prvi je tzv. **inflacija riječi**, pa smo doslovce zagušeni riječima i rječetinama u javnosti kao što vjetar donese dim iz zapaljene šume, koji ljude guši ter tjera na kašalj i suze na oči. Drugi štetan fenomen je zaludenost **digitalnom tehnologijom** uz istodobno ignoriranje knjige. Uz to, u hrvatskom okruženju mnogi su – pojedinci i skupine – u službi globalne 'lažonerije', tj. centara moći i tzv. elitnih skupina odnosno "upravljača ovoga mračnog svijeta" koji služe "Ocu laži", kako ih definira Biblija. U svojemu poslu vještog baratanja *govorancijom*, u kojem "se oni igraju **riječima**, dopuštaju da ih se pita, a odgovaraju tako da ništa ne kažu" (kako se izrazio Lessing), njihove namjere mogu prozreti (pa i prezreti) samo oni koji su sposobni **razlikovati duhove** (zato papa Franjo u posljednje vrijeme govori o potrebi biblijskog "razlučivanja"!). Stanje u našem društvu je na vulgaran način izrazio čak i notorni Zoran Ferić u jednom svojemu romanu napisavši: "Iza

gradonačelnika redalo se još **govornika**, a sve da bi se nekako došlo do vola na raznju koji se poput obećanja vrtio iza govornice. **Riječi** su ovdje, oduvijek, bile samo uvod u žderanje." (Smrt Djevojčice sa Žigicama). Ali, znademo, one su i sredstvo zavodačenja poglavito politički i medijski nepismene "raje"!

S druge pak strane, dok manipulatori prospaju "velebite" nebitnih riječi, mnogi, i u društvu i u Crkvi, poglavito intelektualci koji su pozvani javno govoriti – "gromko šute"! Za takve vrijedi poticajna opomena Sv. Bonifacija: "Ne budimo **nijemi** psi; ne budimo **šutljivi** promatrači" (kad stado napada vuk)! Takvi šutljivci svojim propustima doprinose zaglupljivanju ljudi i izpiranju mozga narodu koji ne čita **knjige** nego je masovno orijentiran na vizualne medije, najviše na **televiziju**.

Zato je pokojni dr. Russell Kirk upozorio kako će ljudi koji odbacuju ispravan poredak duše i istinsko dobro društva naposljetku baštiniti "oganj i pokolj". Citiram: "Što se događa kada zablude dolaze pod zamannim krinkama ter ih promiču daroviti ljudi koji jako dobro znadu kako se služiti svim sredstvima suvremene psihologije, kako bi ljudsku maštu pretvorili u instrument koji će služiti njihovim ciljevima? Koliko će ljudima našega vremena trebati da bi shvatili kako - jednom kada humanistički osjećaji zamijene moralne apsolute - nije daleko trenutak kada će idealisti stati iskrivljavati savjest u ime slobode i uništavati ljudske živote u ime humanizma?"

Ta je nova **vizualna kultura** uvelike privlačna, no svejedno nas tiranizira. **Književnost** je, pak, demokratska. Možemo zastati, odložiti **knjigu** i upustiti se u raspravu s autorom. Poslije joj se ponovno možemo vratiti, nakon što smo imali vrijeme razmisliti ili ponešto i sami istražiti. Dok mašta **čitatelja** može odabrati na što se želi usmjeriti, kod **elektronskoga vizualnog medija** um biva bombardiran snažnim podražajima koji zaobilaze kako svjesne, tako i nesvjesne obrambene mehanizme."

Svjestan toga fenomena, nekadašnji zadarski profesor dr. Đuro Šušnjić sjajno je istaknuo **dvadeset** razlika između KNJIGE i TELEVIZIJE, na početku kojih kaže: "**Knjiga** tjera čovjeka da misli, **televizija** ga omamljuje", a zaključuje: "**KNJIGA JE STVORENA ZA ONE KOJI SE ČUDE I MISLE O ŽIVOTU, TELEVIZIJA JE IZMIŠLJENA ZA ONE KOJI SE ČUDE OVIMA ŠTO MISLE!**" (Đuro Šušnjić, "Ribari ljudskih duša, Ideja manipulacije i manipulacije idejama", Beograd 1976., str. 92).

Eto upravo zato su mnogi narodi i pojedinci od starine isticali vrijednost knjige i važnost čitanja. Tako talijanska uzrečica kaže: "**Knjiga** je za dušu, ono što je hrana za tijelo". Stari mudri Rimljanin Ciceron ističe: "Soba bez **knjiga** je kao tijelo bez duše." A naš veliki genij Tin Ujević posvješćuje: "**Knjiga** nije hrana, ali je poslastica." Kineska pak izreka danas djeluje čudesno: "Tri dana nemoj čitati **knjige** i tvoje će riječi izgubiti ljepotu." Konačno, misao genijalnog obraćenika Chestertona možemo primijeniti i na knjige koje danas predstavljamo: "Dobar nam **roman** kazuje istinu o svome junaku; loš nam **roman** kazuje istinu o svome

pisca." Odnosno, ove dvije knjige kazuju nam da možemo biti ponosni na njihove autore.

Na kraju, "definicija" koja vrijedi i za Pavkovića i za Pečarića, odnosno rečenica koja je kao "zajednički nazivnik" za oba člana HPEPP-a, koji su u ovom slučaju kao "dvojac bez kormilara" (koji im i nije potreban!), jest već spomenuta, a sada malo preinačena rečenica Đure Vidmarovića: ***Ako oni priznaju poraz, slijedi šutnja mnogih, zapravo strah. A strah ukida slobodu.*** Na kraju, s radošću i uz čestitku obojici autora ter zahvalu za njihove knjige, dodajem biblijsku rečenicu iz proroka Izaije, sa zahvalnošću Bogu što ***Sionu za ljubav NISMO ŠUTJELI!***

Don Anđelko Kaćunko

<https://kamenjar.com/predstavljene-knjige-pecarica-i-pavkovica/>

**D. JELČIĆ I J. PEČARIĆ, TUĐMANOVE TRI
SEKUNDE, ZAGREB, 2004.**

DUBRAVKO JELČIĆ

**APOSTOL
HRVATSKE MISLI**

ESEJI

*Nije visok tko na visu stoji
Nit je velik tko se velik rodi,
Već je visok tko u nizu stoji
I visinom nadmaša visine,
A velik je tko se malen rodi,
A kad padne, golem grob mu treba!*

Ivan Mažuranić: *Javor*

TRI KNJIGE DR. FRANJE TUĐMANA I TRI RAZMIŠLJANJA O NJIMA

I. POVIJEST SUVREMENOSTI

FRANJO TUĐMAN: *VELIKE IDEJE I MALI NARODI*.
MATICA HRVATSKA, ZAGREB, 1969.

Sterilnost naše poslijeratne historiografije ne treba valjda ni dokazivati. Zakopana u tvrde bunkere pravovjerne poslušnosti, ili poslušne pravovjernosti, naša povijesna znanost postala je već tako siva i bezlična, da više ne zanima nikoga. Naročito kad je govor o nedavnoj povijesti, o povijesti našega stoljeća, našim je povjesnicima, čini se, definitivno sve jasno i sve utvrđeno, sve poznato i spoznato, konačno i zauvijek. Izbjegavaju nova istraživanja, još više promjenu naočala, jer se boje da bi ih i jedno i drugo moglo zavesti sa sigurnog puta i navesti na nove misli, pa i nove zaključke, drukčije od onih koji su sa službenog mjesta kanonizirani. Ničega se oni tako ne boje kao novih, vlastitih ideja!

A evo, sada sam u kušnji da ponovim onaj lakonski Galilejev usklik: Ipak se kreće! Čitam Tuđmanovu knjigu *Velike ideje i mali narodi*, tiskanu prošle godine kao izvanredno izdanje Matice hrvatske i sve više sam uvjeren u simboličnost te činjenice: kao Matičino izvanredno izdanje tiskana je zaista izvanredna knjiga! Radujem se što me slutnje i očekivanja nisu prevarili: otkako sam svojedobno pročitao studiju istog pisca o povijesti Jugoslavije, raširenu kroz više nastavaka u "Forumu", 1963., znao sam da je to autor kojega valja čitati. Jer on je povjesničar koji ne bježi od vrućih tema. Obratno, upravo njih i traži, jer ni jednu od njih ne smatra apsolviranom zauvijek.

Jedna od takvih posvećenih, nedodirljivih tema, koje smjesta postaju opasne ako ih se ne gleda iz zadanoga kuta, nego se promijene i vizura i reflektori, jest tema jugoslavenstva. Slijedeći primjer službene politike, naša povijesna znanost jednostavno ne dopušta ni najbljeđoj sjenci da padne na nj. Mora se priznati, to je za nju i one koji takvu praksu provode vrlo pametno, ali za samu znanost i sasvim nekorisno. Štoviše, i štetno! Jer Tuđman pokazuje, da ta tema nije ni izdaleka apsolvirana, još manje dobro apsolvirana.

Jest: jugoslavenstvo je jedna od najkontroverznijih i najzlorabljenijih, zato valjda i (rekao bih) najopsesivnijih Tuđmanovih tema, i on je ispituje u mnogim tekstovima i s više stajališta. Iskušava je. Već iz njegove maločas spomenute studije (*Uvod u historiju nove Jugoslavije*) jasno nam je dao razabrati, jasnije nego ikoli drugi autor do sada, velikosrpsko poimanje jugoslavenstva u redovima srpske građanske inteligencije uoči i tijekom Prvoga svjetskog rata, o čemu naročito svjedoči Beličeva knjiga *Srbija i južnoslavensko pitanje* (1915.), kojoj, ne varam li se, upravo Tuđman prvi posvećuje doličnu pažnju, videći u njoj izvore i objašnjenja svih potonjih jugoslavenskih nesporazuma, sukoba, promašaja i

zabluda. "Jugoslavensko pitanje u potpunosti je poistovjećeno sa srpskim nacionalnim i državnim pitanjem, a on opet sa širokim balkanskim pitanjem", napisao je u toj studiji Tuđman, od riječi do riječi tako, sugerirajući nam time spoznaju o pritajenim silama (veliko)srpskog ekspanzionizma, koje su dakako bile bitno suprotne očekivanjima hrvatskog idealizma. Ne sjećam se da sam igdje ranije pročitao ovako decidirano jasnu kvalifikaciju srpskog poimanja jugoslavenstva.

Tuđman ima živ nacionalni osjećaj. (I još više: instinkt.) On se ne zanosi jugoslavenstvom kao apsolutnom idejom, idejom kojoj valja podrediti sve druge ideje. Obratno, jugoslavenstvo bi u njegovoj povijesnoj viziji imalo biti samo okvir i oblik za punu nacionalnu afirmaciju svih koji su u taj okvir ušli, pa i Hrvata. Ušli možda privremeno, na kraći ili dulji rok, a možda ipak i trajno: ovisno o tome, kako će se u tom okviru osjećati. Štoviše, Tuđman se otvoreno suprotstavlja onima koji nas uvjeravaju da je južnoslavensko državno ujedinjenje bila povijesna neminovnost. Ne znam da je itko izveo ovako odlučan zaključak i analize spleta kontradiktornog djelovanja panslavističkih ideja i parcijalnih, međusobno nepomirljivih interesa i računa pojedinih slavenskih naroda na ovom prostoru. Njegovo mišljenje nije mi samo uvjerljivo nego i jako blisko.

Jasno je onda zašto sam s velikim zanimanjem uzeo u ruke Tuđmanovu novu knjigu i čitao je s povjerenjem, vrlo pomno, od riječi do riječi više tjedana. Tuđman i u njoj, više ili manje otvoreno, eksplicite ili pak implicite, razbija dosad nepovredive mitove, i to je ono što me privlači. Neću reći, poneki su još i u njegovim spisima ostali nenačeti, ali vjerujem da će i na njih doći red. Rušenjem jednoga mita, i to onoga temeljnoga, jasno je da se ruše i oni koji su na njemu, ili barem s njime u tijesnoj svezi, bili izgrađeni. Budimo dakle strpljivi. Jer već je sada jasno, da Tuđman nije povjesnik koji poslušno ponavlja naučene lekcije. On podvrgava povijest novim prosudbama i revalorizira je onim slijedom i tempom, kojim obavlja svoja istraživanja. I to je, ne varam li se, pravi put i jedini mogući postupak svakoga vjerodostojnog znanstvenika, pa dakako i povjesnika, jednako povjesnika književnosti kao i povjesnika politike i javnog života: da vlastite spoznaje crpi na samim izvorima.

Povjesnik je znalac i tumač politike prošlih vremena. Ono što Tuđmana još više približava politici, više nego i sama ta činjenica, jest to što je on kao povjesnik, kao tumač politike prošlih vremena, toliko zanimljiviji, i originalniji, što je bliže našem vremenu. On je atipični povjesničar, jer je povjesničar suvremenosti. A i povjesniku je vjerojatno najteže prosuđivati suvremenost, kao što je i romanopiscu, tako barem kažu, najteže pisati roman iz suvremenog života.

Koliko god volio povijest, malo je povjesničara koje volim. Trevelyan mi je najdraži, jer on povijest ne naučava kao kemiju. On je priča. Pričati povijest je njegovo veliko umijeće. Da bi pisao povijest, povjesnik mora imati vlastiti, provjereni odnos prema njoj; a da bi pričao povijest, povjesnik mora biti pomalo i pjesnik, što znači pisac s maštom, s maštom koja mu ne služi zato da izmišlja ono što ne zna ili popravljiva ono što mu se ne sviđa, nego zato da ojača i oživi priču, koja se uistinu dogodila, da mrtve činjenice progovore glasom života i

otkriju međusobne ovisnosti (i prisnosti), o kojima one same za sebe i same po sebi ne govore. Uostalom, mašta je bitan element kreativnosti u svakom poslu, ne samo u poeziji i umjetnostima nego i u znanosti. Pa ako se bez mašte ne može biti ni političar, kao što nas je davno poučavao Stjepan Radić, onda se bez nje ne može biti ni povjesnikom. Barem ne dobrim povjesnikom.

Jednom su zapitali G. B. Shawa što će (ne znam više o čemu) reći povijest. "Povijest će, gospodine, lagati kao uvijek!", odbrusio je s ciničnim smiješkom, pun zlobnog sarkazma, veliki Irac. Oni koji će sada pomisliti da je za tu lažljivost povijesti kriva mašta povjesničara, pogriješit će. U povijesti se (i ne samo u povijesti!) može lagati i govoreći formalnu istinu: suhim nizanjem činjenica. Tako, možda, još najviše. Očito, Tuđman je povjesnik koji to zna. Čini mi se da je on povjesnik koji bi znao našu povijest ne samo lijepo ispričati nego i smanjiti "lažnost" svoje priče. To jest, ispričati je tako da u njoj bude što manje laži, ako se već sasvim bez nje ne može!

(1970.)

Tekst nije prihvaćen ni u "Vjesniku" ni u "Glasu Slavonije".

Pročitao je na svečanosti u povodu 70. rođendana dr. Franje

Tuđmana u Društvu hrvatskih književnika, 5. lipnja 1992.

"Hrvatska revija", br. 2; Zagreb, 1992.

II. O POLITICI I O HRVATSKOJ POLITICI

(MARGINALIJA UZ KNJIGU
POVIJESNA SUDBA NARODA FRANJE TUĐMANA)

Gospođe i gospodo, ekselencije,¹

od antičkih vremena do danas traži se odgovor na vječno pitanje o biti i smislu politike. Od Platona i Aristotela do suvremenih mislilaca, ideologa i teoretičara različitih struka i svjetonazora, politika je ne samo predmet znanstvenog istraživanja i filozofskog proumljivanja nego i pragmatičnog tumačenja u svjetlu svakodnevne prakse. Djelatnost koja je sve neizbježnija u modernom životu, pa valjda zato i privlači iz dana u dan, širom svijeta, sve više ljudi koji se njome žele izraziti i potvrditi, politika je doživjela različita mišljenja o sebi, a ona su, poslije mnogih stoljeća, možda najefektnije sažeta u dvije tvrdnje: jednoj, da srce političara mora biti u glavi, i drugoj, da politika nije znanost nego umjetnost. Ako ove dvije teze, prva Napoleoniva i druga Bismarckova, i jesu na prvi pogled oprečne, ili su se barem tako mogle shvatiti u doba kada su bile izrečene, njihovim interpretiranjem u duhu suvremenih teorijskih pogleda i na umjetnost i na znanost, približit ćemo se spoznaji da su one komplementarne te se u praksi nužno potpomažu i dopunjuju.

Iskustva najuspješnijih političara to potvrđuju gotovo bez iznimke. Od Hrvata, na prvome mjestu, to potvrđuje politička doktrina autora knjige, koja je večeras evo pred nama.

A njegova politička doktrina počela se ocrtavati već u njegovim prvim historiografskim radovima, da bi se s vremenom profilirala kao konzistentna povjesničarska teza. Godine 1969. izlazi Tuđmanova knjiga pod naslovom koji je smjesta privukao pozornost kao literarno oblikovana krilatica, a danas je već zaista legendaran: *Velike ideje i mali narodi*. Smisao je te sintagme u aluziji, a nju bismo mogli najkraće otkriti ovako: mali narodi su često žrtve velikih ideja. Tko je sada pročitao tu knjigu, mogao bi i sam proširiti njenu tako privlačnu naslovnu aluziju: u ime tih ideja njima se često osporava i najelementarnije pravo svakoga, i najmanjeg naroda, pravo na svoju nacionalnu slobodu. Do izlaska te knjige Tuđman je bio jedan od hrvatskih povjesničara koji predano istražuju noviju hrvatsku povijest da bi bolje osvijetlio suvremeno doba i aktualne događaje. Izlaskom te knjige on se izdvojio kao nekonvencionalni znanstvenik koji vlastitim tumačenjem prošlosti otkriva smisao suvremenosti i otvara perspektive sutrašnjice. Iza ovako literarnog naslova stajala je čvrsta povijesna raščlamba, koja sadrži i viziju. Ne mogu zatajiti svoje zadovoljstvo, što sam to već tada zapazio i svoje zapažanje odmah i zabilježio u jednom onodobnom tekstu. A da Tuđmanova zauzetost za sudbinu malih naroda i simpatija za njih nije bila ni slučajna ni prolazna, nailazimo dokaza i u knjizi o kojoj upravo govorimo.

¹ Pročitano na predstavljanju knjige u hotelu "Sheraton" u Zagrebu, 28. svibnja 1997.

Vizionarstvo povjesnika pomoglo je Tuđmanu da postane političar s vizijom. Tuđman je kreator: kreativno je tumačio hrvatsku politiku prošlih vremena, da bi je potom i sam kreativno vodio. Vizionar i teoretik na jednoj strani, postao je politički praktičar, koji smirenom sigurnošću ostvaruje vlastite ideje i zamisli, kadikad na tren i zbunjujući svojim potezima koji ne otkrivaju odmah svoju djelotvornost, ali se malo kasnije potvrđuju kao ne samo uspješni nego i najbolji, a kadikad i jedino mogući. Politika je kompromis između dugoročnih ciljeva i trenutne nužde, ona je kondicionirana određenom povijesnom situacijom i realnim odnosima političkih snaga u svijetu; to je valjda postalo jasno i posljednjem Hrvatu nakon svih naših iskustava u ovih šest godina. Ali ako su te okolnosti u izrazitoj suprotnosti s političkim idealima naroda, onda je politika izazov iznimnim nadarenostima, da im se suprotstave i da ih mijenjaju u svoju korist. A to znači: biti ideolog i vizionar, ali i praktičar i realist, koji ne ulijeće u zamke. Najčešće, vizionari samo ukazuju na cilj koji ostvaruju (ako ostvaruju!) tek njihovi sljedbenici u budućnosti. Vizionari obično ne uspijevaju odmah. Obratno, politički pragmatičari ili uspijevaju odmah ili nikad, jer je već sutra njihova koncepcija redovito zastarjela. Tuđman je u svojoj doktrini, u svojoj filozofiji politike, spojio i jedno i drugo. Vizionarstvo je dokazao i kad je, kao političar, preuzeo odgovornost za sudbinu naroda i od političkog ideologa i povjesnika postao politički praktičar, koji stvara povijest. On je vizionar, koji je daleku budućnost približio našem vremenu, učinio je sadašnjošću, a i pragmatičar, koji svoju ideju sam i ostvaruje.

Možda je tajna Tuđmanove uspješnosti i djelotvornosti u tome, što se nije zanosio stranim političkim uzorima, stranim teoretičarima, ideolozima i misliocima, nego je tražio putokaz u idejama, a ništa manje i u iskustvu hrvatskih političara i političkih ideologa: Starčevića i Radića ponajprije. Ukorijenjenost u vlastito biće pribavila je Tuđmanu autentičnost, a ona, autentičnost, omogućila je i njegove uspjehe. Crpio je snagu iz vjekovnih težnji, iz korijena, iz dubine bića hrvatskoga naroda. Bića, koje se sustavno zatiralo tijekom stoljeća te se već činilo da je na izdisaju. Zato on i nije prilazio većini, nego je, kao pravi političar, postigao da većina priđe k njemu. Svojom političkom praksom Tuđman je dokazao da praktična politika ne ignorira činjenice, kao što su tvrdili mnogi teoretičari politike, nego da samo valja pričekati da one nekome postanu potrebne. Vidimo to i danas.

U Hrvatskoj su se mnogi bavili politikom, a ipak, politika nije bila osobito cijenjeno zanimanje. Tek danas mnogi uviđaju, da je uspješna politika vrhunsko umijeće, jer je njezina zadaća da usklađuje često i nepomirljive suprotnosti. A i za taj (opravdani) ugled, koji danas među Hrvatima uživa politika, zaslužan je Franjo Tuđman, političar i državnik, koji po uspješnosti nema primjera u našoj političkoj prošlosti, ali je zato sam postao primjer za budućnost.

"Hrvatsko slovo", 14. lipnja 1996.

III.

TUĐMANOVA MISAO HRVATSKE SLOBODE

RIJEČ NA PREDSTAVLJANJU KNJIGE U PREPORODNOJ
DVORANI HAZU, ZAGREB, 4. LIPNJA 1997.

Gospođe i gospodo,

Kad se iz jednog opusa, književnog ili znanstvenog, može izdvojiti ovako izdašna pregršt misli, ideja, spoznaja, ocjena ili zaključaka, ulomaka koji mogu stajati i kao samostalne cjeline, možemo biti sigurni da je riječ o široko zasnovanom, bogato razvedenom, svestrano proumljenom i produbljenom djelu, cjelovitom u zamisli i homogenom u ostvarenju. A takvo djelo može tijekom dugih godina stvoriti samo autor koji je odmah imao i jasne ciljeve i znao putove koji vode do njih.

Prije točno trideset godina, 1967., nakon što je već stekao određeno iskustvo i postavio pred sebe nove znanstveno-istraživačke i prosudbene zadaće, napisao je Tuđman naoko vrlo jednostavnu misao o samom značenju povijesti i uvjetima bavljenja njome: “Budući da je povijest *društvena znanost* i da obuhvaća sva područja ljudske djelatnosti i društvenog kretanja, to njezini znanstveni rezultati ovise o vladanju povijesnom materijom (faktografijom) ali i o stvaralačkim mogućnostima pojedinih autora, o njihovu shvaćanju filozofije povijesti i umijeća da otkriju i spoznaju bit i osnove pokretačke snage društvenog (privrednog, kulturnog i političkog) razvitka i međusobne uvjetovanosti različitih historijskih pojava, pokreta i zbivanja” (str.56-57). Ne zaboravimo, bilo je to vrijeme apsolutne dominacije historijskog materijalizma koji je do srži prožimao ne samo tadašnju ideologiziranu školu nego i cijelu marksističku i, što je još bilo puno gore i otrovnije, pseudomarksističku, “službouljudnu historiografiju” (kako sam je tada bio nazvao u jednom članku, na opće zgražanje njenih prvaka i njihovih političkih patrona); historiografiju, naime, koja nije prezala ni pred kakvim simplifikacijama, jednostranim i tendencioznim tumačenjima, pa i krivotvorinama, ako je to bilo politički korisno. Potaknut možda najviše upravo vlastitim prvim iskustvima, a vođen svakako i heretičkim pobudama nacionalno svjesnog intelektualca, istakao je Tuđman *stvaralačke mogućnosti autora* kao presudnu odrednicu uspješnog istraživanja i prosuđivanja povijesti uopće, a hrvatske povijesti posebice i naročito. Taj individualistički princip, suprotan “objektivizmu zakonitosti društvenopolitičkih kretanja”, bio je primjetan u Tuđmanovu radu već i prije, ali je sada postao njegovo jasno definirano i javno izraženo načelo.

To je bilo, kako rekosmo, prije trideset godina. A prije dvadeset godina, 1977., ustvrdio je Tuđman, da “danas više ne može i ne smije biti nikakve dileme: na temelju povijesno sačuvane i u najnovije doba opet dokazane nacionalne samobitnosti, a u skladu s kretanjem suvremenog čovječanstva – hrvatski narod

zahtijeva punu suverenost i samostalnost, koju nijedan narod još nije postigao bez svoje državnosti i bez toga da kao subjekt bude uključen u međunarodni poredak sukladno svojim i ničijim drugim probojima” (str. 38). Bio je to već kategorično definiran povijesni cilj hrvatske politike, koji je proizlazio iz intimnog poznavanja hrvatske povijesti. Do tog konačnog zaključka došao je Tuđman nakon što je već spoznao i ustvrdio, da mali narodi imaju pravo na svoju državu kao i veliki narodi, da je to njihovo političko pravo izraz prirodnog njihova prava na opstanak, jer nadnacionalne državne ideje redovito teže hegemonizmu većih nad manjima te ugrožavaju i samo biće malih naroda, koji su se našli u sastavu nadnacionalnih državnih tvorbi. Tuđman je išao i dalje, pa je zaključio i to, da je pitanje njihove nacionalne suverenosti ustvari pitanje slobode i demokracije suvremenog svijeta.

Iz cjelokupnog Tuđmanova znanstveno-povjesničarskog djela je vidljivo, a ova knjiga to otkriva u esencijalnom obliku, da je Tuđman i u općoj i u nacionalnoj povijesti nalazio poticaje za doista individualno, upravo kreativno promišljanje hrvatske budućnosti, kao i modela njezina ostvarivanja. Ideja općehrvatske pomirbe, sama po sebi velika i konstruktivna, politički dalekovidna a ljudski plemenita i humana, činila bi nam se možda iluzornom, s obzirom na specifičnosti naših odnosa u koje su se osim nacionalnih uplele i ideološke mržnje, da nije skandinavskog primjera koji je uvjerljivo potvrdio, da i mali narodi mogu bolovati od imperijalističke megalomanije, koja je i tada jednako oblik tiranije jednih nad drugima, samo možda još groteskniji, a u našem slučaju, pokazalo se, još i puno krvaviji. I sad, kad je već bilo posve jasno da Tuđman kao povjesničar i kao filozof povijesti ne samo što zagovara nego i s punim uvjerenjem predviđa skorbu neovisnost hrvatske države, nailazimo na njegovu misao koju je već izrekao kao Predsjednik Republike Hrvatske, da će mali narodi, pa hrvatski narod, rado prihvatiti “civilizacijsku integraciju, ako ona ne potire njihovu državnu, kulturnu i gospodarsku osobnost” (str. 85). A kao vjerodostojni sljedbenik Starčevićeve i starčevićevske političke baštine, Tuđman će reći, također već kao Predsjednik Hrvatske: “Želimo da Hrvatska bude, u političkom i gospodarskom smislu, država pravnog poretka i slobodan dom svih njezinih građana” (str. 537).

Knjiga koju danas predstavljamo i o kojoj vam evo sa zadovoljstvom govorim ocrtava Tuđmanov znanstveni i politički profil. Ona je sažeta rekapitulacija njegova životnog i stvaralačkog puta, koji je bio – i još uvijek jest – u neprekidnom usponu. Na tom putu sastale su se, i sada se prožimlju, dvije konvergentne staze: staza znanstvenika i staza političara, koje kao da su se dozivale, kao da su hrlile ususret jedna drugoj! Tumačeći povijest, Tuđman je ispunio sve pretpostavke koje su bile potrebne da bi je – upravo kao Hrvat – mogao i stvarati. A stvarajući povijest, on svoje korake neprekidno provjerava vlastitim znanstvenim povijesno-istraživačkim iskustvom. U tome je bitna posebnost njegove pojave u hrvatskoj znanosti i hrvatskoj politici. Tim prožimanjem postao je političar s vizijom, koji u svakom trenutku dobro zna što hoće, i s maštom, koji svaki put zna i kako će ostvariti to što hoće, pa uspijeva i krajnje nepovoljne okolnosti izmijeniti u svoju korist.

Sve nam to otkriva i potvrđuje knjiga koja je pred nama. Možda će ona jednoga dana služiti i kao kratki repetitorij hrvatske povijesti XIX. i XX. stoljeća,

zbirka miljkaza koji su nas posljednjih stotinjak godina vodili kroz sve Scile i Haribde jugoslavenstva i komunizma do slobode, neovisnosti i demokracije. Ona ispunjava sve preduvjete da to zaista i postane. Ali ona je već danas nezaobilazni *vsdr mecum* za svakoga, tko želi upoznati korijene suvremene hrvatske politike i spoznati joj narav i smisao.

“Hrvatsko slovo”, Zagreb, 13. lipnja 1997.

“Večernji list”, Zagreb, 15. lipnja 1997.

MISAO O SAMOSTALNOSTI HRVATSKE OD ZRINSKO-FRANKOPANSKE UROTE DO TUĐMANA I DOMOVINSKOG RATA²

Gospođe i gospodo,

U vrtlozima povijesnih zbivanja u kojima smo se nalazili kroz stoljeća pitanje hrvatske samostalnosti nije samo poprimalo različite oblike borbe nego i prolazilo kroz različite optike na razini europske diplomacije i međunarodnih političkih tendencija, oscilirajući na ljestvici od potpunog negiranja prava hrvatskog naroda na slobodu, štoviše, i od negiranja samog hrvatskog naroda, preko upornog ignoriranja u bilo kojoj formi i bilo kojoj prigodi spomenutoga "hrvatskog pitanja", do rijetkih primjera više pojedinaca nego službenih krugova, koji su priznavali pravo Hrvatske na državnu samostalnost i još rjeđih među njima, koji su pokazivali otvorene simpatije za to naše pravo i stvarnu želju da nam pomognu. Od godine 1102. moglo se postavljati pitanje hrvatske državne posebnosti, ali se ono nije postavljalo iz više razloga. Ponajprije, *Pacta conventa* shvaćena je i provedena kao hrvatsko-mađarski međudržavni ugovor o personalnoj uniji, kojom samostalnost Kraljevine Hrvatske nije dovedena u pitanje, jer su vlast u ime Kralja provodili hrvatski banovi; a drugo, feudalnim preustrojtstvom hrvatskog plemstva javilo se na političkoj sceni nekoliko uglednih kneževskih obitelji (Krčki, Bribirski, Cetinski, Omiški, etc.), koji su na svojim velikim posjedima raspolagali i velikom praktičnom vlašću. Hrvatsko plemstvo u Hrvatskoj i ugarsko u Ugarskoj bijaše doista neovisno jedno o drugome. Pred turskom opasnošću, ono se još više zbližilo u obrani od zajedničkog neprijatelja. Hrvatskoj je u tom trenutku silno trebao jak oslonac i prisno savezništvo s Mađarskom, kao i zaštita moćnoga bečkog dvora: osjećala je, da bi sama bila kudikamo ugroženija, pa možda i posve nemoćna pred (već i brojčano) višestruko snažnijim osvajačima. Ipak, kad raščlanjujemo našu temu, ne smijemo zanemariti ni suprotno mišljenje, sadržano u pitanju koje izbija već iz ovog trenutka hrvatske povijesti: ne bi li se Hrvatska uspješnije branila da je kao posve samostalna, danas bismo rekli suverena država ulazila u savezništvo sa susjednim suverenim državama, Ugarskom i Austrijom, na temelju zajedničke potrebe da se zajednički brane od zajedničke opasnosti i zajedničkog zavojevača, dakle radi zaštite zajedničkih probitaka. Nije neodrživa pretpostavka, da je bečki Dvor izlagao najvećim žrtvama upravo Hrvatsku, pa da se i pogađao s Turcima, a ne samo s njima nego i s Mlečanima, uglavnom na račun Hrvatske.

Uostalom, urota zrinsko-frankopanska i bila je potaknuta nezadovoljstvom Hrvatske uvjetima Vašvarskog mira: ban Nikola Zrinski i njegov brat Petar, koji ga je ubrzo naslijedio u banskoj časti, te njegov šurjak knez Fran Krsto Frankopan, bili su nezadovoljni uvjetima mirovnog ugovora između Dvora i Turaka, i još više, samovoljom Habsburgovaca, koji su sklopili mir zaobilazeći Hrvate, a mađarski

¹ Uvodna riječ na znanstvenom skupu *Rakovička buna 1871.* u Hrvatskom institutu za povijest, u Zagrebu, 10. listopada 1996.

velikaši koji su se pridružili hrvatskima bili su povrijeđeni jer je Dvor u mirovnim pregovorima zaobišao i Mađare.

Akcija Nikole i Petra Zrinskog te Frana Krste Frankopana bijaše motivirana odlukom da se stane na put kršenjima hrvatske državne posebnosti i spriječi sve veća centralizacija koju su provodili Habsburgovci. Bio je to prvi ozbiljniji pokušaj politički odgovorne Hrvatske poslije 1102. da obnovi punu samostalnost Kraljevine Hrvatske. Ali se upravo u tom pokušaju pokazalo, koliko je Hrvatska s jedne strane bila oslabljena ratovima protiv Turaka, a s druge strane, potvrdilo se da Hrvatska zanima zapadni svijet samo kao živi bedem njegovoj obrani od turske najezde. Zato su je zapadnoeuropski vladari željeli zadržati kao što nesamostalniji dio u sastavu velikog Habsburškog carstva, vjerujući da će tako eliminirati njene posebne interese, koji bi se možda mogli javiti i kao suprotnost njihovima. Već je diplomatska aktivnost Zrinskih i Frankopana otkrila, da je Hrvatska tragično osamljena. Ni Francuska ni Venecija, pa ni slavenska Poljska, nisu pokazale istinsko razumijevanje za sudbinu Hrvatske. Pritom valja reći, da je slavenska Poljska, ne obzirući se na Hrvatsku, nanijela štetu i samoj sebi. Banica Katarina Zrinska rekla je kralju Mihovilu Višnjovieckom: Zlo radite kad se oslanjate na velike i jake susjede; bolje biste učinili, da ste se priklonili nama, Hrvatima i Ugrima, koji smo oslabljeni borbama s Turcima. Vidjet ćete, što će vam se dogoditi, kad Austrija potlači Hrvate i Ugare. Svi znamo da su događaji dali za pravo umnoj hrvatskoj diplomatkinji i banici. Svojim sve silovitijim centralizmom Habsburgovci su poremetili državnopravne i uopće političke odnose ne samo između Austrije s jedne a Mađarske i Hrvatske s druge strane, zatim i Poljske i Češke, nego i odnose između Hrvatske i Mađarske. Nastojanja mađarskog nacionalizma da se širi na štetu Hrvatske bila su zasnovana upravo na toj podlozi, pa kad je ban Ivan Erdody 1790. na Saboru u Budimu uzviknuo Mađarima onu legendarnu, u Matoševoj pjesmi opjevanu rečenicu *regnum regno non praescribit leges*, bio je to čin obrane državnopravne posebnosti Kraljevine Hrvatske, koju je sada, po prvi put, ugrožavala i Mađarska, još donedavna hrvatski saveznik u obrani i hrvatske, a ne samo mađarske državnopravne posebnosti od austrijskog nasrtanja.

Zrinsko-frankopanska urota mogla je potvrditi pouku, da dogovor s neprijateljem može biti uspješniji i korisniji nego bespomoćni oslonac na tobožnje, pa možda i stvarne prijatelje. Međutim, dogovor s Portom nije se realizirao i ova misao može ostati samo kao više ili manje vjerojatna pretpostavka. Ali je zato tijekom idućih stoljeća potvrđeno iskustvo, stečeno od 1668. do 1671., da je zapadni svijet otpisao Hrvatsku, da mu je ona zanimljiva samo kad je u službi njegovih, zapadnoeuropskih potreba i probitaka, bilo kolektivnih, kao u XVII. stoljeću, bilo pojedinačnih, kao u XIX. i XX. stoljeću, u doba Rakovičke bune i u godinama prvog i drugog svjetskog rata, a s pravom možemo reći i sve do početka našega Domovinskog rata, koji je i u tom pogledu označio povijesnu prekretnicu.

Stiješnjena tako najprije austrijskim, zatim mađarskim, najzad i srpskim namjerama da je germaniziraju, mađariziraju i srbiziraju, s jedne strane, a s druge, prepuštena agresivno-imperijalnim ambicijama svojih susjeda od cijele napredne, civilizirane, slobodarske, humane, kršćanske i napokon demokratske Europe, hrvatska slobodarska svijest rasla je i padala, dosezala kulminacije 1918. i 1941., da

bi se odmah zatim rezignirano spustila na najnižu točku 1945.; ali ni tada nije bila uništena, jer nije podlegla formalizmu i retorici lažnog federalizma jugokomunističke varijante. Kroz sva ta stoljeća političke neučinkovitosti, Hrvatska je održala svoju narodnu i državopravnu svijest zahvaljujući ponajviše i ponajprije svojoj kulturnoj svijesti: ona je kroz sva ta stoljeća bila najpouzdaniji čuvar hrvatskog nacionalnog identiteta. Hrvatski su književnici – točnije: oni ponajbolji među njima – izravno ili neizravno sudjelovali u obrani hrvatskih povijesnih, pravnih i prirodnih prava na samobitnost i slobodu u vlastitoj državi.

Često se danas govori – pogrešno, po mome sudu – da smo tek ovim našim Domovinskim ratom, poslije devet stoljeća, stvorili svoju državu. Ispravno bi bilo reći: svoju *samostalnu* državu. Domovinskim ratom stvorili smo samostalnu državu, vratili joj poslije devet stoljeća puni suverenitet. Činjenicu, da je Hrvatska i unutar Monarhije bila zasebna država, samo (danas bismo rekli) s ograničenim suverenitetom, i da joj ta ograničenost suvereniteta nije bila silom nametnuta nego ga je ona sama sebi ograničila, i to ne zauvijek, imali su pred očima i Jelačić, i Starčević, i Kvaternik, ali i Strossmayer. Jelačić je htio ojačati državopravni položaj i zasebnost Kraljevine Hrvatske u Habsburškoj monarhiji, ali nije uspio jer je krivo procijenio interese Dvora, pa je ispalo da je spašavao svoje dušmane, da je Hrvatska spašavala svoje zatornike. Ojačati državopravni položaj i zasebnost Hrvatske unutar Kraljevine Jugoslavije htio je i Maček, postigavši kratkotrajnu Banovinu Hrvatsku koja stupnjem svoje autonomije nije bitno nadilazila nagodbenu Hrvatsku. Nešto slično htjeli su, barem deklarativno, i hrvatski komunisti oko ZAVNOH-a, kao i začetnici "hrvatskog proljeća" u vodstvu SKH, u okvirima ideološki determinirane "socijalističke, samoupravne i nesvrstane" Jugoslavije. Jedino je Kvaternik htio puno više: zapravo, on je htio sve! Htio je oživotvoriti Starčevićevu misao, izgovorenu u onom velikom govoru 1861, prvom njegovu govoru u Saboru: "Ja ne razumim [rekao je tada on], što hoće da kažu oni, koji vele da kraljevina Hrvatska, kraljevina pet stoljećah perkosivša Iztoku i Zapadu, ne može o sebi, neodvisna stajati. Nijedan narod ne može bez drugih naroda obstati, pa itako svako selo može kao neodvisna država biti. Narod francuzki, narod u trih stranah zemlje deržeći svoju slavodobitnu zastavu razvijenu, i taj narod trebue drugih naroda, a itako San Marino i mnoge druge državice obstoje također i živu u sreći i slobodi." Sreću i slobodu obećao je Kvaternik svojim suborcima i hrvatskom puku u svome govoru u Plaškom na dan ustanka.

S druge strane, jedino su Trumbić i Supilo posve zanemarili tu činjenicu, da je Hrvatska zasebna država makar i s reduciranim suverenim pravima, propustivši da već od samoga predvečerja prvoga svjetskog rata svoju aktivnost utemelje na toj činjenici i pokrenu političku, diplomatsku, a pozivom hrvatskim postrojbama u austrougarskoj vojsci i oružanu borbu za međunarodno priznanje punog suvereniteta Kraljevine Hrvatske. Oni su u prvoj ratnoj godini 1914, presudnoj godini za artikuliranje ratnih ciljeva saveznika, ostavili prostor velikosrpskim manevrima na diplomatskom parketu, osudivši već tada na neuspjeh sva svoja nastojanja da se jugoslavenska država stvori kao zajednica slobodnih i ravnopravnih naroda.

Radićev neuspjeh da probudi savjest demokratske javnosti zapadnoeuropskih zemalja i pribavi njenu naklonost opravdanim težnjama Hrvatske djelomice je možda i posljedica Trumbićeve i Supilove projugoslavenske orijentacije samo desetak godina ranije. I britanski i francuski političari upućivali su ga da se za svoje ideje bori u Beogradu parlamentarnim putem. Što je onda mogao učiniti Pavelić poslije atentata na Radića i njegove smrti? Nije valjda morao i on tražiti pomoć od onih, koji su onako bahato prije dvije-tri godine legitimnog vođu hrvatskog naroda, svjesno ili nesvjesno, poslali izravno u smrt? Prihvatio je pomoć onih koji su mu je, iako uz brojne ucjene, bili spremni pružiti, da bi započeo – kao i Kvaternik – oružanu borbu za neovisnu hrvatsku državu. Proglašenje Nezavisne Države Hrvatske pozdravila je ogromna većina hrvatskog naroda kao doslovce ispunjenje svojih snova, ali se ubrzo pokazalo, i to je dragocjeno iskustvo, da se hrvatska politika ne može uspješno voditi po tuđim receptima i uzorima. Biće hrvatskog naroda je tradicionalno demokratsko i svaka represivna ideologija, primijenjena u praksi, može za nj biti samo pogubna, jer nema korijena u njegovoj povijesti i njegovoj svijesti.

Isto vrijedi i za državotvorna nastojanja hrvatskih komunista. Cesarec je možda bio najistaknutiji među njima. Njegovo hrvatsko osjećanje bilo je doista izvorno, inspirirano kvaternikovskim pravaštvom i Kvaternikovim podvigom. Još početkom dvadesetih godina osuđivao je centralizam jugoslavenske države, zagovarajući čak i konfederalizaciju ne samo države nego i jugoslavenske komunističke partije. Kad je Kominternu proglasila Jugoslaviju tamnicom naroda i priznala njenim narodima, pa i Hrvatima, pravo na samostalnu državu, Cesarec je bio još i ohrabren u svojim uvjerenjima. Kad je Kominternu odustala od tog stajališta (a odustala je čim joj ono više nije koristilo), Cesarec je i dalje ostao pri svome, o čemu svjedoči njegova drama o Eugenu Kvaterniku u samo predvečerje Drugoga svjetskog rata. Možda je upravo zbog toga bio posve marginaliziran u komunističkom pokretu, udaljen od svih dužnosti i svakog utjecaja, pa i njegovu smrt možemo možda promatrati u svjetlu te činjenice. Kao i smrt Andrije Hebranga osam godina kasnije i barem formalno od druge ruke.

Jedan od važnih zaključaka koji proizlaze iz višestoljetne borbe Hrvatske i hrvatskog naroda za svoju punu neovisnost jest i taj, da nikada nismo imali saveznike i prijatelje koje smo željeli. Zapadna, demokratska Europa, kojoj smo prirodno naklonjeni, uvijek nas je odbacivala i predavala na milost i nemilost našim vjekovnim neprijateljima, koji su ugrožavali i samu egzistenciju Hrvatske i Hrvata. Naprotiv, nudili su nam prijateljstvo oni, koje nismo simpatizirali, koji nam često nisu čak ni bili stvarni prijatelji, jer nam to nisu bili bez koristoljublja. Takva prijateljstva iz nužde danas nam najviše prigovaraju upravo oni, koji su najviše i krivi za njih!

Ali, među uzrocima zbog kojih Hrvatska stoljećima nije ostvarila svoju težnju za potpuno neovisnom državom nisu bile u prvom planu samo tzv. objektivne okolnosti, nego zavidno mjesto pripada i tradicionalnim slabostima hrvatske politike. Jesmo li se mi tijekom stoljeća odučili od političke vještine, jesmo li izgubili sposobnost konstruktivnog političkog mišljenja, jesmo li pragmatično ponašanje u politici osudili kao moralnu sramotu iz osjećaja kršćanski shvaćene

etičnosti, ili zbog pomanjkanja političke zrelosti, koju bez vlastitog državnog iskustva nismo možda mogli ni steći; jesmo li, nadalje, altruizam i milosrđe kao moralnu zasadu pogrešno prenijeli i na područje u kome ono nikada i ni u kojoj državnoj ili nacionalnoj sredini nije uspješno funkcioniralo kao temelj napretka i uspjeha naroda nego samo kao uzrok samouništenja, zatim, jesmo li to činili iz osjećaja malodušnosti i nepovjerenja u same sebe, ili se, obratno, taj osjećaj manje vrijednosti razvio u nama kao posljedica povijesnih neuspjeha; i najzad, je li sve počelo našom političkom kratkovidnošću još 1102. ili je pak naša politička kratkovidnost nastajala u procesu povijesnih neuspjeha i nesreće koje su bile posljedica objektivnih okolnosti; drugim riječima, jesmo li objektivno nepovoljne povijesne okolnosti skrivili mi sami, ili su one kao neminovna životna datost uvjetovale našu političku neuspješnost tijekom stoljeća – to su sve pitanja koja bi, jedno po jedno, valjalo iscrpno osvijetliti sa svih strana i temeljito prosuditi *sine ira*, jer su ona, svako za sebe, toliko složena, a međusobno toliko isprepletena, da često nije lako razmrsiti to klupko i s punom sigurnošću uspostaviti uzročno-posljedičnu vezu između svih tih pitanja. A morat ćemo je uspostaviti i morat ćemo svako od njih raščlaniti, ne samo radi povijesti nego i radi kritičkog poznavanja sebe: svojih vrijednosti, ali i svojih slabosti; jer je sigurno, da su i one imale udjela u našoj nesreći. Moramo ih upoznati, da bismo ih mogli ukloniti, a ukloniti ih moramo da se povijest ne bi ponovila i da nikada više ne doživimo sličnu sudbinu.

Gospođe i gospodo,

prije pet godina sve je bilo na vlas jednako kao i tijekom tolikih mračnih i burnih stoljeća. Političke tendencije velikih svjetskih sila nisu nam ulijevale veliki optimizam: one su bile listom protiv naših težnji, kao i uvijek ranije. Obeshrabriti nas je mogla i spoznaja, da je u prošlosti bilo objektivno i znatno povoljnijih situacija, a ipak ni iz njih nismo iznijeli pobjedu, jer su nam uvijek u odlučnim trenucima uzmanjkali ljudi koji bi se znali identificirati s političkom voljom hrvatskog naroda i pretvoriti je u promišljenu političku akciju. Manjkao nam je čovjek, koji ne bi bio samo hrabar kao što je bio Jelačić nego i vidovit, što on zacijelo nije bio. Zbunjivati je mogla i činjenica, da ni jedan doista vidoviti vođa, kakav je bio Radić, nije uspio ostvariti davni hrvatski san, zbog stjecaja objektivnih okolnosti koje su radile protiv njega. A ipak, zbivanja u proteklih pet godina bila su povijesna prekretnica u višestoljetnoj težnji hrvatskog naroda, da svoju državu konačno i zauvijek izvede iz svih dotadašnjih integracija i pribavi joj puni suverenitet. Činjenica jest, i nju se ne može zaobići: naša Republika Hrvatska nastala je prije pet godina u najnepovoljnijim okolnostima koje se uopće mogu zamisliti. Na razoružanu Hrvatsku, koja je smiono obznanila svoju političku volju da osamostali svoju državu, obušila se moćna, do zuba naoružana srbokomunistička "Jugoslavenska narodna armija", u tom trenutku treća vojna sila u Europi; nitko u svijetu, osim časnih pojedinaca bez političke moći, nije tada stajao uz Hrvatsku, nego obratno: svi su tada stajali protiv nje i njene samostalnosti. Nije u tome ništa promijenio ni očigledni raspad komunizma kao svjetskog sustava: diplomacije velikih svjetskih sila davale su otvorene izjave u prilog održavanja Jugoslavije. Slobodarske težnje jednog od najstarijih europskih naroda bile su potpuno

ignorirane od najdemokratskijih zemalja svijeta. Sve je dakle bilo isto kao i toliko puta u prošlosti; pa možda i gore nego ikada prije, jer u Hrvatskoj je sada plamtio rat, Hrvatska je gorjela od Dubrovnika do Vukovara, gotovo trećina njena teritorija bila je otrgnuta od nje i zaposjednuta pobunjenicima koji su uživali materijalnu i logističku pomoć jugovojске i više-manje otvorene simpatije pojedinih vodećih zemalja Europe. Iz gotovo bezizgledne situacije Hrvatska je povela svoj veliki Domovinski rat, koji je rasplamsao sve energije što su tinjale u dubini bića hrvatskog naroda i, dokazavši svoju snagu, prisilila svijet da prizna hrvatsku samostalnost i u svoje političke kalkulacije unese i novi, hrvatski faktor. Onaj koji je vodio hrvatsku politiku u ovom vremenu imao je ono što nijedan naš političar prije njega nije imao u tolikoj mjeri: hrabrosti, odlučnosti i mašte, da nepovoljne okolnosti mijenja u svoju korist. Imao je dakle ono, što nisu u dostatnoj mjeri imali ni Trumbić, ni Supilo, ni Maček. Imao je i povjerenja u svoj narod, znao ga je naoružati najprije samosviješću i nepokolebljivom moralnom snagom i političkom voljom, a zatim i oružjem; znao ga je oduševiti i organizirati, a onda povesti u rat kojim se moglo ili sve dobiti ili sve izgubiti, i to možda zauvijek.

Hrvatska je pod njegovim vodstvom dobila sve. O nama, o svakome od nas, ovisi hoćemo li to što smo dobili i sačuvati zauvijek.

Gospođe i gospodo,

kad god se govori o temi kao što je ova, istaknuta u naslovu moga izlaganja, teško je razlikovati gdje prestaje povijest a nastupa politika. Ipak, usuđujem se priznati, da je ova literarna varijacija izrasla iz moga doživljaja i moga poimanja povijesti, pa je i težila da ostane do kraja u okviru povijesti. Ni ove posljednje konkluzije, po mome osjećaju, ne bi valjalo ocijeniti politikom, koliko god se nekome činilo da one to jesu. Uvjeren sam, da se i one mogu svrstati u red povijesnih činjenica, a to znači, da su već danas i one povijest.

"Forum", br. 11, Zagreb, studeni 1996.

APOSTOL HRVATSKE MISLI

Samo duboka, mrtva tišina. Te subote zagrebačke ulice bile su kao prizori iz nijemog filma: prepune ljudi u nečujnom kretanju, zatečenih očekivanom vijesću i prožetih tugom koju nisu ni pokušavali zatomiti ili prikriti. Izrazio je to najbolje jedan čovjek iz naroda, splitski ribar, koji se tog subotnjeg jutra našao na splitskoj rivi: “A što da ti kažem? Bio sam na moru kad je radio javio da je umro. Pripremali su nas na najgore, ali kad je to najgore došlo, pogodilo me kao grom iz vedra neba. Teško mi je kao kad mi je umro ćaća.” Pučka jednostavnost, koja je dirljivom iskrenošću pogodila bitno!

Jest! Smrt utemeljitelja i organizatora Republike Hrvatske i njezina prvog Predsjednika obrisala je riječi s naših usana. Hrvatska je zastala da bi se suočila sama sa sobom.

Povijesno značenje Tuđmanovih deset godina u životu Hrvatske daleko nadmašuje stoljeća davne i nedavne hrvatske prošlosti. Znanstvenik, akademik, političar, robijaš, državnik, vojskovođa, vojni i politički strateg i taktičar, a uvijek i u svemu nadasve pobjednik, bio je vizionar kao malo koji hrvatski političar prije njega, ali ne i sanjar, kao što su bili mnogi od njih; maštovit ali bez iluzija, realan, hrabar i ujedno promišljen; kao mislilac i pisac čovjek jaka pera i žive riječi, a istodobno tvrdi praktičar; nepokolebljiv i odlučan, a istodobno toplo emotivan – Franjo Tuđman, apostol hrvatske misli, bio je u živu dosluhu s poviješću. On ju je izabrao kao svoj poziv, a ona je izabrala njega za svoga izvršitelja i kreatora. Pravi čovjek svoga vremena! Kao nitko drugi među svojim suvremenicima, on ga je prepoznao, shvatio i prihvatio njegov izazov, učinivši ono što je u pravom trenutku ispravno osjetio povijesnim imperativom. I time je izvršio svoju dužnost. A čovjeku koji je izvršio svoju dužnost, kaže Santayana, smrt je samo san, jer njegov život posmrtno traje u vremenu s djelom što ga je stvorio.

Mimohod hrvatskih građana, koji je dva dana i dvije noći neprekidno tekao u dostojanstvenoj šutnji pored njegova odra u Predsjedničkim dvorima, uvjerljivije od svih riječi dokazuje, da je njegovo djelo takvo djelo, jer je uraslo u naš život i postalo stvarnost svih nas. Konačna, nepromjenjiva stvarnost. Desetine, brojne desetine tisuća ljudi – svi smo ih vidjeli: muškaraca i žena svih staleža i dobi iz cijele Hrvatske – satima su se, u koloni od nekoliko kilometara, strpljivo, korak po korak, primicali mjestu na kome će, ponosno, ne krijući ni tronutost ni suze, pokleknuti, nakloniti se, uputiti posljednji pozdrav i odati počast svome Predsjedniku, blagosloviti ga znakom križa i tako potvrditi ljubav i poštovanje prema čovjeku, koji će biti zauvijek živ u svijesti svih budućih naraštaja hrvatskog naroda i u stvarnosti hrvatske države. Hrvatski narod razumio je Franju Tuđmana i pokazao da slijedi njegov put i da će ga bez kolebanja slijediti i nadalje, unatoč tragičnom i sramnom nerazumijevanju onih koji su mu, intelektualno i ljudski inferiorni, zavidjeli jer je učinio ono, što oni sami nisu ni znali ni mogli.

Neumorni duh pratila je neiscrpna energija: bile su to bitne ljudske osobine prvog Predsjednika Republike Hrvatske. Njegov osjećaj dužnosti nadilazio je sve poznate primjere. Desetak opsežnih knjiga znanstveno-povijesnih

studija i vehementnih političkih rasprava, pronicavih i smjelih, samo su djelomični dokaz te tako rijetke i tako dragocjene vrline koja ga je resila.

Iz Rima, gdje je u Vatikanskom muzeju otvorio velebnu izložbu umjetnina pod naslovom *Hrvatska – kršćanstvo – kultura i umjetnost*, vratio se tog petka, 29. listopada uvečer, vidljivo iscrpljen. Svi su to primijetili, pa i novinari, kojima je na njihovo pitanje o tome, odgovorio samozatajno ali odrešito, svjesno umanjujući ozbiljnost svoga zdravstvenog stanja, jer mu je ispunjavanje dužnosti bilo važnije i od vlastitog života: “Vi uvijek tražite senzacije”, rekao im je. “Zar čovjek ne može biti umoran ili malo nahlađen? Budite ljudi – i budite Hrvati!”

Bile su to njegove posljednje riječi javno izrečene i upućene hrvatskoj javnosti. Danas one imaju značenje najsažetije, najjezgrovitije političke oporuke.

“Forum”, br.10-12, Zagreb, listopad-prosinac 1999.

DR. FRANJO TUĐMAN, GODINU DANA POSLIJE

Podimo, dakle, od te vremenske odrednice: *godinu dana poslije*. A godinu dana poslije smrti dr. Franje Tuđmana ne bi o njemu više valjalo, štoviše, ne bi se ni smjelo govoriti konvencionalno, rečenicama koje bi mogle biti svrstane u kategoriju stereotipa, kao ni površno, s providnom tendencioznošću jednostrane apologije, izbjegavajući teme koje mogu izgledati delikatne, ili to čak i jesu. Tuđman je bio veliki čovjek. A veliki ljudi ne traže od povijesti nikakav popust.

Tko god zna išta o njemu, pogotovo onaj koji ga je makar i malo poznao, ne bi se trebao čuditi što je, u trenutku raspada komunističkog sustava u svijetu, upravo on iskoristio priliku i postao tvorac samostalne hrvatske države. Ideja o njoj, o slobodnoj i suverenoj Hrvatskoj, živjela je u njemu kao baština povijesnih hrvatskih političkih težnji, što ih je upio još u mladim svojim danima.

Ipak, njegov životni put i njegovo političko sazrijevanje nije bilo prepušteno stihiji, jer je on svjesno, vlastitom voljom provjeravao recentne ideje; nije to bilo ni kretanje po ravnoj crti, niti je bilo imalo lako i jednostavno. Ali on je, svim stazama i bogazama kojima se kretao, pronio tu veliku ideju, za koju je živio, i ona je bezuvjetno pridonijela i njegovoj djelotvornosti i njegovoj veličini. Jest, bio je veliki čovjek. A veliki ljudi nisu ljudi bez manâ nego ljudi, koji su svojim vrlinama dosegli povijesnu veličinu neprolaznim djelom, pred kojim blijede i postaju gotovo beznačajne sve njihove slabosti.

Prva politička iskustva stjecao je u ozračju najprije Hrvatske seljačke stranke, i to u mačekovskoj njenoj varijanti, a potom Komunističke partije Jugoslavije. I premda se pozivao i na pravašku misao Ante Starčevića, mora se sa žaljenjem primijetiti, da se na nju oslanjao samo načelno i više deklarativno, unoseći u svakodnevni politički život mlade države premalo pravaških, starčevićevskih naznaka i uputa za političku i društvenu praksu, što je donekle i razumljivo, jer Stranka prava, iako je u svoje doba bila nukleus istinske hrvatske i demokratske svijesti, nije imala prilike svoje ideje u praksi provjeriti i oživotvoriti kao odgovorna vlast, pa realnih iskustava nije ni imala ni ostavila. Zato je, u praksi, više utjecaja na nj ostavila politička pragmatika Hrvatske seljačke stranke i Komunističke partije, jer su stil i metode njihove vlasti bile dio njegova političkog iskustva.

Bio je sljedbenik radićevske državotvorne struje u HSS-u, koja je neosporno pravaške provenijencije, baštinik one potisnute ali uvijek tinjajuće nacionalne struje u Komunističkoj partiji, koju su zagovarali više ili manje otvoreno Cesarec, Krleža, Keršovani, a ima i ona korijen u starčevićevskoj (Krleža) odnosno kvaternikovskoj (Cesarec) varijanti pravaštva. Bio je od onih koji su “od samog početka svog sudjelovanja u revolucionarnom komunističkom pokretu” smatrali, “da taj pokret u Hrvatskoj mora izražavati (i rješavati) životne interese hrvatskog naroda”. Važno je upozoriti na tu činjenicu, jer ona uvelike može objasniti paradigmatu njegove političke prakse, koju danas neki među nama podvrgavaju oštroj, kadikad umjesnoj ali češće sasvim neumjesnoj kritici.

HSS i KP: dvije istodobne i suprotstavljene koncepcije! Među njima postoje znatne, pa i bitne, gotovo nepomirljive idejne razlike, svakako u korist prve, ali postoje nažalost i neke metodološke i formalne sličnosti, što danas jedni možda ne znaju, a drugima sigurno ne će biti drago čuti. Riječ je o tome, da su i HSS i KP bili organizirani više kao pokreti nego kao stranke. Po svome unutarnjem ustrojstvu HSS nije bio prava demokratska stranka, a da to nije bila ni KP, to valjda ne treba ni reći. HSS je bio populistički, a KP konspirativno-revolucionarni i strogo selektivni pokret. U HSS-u je Stjepan Radić imao poseban status: nije to bio status predsjednika stranke, koji u statutarno određenim intervalima obvezatno traži povjerenje članstva, nego status karizmatičnog i doživotnog vođe. Vođa i učitelj bila je uostalom i njegova uobičajena, gotovo službena titula. A ni Maček se kasnije nije branio od te pozicije, ni njemu nije bila nimalo mrska uloga karizmatične ličnosti, te su i njega zvali Vođom, a on je to dobrohotno dopuštao, pa se tako i ponašao, premda je na čelo stranke došao bez stranačkih izbora, samo na temelju predsmrtno izražene usmene preporuke i želje Radićeve, i to kao vršitelj poslova, a ne pravi predsjednik. S vremenom se na to zaboravilo i njega su počeli smatrati pravim predsjednikom, pa su ga tako i titulirali. A o unutarnjoj strukturi KP ne treba ni govoriti niti je treba puno objašnjavati; nedemokratski, autoritarnost i autoritativnost bili su u njoj izričito, statutarne odredbama, a što implicite, svakodnevnim praksom, uzdignuti na razinu uvjeta, bez kojega se ne može zamisliti ni sama partija ni članstvo u njoj, a sve formalnosti kongresa i izbora bili su u praksi svedeni na razinu slabo kamuflirane farse.

Jedini je Starčević pokazivao već na samom početku hrvatskog stranačkog života izrazito demokratsko shvaćanje svoje uloge u stranci: odbijao je ulogu vođe, branio pristašama da ga nazivaju vođom, ističući u više navrata *expressis verbis*, da ne želi biti ničiji gončini i da je on u stranci samo prvi među jednakima.

Tuđman nije bio očaran Starčevićevom jednostavnošću ni zaveden njegovom nimalo hinjenom i demagoškom nego urođenom, istinskom skromnošću. Naprotiv, on je kao i Maček, a da o Titu i ne govorimo, volio spektakularne svečanosti, i dok je to jednim godilo, drugima je često zasmetalo. Ali kad i zanemarimo tu donekle nesimpatičnu okolnost, koja je međutim, ipak, u početcima egzistencije i afirmacije hrvatske države bila možda u nekoj mjeri promidžbeno-politički i potrebna i korisna i opravdana, valja uočiti i priznati, da je Tuđman doista posjedovao sve kvalitete pravoga vođe: jasnoću cilja, nepokolebljivost uvjerenja, čvrstoću odluke, sposobnost pridobivanja pristaša za svoje ideje i vještinu njihova ostvarenja.

Ali nešto ipak iz HSS-ovsko/KP-ovske prakse na sreću nije prihvatio nikada, i to upravo ono što je u toj praksi bilo bitno negativno, a to moramo iznimno cijeniti, jer je time učinio doista velik, značajan, upravo bitan korak prema demokratskoj preobrazbi: ni u jeku rata, dok su Hrvati svakodnevno u vlastitoj domovini ginuli od velikosrpskog uljeza, nije osnivao koncentracijske logore u koje bi slao osvjedočene ili samo potencijalne neprijatelje, kao što je to radio HSS kao vlast u Banovini Hrvatskoj (Kruščica, kraj Travnika), a još manje

je provodio okrutnu politiku totalne represije, uključujući i samovoljne likvidacije, kao što je to bila praksa KP. I kao što je to, uostalom, bila praksa i demokratskih Sjedinjenih Država poslije Pearl Harbora prema japanskim građanima kao i vlastitim građanima japanske narodnosti ili samo japanskog podrijetla.

U tome je slijedio Starčevićovu tolerantnost, koju je ovaj bard hrvatstva zagovarao i otvoreno, na djelu pokazivao i prema neprijatelju.

Tuđman je instinktivno osjećao, kako kuca bilo njegova naroda, što on misli, što želi, što očekuje i čemu se nada. Bio je, moglo bi se reći, u trajnom dosluhu s njim, s hrvatskim pukom iz kojega je ponikao. Prepoznao je, što je u današnjem svijetu realna opasnost za njegov mali narod, koji se ne želi utopiti kao bezimena kap u velikom moru i nestati iz povijesti, nego se naprotiv želi pridružiti slobodnim narodima svijeta kao slobodni narod, sa svim svojim moralnim, političkim i kulturnim nasljeđem, kao zreo i samosvjestan narod, koji ima svoj identitet pa ima što unijeti u cjelinu i bogatstvo svijeta. Spoznao je, da opasnost za njegov opstanak predstavljaju maglovite integracijske ideje, koje tijekom povijesti od vremena do vremena izbijaju na površinu, nameću se svojim iluzornim planovima i obećanjima i postaju politički hit, sezonska politička moda koju s lakoćom prihvaćaju ljudi nepostojana značaja, uglavnom zlonamjernici i Hochstapleri, da bi na kraju svaka od njih, otkrivši se u pravom svjetlu, neslavno propala i otvorila prostor nekoj idućoj, jednako pogubnoj ili još pogubnijoj utopiji.

Budući da je to pitanje ključ ukupne Tuđmanove ne samo znanstveno-istraživačke usmjerenosti nego i političke djelatnosti, zadržat ćemo se malo dulje na njoj i podkrijepiti je nešto podrobnije.

Svoje znanstveno-povijesne raščlambe o tome sazeo je još 1969. u spoznaju, koja je glasila ovako:

“Razumije se da u Mussolinijevim osnovama obnovljene rimske imperije nije bilo mjesta za obnavljanje slobodne hrvatske države, kao što i u oživotvorenju zamisli konzervativnih pobornika nadnacionalnog katoličkog ustrojstva ni hrvatski ni slovački narod ne bi našao svoja suverena prava, *jer sve nadnacionalne ideologije podređuju interese malih naroda velikim duhovnim ili svjetovnim idejama koje redovito postaju sredstvom svojih velikih zatočnika, tj. velikih hegemonističkih središta, što se uvijek silom jačeg proglašavaju jednim, nepogrešivim tumačem svojih ‘vječnih’ ili ‘najnaprednijih’ ideologija.*”³

Današnji mladi čitatelj, koji nije proživio ono doba, jedva da može i zamisliti što su te riječi značile i kako su odjeknule u vrijeme kad su bile rečene i napisane i kad su se svi koji su tada u politici imali ikakvu riječ, od vrha do dna, na sva usta, jednoglasno, kao papige, smjeli samo zaklinjati na “bratstvo i jedinstvo” i vječnu “socijalističku, samoupravnu i nesvrstanu Jugoslaviju na čelu s drugom Titom” – upravo tako i upravo tom okoštalom formulom, koja je već – i kao fraza, zajedno s Jugoslavijom i drugom Titom – postala aksiom, svetinja u

³ Franjo Tuđman: *Velike ideje i mali narodi*. Matica hrvatska, Zagreb, 1969, str.62. Ist..D.J.

koju se nije smjelo nekažnjeno ni posumnjati i s kojom se morala započeti i završiti svaka govorancija.

Dvanaest godina kasnije, 1981., Tuđman je tu misao nastavio razvijati jednako smjelo, izazovno i sad već vrlo aluzivno:

“Težnja svakog europskog naroda, koji je tijekom povijesti stekao poseban nacionalni individualitet, za potpunom državnom suverenosti bila je sve više neotklonjiv i nezadrživ povijesni imperativ, bez obzira na to je li se vlast nad njima protezala u ime teorija o pripadnosti istoj rasi, kulturi ili jeziku, ili o zajedničkim interesima u obrani zajedničke civilizacije ili ideologije od vanjske pogibelji.”⁴

Pa onda još određenije i otvorenije:

“Na takvim integralističkim iluzijama bile su u versajskom poretku stvorene i Jugoslavija i Čeho-Slovačka, a pokušaj njihova oživotvorenja nije doveo ni do nacionalne ni državne integracije, već je produbio povijesne opreke među tim srodnim narodima, pa su i te višenarodne nasljednice Austro-Ugarske, zbog međunacionalnih suprotnosti, doživjele rastrojstvo već na početku Drugoga svjetskog rata kao najslabije točke europskoga versajskog poretka.”⁵

U istoj knjizi Tuđman je izložio i svoju ideju o uspostavi neovisnih nacionalnih država kao putu od balkanizacije do skandinavizacije:

Slična stanovišta [tj. obrane tadašnjeg stanja, op. D.J.] zastupaju i oni što iz novije europske povijesti, iz raspadanja Osmanlijskog carstva i Habsburškog carstva i pojave većeg broja nacionalnih država na međunarodnoj sceni izvlače samo ili pretežito negativna iskustva, koja se i u diplomatskom rječniku podrazumijevaju pod pojmom *balkanizacije*. Ostavljajući po strani jednostranost takvih pogleda, vrijedno je spomenuti da u europskoj povijesti imamo isto tako i primjer *skandinavizacije*, koji svjedoči kako se Skandinavija smirila tek onda kad su dokinuti svi oblici skandinavskih unija s danskom ili švedskom hegemonijom, te uspostavom nezavisnih nacionalnih država stvoreni preduvjeti ne samo za trajan mir i skladan suživot skandinavskih naroda, nego i za onakav društveni razvitak kakva nema tamo gdje ‘skandinavizacije’ uopće nije bilo ili je provedena samo djelomično.”⁶

Bilo je potrebno upravo danas upozoriti na ove riječi, da bismo shvatili, ako još nismo, bit Tuđmanove političke ne samo strategije nego i taktike. Ukratko: zagovarao je mirni razlaz nesretne i neuspjele jugoslavenske federacije, “skandinavizaciju” Balkana, i nije njegova krivnja, što se proces razlaza “Titove Jugoslavije” nije izveo po tom skandinavskom modelu, nego po balkanskom. Krivnja je u duhu i strukturi te propale države! Nastala u krvi, ona se morala u krvi i raspasti. I to hrvatskoj krvi!

⁴ Franjo Tuđman: *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*. Hrvatska revija, München-Barcelona, 1981, str.153. Citirano prema knjizi Dr.Franjo Tuđman: *Misao hrvatske slobode*, Zagreb, 1997, str.92.

⁵ Isto, str.189. Citirano prema knjizi Dr.Franjo Tuđman: *Misao hrvatske slobode*, Zagreb 1997., str.93.

⁶ Isto, str.216.

Predviđanja i priželjkivanja nisu mu se ispunila, ali to ga nije pokolebalo. Bio je čovjek čelične volje, nije poznao malodušnost, nije kolebao niti se lako predavao. Samostalna, suverena, neovisna Hrvatska i u njoj slobodni hrvatski narod bila mu je misao-vodilja u svim nastojanjima. Danas bismo rekli: bila je to njegova životna zadaća! Bio je čovjek s misijom, kako je to razložno, uvjeren u ispravnost svojih riječi, upozorio prvi nizozemski veleposlanik u Zagrebu g. Joop Scheffers skupinu nizozemskih promatrača u Hrvatskoj.⁷ I ništa ga nije moglo spriječiti, da tu svoju misiju i oživotvori.

I on ju je oživotvorio, prihvativši s punom odgovornošću najteži izazov koji se mogao zamisliti, svjestan njegove sudbonosnosti. Ušutkana i ponižena Hrvatska, ogoljena do kože od beogradskih bankara i njihovih političkih pokrovitelja iz vrha jugokomunističke vlasti, k tome još i razoružana od velikosrpske i pročetničke jugoslavenske vojske, koja je djelovala po davno utvrđenom planu, stajala je pred alternativom: sve ili ništa! I krenula je, na njegov poziv, doslovce goloruka, na put borbe za slobodu. U toj višegodišnjoj iscrpljujućoj i posve neravnopravnoj borbi, nalik na borbu Davida s Golijatom, Hrvatska je pod njegovim opreznim, promišljenim vodstvom, koje smo u svojoj naglosti kadikad ocjenjivali i kunktatorstvom, na opće iznenađenje cijeloga svijeta, uvelike čak i protiv volje najvećeg i najutjecajnijeg dijela svjetske političke vrhuške, iznijela pobjedu nad ne samo višestruko nadmoćnijim nego i besprimjerno zločinačkim neprijateljem, kojemu ni superiorna tehnika nije pomogla da pred licem suvremenoga svijeta i povijesti spasi barem nešto od svoje stare, na krivotvorinama zasnovane slave i sada već izrugane legende o nepobjedivosti srpskog oružja i “herojstvu” srpskog vojnika. Tuđman je bio uvjeren u ispravnost svoje doktrine, o kojoj je pisao još 1957. u svojoj prvoj knjizi sa znakovitim naslovom *Rat protiv rata*.

Samoobrana je zakonita, pisao je tada Tuđman. Nepravedno napadnuti narod ili država imaju pravo na pravednu nužnu obranu. “Kao što pojedinac ima pravo da u slučaju (*periculum in mora*) sam zaštiti svoja osnovna životna prava od nezakonitog napada (*Recht gegen Unrecht*), jer je intervencija državne vlasti u konkretnom slučaju neostvarljiva, dakle izuzetno, dobiva pravo na samoobranu, tako i nezakonito, u međunarodno-pravnom smislu, napadnuti narod dobiva pravo da se sam, svojim sredstvima, bori protiv takvog napada. Znanstveno se na toj postavci temelji pravo naroda na samoobranu od agresora, jer se i narod laća oružja u krajnjoj nuždi, kad ‘legalan’ način borbe – pomoću redovitih oružanih snaga – nije moguć.”⁸

Ali nije bilo dostatno samo racionalno, teorijsko uvjerenje u mogućnost – i nadasve: u opravdanost! – ostvarenja svog cilja. Više od toga, valjalo je imati i čvrsto povjerenje u vlastiti narod: u njegovu snagu, u njegovu svijest, u njegovu

⁷ Vinko Prizmić: *Pogovor prevoditelja*. – U knjizi Joop Scheffers: *Veleposlanik u Zagrebu 1994.-1998*. Ceres, Zagreb, 2000., str.196.

⁸ Franjo Tuđman: *Rat protiv rata*. “Zora”, Zagreb, 1957., str.586.

volju. A u tome je Tuđman bio izniman. Nije pretjerano reći, da u posljednjih stotinjak godina nismo imali političara koji je, tako tvrdoglavo i nepokolebljivo kao Tuđman, vjerovao u hrvatski narod. I to je bezuvjetno presudno utjecalo i na njega i na njegove postupke, a i na nas i naše držanje tijekom Domovinskog rata.

U duhu te beskrajne vjere u zrelost svog naroda, i u skladu s njom, Tuđman je inaugurirao ideju o pomirbi svih Hrvata i svehrvatskom jedinstvu. Proglasio je grandioznu ideju, temeljnu ideju svoje političke doktrine, svjestan njene delikatnosti, ali i njene sudbonosnosti, tj. njena spasonosnog djelovanja u danima oslobođenja i njene povijesne dimenzije u budućnosti, u slobodnom i harmoničnom životu slobodnog naroda. Izbrisati razlike, koje su nas dijelile u građanskom ratu 1941.-1945., osloboditi narod svih trauma koje se još osjećaju u svijesti mnogih pojedinaca, bez obzira na to, jesu li se borili na jednoj ili na drugoj strani. Čvrsto je vjerovao da je opće pomirenje jedini temelj, na kojemu možemo graditi svoju budućnost i kao narod i kao pojedinci. Čvrsto je vjerovao, da složno hrvatstvo nikada više ne će služiti tuđinu i da samo takvo ima pravo na budućnost. Jer budućnost bez slobode, budućnost u ropstvu nije dostojna starog europskog naroda s tako bogatom kulturnom tradicijom.

Tu političku viziju on nije samo najavio nego ju je i uveo u svoju političku praksu. Radio je i ponašao se tako kao da je ona već postala definitivna činjenica i od svih prihvaćena stvarnost. Ali, nažalost, jedan dio Hrvata nije bio dorastao toj velikoj ideji ni svojom političkom zrelošću, ni moralnom odgovornošću, ni intelektualnim dometom svoje svijesti. Pokazalo se, da je raskol među nama bio (a čini se da je još uvijek) dublji i da su njegove posljedice veće nego što je on tada predviđao. Među hrvatskim komunistima bilo je (i ima) više zadrutih sljedbenika boljševičke linije nego pristalica nacionalne cesarčevsko-hebrangovske struje. I to valjda od samog početka komunističke ideologije u nas! Antihrvatski duh jugoslavenske komunističke partije najbolje dokazuje upravo ta žalosna činjenica. Onaj kobni slavosrpski mentalitet dijela hrvatske inteligencije, koji je zagorčio mnoge dane i starome Starčeviću, pokazao je i ovaj put svoju žilavost i svoju moralnu zloćudnost. Služiti tuđincu protiv Hrvatske, vlastite domovine, pod izlikom da su protiv Tuđmana, nekima je od takvih sve ovo vrijeme bilo važnije, a možda i korisnije, nego služiti vlastitom narodu.

Tuđmanu danas neki njegovi ogorčeni kritičari predbacuju, da je namjeravao dijeliti Bosnu. Ali, na njihovu žalost, to nije točno. Bilo bi to uostalom i nelogično: kakav bi to bio sljedbenik Starčevića i Radića, koji bi zaboravio njihovu tako važnu, nedvosmislenu, kategoričnu poruku o Bosni? A Tuđman nije bio čovjek kojemu bi logika bila slabija strana. Naprotiv! Njegova logika odlikovala se matematičkom preciznošću, koliko god se u nekim trenutcima moglo činiti, gledajući ograničeno, s nekog uskog individualnog motrišta, da su neki njegovi koraci tijekom Domovinskog rata ponekad bili i kontroverzni. Ali kad sada, s pristojnog vremenskog odstojanja, imamo pred očima cjelinu događaja, vidimo da je taj naš povremeni dojam bio varljiv. Pa i kad je riječ o Bosni i njegovu odnosu prema njoj!

Tuđman je računao s različitim, a dakako i nepredvidljivim mogućnostima razvoja situacije, s obzirom na djelovanje drugih čimbenika na koje sâm nije mogao utjecati, pa je kao političar, uz vlastitu optimalnu opciju, uvijek imao u džepu i pričuvenu kartu. Koliko je to bilo ne samo razumno i nužno uvidjet ćemo ako se prisjetimo, kako su se tada odvijali događaji u Bosni i na međunarodnom planu oko nje. Srbi su sustavno napadali u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, granatirali bosansko-hercegovačke gradove, uzrokovali stotine i tisuće nedužnih civilnih žrtava i ogromna razaranja, istjerali Hrvate i Muslimane s njihovih ognjišta, Sarajevo je izdisalo pod opsadom i granatama, i kad je već izgledalo da će taj "složni" Zapad najzad ipak nešto poduzeti da se srpska agresija zaustavi, Mitterand iznenada i samoinicijativno dolazi u Sarajevo i zaustavlja navodno već pripremljenu protusrpsku operaciju. Time je zapravo otvorio put u nove zločine: pa se on i dogodio! U Srebrenici, koja je bila proglašena zaštićenom zonom UN, te su međunarodne vojne snage snosile punu odgovornost za sve što se tada u njoj događalo, zbio se masovni zločin ravan onom pokolju što su ga 1942. izveli četnici u Foči, a cijeli je slobodni, demokratski i humani zapadni svijet skrštenih ruku, mrtav-hladan, promatrao što se to zbiva i držao beskrajsne, sterilne konferencije nadmudrujući se, što bi tu trebalo učiniti. Vojnicima Unprofora, koji su bili dužni spriječiti srebrenički masakr, ali su ostali njegovi pasivni svjedoci, bilo je čak i zabranjeno da o njemu igdje išta govore!

Što je u takvoj neizvjesnoj i kaotičnoj situaciji mogao učiniti Predsjednik Republike Hrvatske? Je li mogao, je li smio i on skrštenih ruku, kao gospoda u Londonu, Parizu, Berlinu ili Washingtonu, promatrati stradavanje Hrvata u njihovim povijesnim prostorima, na njihovim pradjedovskim ognjištima, i čekati da im netko, ne zna se tko ni kad, pritekne u pomoć? Svi bismo ga tada optužili, da nije bio pripremljen za sve mogućnosti, pa i najnepovoljnije, kako bi i u tom slučaju spasio barem nešto, barem onoliko koliko bi se još možda moglo spasiti. I imali bismo puno pravo! Ovako mu možemo samo priznati, da je i u tim dramatičnim danima, punim nepoznanica, kad je svaki sat mogao donijeti nešto novo i neočekivano, a najvjerojatnije ništa ugodno i povoljno nego još opasnije i još strašnije, pokazao sposobnost, odgovornost i zrelost fleksibilnog političara od formata, kakvih smo ranije nažalost imali premalo. Osim Radića, možda nijednoga. Političara, koji nikada ne odustaje od svoga konačnog cilja, ali zna da to i njega može suočiti s potrebom donošenja neželjenih odlukâ, jer do cilja kojemu teži često ne vodi samo jedan put, a pogotovo ne onaj najkraći i najlakši.

Uostalom, oni koji optužuju Tuđmana da je htio dijeliti Bosnu zaboravljaju povijesnu istinu, da je Bosnu počeo dijeliti Vladko Maček, a ne Tuđman; da je ideju podjele Bosne počeo provoditi u praksi HSS, a ne HDZ. (Ali to ni Mačeku ni HSS-u nitko danas više ne upisuje u grijeh, danas to čak svi rado "zaboravljaju", pa su među Tuđmanovim kritičarima danas upravo najgrlatiji članovi HSS-a, koji se eksplicite pozivaju upravo na Mačekovu baštinu!) A zna se, što se poslije toga dogodilo: Maček i HSS počeli su gubiti simpatije i Hrvata i Muslimana (koji su se tada još najvećim dijelom smatrali Hrvatima), i ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u Hrvatskoj. Tuđman je bio povjesnik, nije bio ni politički analfabet a da iz te činjenice, koja mu je bila dobro poznata, ne bi znao

izvesti koliko logičan toliko i neizbježan zaključak: onaj, koji želi povjerenje cijeloga hrvatskog naroda, ne može ponoviti neuspjeli Mačekov eksperiment! Zato je razumljivo, da je Tuđmanova prioritetna opcija bila protiv takvog rješenja, što dokazuje i neoboriva povijesna činjenica, da je Hrvatska prva priznala neovisnost Bosne i Hercegovine, čak i prije onih koji su joj se poslije, i sve do danas, nametali kao zaštitnici od tobožnjih Tuđmanovih, tj. hrvatskih aspiracija.

Najzad, Banovina Hrvatska je od kraja kolovoza 1939. do travnja 1941. kao neka vrst provizorne administrativno-upravne, ustavno neutemeljene ali ipak realno postojeće autonomije u Kraljevini Jugoslaviji, bila činjenica kojom se donekle moglo i baratati u trenutku kad nisu bile ni poznate ni općenito prihvaćene odluke Badinterove komisije, prema kojima se granice socijalističkih republika unutar SFRJ uzimaju i jedino priznaju kao državne granice novih država. Ne zaboravimo, da se još i tada, od vremena do vremena, u stranom, zapadnoeuropskom tisku nagađalo i o eventualnim promjenama tih granica, a zna se da je i na Tuđmana vršen siloviti pritisak da se Hrvatska odrekne nekih dijelova svojih teritorija, uglavnom onih koji su bili već okupirani od velikosrpskih pobunjenika. Je li Tuđman morao mirno primati te pritiske, a ne uzvratiti i nekim svojim kartama? Je li Predsjednik Republike Hrvatske morao pristajati uz nastojanja da Hrvatska bude još manja nego što jest, ili mu je bila dužnost pokušavati da bude što veća? Ima li ijednog državnika igdje u svijetu, koji bi tako služio svome narodu i svojoj državi? Ako je negdje na nekakvoj međunarodnoj konferenciji nekome i govorio o tome, moglo je to zacijelo biti samo kao indirektno upozorenje, da ne postavljaju pitanje hrvatskih granica, već priznatih odlukama Badinterove komisije. Danas mi se čini, da je to njegovo eventualno pozivanje na granice Banovine Hrvatske, kojima bi se s obzirom na okolnosti njihova nastanka teško mogla prigovoriti agresivnost, nelegalnost i nelegitimnost, bila jedna od najdjelotvornijih, najučinkovitijih njegovih diplomatskih igara s moralno sasvim neosjetljivim, ali trgovački itekako rafiniranim zapadnoeuropskim "prijateljima".

Onaj tko ne razumije i ne priznaje sve te činjenice i okolnosti, a pogotovo onaj tko ih ne razumije jer ih ne želi razumjeti, taj nije samo ahistoričan nego i maliciozan. A zasebno stoje oni, koji neograničeno raspolažu notornim neznanjem o toj temi, ali zato o njoj svejedno i te kako "kompetentno" raspravljaju. Jer od nekog vremena jest naš nacionalni običaj, koji tako izdašno prakticiraju pojedini umišljeni samozvanci u mnogim strukama, ne više samo u športu ali uvijek i obvezatno u politici, da sude o stvarima o kojima ne znaju ništa. Ignoramus et ignorabimus, ali ih to ne priječi da o tome apodiktično, "autoritativno" sude ponavljajući uglavnom tuđe, negdje čuvene misli i rečenice, nesvjesni da poput papige ponavljaju sve same besmislice.

Uspoređen je već s Bismarckom (Ivanković), za što ima realnih elemenata, ali meni je bliža usporedba s De Gaulleom, ne samo zato što je vremenski primjerenija nego i zato što su im ideje kompatibilnije budući da se odnose na više-manje istu stvarnost i istu stvarnostnu materiju: ujedinjenu Europu i sudbinu jednog samosvojnog naroda u europskim integracijama, naroda koji je u davnini stekao i oblikovao svijest o svome identitetu i ne želi se odreći svoje

prošlosti, svoje kulture i svoje tradicije, kao ni svoje perspektive u projektiranom zajedništvu "Europe bez granica". Poznavatelji De Gaulleove političke filozofije i njegove doktrine vlasti i vladanja naći će u ovom spletu temâ važnih podudarnosti između njega i Tuđmana.

Kao ni De Gaulle, ni Tuđman nije uvijek diplomatski uglađeno reagirao na postupke domaćih ili stranih političara, koji su mu se činili provokacijama. Onima koji su pokazivali nerazumijevanje i neslaganje s bitnim elementima njegove političke koncepcije, bez obzira tko bi to bio, možda i netko na visokom ili najvišem položaju, odgovarao je Tuđman uvijek bez dlake na jeziku, često i vrlo polemično, pa i pred javnošću. Svjedočio je o tome i jedan od onih koji su s njime imali možda najviše verbalnih okršaja, engleski lord Owen, koji se kao mirotvorac u ovim našim sporovima doista ponašao kao pravi Englez.⁹ Ipak, i on je u svojoj knjizi priznao uspješnost Tuđmanove pregovaračko-diplomatske taktike. A one scene s gospođom Albright, poslije razgovora s njom u Predsjedničkim dvorima na Pantovčaku, zacijelo se još mnogi sjećaju. Razumljivo je stoga, što ga svjetska politokracija globalističke orijentacije nije voljela i što su se njihovi nositelji tako sramno urotili protiv njega. Ali to govori više o njima nego o njemu. Ono što su trebali shvatiti kao prijekor svojoj nekompetentnosti i upozorenje da se bolje informiraju, primili su oni kao osobnu uvredu i *casus belli*.

Tuđman međutim nije bio spreman na kompromise koji su po njegovu uvjerenju doveli u pitanje vitalne interese Hrvatske ili bi mogli ugroziti njeno dostojanstvo i ponos. Lako je pretpostaviti, da bi u istoj situaciji jednako reagirao i Charles De Gaulle, fanatično zaljubljen u Francusku kao Tuđman u Hrvatsku. Dirnuti njen vitalni interes značilo je dirnuti ga u živac i osobno povrijediti.

Francuski narod oscilirao je u političkoj vjernosti svome Oslobođitelju i De Gaulle je to bolno osjećao i doživljavao. Znao je i rezignirati, kao nekada naš Starčević, kad je morao spoznati da njegov idealizam ne nailazi na razumijevanje i očekivani odjek u narodu. "Ništa se ne može učiniti ni za Francusku ni za mene lično", zapisao je njegove riječi francuski novinar i publicist Jean Reymond Tournoux. "Ništa se ne može učiniti za Francusku, jer će režim proćerdati sve ono što sam mu dao [...]."¹⁰ "Ništa se za mene ne može učiniti", nastavljao je, "jer sam pokušao sve, sve što sam kao čovjek pokušati mogao. Poslije oslobođenja triput sam, zamislite samo, pokušavao spasiti zemlju."¹¹ I najzad ovo: "Bitno je to što je francuski narod po svojoj prirodi sklon neslozi, prepirkama, nemoći. Pokušavao sam ga iz toga izvući. Ukoliko sam u tome uspio, utoliko bolje. Ako sam promašio, ja tu ništa ne mogu. To mu tako dođe. To je po prirodi stvari. Ako sam ja promašio, to može značiti da nitko ne će ni moći uspjeti. Ako sam promašio, to znači da francuski narod sama njegova priroda gura k samouništenju."¹²

⁹ V. David Owen: *Balkanska odiseja*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.

¹⁰ V. Žan Rejmon Turnu: *Generalova tragedija*. "Kultura", Beograd, 1969., str.147.

¹¹ Isto. Prijevod kroatizirao D.J.

¹² Isto, str.351. Prijevod kroatizirao D.J.

Bi li, da je poživio, i predsjednik Tuđman mislio slično? Ne znam, iako bi, kao što se vidi, imao i on razloga za slična razmišljanja. Ali jednu De Gaulleovu poruku i on bi sasvim sigurno mogao ponoviti:

“Ono što sam stvorio mora, ma što se dogodilo, doživjeti i preživjeti moju smrt. Kada me smrt bude zatekla, ostat će još uvijek nešto poslije mene. Neka to ostane kao uspomena i kao primjer.”¹³

Posebno bi valjalo usporediti De Gaulleova i Tuđmanova razmišljanja o udruženoj Europi, njihove sklonosti toj ideji, a istodobno i strahu od nje. Ostavljajući to za sada izvan ovih razmatranja, možemo samo primijetiti, da su u tom pogledu među njima sličnosti znatne, a razlike minimalne. Njih zapravo uvjetuje različitost položaja Francuske i Hrvatske: veliki narod sa višestoljetnom državnom tradicijom i mali narod koji tek mora postići afirmaciju svoje države, uračunavši i sve posljedice koje iz toga proizlaze. U svakom slučaju, događaji posljednjih godina više nego opravdavaju negdašnju De Gaulleovu suzdržljivost, a Tuđman je imao još više razloga od De Gaullea, da bude oprezan prema toj tendenciji i da se ne zalijeće. Vjerujem da će budućnost pokazati, da je i u tome bio vidovit i realan.

Ima još jedna povijesna ličnost s kojom bih ga rado usporedio: Kemal paša Atatürk. Otac moderne Turske trebao je Turskoj da je izvede iz srednjovjekovnog nasljeđa i uredi kao modernu europsku državu; Hrvatskoj je trebao Tuđman, da je izvede iz “socijalističkog raja” i “balkanske krčme” te vrati u mediteranski i srednjoeuropski okvir, iz kojega je one nesretne 1918. bila nasilno istrgnuta. Svjestan upravo te činjenice, da je Hrvatska bila nasilno istrgnuta iz svoga povijesnog i prirodnog geopolitičkog i kulturološkog ozračja, Tuđman je već od početka svoga intenzivnijeg znanstveno-istraživačkog rada s najvećom pozornošću – i s iznimnim senzibilitetom! – istraživao fenomen jugoslovenstva u hrvatskoj politici.

Shvativši njegovu kobnu ulogu u povijesti hrvatskog naroda, upozorio je i na uzroke te kobnosti, kojih je više od jednoga, a svi su oni, međutim, samo posljedica jednoga osnovnog i bitnog uzroka, koji bi se najbolje mogao označiti kao velikosrpski karakter jugoslovenstva, kakvo je realizirano 1918. odnosno 1945. A taj velikosrpski duh jugoslovenstva, koji je buknuo već prvih dana južnoslavenske države zahvaljujući zlikovačkom djelovanju hrvatskih orjunaša, koji sufašistoidne metode terora i nasilja anticipirali i uveli prije nego što se fašizam uopće pojavio na političkoj sceni, ukorijenio se u toj ideji najviše centralističkim ustrojstvom prve Jugoslavije, pa ni druga, formalno federalizirana Jugoslavija, nije uspjela ukloniti tu avet nasilnog velikosrpsstva iz dnevne političke prakse. Unitarizam je ostao i njeno stvarno obilježje, a “integralno jugoslovenstvo”, koje se poticalo i zagovaralo godinama, i u prvoj i u drugoj Jugoslaviji, nije bilo ništa drugo nego maskirano velikosrpsstvo. Jugoslavija je u srpskim očima bila samo tranzitno razdoblje, prijelazno stanje na putu do ostvarenja Velike Srbije. Time je svako jugoslovenstvo izgubilo svoj primarni smisao i otkrilo svoj utopijski karakter; ono je konačno izgubilo svoj povijesni

¹³ Isto.

raison d'être i u očima najnaivnijih Hrvata. Danas uz njega mogu pristajati samo izdajnici hrvatskog naroda i otpadnici, kojima hrvatstvo nikada nije ni bilo njihov izvorni intimni osjećaj.

U svojoj amblematičnoj knjizi *Velike ideje i mali narodi* (1969.), koja je najavila pojavu jednog iznimnog povjesničara i političara s već izgrađenim svojim znanstvenim ciljem i političkim programom, uz oprez koji se dakako nije smio zanemariti u našim tadašnjim političkim konstelacijama, Tuđman je to izrekao ovako:

“Ta tendencija integralnog jugoslavenstva u okviru hrvatskog političkog života, poslije svih iskustava s posljedicama ujedinjenja od 1918. godine, a pogotovo poslije skupštinskog atentata i poslije šestojanuarske diktature, postala je posve beznačajnim čimbenikom, jer se ideja jugoslavenstva potpuno kompromitirala u službi velikosrpskoj hegemoniji.

Federalistička koncepcija bila je osnovna tendencija političkog života hrvatske građanske klase [u prvoj Jugoslaviji; op. D.J.]. Temeljena na Radićevim koncepcijama od 1918.godine, ona je u biti ostala ista za sve vrijeme monarhističke Jugoslavije. Kretala se na liniji borbe za federaciju ili konfederaciju, tj.za održavanje zajedničke države južnoslavenskih naroda, ali na federalnoj i [tj. ili; vjerojatno tiskarska pogriješka; op. D. J.] konfederalističkoj podlozi. Ta je tendencija postupno, u zavisnosti od međunarodnih prilika i od zaoštavanja unutarnjih sukoba, naginjala više konfederalističkom nego federalističkom programu. Ona je u stvari uživala potpunu potporu većine hrvatskog naroda, ali je zbog negativna djelovanja međunarodnih prilika i kolebljivosti HSS-ova vodstva gravitirala više sporazumaškim kompromisima između hrvatske i srpske buržoazije negoli odlučnoj borbi za zadovoljenje suverenih prava hrvatskog naroda.”¹⁴

U tom tekstu, ako ga čitamo pozorno, važući svaku riječ, naći ćemo cijelu Tuđmanovu znanstveno-povijesnu poziciju i cijeli njegov politički program, kojemu se ni onda nije imalo, a ni danas mu se zapravo nema što prigovoriti.

Ipak, ima jedna komponenta ove teme koja mi u Tuđmanovoj interpretaciji nikada nije bila prihvatljiva. To je prosudba Strossmayerova poimanja jugoslavenstva. Tuđman je, kao što znamo, negativno ocijenio Strossmayerovu političku orijentaciju, govorio je o pogubnom utjecaju njegova jugoslavenstva na hrvatsku političku svijest, tvrdio da je Biskupovo jugoslavenstvo služilo srpskim interesima te da su i Strossmayer i Rački ustrajali na tom i takvom jugoslavenstvu do kraja. Moje su se ocjene o tome uvijek razlikovale od Tuđmanovih.

Strossmayerovo jugoslavenstvo moglo je zaista utjecati negativno na hrvatsku političku svijest jednog dijela hrvatskog naroda, uglavnom njegova oportunističkog intelektualnog sloja, i u tome Tuđman ima pravo. Ali u cjelini, kad se pročita glavnina njegovih spisa, a u prvom redu glavnina njegove obilne korespondencije, te u njihovu svjetlu upozna njegovo ukupno djelovanje, pred nas izlazi bitno drukčiji Strossmayer, a njegovo jugoslavenstvo otkriva nam se kao

¹⁴ Franjo Tuđman: *Velike ideje i mali narodi*. Zagreb, 1969., str.171.

nešto bitno suprotno onome, što pod tim pojmom razumijevamo na temelju iskustava tijekom XX. stoljeća. O tome sam više puta i govorio i pisao¹⁵, o tome sam jednom razgovarao i s predsjednikom Tuđmanom, koji mi s tada nije oštro suprotstavio, i žao mi je što tu temu nismo nikada poslije nastavili i doveli do kraja. Tvrdio sam tad, kao i danas, da je Biskup đakovački bio autor velikohrvatske koncepcije jugoslavenstva, koja s Jugoslavijom kakva je postojala u obje varijante nema ništa zajedničko, nadalje, da je on bio ideolog kroatocentričnog jugoslavenstva sa Zagrebom kao središtem (pa zato i čini sve što može da on postane “mali Beč”) i s Hrvatima kao “toskanskim elementom” među južnim Slavenima, što nam daje “pravo da budemo vođe na putu duhovnog napretka i visokih ideala”, kako je to sâm, doslovce tako, napisao 1878. u jednom pismu britanskom predsjedniku vlade Gladstoneu.¹⁶

Tuđmanovo negativno mišljenje o Strossmayeru svakako ne valja prihvatiti. Iz onog razgovora s njim ostao mi je dojam, da je i sâm bio spreman odustati od njega.

Bio je rođen da Hrvatima bude učitelj nacionalne svijesti, samopouzdanja i energije. A u onom trenutku upravo takav je i trebao Hrvatima, koji su već počeli tonuti u nesebeznalost.

Poznao sam ga od 1967. godine, susretali smo se u Matici hrvatskoj i povremeno razgovarali o tadašnjim aktualnostima. Nakon što je izašao iz zatvora, vidali smo se na Zrinjercu, u Antikvarijatu “Tin Ujević”, koji je tada vodio Marijan Krovinić. Bio je ugodan sugovornik u opuštenom razgovoru, ali ste morali imati vrlo jake i zaista neoborive činjenice na svojoj strani, da biste ga predobili za svoje mišljenje, kad bi ono bilo različito od njegovog. Neki će reći da je to mana, a ja u tome vidim dragocjenu vrlinu: dokaz, da je govorio sve što je govorio i činio sve što je činio iz dubokog uvjerenja, a ne možda kakve slučajne, trenutne improvizacije.

Je li bio demokrat? “Nisam od onih koji se slažu sa svim shvaćanjima čak i svojih istomišljenika, *niti to očekujem bilo od koga u odnosu na moja vlastita*. Ovo zbog toga što sam ipak iz povijesti toliko naučio da u jednom društvu ne može biti ni govora o stvarnim demokratskim slobodama tako dugo dok i zastupnik protivnih shvaćanja nema mogućnost da iznese svoje mišljenje, kao što ne može biti riječi niti o znanstvenom raspravljanju niti o normalnim humanim odnosima tamo gdje se gube kriteriji bilo kakvih relacija, ili kad se ima posla s ljudima koji nisu u stanju da shvate da nisu sami na ovom svijetu, ili koji su u svojim akcijama makar i podsvjesno vođeni kojekakvim i sebičnim interesima.”

¹⁵ Prvi put opširnije sam o tome govorio na znanstvenom skupu u Akademiji, u povodu 150. obljetnice Hrvatskoga narodnog preporoda (1985.). To izlaganje tiskano je integralno u mojoj knjizi *Preporod književnosti i književnost preporoda*, u nakladi Matice hrvatske, Zagreb 1993. O svome viđenju Strossmayera govorio sam i na nekim javnim tribinama, a dijelove tih izlaganja objavio sam u svojoj knjizi *Politika i sudbine*, naklada “Školske knjige”, Zagreb, 1995.

¹⁶ Vidi *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru*, HAZU, Zagreb, 1997., str.102. Za istraživanje ove teme važni su i prilozi Marina Srakića, Ankice Pečarić i Josipa Pečarića, te Stanislava Marijanovića, u istoj knjizi.

¹⁷ Njegov odnos prema nekima od onih s kojima je kadikad prije i polemizirao, potvrđuje da ove riječi nisu bile rečene uprazno i bez pokrića.

Dakako, oni s kojima nije uspio surađivati samo zbog njihove a ne i svoje nesnošljivosti, ili zbog njihova razilaženja u bitnim pitanjima, tvrde i tvrdit će, da nije bio demokrat nego diktator. Ali ne će ni znati ni smoći odgovor na jednostavno i više nego logično pitanje: kakav je to diktator, o kojemu se za vrijeme njegove vlasti pišu po dnevnim novinama i tjednim žurnalima najodvratniji paskvili, kojega se naziva najpogrdnijim imenima, a on to stoički podnosi, sluša ili ne sluša, čita ili ne čita, ali nikoga ne progoni, nikoga ne izopćuje, nikoga ne zlostavlja i ne protjeruje, pa ga se nitko i ne boji. Svakako, vrlo čudan i neobičan diktator! Njegovi neprijatelji pisali su o njemu iz dana u dan sve otrovnije pamflete, a on ništa. Nikada nijedan čovjek u povijesti, koji je imao vlast, nije napadan s toliko otrovne strasti i tako ubojitom retorikom. Danas bih rekao da ih je Tuđman uvelike i sâm poticao na tu gadljivu rabotu upravo tom nevidenom, ljudski zadivljujućom svojom strpljivošću i snošljivošću. Ti naši sramni vitezovi pera – ako želite znati koji su to, prolistajte oporbene tiskovine naročito od sredine devedesetih pa do njegove smrti, naći ćete ih na svakoj stranici – te novinarske perjanice tadašnje oporbe, nisu vjerojatno ni danas svjesni, koliko ih je on ponizio svojom tolerancijom. A u očima nekih budućih objektivnih čitatelja svakako i kompromitirao.

Do posljednjeg dana bio je meta pokvarenjacima i njihovim poganim jezicima i perima. Bilo ih je koji su se upravo demonski perverzno naslađivali njegovom bolešću, besramno se radovali svakom pogoršanju njegova zdravstvenog stanja, nisu tajili da nemaju u sebi ni najelementarnije ljudske sućuti prema čovjeku koji umire, a da o nekom najminimalnijem pijetetu i ne govorimo. I dok se borio za svoj život, bio je svakodnevno izložen zluradim komentarima, a neki su od njih, štoviše, otvoreno izjavljivali, da s radošću očekuju njegovu smrt! Takvu monstroznost svijet još nikada nigdje nije zabilježio, ali jest u Hrvatskoj, među Tuđmanovim oponentima, koji mu međutim nisu bili ni do gležnja.

Bio je žrtva mržnje. Surove, otrovne, animalne. Iracionalne. Neograničene. Ali ubojite! I danas to još vidimo: mrzili su ga i još uvijek ga mrze oni, kojima je razorio njihov jugoslavenski raj: oni, koji nisu ostvarili neke svoje bolesne ambicije; oni, kojima je zbog njihove vlastite nesposobnosti izmakla poneka prilika s kojom su računali, neki položaj na koji su bacili oko; oni, koji su iz dana u dan postajali sve svjesniji vlastite minornosti prema njemu; najzad i oni, koji bi mu morali biti zahvalni, jer ih je kao političare upravo on i izmislio. Jest, upravo tako: *izmislio*. Često i na svoju vlastitu štetu! I oni su ga mrzili, ili ga još i sad mrze, da mu ne bi morali biti zahvalni.

Bilo je sredinom 1992. Predljetni dan. Kiša. Na Jelačićevu trgu susrećem dobrog starog znanca, kojega cijenim. Dugo se nismo vidjeli, gotovo cijelo vrijeme rata. Zastajemo, pozdravimo se i krene razgovor pod kišobranima. Moj znanac, ponavljam: kojega doista cijenim, već prvom rečenicom, bez ikakva pravog povoda, osuo je nesmiljenu verbalnu paljbu po Tuđmanu. Ne mogu doći

¹⁷ Franjo Tuđman: *Usudbene povjestice*. Zagreb, 1995., str.124-125. Ist.D.J.

do riječi, pa slušam strpljivo. Tuđman je kriv za sve: za rat, za izbjeglice, za spaljena sela, okupirane hrvatske prostore. Iskorištavam trenutak kad je najzad ipak morao udahnuti zrak, pa pokušavam nabranjem egzaktnih činjenica barem malo pokolebati njegovu apodiktičnost. Ali on ustrajava i ne slušajući me, pa svoju filipiku zaključuje: “Uostalom, a što je Tuđman učinio? Ništa! Proglasiti samostalnu Hrvatsku kad je on to učinio bilo je kao ubrati zrelu krušku!” Nisam povjerovao da sam ga dobro čuo. Nisam mogao pretpostaviti da ozbiljan i naobražen čovjek, kojega cijenim, k tome još i jedan od vrlo popularnih iako neslužbenih korifeja “hrvatskog proljeća”, može tako i misliti, a kamoli reći, pa sam u prvi čas ostao bez riječi, a kad sam se sabrao, rekoh mu: “Pa zašto je onda niste vi ubrali, dragi V., zašto ste tu slavu prepustili njemu? Da je to bilo tako jednostavno, vjerujte, tu krušku bih ja ubrao, ne bih nikome prepustio da me u tome pretekne!” Primjer, koji potvrđuje, koliko su Tuđmanovi osporavatelji realni i objektivni, koliko su “razumni” – i koliko zli! Zaglupljeni slijepom, iracionalnom mržnjom, oni zapravo i ne znaju više što govore. A inače, da se razumijemo, taj gospodin “je, znajte, častan, pošten čovjek, i svi su oni časni i poštenu”, kako bi rekao Marko Antonije u Shakespeareovu *Juliju Cezaru*. Tada mi se, pod tim kišobranom, počela otkrivati sva bijeda jednog dijela hrvatske inteligencije, koja je svojedobno tjerala u očaj i tako stamenu ljudinu kao što je bio Ante Starčević.

Jedan srpski pjesnik napisao je, prije možda kojih četrdesetak godina, pjesmu koja ima samo jedan jedini stih: *Ubi me prejaka riječ*. Ne čudite se, što ovdje citiram upravo njega. Branko Miljković bio je srpski pjesnik, koji se preselio u Zagreb upravo zato, jer je pobjegao od beogradske velikosrpske čaršije, koja je beskrupulozno ubijala “prejakim riječima” svakoga tko joj se ne sviđa. Ta čaršija nije ga pustila ni u Zagrebu, i tu ga je dostizala njena “prejaka riječ”, ona ga je najzad otjerala i u smrt. A tu naviku, taj običaj, taj mentalitet Balkana i balkanštine preuzela je i posljednjih desetak godina, od stvaranja samostalne Hrvatske, provodi u Hrvatskoj upravo ta novoorjunaška falanga antihrvatskih, kroatofobičnih Hrvata, primjenjujući je prema svima i svemu što je danas hrvatsko, a njeni jurišnici najviše su se prakticirali i dokazivali napadima na Tuđmana, jer je on bio (i ostao) jedini simbol moderne, samosvjesne Hrvatske. Oni su ga ubili! Moralno, oni su njegovi ubojice.

Kao što je zasluživao bolje suradnike od nekih koji su ga okruživali, zaslužio je i više poštovanja nego što mu se danas službeno iskazuje. Ali to samo pokazuje, da je i danas, i ovdje, teško izbjeći čestu sudbinu velikih ljudi: da postanu žrtve događaja, koje su kreirali i koji su ih učinili velikima. Ali to može biti samo privremeno. Tuđman je toliko velika i toliko nezaobilazna povijesna figura, da će s lakoćom podnijeti i ovo razdoblje omalovažavanja i (ne)kritičkog (pr)osuđivanja, kao i otvorenu mržnju, koja zapravo i stoji iza njih. Najbolje, najsigurnije osjeća to hrvatski narod, onaj naš zdravi hrvatski građanski i seljački sloj, koji je hrvatsku misao i održao do danas, pa će je održati i u budućnosti.

Ne vjerujete? Ako se ne sjećate onih desetaka tisuća građana, koji su po kiši satima, i noću, tijekom ona dva dana, čekali u redu i polaganim hodom od Britanskog trga do Pantovčaka, dolazili do njegova odra da bi mu odali posljednju počast, ili ste već zaboravili impresivnost njegova pogreba, jedinstvenog u svojoj spontanoj velebnosti, dođite onda bilo koji dan u Zagreb, obidite u bilo koje doba grob Franje Tuđmana na Mirogoju, pa ćete se uvjeriti.

Glasnik HDZ-a, br.234; studeni 2000.

Dr. FRANJO TUĐMAN

(Leksikonska natuknica)

Događalo se više puta u povijesti, pa i u povijesti Hrvata, da su povijesne prilike i okolnosti, objektivno, pružale ozbiljne izgleda za ostvarenje neke pozitivne težnje naroda, ali su ipak takve povijesne situacije prolazile neiskorištene. To su bila vremena, koja nažalost nisu imala svog čovjeka, čovjeka koji bi ih osjetio i razumio, a onda i odgovorio na njih dolično njihovu zahtjevu. Drugim riječima, čovjeka dorasla situaciji.

Franjo Tuđman bio je od onih povijesnih ličnosti koje su, obratno, bile u neprekidnom djelatnom i kreativnom dosluhu sa svojim vremenom. U hrvatskoj povijesti takvih nismo imali previše, imali smo ih zapravo vrlo malo. Čak i neki najveći i doista reprezentativni naši politički umovi nisu u prijelomnim trenucima znali povući svoj posljednji, odlučujući, pobjednički potez. Povijesna veličina Franje Tuđmana trajno je zajamčena upravo time što je on precizno osjetio takav trenutak i nije ga propustio nego je na nj odgovorio onako kako se jedino i moralo odgovoriti.

Tako su, zahvaljujući toj odlučnosti i lucidnosti jednog izvanrednog, izvanredno velikog čovjeka, položene bitne realne pretpostavke za ostvarenje povijesne težnje hrvatskog naroda: da u svojoj domovini, na svome povijesnom tlu, uspostavi vlastitu neovisnu državu, nakon što je više stoljeća, što svojom voljom a što pod pritiskom nepovoljnih okolnosti, živio u državnim zajednicama s drugim narodima, više ili manje ograničen u svome suverenitetu, ali uvijek svjestan svoje posebnosti i uvijek odlučan da je brani.

Stoga dr. Franjo Tuđman (Veliko Trgovišće, 14. svibnja 1922. - 10. prosinca 1999., Zagreb) zauzima sasvim posebno, jedinstveno mjesto u povijesti Hrvatske. Zagrebački srednjoškolac sudjeluje već tada, uoči Drugoga svjetskog rata, u prvim svojim političkim akcijama, pa se 1940. prvi put našao i u zatvoru. Drugi put bio je zatvoren 1972. godine, nakon sloma "hrvatskog proljeća" u Karadorđevu. Kao nekadašnji partizan on je već tijekom rata uvidio varke i zamke koje prijete hrvatskom narodu pod vlašću srbofilske Komunističke partije, a kao general jugoslavenske vojske i povjesničar po struci, kasnije i direktor Instituta za povijest radničkog pokreta u Zagrebu, otvorio je niz u ono doba više nego delikatnih, pa i zabranjenih tema iz povijesti hrvatsko-srpskih odnosa u prvoj i drugoj Jugoslaviji, čime je navukao gnjev onih koji su njegovim rasvjetljavanjem činjenica bili pogođeni. Njegovi javni istupi već od sredine šezdesetih godina bili su u otvorenoj suprotnosti sa službenom politikom tadašnje vlasti, dirigitane iz Beograda.

Plodnom znanstvenom i publicističkom djelatnošću Tuđman brzo postaje jedan od onih o čijem se mišljenju vodi računa i u ekskluzivnim intelektualnim krugovima, koji su se stvarali oko Matice hrvatske, oko tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i oko Miroslava Krležu. Pokazao je ogromnu istraživačku i spisateljsku poduzetnost, o čemu svjedoči petnaestak njegovih

voluminoznih djela, od kojih se ne smiju zaboraviti knjige *Velike ideje i mali narodi* (Zagreb, 1969.), *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi* (München-Barcelona, 1981.), *Državnost nacija – ključ mira Europe* (Lidingo, 1982.), *O povijesti rješavanja hrvatskog pitanja i samoodređenja naroda u svijetu* (Toronto, 1987.), *Bespuća povijesne zbiljnosti* (Zagreb, 1989.), *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, Knj. I i II (Zagreb, 1993.), *Usudbene povjestice* (Zagreb, 1995.), *S vjerom u samostalnu Hrvatsku* (Zagreb, 1995.), *Povijesna sudba naroda* (Zagreb, 1996.), *Misao hrvatske slobode* (Zagreb, 1997.) i *Hrvatska riječ svijetu* (Zagreb, 1999.). Taj uistinu impozantan opus svjedoči o silnoj duhovnoj energiji, koja ga je učinila vodećim hrvatskim političarom u posljednja dva desetljeća XX. stoljeća. Neumorni organizator, putuje europskim i preookeanskim zemljama gdje god ima iseljenih Hrvata, a zatim obilazi i mnoga mjesta u Hrvatskoj, na jugu i sjeveru, od najvećih gradova do najmanjih sela, i svugdje govori, objašnjava, poziva, pomiruje i animira slušatelje, sastaje se s pojedincima koje želi aktivirati, i tako stvara temelje Hrvatske demokratske zajednice, koja će dobiti apsolutnu većinu na prvim slobodnim i višestranačkim izborima u Hrvatskoj, travnja i svibnja 1990. Ta izborna pobjeda dovela ga je na čelo Republike Hrvatske, a na tome kormilarskom mjestu bit će poslije još dvaput potvrđen na izravnim izborima za Predsjednika Republike već u prvom izbornim krugu.

Prvi predsjednik Republike Hrvatske nije bio samo njen idejni tvorac nego i njen branitelj i graditelj. Sve diplomatske i vojne pobjede što ih je Hrvatska ostvarila u razdoblju od proglašenja samostalnosti, preko međunarodnog priznanja i poraza svelikosrpskih pobunjenika pa do oslobođenja svojih okupiranih dijelova, akcijama “Bljesak” i “Oluja”, te mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja, ostvarene su pod njegovim vodstvom.

Kao što je bio pisac s idejama, bio je i političar s maštom, kakva je predviđao Stjepan Radić: političar, koji zna što hoće i kako to može, pri čemu i nepovoljne povijesne okolnosti zna promijeniti u svoju korist. Smioni analitičar jugoslavenske tavnice i u kraljevskoj i u komunističkoj varijanti, prenio je svoju nevjerojatnu energiju na cijeli narod i nije pretjerano reći, nego je naprotiv povijesna činjenica, da je upravo on probudio hrvatski narod iz tadašnje zloslutne pasivnosti, iz one poslovične hrvatske šutnje, kojom ga je kao ledom okovalo tadašnje vodstvo hrvatske komunističke oligarhije i tako zamalo postiglo svoj cilj: da i Hrvatska padne plijenom “događanja naroda” u miloševićevskoj “jogurt-revoluciji”. Isključivo je Tuđmanova zasluga, što se to nije dogodilo. U dramatičnom trenutku najnovije naše hrvatske povijesti on je idejom pomirbe svih Hrvata ponudio ključ humanog i konstruktivnog jedinstva hrvatskog naroda, u duhu tradicionalne hrvatske pomirljivosti. Nažalost, neki su naši suvremenici tu ideju dočekali prijetvorno, prihvativši je samo privremeno i formalno, koristeći se njome koliko im je (i dok im je) bila korisna, to jest, dok ih je zaštićivala od odgovornosti za ono što su prije činili. Čim su se osjetili sigurnije, odustali su od nje i pokušavaju ponovno razjariti plamen starih međuhrvatskih suprotnosti i raskola.

Ali Tuđmanova ideja, unatoč krizi kroz koju sada prolazi, doživjet će novi trijumf kad shvatimo, da je ona jedini temelj naše budućnosti: budućnosti slobodnog naroda u slobodnoj državi.

Veliki državnik slobodne Hrvatske nije izbjegao sudbini svih velikih ljudi: da uz odobravanje i priznanja doživljavaju i nerazumijevanja i otpore svojih suvremenika koji mu nisu ni do koljena. Bismarck u XIX. stoljeću i De Gaulle u naše vrijeme najbolji su primjer za to. A s njima se on, jedini u povijesti hrvatskog naroda, jedino i može mjeriti.

“Tuđman je hrabar čovjek i političar”, rekao je o njemu, samo dan-dva prije njegove smrti, čovjek koji ga nije volio: Bill Clinton. Nije ga volio jer nije popustio njegovim pritiscima, a on im nije mogao popustiti, jer je s pravom bio uvjeren da bi time iznevjerio bitne interese Hrvatske. I time je, tom uspravnošću i pred najmoćnijima, dokazao svoju veličinu, koju mu nije mogao osporiti ni taj kojemu se suprotstavio.

Jastrebarsko, monografija; Jastrebarsko, 2002

FILOZOFSKA I POLITIČKA PODLOGA TUĐMANOVE IDEJE O POMIRBI

Nacrt za studiju

Gospođe i gospodo,* svoju temu izložiti ću samo u natuknicama, koje bih nekom sljedećom zgodom želio još proširiti i čvršće potkrijepiti; jer ona je, ta tema, takva da zahtijeva s jedne strane i sažeti odgovor na pitanje, koje istaknuti naslov implicate postavlja, ali također zahtijeva s druge strane i opširnu razradbu s cjelovitim “dokaznim postupkom”. Neka to za sada ostane mojom obvezom.

Ako je pomirba jedan od najvažnijih, a rekao bih, bez straha da ću pretjerati, čak i najvažniji, bitni princip Tuđmanove ideologije i njegova političkog programa, kao i temeljna pragmatika njegove politike u doba pripremanja i ostvarivanja našega povijesnog cilja, tj. stvaranja neovisne i suverene hrvatske države, a vjerujem da to nitko ne osporava, barem nitko među nama i nitko od politički i moralno odgovornih ljudi, onda je logično što želimo otkriti izvore tog principa i te pragmatike, kako bismo ga mogli spoznati u punoći njegova smisla.

Ideja pomirbe jednoga zavađenog, međusobno podijeljenog, čak i oružjem suprotstavljenog naroda nije bez primjera u povijesti. Od antičkih vremena preko srednjovjekovlja pa do američkoga građanskog rata sredinom XIX. stoljeća, a najzad i do španjolskoga građanskog rata krajem tridesetih godina XX. stoljeća, uvijek je ona dolazila, u raznim varijantama, kao spasonosni izlaz iz (najčešće obostranih) zabluda, kad se neki narod našao na bespuću koje ga je vodilo u samouništenje. Dolazila je kao otrježenje i nagovještaj novih, boljih vremena, i premda se uvijek s više ili manje teškoća probijala do svijesti naroda, najzad se ipak uspijevala i realizirati.

Na takvu bespuću našao se i hrvatski narod u drugoj polovini XX. stoljeća. Ipak, u hrvatskoj povijesti ona je, ta ideja, jedinstvena, unikatna pojava bez uzora. Kao bitni element Tuđmanove političke doktrine u drugoj polovici XX. stoljeća ona je plod naše povijesne situacije, pa je možemo smatrati izvornom, samoniklom pojavom. Specifičnost hrvatskog razdora, do kojega je došlo sredinom XX. stoljeća razornim djelovanjem dviju nepomirljivih, na smrt zavađenih totalitarističkih ideologija na našem tlu, opravdava pretpostavku da ta ideja u Tuđmanovoj političkoj misli i praksi nije bila refleksom tuđih poticaja, bez obzira na sve izvanjske sličnosti, koje bi se u ovom slučaju mogle navesti uspoređujući, primjerice, španjolski građanski rat 1936.-1939. i hrvatski građanski rat 1941.-1945. Dok se u Španjolskoj odlučivalo o tome, hoće li, pojednostavljeno rečeno, državom upravljati “lijevi” ili “desni”, u Hrvatskoj se nije radilo samo o tome, hoće li se država nagnuti “desno” ili “lijevo” nego hoće li je kao države uopće biti. Razdor je dakle u Hrvatskoj, među Hrvatima, bio puno

* Prošireno i autorizirano izlaganje na Okruglom stolu “Hrvatska – deset godina poslije: Nacionalne vrijednosti – vizije i postignuća”, što se u povodu 2. obljetnice smrti dr.Franje Tuđmana održao u Zagrebu, 6.prosinca 2001.

dublji i sudbonosniji. Pa kad je razvijao ideju pomirbe u svojim povijesno-političkim razmatranjima i kad ju je ugradio u svoju političku koncepciju, Tuđman je znao da poduzima nešto bez primjera ne samo u hrvatskoj nego valjda i u svjetskoj povijesti, jer je njegov pokret za stvaranje hrvatske države morao ne samo navesti pripadnike i sljedbenike zaraćenih ideoloških opredjeljenja, koja su povijesno već bila i prevladana ali nisu napuštena u ponekim svijestima, da zaborave svoja neslaganja, nego je morao i privući hrvatske renegate, da se osvijeste i prionu radu za slobodu vlastite domovine.

Žarište Tuđmanove ideje o pomirbi i jest upravo to: pitanje slobode. Pitanje slobode, ili još bolje, sloboda sama: to i jest bitni poticaj Tuđmanove ideje. Sloboda i jest izvor iz kojega proizlaze i cilj kojemu se vraćaju i utječu svi elementi te slojevite ideje. Ali ne slobode kao apstraktna pojma, nego slobode kao konkretne životne stvarnosti, koja i u praktičnoj realizaciji ima barem tri razine, što se međusobno uvjetuju, prožimlju i sjedinjuju: sloboda države, sloboda društva (a to prije svega znači i slobodu naroda) i sloboda čovjeka. Te tri razine čine jedinstvo, ali tako da jedne bez drugih nema. Nema slobodne države bez slobodna naroda ni slobodna naroda bez slobodnih ljudi. Kao što ni, obratno, nema slobodnog čovjeka u neslobodnom narodu ni slobodna naroda u neslobodnoj državi.

U hijerarhiji vrijednosti, na kojoj počiva Tuđmanov filozofsko-politički sustav, tako shvaćena sloboda zauzima bezuvjetno prvo mjesto. Sloboda nije samo uvjet da bi se ostvarivale sve druge vrijednosti, ona je još puno više od toga: ona je zapravo jedina i nezaobilazna pretpostavka dostojnog života uopće.

Promišljajući o slobodi u uvjetima višedecenijske neslobode i potlačenosti u okvirima jugoslavenske tvorevine, i to promišljajući o sve ove tri njene konstitutivne razine, bilo je presudno odgovoriti na početni izazov: od čega poći, kako ih ostvariti i kojim redom. A da bi se to znalo, valjalo je utvrditi uvjete, koje valja ispuniti da bi se uopće moglo krenuti u njihovo ostvarenje. Drugim riječima, potrebno je bilo otkriti, ukloniti, iščupati korijenje tadašnje naše neslobode: i državne, i narodne, i osobne, i to svakog pojedinca napose.

Iskustvo je govorilo, da su ti korijeni duboko u našem povijesnom nasljeđu, bremenitom međusobnim razračunavanjima, a ona su rezultat s jedne strane podijeljenosti, koje su nam često bile smišljeno podmetnute, a s druge strane našom već u više navrata dokazanom nespremnošću da ih se oslobodimo. "S gledišta potreba današnjeg povijesnog trenutka [...] ne može biti prijeporno", napisao je Tuđman, "da se suvremena politička misao u Hrvatskoj mora graditi na povijesnim spoznajama i iskustvima, odnosno da se suvremena nacionalna svijest, koja jedina može biti sigurnom podlogom uspješnog rješavanja svih hrvatskih problema, mora zasnivati na kritičkoj prosudbi svih ideja i pokreta, osobito iz novije povijesti hrvatskog naroda."¹⁸ Napisao je te riječi u raspravi znakovita naslova *Prosudba povijesnih odrednica što oblikuju hrvatsko nacionalno biće*,

¹⁸ Franjo Tuđman, *Usudbene povjestice*, Zagreb, 1995., str.191.

koja je u podnaslovu označena kao “nacrt teza za Kongres hrvatske kulture (1971)”, a bio je prvi put i tiskan te iste godine.¹⁹

Takva “kritička prosudba svih ideja i pokreta” iz naše novije povijesti sugerira zaključak da nijedna od njih nije bila ni samo pozitivna ni samo negativna, a upravo ta spoznaja čini bit Tuđmanovih kako znanstvenih pogleda tako i političkih polazišta; u njegovoj političkoj doktrini ta spoznaja predstavlja ključ koji Hrvatima otvara vrata u novo razdoblje njihove povijesti.

Time je Tuđman, po mome osjećaju isto toliko racionalno koliko i vizionarski, definirao svoj projekt našeg puta do slobode: afirmacijom ideje pomirenja. Nasuprot starozavjetnom načelu osvete, a osveta dakako podrazumijeva i mržnju, koja razara i samu pomisao na sklad i bilo kakvu suradnju, Tuđman se i u politici priklanja kršćanskom načelu praštanja, pa ga zagovara svjestan da ne može biti slobodan narod koji je trajno razjedinjen međusobnim podjelama iz prošlosti, narod koji ne može kritički prosuditi svoje suprotnosti i ukloniti ih iz svoje svakodnevne politike. Slobodnija interpretacija njegove misli mogla bi se izraziti ovako: Nema slobode bez pomirenja. A pomirenje počinje s čovjekom. Svakim napose. Gledajući sa stajališta Hrvata, koji su i kao pojedinci i kao nacionalna cjelina bili žrtve jugokomunističkoga gotovo polustoljetnog nasilja i terora, pomirba je bila oblik praštanja. Praštanje je čin milosti, a milost je dar božanske dobrote. I kad Tuđman zagovara oprost i pomirbu, on izražava i vjeru u božanski nauk, ali i u moralnu superiornost hrvatskog naroda, koji se uklanja svakoj mržnji. Računao je pritom s više nego milenijskom katoličkom tradicijom Hrvata i njihovom vjernošću visokim moralnim načelima katoličanstva.

Na prvome mjestu valja dakle osloboditi čovjeka. “Sloboda je neophodna hrana ljudske duše”, napisala je Simone Weil u knjizi *Sloboda i tlačenje & drugi eseji*.²⁰ A da bi duša bila slobodna, mora se osloboditi pritisaka, koji je sputavaju. Ali ona to mora učiniti snagom svoje volje. Vlastitim izborom. Kao što i kaže Simone Weil u nastavku citirane rečenice: “U stvarnom značenju riječi, sloboda se sastoji u mogućnosti izbora. Radi se, razumije se, o stvarnoj mogućnosti.”²¹ Čovjek dakle mora sâm izabrati svoju slobodu. Pri tome valja mu znati ono na što također upozorava Simone Weil: “U svakom zajedničkom životu izbor ograničavaju pravila koja nameće opća dobrobit.”²² A ideja opće dobrobiti, ili općeg dobra, koja je u današnje vrijeme egoističnog individualizma možda najprezrenija i najosporavanija moralno-politička kategorija, ideja koju je tako svesrdno isticao i Ante Starčević kao osnovni zahtjev skladnog života i prosperiteta, potječe također iz kršćanske filozofije: iako neizričito, ona je implicite udjevena već u djelu Aurelija Augustina, a prvi ju je podrobnije razvio Toma Akvinski, koji je načelo općeg dobra vidio kao znak približavanja božanskom zakonu, koji nalaže, da zbog općeg dobra žrtvujemo svoje

¹⁹ “Dubrovnik”, XIV, br.2, str.14-21; Dubrovnik, 1971.

²⁰ Naprijed, Zagreb, 1979., str.182.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

pojedinačne osobne probitke. Iako sv. Augustin nije cijenio politiku i nije bio njen teoretičar, kao što je to bio Toma, on je inicirao tu ideju u svojoj viziji “države Božje”, u kojoj čovjekov duh teži dobru, jer je i stvoren zato da bude *voluntatis bonae*²³. Ali te dobrote i te *dobre volje* nema bez ljubavi. Jedino ona, ljubav, unosi u čovjeka osjećaj slobode, sreće i mira. Slobode, koja mu jedino jamči dostojanstvo; sreće, na koju ima pravo svaki čovjek; i mira, koji je ontološka datost, jer bez njege nema ni života.²⁴ A kako se čovjek odlikuje društvenošću, što su utvrdili već i antički mislioci, takav čovjek prenosi iste vrline i u svoju okolinu, pa onda i u cijelo društvo u kome živi.

Ljubav je dakle ishodište, a ona isključuje mržnju u svim njenim oblicima. Čovjek ispunjen mržnjom i opsjednut njome nije i ne može biti slobodan. Mir u duši, kako je nekom prilikom augustinovski rekla Ivana Brlić Mažuranić u svome predavanju pod istim naslovom,²⁵ jest prvi i nezaobilazni uvjet sklada među ljudima, sklada i u različitostima, a sklad je temelj slobode, jer je uvjet reda u duši.

Iz svega što smo dosad rekli makar i u ovako sažetim natuknicama, proizlazi zaključak, koji se može izreći ovako: Pomirba kao viši red praštanja, koje ne zastaje na pasivnoj razini međusobne tolerancije nego uključuje i aktivni suodnos ljudi različitih mišljenja i njihovu konstruktivnu suradnju u svim bitnim pitanjima koja su im svima zajednička i neupitna, ili bi im takva po samoj prirodi stvari morala biti, ta i takva pomirba ima čvrsto uporište već u filozofiji Augustinovoj, poglavito u njegovu pojmu *ljubavi*, ljubavi kao izrazu i obliku društvene suradnje, pojmu koji on još dopunjuje i pojmom *pravednosti*, i to pravednosti u kršćanskom smislu, pravednosti koja je dar Božji. Ljubavi i pravednosti, dakle, koje on vidi kao konstitutivne čimbenike, bez kojih se ne može konstituirati jedinstveni narod ni stabilizirati perspektivna država.²⁶ Bez njih, kako kaže jedan uvodničar u Augustinovo djelo *O državi Božjoj* (Sergio Cotta), “političko” se ne može konstituirati, a ako oni prestanu, “političko” se raspada i prestaje postojati.²⁷

Augustinovu filozofsku misao o slobodi, izraženu u okvirima teoloških kategorija, Tuđman je ovako “preveo” na politički jezik, prihvatio kao svoje načelo i pretočio u svoju koncepciju oslobođenja Hrvatske: “Našavši se pred povijesnom zadaćom ponovnog konstituiranja hrvatske države, današnji naraštaji, poglavito političari, državnici i znanstvenici, nađoše se i pred zadaćom da hrvatsku nacionalnu svijest ‘oslobode’ svih regionalnih, stranačkih i ideoloških ograničenosti, isključivosti i zaslijepljene zadržtosti. Drugim riječima, da iz svih sastavnica hrvatskog političkog života u novijoj povijesti odbace sve što bijaše negativno, nerealno i zabluda, ali da baš zbog toga pomno i razborito izvuku sve što bijaše pozitivno, dajući svemu određenu, povijesno zasluženu mjeru vrijednosti.” I dalje: “Vrhovno mjerilo u toj prosudbi, što ima razlučiti trajne i

²³ Aurelije Augustin: *O državi Božjoj / De civitate Dei*, Zagreb 1982., str. LV-LVI.

²⁴ Navedeno djelo, str. CXXXIX.

²⁵ Ivana Brlić Mažuranić: *Mir u duši*; “Hrvatska revija”, II, br.12, Zagreb, prosinac 1929.

²⁶ Aurelije Augustin: o.c., 2, 21; str.133-139.

²⁷ Navedeno djelo, str.CXLIV.

privremene, glavne i sporedne, svrhovite i štetne, prave i lažne vrijednosti – mora biti spoznaja, da se nacionalna, državna politika ne može uspješno i trajno voditi na pokušajima zanemarivanja ili, što je još gore, odbacivanja ili iskorjenjivanja bilo koje komponente, pokreta, ideje ili ličnosti, što u povijesnoj zbilji – svim silama usprkos – bijahu preteče današnjeg razvitka svojim prinosom i žrtvama za održavanje samobitnosti hrvatskog nacionalnog bića.”²⁸

Tuđman se oslanja na duh Augustinova djela, a misao kršćanskog filozofa o pobjedi dobra nad zlom u njegovu tumačenju postaje implicite osnovica njegove vjere u pobjedu hrvatstva nad jugoslavenstvom. Hrvatstvo, ako se živi svjesno, dobre volje i punim srcem, za njega je u bitnosti čak i više etička nego nacionalna kategorija: ono je sama emanacija dobra. Nikada valjda u povijesti nije bilo čovjeka koji je više od Tuđmana vjerovao u hrvatstvo i u etičku svijest i postojanost hrvatskog naroda.

Upozorit ću na ono što mi se čini bitnim: Tuđmanova pomirba, kao što se vidi, ne zahtijeva ni od koga da se odrekne pozitivnog nasljeđa svoje opcije, ona predviđa samo to, da svi međusobno uskladimo sve što je u davnim ili nedavnim shvaćanjima svakoga od nas bilo djelotvorno u pozitivnom smislu. Tuđmanova pomirba dakle nije ni selektivna ni jednostrana ni nepravедna. Samo takva ona je mogla računati s uspjehom i samo takva mogla je otkloniti potrebu bilo kakvog vraćanja u tragičnu prošlost i samo takva mogla je usmjeriti naše misli i energije prema zajedničkoj budućnosti svih nas. A i ta njena – slobodno možemo reći demokratska koliko i pragmatična – osobina može se dovesti u vezi s idejom Augustinovom.

U Domovinskom ratu ta ideja potvrdila je svoju povijesnu opravdanost. Prihvatila ju je većina hrvatskog naroda i ona je bitno pridonijela ostvarenju slobodne Hrvatske. Pravidno su je (i prešutno) prihvaćali svi, sve dok su se nepokajani krivci iz prošlih vremena zaklanjali i zaštićivali njome od optužbi za svoja zlodjela. Ali čim su se osjetili sigurniji, istupili su ponovno u javnosti sa svojim poznatim ideološkim isključivostima i etiketama, negirajući čak i povijesne istine koje su već dokazane. Jest, slabša otpori ideji pomirbe javljali su se već od prvih dana hrvatske slobode, ali tada još vrlo oprezno i sasvim na marginama javnog života, političkog i društvenog. Destrukcija je svom snagom izbila tek poslije pobjedničke 1995. i 1997., kada je dovršena mirna integracija Hrvatskog Podunavlja. Oni koji tu ideju nikada nisu prihvaćali, pritajili su se i čekali povoljan trenutak, da je napadnu. A tko je to nije prihvatio? i zašto je nije prihvatio? i kako to da, koliko znam, jedino u Hrvatskoj ona ne uspijeva steći opći pristanak, iako nikome ta suglasnost o svestranoj općoj pomirbi ne bi bila potrebija nego nama?

Ostaje nam raspraviti sva ta pitanja u nekoj drugoj prigodi. Ali već sada možemo reći, da odgovor na njih nije suviše težak.

Dr. Franjo Tuđman – vizije i potignuća. [Zbornik radova], Zagreb, 2002.

²⁸ Tuđman, navedeno djelo, str.191.

PREDSJEDNIK TUĐMAN U MOJIM USPOMENAMA

Gospođe i gospodo,* u ovih pet-šest minuta, kojih ću se nastojati zaista striktno pridržavati, ne može se reći puno, zato ću se prisjetiti samo nekih pojedinosti koje mi se ovog trenutka čine zanimljivima, a mogu možda biti zanimljive i vama.

S dr. Franjom Tuđmanom bliže sam se upoznao valjda 1969.-1970. u Matici hrvatskoj, otprilike u danima izlaska njegove značajne knjige *Velike ideje i mali narodi*. Pročitavši je pozorno, bilo mi je jasno da smo dobili povjesničara kakva smo samo mogli poželjeti, povjesničara koji se ne kreće u zadanim okvirima i ne ponavlja naučene lekcije, nego kao istraživač primarnih izvora sasvim uvjereno i bezobzirno govori vlastite spoznaje. Pod tim dojmom napisao sam odmah recenziju, mogao bih možda reći i mali esej, pod naslovom *Povijest suvremenosti*, međutim, premda sam u to vrijeme imao stalnu kritičku rubriku u "Glasu Slavonije", nisam je tada uspio objaviti. Jednostavno, urednik je nije htio primiti. Tek dvadeset i tri godine kasnije, u travnju 1992., pročitao sam je u Društvu hrvatskih književnika, kada smo u nazočnosti dra Tuđmana obilježili 70. godinu njegova života skromnom svečanošću. Mjesec-dva zatim, ako se dobro sjećam, bila je prvi put i tiskana u "Hrvatskoj reviji".

Tijekom sedamdesetih godina, nakon njegova izlaska iz zatvora, kao i tijekom osamdesetih, razmjerno dosta često smo se sastajali – zapravo susretali, jer su to uvijek bili nepredviđeni, nedogovoreni susreti – u Antikvarijatu "Tin Ujević" na Zrinjercu. Tu je bio poslovođa g. Marijan Krovinić, on je dr. Tuđmanu nabavljao knjige koje su ga zanimale, a ja sam u taj antikvarijat zalazio godinama, gotovo bih mogao reći svakodnevno. Ne znam koliko je tih susreta bilo, ne bih to mogao reći ni približno, ali su se oni uvijek nastavljali u Marijanovoj poslovnici, u onom njegovu komptoaru na kraju prodavaonice, gdje smo ostajali u razgovoru kadikad i po nekoliko sati. O čemu smo tada razgovarali bilo bi mi sada teško i ponoviti, ali znam da mi je pripovijedao o svojim zatvorskim doživljajima, a i povijest hrvatsko-srpskih odnosa bila je naša vrlo česta tema. Nezaboravan mi je ostao prizor kad smo, u jednom razgovoru o toj temi, uspoređivali moralna obilježja i vrijednosti jednih i drugih. (Možda je to bilo u povodu one glasovite Ćosićeve apologije laži, u nekom njegovu romanu.) Naravno, isticao je naše prednosti, a ja sam, s namjerom da se malo i našalim na naš račun, uzvratilo: Ali nismo ni mi baš uvijek bili samo cvijeće! Jedini put tada vidio sam njegovo ljutito lice. Naglo se smrknuo, skupio obrve, presjekao me pogledom i reskim glasom podviknuo: "Nemojte to nikada više reći!" Toga trenutka shvatio sam jednostavnu istinu: taj čovjek je fanatično zaljubljen u Hrvatsku, za nju je on spreman učiniti sve i dati sve! Je li to bila njegova vrlina? Ili mana? Odgovor je, odavno, dao već Kranjčević. Hrvatska je bila Tuđmanov ideal, a

* Riječ na skupu koji je Hrvatska demokratska zajednica priredila 14. svibnja 2002. u Hrvatskom institutu za povijest, obilježavajući njime spomen na 80. obljetnicu rođenja dr. Franje Tuđmana.

Mrijeti ti ćeš, kada počneš sâm

U ideale svoje sumnjati.

Tuđman u svoj ideal nije sumnjao – i ja ne sumnjam, da je zato i uspio. Vjera u svoj ideal učinila ga je čovjekom koji mijenja povijest. A povijest mijenjaju samo veliki ljudi.

Pamtim i odulji razgovor jedne večeri u rano proljeće 1993., koji je potrajao do kasnih sati. Nazvao me te večeri oko osam i po navečer: mogu li doći k njemu? Bio je to sasvim opušteni, nevezani i nekonvencionalni razgovor bez ikakva dnevnog reda. Dodirnuli smo neke povijesne teme, a zastali kod Strossmayera. Kao što znate, on nije mislio jako povoljno o đakovačkom biskupu, a ja sam ga pokušao uvjeriti da Strossmayer nije ono što se o njemu često misli, na temelju tumačenja koja su o njemu davali povjesnici jugoslavenske orijentacije. Ponavljao sam mu svoje teze što sam ih iznio još 1985. na simpoziju u Akademiji, prilikom 150. obljetnice Hrvatskoga narodnog preporoda. Čitao sam s olovkom u ruci i Starčevića i Strossmayera, rekoh mu tada, našao sam i kod jednoga i kod drugoga rečenica koje bi mogli potpisati i jedan i drugi. To su bile dosta važne rečenice, koje otkrivaju da bitnih razilaženja, da krucijalnih razlika među njima gotovo da i nije bilo. Razlike su bile samo u metodama, terminima i dekoracijama. Strossmayer je svoje hrvatstvo izražavao kroatocentričnim jugoslavenstvom, uključujući u jugoslavenski koncept i Bugare, čime taj prostor dobiva i bitno drugu statiku. On je zamišljao jugoslavensku državu kao pandan Austrougarskoj monarhiji, zamišljao ju je kao veliku državu, u kojoj bi Hrvati bili vodeći narod, a Zagreb ono što je u Monarhiji bio Beč. Zagreb je zamišljao kao Beč jugoistočne Europe. Zato je u Zagrebu osnivao i Akademiju, i Sveučilište, i muzeje, i galerije, zato je svojim mecenatstvom pomagao svaku akciju koja je vodila napretku društva i pojedinaca. Tada sam se uvjerio: Tuđman zna *razgovarati*, on zna *slušati* sugovornika i kad se s njim ne slaže. Ovoga puta, naš je razgovor završio bez rezultata. “Razmislit ću još o tome”, rekao mi je, ali tu temu, nažalost, nismo više nikad nastavili razglabati, premda smo se bili dogovorili, da ćemo je nastaviti.

Opisat ću vam na kraju i jedan prizor koji nema izravnu, ali ima silno važnu posrednu vezu s Tuđmanom. Mjesec ili dva poslije proslave Tuđmanova 70. rođendana u Društvu hrvatskih književnika, na kojoj sam pročitao onaj svoj davni tekst o Tuđmanovoj knjizi, susreo sam na Jelačićevu trgu, oko podneva, jednog našeg popularnog intelektualca (ili bi možda bolje bilo reći: *intelektualca*), koji je u doba “hrvatskog proljeća” bio gotovo simbol, a svakako estradni idol svih “proljećara”, sada tvrdog antituđmanovca. Kiša je pljuštala, zastali smo i pozdravili se, a onda se, pod kišobranima, razvila ljuta polemika među nama. Aludirajući svakako na moj govor u Društvu književnika, počeo je odmah, bez ikakva uvoda i stvarnog povoda, napadati Tuđmana: da je autokrat, diktator, kriv za rat, za razaranja, za okupaciju više od četvrtine Hrvatske, za sve nesreće koje trpimo. Najprije sam ga slušao s nevjericom, doslovce zapanjen, a tada sam pokušao smiriti ton, ugasiti malo žar njegove retorike, ali sve je bilo uzalud. “Pa zar Vi niste željeli hrvatsku državu prije dvadeset godina”, upitao sam ga, “i zar

je on nije ostvario?” – “Pa što onda?”, odgovorio je gnjevno. “Kakva mi je to zasluga? Proglasiti hrvatsku državu 1990. ili 1991. bilo je isto što i ubrati zrelu krušku.” Doslovce tako je rekao.

Svladao sam se i mirno mu odgovorio: “Pa zašto onda vi niste ubrali tu zrelu krušku? Čudim vam se. Da je to meni izgledalo tako lako, da sam ja imao osjećaj kako je to jednostavno kao ubrati zrelu krušku, vjerujte mi, ja bih to učinio prije svih, ne bih nikome prepustio da me pretekne.” Htio sam već krenuti svojim putem, a onda dodadoh: “Vama je to bilo lako, ali to ipak niste učinili, niste čak ni pokušali učiniti. Tuđmanu to nije bilo lako, znao je i da to ni objektivno nije lako, ali je ipak ne samo pokušao nego i uspio. U tome je sva razlika između njega s jedne i Vas i takvih kao što ste Vi s druge strane. Sami prosudite, tko ima prednost i tko zaslužuje priznanje.”

Taj gospodin živi i danas, piše marljivo svoje kolumne svakoga tjedna u jednim našim uglednim novinama, stilski vrlo ugrađene tekstove, reklo bi se na momente čak i bravurozne, ali mislim šempijaste, kako bi sigurno rekli njegovi Dalmatinci, smušene kao što je bio i ovaj njegov polemički duel sa mnom, koji smo vodili prije deset godina, jednoga kišnog podneva, pod kišobranima, na trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu.

Bio je to naš posljednji susret. Od toga dana taj gospodin me na ulici više ne pozna. Kao da se nikada nigdje ni vidjeli nismo. Moram skrušeno priznati, da mi zbog toga nije nimalo žao. Ima u životu nešto važnije i od (takvih) prijatelja.

O Tuđmanu osobnim pogledom [zbornik radova]; Zagreb, 2002.

MELADY O TUĐMANU

Hrvatska je danas nezavisna. Franjo Tuđman zaslužuje posebno priznanje za jedinstvenu ulogu u pretvaranju hrvatskih snova u stvarnost.

Završivši s te dvije kratke, jasne i kategorične rečenice svoju podjednako dokumentacijsku koliko i memoarsku knjigu o dr. Franji Tuđmanu, američki diplomat g. Melady izrekao je dvije bitne činjenice, na kojima će se zacijelo u budućnosti temeljiti povijesna ocjena rada utemeljitelja i prvog predsjednika Republike Hrvatske. Ističući tu završnu misao ove knjige na početku sažetog pogovora o njoj, ne činimo to zbog nje, zbog te misli same, nego zbog onih među nama, koji se toj misli uginju u strahu, da ih neki veleum lažnog, poltronskog kozmopolitizma ne bi proglasio, ne daj bože, zaostalim konzervativcima ili, još gore, zatucanim reakcionarima.

U hrvatskoj politici, a ništa manje i u hrvatskoj publicistici danas, ima još uvijek zastrašujući broj sljepaca, koji tako misle o svim državotvornim naporima i u skladu s njim djeluju, neki otvoreno a neki prikriveno, što je zapravo još opasnije. Knjiga g. Meladyja već i zato je više nego vrijedna: možda će nekima od tih sljepaca pomoći da progledaju.

Melady je bolje od nekih Hrvata razumio bitne tendencije u hrvatskoj povijesti uopće, a u naše doba posebice, pokazavši izvanrednu smjelost da o tome progovori bez ustručavanja. Otvoreno je pogledao u lice nespretnoj i tendencioznoj američkoj, kao i dvoličnoj zapadnoeuropskoj politici prema Hrvatskoj u danima njezine borbe za slobodu, razotkrio njihovo licemjerje i ukazao na sjajne, besprimjerno uspješne podvige Franje Tuđmana, koji je unatoč zaprekama od strane “demokratskog” Zapada hrvatski oslobodilački rat 1991.-1995. ovjenčao pobjedom. Jest, ne bi u tome uspio da nije imao iza sebe ogromnu većinu hrvatskog naroda; ali taj isti narod, ispunjen tim istim snovima, postojao je i prije pedeset, i prije stopedeset, i prije petsto godina, a ipak taj svoj san nije sve dosad pretvorio u stvarnost. I neke okolnosti su išle na ruku toj pobjedi, ali neke sasvim sigurno i nisu, a zrelih situacija bilo je i prije, pa ipak one dosad nisu pomogle, jer nisu iskorištene kako ih se eventualno moglo iskoristiti. Da nije bilo Tuđmana, sudeći po tadašnjem djelovanju drugih hrvatskih političara, ostala bi vjerojatno neiskorištena i situacija raspada komunističkog sustava u cijeloj Europi.

Melady ponajprije, i s pravom, izdvaja Tuđmanov aktivizam u političkoj borbi za slobodnu Hrvatsku. Ističe njegov, reći ću tako, misionarski rad u hrvatskom iseljeništvu. Znao je da uspjeh ne dolazi bez truda i žrtava. Za razliku od hrvatskih političara koji mu se tada nisu pridružili, nije sjedio u Zagrebu i besplodno konferirao, gubio vrijeme u maglovitim kombinacijama i prekrivenih ruku pasivno čekao rasplet događaja. Obratno: obilazio je neumorno kontinente, zemlje i gradove, sastajao se s Hrvatima svih orijentacija, i “lijevih” i “desnih”, mirio ih, povezivao i nadahnjivao onom mišlju, koja im je svima bila zajednička. Znao je, piše doslovce g. Melady, sljedeći primjer Stjepana Radića, “ujediniti Hrvate sa svih strana političkog spektra pod stijegom demokracije.”

Tuđman je bio idealist i realist, jedno je od Meladyjevih zapažanja, bitnih za upoznavanje Tuđmanova političkog profila, kojim objašnjava i njegov uspjeh. Samo spoj tih naoko nepomirljivih suprotnosti otvarao mu je pogled kojim je vidio budućnost. Pomiriti neizbježno i nemoguće, to je zadaća kojoj mogu odgovoriti samo iznimni vođe. A samo iznimni vođe mogu biti jamstvo da će stoljetni sni naroda biti ostvareni. Prozreo je pritajenu i (ne)vješto prikrišanu pravu narav one nesretne državne tvorbe, koja će u našoj povijesti ostati zapamćena ne samo kao osamdeset izgubljenih godina nego kao osam desetljeća koja su nas unazadila za više od jednog stoljeća. Lucidno je spoznao zloćudnost Jugoslavije u obje njene realizirane varijante; a da je bio u pravu, pokazuje i način na koji se ta nakazna tvorevina raspala. Čak je i sovjetski komunizam, preboljevši svoju lenjinističko-staljinističku boljševičku eru, u posljednjem svom razdoblju, bio benigniji od titovskoga jugoslavenskog komunizma, koji je sve otvorenije služio imperijalnim velikosrpskim ciljevima.

Konstatiravši tu činjenicu, Melady je imao poštenja i snage da se suoči i sa zloćudnošću današnjih zapadnodemokratskih političkih struktura. Pritom je iskreno priznao i svoje dileme: teško mu je bilo zastupati službenu američku politiku suprotnu vlastitim uvjerenjima. Dragocjeno je njegovo priznanje, da je Amerika željela pod svaku cijenu sačuvati Jugoslaviju, “demokratsku” i “tržišnu”, slijepa za komunistički terorizam Slobodana Miloševića, ali i za demokratske težnje Hrvata, koji su dali povjerenje Franji Tuđmanu. “Amerika, zaštitnica slobode u Trećem svijetu Afrike i Azije, odrcala se svoga odrešitog stava za nezavisnost kad se postavilo pitanje Jugoslavije. Bio sam duboko razočaran”, priznaje Melady. Američki političari htjeli su, kaže, primijeniti u Jugoslaviji metodu “američkoga kotla za talenje”, ali “strani posrednici, koji su nudili strana rješenja, bili su prokletstvo za Hrvatsku već stotinu godina. To se ponavljalo pred mojim očima.” Melady to nije izričito rekao, ali netom citirane rečenice dopuštaju zaključak, da su se problemima Hrvatske na Zapadu bavili ljudi koji ni o Hrvatskoj ni o Hrvatima, poglavito o njihovoj povijesti, a navlastito povijesti njihovih odnosa sa Srbima, ili nisu imali pojma ili su imali očigledne zle namjere.

Spor između međunarodnih čimbenika i Tuđmana bio je često neizbježan. Predsjednik Hrvatske nije želio prepustiti odredima Ujedinjenih Naroda oslobađanje okupiranih dijelova Hrvatske od srpskih pobunjenika, na čemu su oni insistirali, jer su međunarodni “plavci” sasvim diskreditirali svoju ulogu. Nisu bili samo neučinkoviti nego su i sudjelovali u nizu nedopuštenih koristoljubivih aktivnosti, od preprodaje robâ do zaštićivanja srpskih zločinaca. Ne zaboravimo, da je u one četiri godine u okupiranim hrvatskim područjima pod zaštitom Ujedinjenih Naroda ubijeno više od 700 Hrvata. Na takvo ponašanje međunarodnih snaga Tuđman, srećom, nije htio pristati: a da nije bio odlučan i beskompromisan, Hrvatska možda ni do danas ne bi bila teritorijalno integrirana pod vlašću Republike Hrvatske. Štoviše, pitanje je bi li je još uopće i bilo, jer onako izmasakrirana, bez trećine svoga teritorija, s onako teškim prometnim vezama, teško da bi i mogla još dugo funkcionirati.

Vijeće sigurnosti, izričito je Melady, nije bilo na visini svoje odgovornosti niti je bilo vjerodostojni tumač Povelje Ujedinjenih naroda. Zabranom uvoza

oružja u Hrvatsku ono je pristalo na neravnopravni položaj, u kome se razoružana Hrvatska našla suočena s agresijom do zuba naoružanog srpskog agresora. Bilo je to isto kao da ju je osudilo na poraz. Ta je odluka sasvim korespondirala s američkom željom, da se hrvatska samostalnost onemoguća a Jugoslavija održi.

Ali i takva, razoružana i unaprijed osuđena na propast, Hrvatska je bila pobjednik, ističe Melady. Ona je to bila zahvaljujući u prvom redu nepobjedivom idealizmu njezina predsjednika, koji je i u tim teškim, naoko bezizglednim vremenima, vlastitim primjerom poticao ponos, samosvijest i dostojanstvo, dokazavši, da je narod nepobjediv ako, ispunjen tim kvalitetama, zna što hoće.

Jest: Hrvatska se već od prvih dana svoje slobode uhvatila u koštac s iracionalnom nemani, nakon što se stoljećima borila protiv racionalno kudikamo jačih neprijatelja, odolijevajući i njihovoj snazi i njihovoj bezumnoj volji da je porobe, a zatim konačno zbrišu s lica zemlje. Tijekom tih tmurnih stoljeća bilo je bezbroj tragičnih događaja i beznadnih trenutaka, kad bi rezignacija bila ljudski sasvim razumljiva. Pa ipak, ako i nije ostvarivala uvijek svoje ciljeve, Hrvatska nijednom u povijesti nije rezignirala, nikad nije digla ruke na predaju, niti je ikad odustala od svojih snova, kako je njenu čežnju za slobodom ispravno nazvao autor ove knjige. Nego je, obratno, u takvim trenucima, krijepljena pravednošću svojih ciljeva i uzvišenošću svojih ideala, nalazila nepresušni izvor novih snaga. Pa će tako, kao da nam sugerira ovaj naš ugledni prijatelj, biti i sada. Hrvatska se ni u ovoj, možda posljednjoj povijesnoj kušnji, ne će predati, koliko god je njeni nedostojni poslovođe, vjerni sluge svojih gospodara, nagovarali na to i uvjerali, da joj drugog izbora nema. Ne zaboravimo, da i medvjed može slomiti zube na malom tvrdom orahu.

Tuđman je to znao, zato im je i bio trn u oku, ali zato je i pobijedio. Vodio je trostruki rat za Hrvatsku: vodio ga je sa srpskim agresorom, s međunarodnim smutljivcima i s domaćim petokolonašima. Bio je to rat oružjem, diplomacijom i promidžbom. Prva dva je dobio, treći još traje, a na nama je da ga mi završimo isto onako, kako je Tuđman završio prva dva: pobjedom.

Živimo u bolesnom svijetu, koji kao svoje civilizacijsko dostignuće ističe, nevjerovatnom besramnošću, moralno devijantne i posve neprirodne načine i oblike mišljenja i života. Svijet na kraju XX. i početku XXI. stoljeća diči se svojom izopačenošću, proglašava je vrlinom umjesto bolešću koju mu je liječiti. Jasno je, da u takvu svijetu nije bilo niti je moglo biti simpatije za čovjeka ispunjena plemenitim idealima, visokim načelima i tradicionalnim vrijednostima, čovjeka duhovne snage, čvrste volje, zdrave misli i neumorne radne energije. Ne samo u "tom i takvom svijetu" nego ni u vlastitoj domovini, koja je postajala sve više dio tog svijeta, unatoč znatnoj većini njegovih štovatelja, ima pojedinaca koji mu nisu mogli oprostiti njegovu superiornost. Svima koji su postali oličenje takva svijeta Tuđman je bio opasan i kao ideja i kao simbol. Bio je gorostas među patuljcima, koji su bili svjesni da ga samo zajednički, udruženom podlošću mogu negirati, jer je on sâm bio nesposoban da se brani istim sredstvima i jednakim metodama. Pa su tako i učinili: sjedinili su se u optužbama i klevetama najniže, čovjeka nedostojne razine. Listovi u Hrvatskoj, koji su ga, uz izdašnu stranu

pomoć, tako bezočno i sramotno napadali, dokazali su – kaže izričito Melady – nedopustivo nisku žurnalističku kvalitetu. Razumljivo: patuljci se jedino tako i mogu osvećivati velikanima, koje nisu u stanju ni razumjeti ni slijediti. Nije li slična sudbina pogodila i Washingtona i Lincolna, pita Melady, nije li se nešto slično, dodat ću, dogodilo i s De Gaulleom?

Ipak, ostaje neprijeporno: Amerika duguje vječnu zahvalnost Washingtonu i Lincolnu, a Francuska De Gaulleu. Ništa manje, ako ne i više, Hrvatska duguje Tuđmanu. I što nas vrijeme više udaljuje od njega, sve jasnija bit će nam istina: da je najsvjetlije razdoblje hrvatske povijesti zauvijek obilježeno njegovim imenom. Melady je tu činjenicu izrazio jednostavnom ali dubokim smislom prožetom rečenicom: *Hrvati konačno mogu pozdraviti vlastitu zastavu i pjevati vlastitu himnu.*

To zacijelo ne znači ništa samo praznim, duhovno tupim ljudima, bez onog najdubljeg, najprirodnijeg i najsvetijeg ljudskog osjećaja; samo bolesnicima, koji se diče svojom bolešću.

Thomas Patrick Melady: *Tuđman i budućnost Hrvatske*; Zagreb, 2003.

POVIJESNO DJELO FRANJE TUĐMANA*

Obradovan sam i počašćen što sam večeras ovdje, s vama, na ovoj svečanosti u povodu sutrašnjeg otkrivanja spomenika dru Franji Tuđmanu u Širokom Brijegu. Uvjeren sam, da ovo nije svečanost samo za Široki Brijeg ili samo za Hrvate u Hercegovini nego i za cijeli hrvatski narod. Dokazuje nam to, da poštovanje prema osnivaču i prvom predsjedniku slobodne Hrvatske raste iz najširih redova, što znači da poniče iz razumijevanja njegova rada i sve raširenije spoznaje njegova povijesnog značenja. I sve to u vrijeme, kad smo suočeni sa sve besramnijim pokušajima minoriziranja njegove pojave i njegove uloge u ostvarenju naših višestoljetnih težnji za slobodom. A od koga dolaze te negacije? Od jednoga Ante Markovića, koji je ukrao deviznu štednju desetina, ako ne i stotina tisuća hrvatskih građana, zaledio je i pretvorio u, kako se tada nazvalo "staru deviznu štednju", u sumanutoj želji da pošto-poto spasi trulu jugoslavensku konstrukciju; od međunarodnih mešetara, koji su činili sve što su mogli da Marković uspije a Tuđmana onemoguće; i šaćica naših jugohrvatskih bijednika, koji su se odavno prodali za šaku Judinih dukata. Svioni sada smatraju svojom svetom dužnošću da što više blata nabacaju na povijesni lik prvoga hrvatskog predsjednika, kako bi što više relativizirali njegovo životno djelo, kad ga već ne smiju, barem eksplicite i barem za sada, optužiti izravno za stvaranje neovisne hrvatske države, a istodobno izbrisali sa sebe povijesnu sramotu, što su u tim slavnim i sudbonosnim danima stajali po strani. Očito, Tuđman im je trn u oku jer je, cijelome svijetu usprkos, stvorio Državu, u što je tada, osim njega i njegovih pristalica i sljedbenika (a oni su činili većinu Hrvata), vjerovao malo tko u svijetu možda samo rijetki pojedinci, koje se može nabrojiti na prste jedne ruke.

Svi se oni danas, kao po dogovoru (ili po nečijem diktatu?) drvljem i kamenjem nabacaju na Tuđmana, dokazujući tako prastaru istinu, da pigmeji svoju zavist velikanima iskazuju na jedini njima dostupni način, a to su klevete i mržnja, ostavljajući time najvjerodostojniji dokument o sebi, svoj psihogram.

A što mu oni predbacuju? Najveća mu je krivnja, kažu, što je s Miloševićem dogovarao podjelu Bosne. Pokušajmo biti ozbiljni i realni, pa prizovimo u pomoć logiku, da bismo shvatili apsurdnost te teze. Tko bi to navodno 1991. dijelio Bosnu? I s kime? Milošević s Tuđmanom, kažu. Ili Tuđman s Miloševićem svejedno. Tuđman, posve razoružan upravo od toga istog Miloševića i njegove velikosrpske JNA – s Miloševićem, naoružanim do zuba, koji je zato i razoružao Hrvatsku a naoružao Srbiju jer sanja ništa manje nego Veliku Srbiju sa zapadnom granicom, koja bi išla crtom Virovitica-Karlovac-Karlobag! I taj i takav Milošević, na vrhuncu svoje moći, na samom pragu ostvarenja svojih cezaromanskih ambicija, dijelio bi Bosnu, a već misli da mu je cijela Bosna u džepu zajedno s dvije trećine Hrvatske! I to s kime bi je dijelio? S golorukim Tuđmanom, kojega je i razoružao zato da ne mora s njime ni o čemu pregovarati!

* Riječ na svečanoj akademiji u Širokom Brijegu, 5. prosinca 2003.

Koga to, recite, zagovornici ove groteskne teze drže glupanom? Miloševića? Ne, Milošević svakako nije bio glupan, barem ne takav i toliki; a nije bogme ni Tuđman, da bi i na sekundu povjerovao u mogućnost takva (i bilo kakva) dogovora s Miloševićem. A nismo ni mi, da bismo u to povjerovali! Ako je Tuđman svojim suradnicima i govorio onako kako oni tvrde da im je govorio, bio bi to za mene samo dokaz da ni njima (pokazalo se poslije: s pravom!) nije vjerovao do kraja, nego je i njih držao na odstojanju, pomalo i u zabludi glede svojih stvarnih namjera.

Da se Tuđman u razgovorima s Miloševićem poslužio varkom, da je pristao glumiti miša kojim se mačka poigrava prije nego što će ga progutati, kako bi tu varku iskoristio da “kupi” barem malo vremena i prokrijumčari u Hrvatsku koliko-toliko i kakvog-takvog oružja, znajući dobro i predobro da će nam ono ubrzo biti od prijeke potrebe, to se nitko od ovih velikih političkih umnika iz redova Tuđmanovih klevetnika nije uspio domisliti! Tolika je njihova politička mudrost! Ili, bolje, tolika je njihova bolesna zavist i animalna mržnja prema njemu! Ali upravo u tome i jest jedan od dokaza njegove veličine.

Pa i sama podjela Bosne: zašto bi to bila *a priori* zabranjena tema? Načelno, nikada nisam bio za to da se Bosna dijeli, to dobro znaju svi koji su češće razgovarali sa mnom, ali ako je to jedina mogućnost uspostave trajnijeg mira u njoj – zašto ne učiniti i to? Nije li Bosna i nastala kao kompromisni provizorij Berlinskog kongresa, jer Bismarck u srpnju 1878. nije znao što će s njom; a da je znao to što nije znao, nametnuo bi svojim kolegama pametnije rješenje od onoga paradoksalnog, naime, da teritorij pod suverenitetom jedne države i jednoga vladara (tj. turskog sultana) povjeri na upravu drugoj državi i drugom vladaru (tj. Austrougarskoj Monarhiji i njenom caru i kralju)! S tim provizorijem Bismarck je opteretio budućnost ovoga prostora za idućih stotinu godina! Pitanje, je li najzad došlo vrijeme da se položaj toga provizorija konačno razriješi, postavio je već Maček sredinom tridesetih godina prošloga stoljeća. On je prvi izveo podjelu Bosne stvaranjem Banovine Hrvatske 1939., pa mu to danas nitko ne prigovara, a u danima raspada druge Jugoslavije tim su se pitanjem bavili i neki međunarodni mešetari, od kojih je portugalski ministar Coutiliero bio prvi, njega je neko vrijeme slijedio i lord Owen, možda i još tko, a Tuđman nije bio ograničeni političar da i o toj mogućnosti ne bi poveo računa, kad je ona već kao moguća kombinacija uvedena u igru. Takvih političara, koji tvrdoglavo, upravo dogmatski igraju samo na jednu kartu, imali smo već svu silu i u XX. stoljeću. Maček je bio jedan od njih, pa je izgubio igru, upravo zato što nije pravodobno predvidio i alternativu. Da je bio pravi, rasni političar i državnik od formata, istodobno i vizionar i pragmatičar, dokazao je Tuđman i time što nije igrao samo na jednu kartu. Njegov prvi i glavni cilj bo je slobodna Hrvatska, polazeći od postojećih, tzv. avnjevskih granica, ali je u džepu imao i dvije, ako ne i tri rezervne karte, kako bi ih i odigrao ako bude prilike ili potrebe za tim. Naravno da je bio maksimalist, kao što je svaki odgovorni državnik kojemu je na srcu dobrobit vlastite zemlje i vlastitog naroda. Ali, ako možda i nije ostvario sve što je želio, ostvario je više nego što je u tom trenutku bilo realno očekivati. Radićevu definiciju, da pravi političar nije onaj koji uspijeva u granicama mogućega nego

onaj koji uspijeva ostvariti svoje ciljeve i u nepovoljnim okolnostima, promijenivši ih u svoju korist, Tuđman je zorno ilustrirao i ovjerovio vlastitim primjerom: vještinom manevriranja (koju ne razumiju samo politički nevjete ili zlonamjernici) postigao je više nego što su objektivne okolnosti dopuštale. Postigao je gotovo nemoguće. A da njegova veličina bude potpuna, postigao je da u tu objektivnu nemogućnost rijekom Domovinskog rata, u danima velikosrpskog terora i agresije, povjeruje većina hrvatskog naroda. Njegov zanos i njegova vjera u pobjedu proželi su dušu tog naroda, i to nam je osiguralo pobjedu!

Temeljit i sustavan kao znanstvenik, odlučan kao političar, spreman i na pothvate koje bi drugi smatrali rizičnima, bio je gorostas među patuljcima, poslije De Gaullea i Adenauera vjerojatno najveći državnik s kraja XX. stoljeća i u europskim razmjerima. Iz žablje perspektive njegovih oponenta svih mogućih boja i motiva nije bilo moguće sagledati njegovu veličinu. Bez njega, svi bismo mi danas bili obespravljeni, pokorni podanici Velike Srbije pod čizmom velikog vožda, koji bi se zvao Slobodan Milošević. Što se to nije dogodilo, zaslužan je Franjo Tuđman. Samo on i jedino on! A oni koji ga danas napadaju, napadaju ga upravo zato jer je vještim manevrima uspio spriječiti, da se dogodi to što nam je svijet već bio namijenio. Cijela bi Europa bila mirna i sretna da se to dogodilo, od lorda Owena, Mitteranda, Majora i Carla Bilda do mnogih drugih, danas možda i pritajenih ili rezigniranih njihovih istomišljenika. Milošević bi danas u njihovim očima bio uvažavani i proslavljeni državnik savezničke Srbije, a ne haaški uznik, optužen za ratni zločin; jer u njihovim (propalim) političkim računima njegov je ratni zločin de facto samo to što nije uspio, iako su mu oni što aktivno što pasivno silno pomagali. A nije uspio, jer ga je nadigrao Franjo Tuđman. U očima nekih naših suvremenika, i u domovini i u svijetu, to je njegov neoprostivi grijeh. Jedini političar u cijelom zapadnom svijetu koji je to shvatio, Henry Kissinger, nije se ustručavao napisati, da će Tuđmanovu veličinu shvatiti te budući naraštaji Hrvata. Duboko sam uvjeren, da je vrsni poznavalac europske povijesti i meternichovske političke vještine, napisavši te riječi, bio u pravu! On je jedini zapadni političar koji poznaje političku povijest srednje Europe, pa je prema tome i *znao* o čemu govori kad govori o Hrvatskoj, za razliku od svih drugih, koji, premda Europljani, ni o Europi ne znaju dostatno, a o Hrvatskoj pojma nemaju.

FRANJO TUĐMAN I MRTAV POBJEĐUJE

Ne znam kome se to narugao jetki satiričar Stanisław Jerzy Lec kad je u svojim slavnim *Nepočješljanim mislima* napisao aforizam: "To što je umro nije još uvijek dokaz da je živio." Za Franju Tuđmana, međutim, moglo bi se reći upravo suprotno: da je živio, dokazuje i to što nije umro ni poslije smrti. Štoviše, on i poslije smrti pobjeđuje. Kao da se ispunjava i potvrđuje ono što je još 1970. sam o sebi rekao. A rekao je kratko, jednostavno i kategorično: "...nisam od onih ljudi što se predaju". Danas mi se čini, da je ta rečenica ključ njegove prije svega osobne, ljudske veličine.

Znanstvenik i političar koji je obnovio misao neovisne hrvatske države preuzetu od Ante Starčevića, povjesničar i državnik koji je za razliku od mnogih drugih svoju misao znao i ostvariti unatoč specifičnim okolnostima koje su joj stajale na putu kao, realno uzevši, nesavladiva zapreka, dr. Franjo Tuđman ostat će jedna od najmarkantnijih, najzaslužnijih i najvećih ličnosti u povijesti hrvatskog naroda, jer nije bio samo sudionik povijesti nego i njen graditelj, odigrao u tom procesu presudnu ulogu. Prošlo je sedam godina od njegove smrti, a značenje njegovo postaje iz dana u dan sve jasnije i neprijepornije, iako već sedam godina uporno traje što otvorena hajka a što podmuklo pritajena nastojanja da se relativiziraju, pa čak i potpuno negiraju bilo kakve pozitivne vrijednosti njegova djelovanja, pa i ospori njegova povijesna pojava.

U povijesti ima primjera, da su suvremenici bili nepravedni prema svojim velikanima, jer u svakom narodu i u svakom vremenu ima duhovnih patuljaka, koji nisu u stanju sagledati gorostasni lik neke osobe i monumentalnost njezina djela (kao što žabac, kreketao on koliko god mu je volja, nije u stanju sagledati planinu od podnožja do vrha!), a i takvih moralnih ništarija, koje njihova zloba i zavist zasljepljuju mržnjom. Tuđmana nažalost nije mimoišla ta gorka sudbina. Još za života bio je žrtva i ambicioznih zavidnika mediokritetskih sposobnosti, koji su jedino sebe vidjeli na njegovu mjestu i nisu mogli prihvatiti ni Hrvatsku ako joj oni nisu na čelu, i zatucanih ideologa mutnog i propalog jugoslavenstva i zločinačkog komunističkog totalitarizma, i profesionalnih plaćenika svih firmi i svih boja. Iz redova svih ovih "antituđmanovaca", a zapravo antihrvata, dolazila su "slavna" novinarska piskarala (pamtimo ih i danas po njihovoj sramoti i po tome će ih pamti i povijest) koja su ga planski i nemilosrdno klevetala, osporavajući unatoč bjelodanim činjenicama sve što je on radio i postigao. Što su sve pisali o njemu (nekažnjeno, valja dodati!) razni ferali i feralčići, nacionali i nacionalčići, to će jednoga dana u širokom izvodu biti predočeno hrvatskoj javnosti kao trajni dokument njihove amoralnosti i Tuđmanove veličine. Išle su te podlosti dotle, da su se javno, u svojim novinskim člancima, pojedinci otvoreno radovali njegovoj bolesti, trijumfirali su kad mu se zdravstveno stanje pogoršavalo, pa su neki čak i eksplicite zlorado priželjkivali njegovu što skoriju smrt, što je zaista slučaj bez presedana i dokaz njihova nakaznog shvaćanja slobode i liberalne "humanosti". Sve što današnji politički manekeni u vrhovima aktualne hrvatske vlasti bilo javno bilo tajno rade u cilju "detuđmanizacije", a to

znači zapravo u cilju rashrvačivanja Hrvatske, ima korijen u tim danima i tim većinom importiranim a samo u osamljenim pojedinačnim primjerima autohtonim tendencijama. Tuđmana su od njegova dolaska na čelo Hrvatske poslije prvih slobodnih višestranačkih izbora 1990. nastojali srušiti ponajprije zapadni politički vođe (sjetimo se samo američkog dražavnog tajnika Bakera), koji su ga mrzili jer je srušio san njihove miljenice "na brdovitom Balkanu" i njenu već gotovo ostvarenu dominaciju na jugoistoku Europe, čime je ozbiljno pomrsio njihove strateške račune, u kojima je Hrvatska imala biti zauvijek izbrisana s političke karte. Jednog sunčanog jesenjeg dana 1992., u jeku vukovarske bitke, sreo sam na Zrinjercu uglednog njemačkog novinara i vlasnika FAZ-a g. Reissmüllera, velikog prijatelja Hrvatske i Hrvata. Upravo se bio uputio k meni. Sjeli smo na jednu klupu i on mi je sa zabrinutošću i tugom rekao: ne ćete uspjeti! Svi su protiv vas, sve zapadne vlade, nitko vas ne će podržati, nitko vam ne će pomoći, a sami ne možete pobijediti! Izgubit ćete! – Pogodile su me te jasne i odlučne riječi izvrsno informiranog i uglednog intelektualca europskih razmjera i našeg dokazanog prijatelja. Kao da me je udario maljem po glavi. Skupio sam sve snage u sebi da podnesem tu istinu, koje sam i ja bio svjestan ali je nisam htio priznati ni samome sebi, a onda mu odgovorih: Bilo kako bilo, mi ne smijemo stati i odustati. Nama je ili konačno uspjeti ili zauvijek nestati. Treće mogućnosti jednostavno nema. Nisam bio jedini koji je tih dana tvrdoglavo vjerovao u nemoguće i zato smo pobijedili.

Onaj, koji je prvi, i više od svih, vjerovao da će se dogoditi upravo to nemoguće i koji je tom vjerom hrabrio i inspirirao sve nas bio je Franjo Tuđman. Kad smo u Društvu hrvatskih književnika 5. lipnja 1992. obilježavali njegov sedamdeseti rođendan, saslušao je prigodne govore (koji po sadržaju nisu bili prigodničarski), a onda se zahvalio spontanim, nepripremljenim govorom. Očekivali smo, a možda je i on tako namjeravao, da će izreći nekoliko biranih, kurtoaznih, u takvim prigodama uobičajenih riječi, pet-šest minuta najviše, ali ga je valjda neposrednost toga trenutka ponijela i on je održao autobiografski ispovjedni govor koji je potrajao više od pola sata. Nikada neću prežaliti što taj govor nije snimljen i sačuvan. Bila je to jedna od onih emanacija duha i svijesti, kakve se rijetko mogu čuti, i to samo od najvećih umova. Ta spontana njegova autobiografska ispovijest bila je nadahnuta egzegeza njegova političkog programa. Te večeri tek otkrio sam pravog Tuđmana, takvoga kakav je bio. I tek te večeri postalo mi je jasno, zašto taj čovjek jednostavno mora uspjeti.

Ne znam čovjeka, koji je toliko volio svoj narod. Imao je neograničeno povjerenje u nj, kadikad ga je možda idealizirao do fanatizma. Možda mu je u tome sličan samo De Gaulle. Vjerovao je u hrvatski narod kao apostol u Krista. I ljudima je vjerovao. Jedne večeri razgovarali smo o nekim ljudima, spomenuo je poimence jednu osobu, a na moju primjedbu je dobrohotno odgovorio: Ne budite sumnjičavi, ljudi se mogu i osvijestiti i popraviti. Imao je pravo, ali je zaboravio i drugu stranu medalje, da se ljudi isto tako mogu i promijeniti i pokvariti. Nije – srećom! – doživio da vidi licemjerje nekih svojih suradnika, pa i nekih od sebi najbližih, koji se danas nalaze u svim političkim strukturama, od oporbenih do vladajućih. Polazu mu vijence na grob, da zamažu oči njegovim poštovateljima i

predobiju njihove glasove, a rade sve ono što on nikada ne bi uradio. Njihova praksa u dubokoj je koliziji s njegovim načelima. Hoće li to hrvatski narod spoznati?

Hoće li spoznati hrvatski narod, da Tuđman nije bio samo njegov zvjezdani ali prolazni trenutak nego trajni izraz njegove savjesti, koje se nikada ne smije odreći ako želi opstati u ovom opasnom svijetu? Hoće li spoznati, da on nije bio imitator nego kreator: kao znanstvenik bio je prvenstveno istraživač, koji je obrnuo poglede o mnogim esencijalnim pitanjima novije hrvatske povijesti, kao političar bio je vizionar, koji je vidio ono što će se dogoditi jasno kao na dlanu. Bio je povjesnik, ali povjesnik suvremenosti, koji je razbio monotoniju sterilne socijalističke historiografije i napustio otrcane ideološke fraze i frazurine pa potražio znanstveni izraz u susjedstvu s izvornom književnom riječju; a postao je državnik, koji uspijeva nepovoljne okolnosti mijenjati u svoju korist. Njegov uspjeh dakle nije bio u tome što je iskoristio povoljne uvjete nego, obratno, u tom što je uspio unatoč nepovoljnim uvjetima. Nitko više ne može osporiti, pa ni današnji američki ulizice i eurofanatici u hrvatskoj politici, da nitko u svijetu nije želio osamostaljenje Hrvatske i raspad Jugoslavije. A zašto je demokratski Zapad, u kome su Hrvati desetljećima gledali bastion slobode i od kojega su očekivali pomoć i u vlastitim nastojanjima da postanu slobodni, zašto je, Tuđman bi rekao "taj i takav Zapad", svim silama nastojao održati tu kulturološki i politički neprirodnu tvorevinu koja se i u prvoj (kraljevskoj) i u drugoj (komunističkoj) varijanti mogla održati samo nasiljem nad nesrpskim narodima, ponajprije nad Hrvatima, a i to samo do prvog potresa koji ju je i sada kao i pedeset godina prije toga srušio kao kulu od karata, to valja istražiti podrobno, strpljivo, objektivno, sine ira et studio. Tek kad se to istraži, znat ćemo zašto su najviše mrzili Tuđmana baš oni koji su mu po logici stvari morali biti najskloniji, a znat ćemo i u čemu je njegova povijesna veličina i zašto ga danas Hrvati iz godine u godinu, iz dana u dan sve više poštuju. Cvijeće i svijeće na njegovu grobu to bjelodano potvrđuju. Svake godine ih je sve više. I cvijeća i svijeća. Bit će tako, siguran sam, i 10. prosinca ove godine. Istina se može gaziti dugo, vrlo dugo, ali se zauvijek zgaziti ne može. Ona uporno izbija iz korijena, izbija na vidjelo i konačno pobjeđuje. Na sramotu onih, koji je ne priznaju.

"Hrvatski list", Zadar, 7. prosinca 2006.

D. JELČIĆ I J. PEČARIĆ, KNJIŽEVNIK MILE BUDAK SADA I OVDJE, ZAGREB, 2005.

O MILI BUDAKU, OPET DESET ČINJENICA I DESET PITANJA S JEDNIM APELOM U ZAKLJUČKU

U povodu najnovije medijske hajke na Milu Budaka, u kojoj na nedostojan način, osim notornih nezalica, sudjeluju i ostrašćeni njegovi politički mrzitelji, a da bi se dokazala vjerodostojnost načela depolitizacije pravosuđa i afirmacije pravnih kriterija u pravnoj državi, što je po svojim Ustavnim odredbama Republika Hrvatska, iznosimo deset činjenica i postavljamo deset pitanja.

Evo najprije tih činjenica:

1) Mile Budak, zagrebački odvjetnik i član Hrvatske stranke prava, koji je pred kraljevskim sudom u Kraljevini SHS, svibnja 1925., branio komunističkog prvaka Vladimira Čopića, tada već i autor dviju zapaženih knjiga književne proze, "ličkih priča" *Pod gorom* i "zapisa jednog malog intelektualca" *Raspeće*, tiskanih u nakladi Matice hrvatske, napadnut je 7. lipnja 1932., oko podneva, u kućnoj veži zgrade u Ilici 10, po naredbi beogradske vlade a u organizaciji Uprave policije u Zagrebu. Atentat su izvela trojica policijskih plaćenika zadavši mu nekoliko udaraca željeznom šipkom po glavi. Liječen je u zagrebačkoj bolnici 38 dana.

2) Sedam mjeseci kasnije, zajedno sa suprugom Ivkom, otišao je u emigraciju i pristupio Ustaškom pokretu.

3) U Zagreb se vratio, mimo suglasnosti Ante Pavelića, 6. srpnja 1938.

4) Odmah objavljuje roman u četiri knjige *Ognjište*. O tom romanu napisano je nekoliko desetaka najpohvalnijih prikaza kako u hrvatskoj tako i u srpskoj i u

slovenskoj književnoj kritici, a jedan od njih napisao je i Josip Horvat u "Jutarnjem listu" 31. srpnja 1938. pod naslovom *Lička "Ilijada". Reprezentativno djelo hrvatske književnosti*. Njegovu ocjenu do danas nitko nije osporio relevantnom književno-kritičkom prosudbom.

5) Obnavlja suradnju i prijateljstvo s Vlatkom Mačekom, ali poslije osnutka Banovine Hrvatske uhićen je 15. veljače 1940. i zadržan u zatvoru bez sudskog rješenja do 12. travnja.

6) Toga dana nađena je mrtva u zdencu Budakova vinograda njegova supruga Ivka. Ni do danas nisu rasvijetljene okolnosti njezine tragične smrti, koja ga je psihički utukla. Obolio na žuči i neposredno prije ustrojstva NDH operiran, tako da je 10. travnja 1941. dočekao u bolnici ne sudjelujući u proglašenju NDH.

7) U Vladi NDH zauzimao je položaj ministra bogoštovlja i nastave i nije bio inicijator tzv. "rasnih zakona", njih je donijela Vlada pod pritiskom Nijemaca, ali je na tome mjestu zavlačio koliko god je mogao i odgađao njihovu primjenu, zaštićujući kako Židove tako i Srbe koji su se našli kao profesori zagrebačkoga Sveučilišta, o čemu je svojedobno, još u doba komunističke vlasti, iznio činjenice Jaroslav Šidak. Nije poznat ni jedan jedini slučaj, da je ikome izravno nanio ikakvo zlo. Njegov pomirljivi govor na velikom političkom zboru u Virovitici ocijenilo je i beogradsko (Nedićevo) "Novo vreme" 19. kolovoza 1941. "glasom razbora iz Hrvatske". Dok je obavljao ministarsku službu njegov osobni vozač bio je Židov, a cijelo vrijeme NDH održavao je prijateljske odnose s nekoliko zagrebačkih židovskih obitelji, pa ga je njemački policijski ataše denuncirao zbog toga svojoj vladi. Kao poslanik u Berlinu nije imao nikakva političkog utjecaja, a kao ministar vanjskih poslova uvjetovao je, dosta grubo i sasvim nediplomatski, uspostavu odnosa s Mussolinijevom Talijanskom Socijalnom Republikom Mussolinijevim odricanjem od Rimskih ugovora, zbog čega je bio prisiljen podnijeti ostavku. Time prestaje njegova politička aktivnost u Hrvatskoj.

8) U svibnju 1945. nije bio zarobljen od partizana, kao što piše "Vjesnikov" novinar, nego su ga engleske vojne vlasti izručile jugoslavenskim partizanima 18. svibnja 1945.

9) Sudski proces vođen je protiv njega i još nekih suoptuženika pred Vojnim sudom II. armije u Zagrebu 6. lipnja 1945. Osuđen je na smrt vješanjem, a presuda je izvršena već sljedećeg dana, 7. lipnja 1945., na 13. obljetnicu zagrebačkog atentata na nj! Za grob mu se ni danas ne zna.

10) Dokumentacija kako o provedenoj istrazi tako i o procesu pred sudom nije nikada bila predočena javnosti niti je bila dostupna znanstvenim istraživačima, niti je do danas proučena u cjelini.

A evo i pitanja:

1) Jesu li atentatori na Budaka 1932. i njihovi naredbodavci počinili zločin?

2) Je li cjelokupni proces, od istražnog postupka do suđenja pred Vojnim sudom II. armije u Zagrebu mogao biti korektan i pravno valjan s obzirom na činjenicu da je, uz tako tešku optužbu, istraga provedena za jedno popodne, a suđenje trajalo samo nekoliko sati, da su se i istraga i suđenje vodili bez branitelja

i bez saslušavanja svjedoka obrane, čak i bez prava na žalbu, pa je tako teška kazna izvršena već sljedećega dana, ni dvanaest sati nakon izricanja presude? Jesu li i danas, u Republici Hrvatskoj, pravno respektabilni i takav proces, i osuda koja je na njemu donesena, a najzad i njeno izvršenje?

3) Je li takvim suđenjem izvršen prema njemu ratni zločin, i to nakon završetka rata?

4) Je li bilo regularno ubojstvo njegove 20-godišnje kćeri Grozde? Nakon što su je rastavili od oca, vojne vlasti Jugoslavenske armije pogubile su je negdje kod Škofje Loke, a prema nekim glasovima i silovali, bez ikakve optužbe, bez ikakve istrage, bez ikakva suđenja. Ubijena je, očito, samo zato jer je njegova kći, a nikakva dokumentacija o tome ni danas nije poznata, kao što je nepoznat i njezin grob. Je li takva likvidacija ratni zločin? I to ratni zločin izvršen poslije rata?

5) Je li uvjerljivo kad dokazani ratni zločinci svoju žrtvu svrstavaju bez ikakvih dokaza u red ratnih zločinaca?

6) Rečenica "Srbe na vrbe", koju je izrekao u Varaždinu, a za koju je i sam priznao prijateljima, kad su mu zbog nje prigovorili, da mu je "izletjela", nije njegova rečenica: nju je prvi izrekao 1914. Slovenac Marko Natlačen, kojemu to nije smetalo da u vrijeme Kraljevine Jugoslavije bude istaknuti član slovenske Klerikalne stranke Antuna Korošeca, a onda, kao takav, sredinom tridesetih godina postane i ban Dravske banovine! To međutim nije isprika za nj. Budaku se ona ne može oprostiti, ali je li ta krivnja dovoljna da ga se proglašuje ratnim zločincem? Ne bi li regularni sud povezao tu rečenicu s onom željeznom šipkom i proveo potrebna vještačenja, koja se nameću sama po sebi?

7) Ako je proces Budaku bio politički proces, kao što su to bili i mnogi procesi pred komunističkim sudovima, uključujući i one poslije "hrvatskog proljeća", a teško bi bilo dokazati da oni to nisu bili, po kojoj to logici neki tvrdi zagovornici pravne države i depolitizacije sudstva danas, u Hrvatskoj, istodobno odobravaju političke procese u razdoblju od 1945. do 1990., i prihvaćaju njihove osude, pa se štoviše osuđenike na njima usuđuju i kvalificirati najtežim izrazima, težim i od onih koji su bili navedeni i u optužnici i u osudi (što bi čak moglo biti i kažnjivo)? Ne otkrivaju li se time oni sami kao filokomunisti jugoslavenske orijentacije? A ako to doista jesu, a teško bi nas mogli uvjeriti da nisu, zašto se otvoreno ne očituju takvima, umjesto što se kukavički kamufliraju demokratskim načelima (koja, kad su bili u prilici, sve do 1990., *in praxi* ni sami ne samo da nisu poštovali nego su ih naprotiv svjesno gazili)? I nije li onda vrijeme da Republika Hrvatska, kao pravna država, koja ne primjenjuje političke kriterije u svome pravosuđu, izjavi, jednom zauvijek, da ne priznaje pravnu valjanost bilo kojeg političkog procesa u prošlosti, kao ni moralne i političke konzekvence koje iz njih proizlaze (uz pridržavanje prava da u pojedinim kaznenim predmetima, kao što je i ovaj, ako je potrebno, provede pravno regularnu obnovu procesa)?

8) Ima li među našim eminentnim pravnim ekspertima i znanstvenim autoritetima ikoga tko bi, danas i ovdje, bio voljan – ne *sposoban* nego upravo *voljan*! – dokazati nevjerodostojnost komunističkog antifazišizma zbog raskoraka između komunističke teorije, izražene u zakonima i javnim deklaracijama, i komunističke prakse, ispunjene svakodnevnim i različitim nasiljima i zločinima

prema vlastitim građanima, što je potvrdio i sam Josip Broz znamenitom izjavom 1972. u Prištini, da se sudci ne moraju držati zakona "kao pijan plata" (doslovce tako!), čime je i sam priznao ne samo pravnu nevjerodostojnost nego i nezakonitost komunističkog sudstva, pa nepriznavanje komunističkog antifašizma i njegova pravosuđa ne znači i osporavanje antifašizma kao jednoga od temelja Republike Hrvatske, notificiranoga i u preambuli njezina Ustava, nego upravo obratno, znači priznavanje tih temelja, ali u izvornom, demokratskom značenju tog pojma?

9) Jesu li "Vjesnik", "Novi list" i neke druge tiskovine, odlučivši pisati o Budaku, mogli naći novinare kvalificiranije za tu temu, novinare koji o Budaku nešto i znaju, novinare koji ne bi ponavljali stare i dubiozne kvalifikacije u pravnom smislu nevjerodostojnih sudova? Tako npr. ne bi novinar "Vjesnika", očito ne razumijevajući pojmove o kojima piše, osporavao ono što nikada nitko nije ni tvrdio, naime da je Budak bio "reformator" hrvatske književnosti?

10) Hrvatska je danas pluralistička a ne jednomna i nije li "Vjesnik", kad je već želio čuti mišljenje hrvatskih građana o Budaku, mogao u onoj svojoj anketi zapitati nešto i građane koji nikada nisu bili integralni Jugoslaveni, a najmanje u presudnim godinama za hrvatsku slobodu 1989./1990.? Zar u Hrvatskoj danas nema i takvih intelektualaca, i ne samo intelektualaca, koji "u ono vrijeme" nisu bili ni svjedoci optužbe na tadašnjim političkim procesima, ni UJDI-jevci, niti su danas njihovi duhovni trabanti? I, najzad, zašto većina medija u Hrvatskoj danas dopušta čuti samo njihov glas? Skrivajući se iza demokratskih fraza, kriptokomunistička manjina u Hrvatskoj medijski je ovladala gotovo cijelim duhovnim prostorom, krivotvoreći naše javno mišljenje; je li njihova mimikrija "hrabrost" ili podlost? Je li teško razabrati njihov cilj?

Legitimni demokratski zahtjev glasi vrlo jednostavno: *audiatur et altera pars!*

*

Spomenik (ili spomen-ploča) Mili Budaku u Svetom Roku – da ili ne? To je pitanje samo povod ovome tekstu, ali ne i bitno pitanje koje ovoga trenutka traži urgentni odgovor. Štoviše, to pitanje se možda ne bi ni postavljalo, kad bi nam bio poznat grob Mile Budaka. Ali on je nepoznat i danas. A osnovno je ljudsko pravo svakoga čovjeka, da ima svoj grobni humak, da se za nj zna i da bude obilježen.

Potpisujemo ovaj tekst kao apel. Ne želimo uzurpirati ulogu regularnoga nadležnog suda ni prejudicirati njegovu odluku. Očekujemo da Republika Hrvatska, dosljedna u provođenju načela pravne države, pridonese svoj udio i da nadležna tijela, *i to po službenoj dužnosti, pokrenu obnovu političkih procesa održavanih u doba komunističke i drugih totalitarnih vlasti*, pa tako i procesa protiv Mile Budaka. Neka se uzmu u obzir svi dokumenti, koje budu podnijeli i optužba i obrana, neka se pravnom nepristranošću, *sine ira et studio*, prosudi njegova objektivna krivnja i neka se izrekne pravomoćna, pravno regularna i na zakonu utemeljena presuda. Svi ćemo je priznati i poštivati.

Ovaj apel je otvoren za svakoga tko ga bude želio naknadno supotpisati.

U Zagrebu, kolovoza 2004.

Mirko Alilović, umirovljenik
Teo Andrić, dipl. ing. pričuvni bojnik HV
Akademik Ivan Aralica, književnik
Jakov Aralica, profesor
Rudolf Arapović, novinar i publicist
Dr. sc. Mato Artuković, znanstveni savjetnik, Slavonski Brod
Stjepan Asić, dizajner, Tajnik HSK-a Australije
Don Miljenko Babaić, katolički svećenik, bivši politički zatvorenik i ratni vojni kapelan
Branimir Babić
Mr. sc. fra Marko Babić, prof. teologije
Martin Babić
Dr. Jozo Badrov, spec. oralni kirurg
Marija Bakota, umirovljenica, Zagreb
Miro P. Bakrač, profesor
Mirsad Bakšić, dipl.iur., brigadir HV i predsjednik Udruge "Dr. Safvet beg Bašagić"
Mile Balen, književnik
Žarko Barać, prof. matematike i fizike
Miljenko Baloković, knjižničar Nacionalne i sveučilišne knjižnice
Josip Baotić, dipl. oec. kib., direktor INTERCON-a, međunarodnog savjetovanja za strateški razvitak društva
Tadija Barun, dožupan Splitsko-dalmatinske županije
Ivan Bastjančić, dipl. ing.
Đurđica Bastjančić, profesorica
Mate Bašić, novinar
Vladimir Bebek, pukovnik u m.
Mr. sc. Ivan Bekavac, publicist
Ante Belas, VŠS ekonomist
Ante Beljo, ravnatelj HIC-a
Josip Berić, hrvatski branitelj
Niko Bete, pjevač
Nada Beuc, profesor, tajnica Ogranka Matice Hrvatske Makarska
Vlatko Bilić, dipl. ing. arh.
Dr. sc. Ivan Biondić, sveučilišni profesor
Goran Ante Blažeković, informatičar
Miroslav Boban, hrvatski branitelj
Akademik Rafo Bogišić
Đina Bonković, službenica
Milan Boras, dipl. ing.
Gojko Borić, novinar
Damir Borovčak, dip. ing. i publicist
Ante Bošnjak, iseljenik
Ivan Bošnjak, poduzetnik

Kruno Bošnjak, akademski kipar i profesor ALU u m.
Fra Frano Botica
Josip Botteri Dini, akademski slikar, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Splitu
Frane Brajko, hrvatski branitelj
Josip Brkljačić, umirovljenik
Nada Brkljačić, činovnica
Damir Brzica, utemeljitelj i predsjednik udruge "Ujedinjeni Hrvati svijeta"
Dr. Ivan Brzović, liječnik u Kupresu
Dinko Budić, dipl. ekonom.
Dr Marijo Budimir, stomatolog
Suzana Budimir, dipl. ing., profesorica
Gordan Bule, gospodarstvenik
Matija Bulić, domaćica
Mr. sc. Jure Burić dr. med., prvi župan Dubrovačko- neretvanski i bivši zastupnik u Hrvatskom Državnom Saboru
Jure Caktas, kapetan duge plovidbe, Savjetnik za pomorski i intermodalni transport
Nevenka Crnko, umirovljenica
Mladen Čataj, zubotehničar
Vladimir Čataj, dr. veterine
Emil Čić, publicist, muzikolog i glazbenik
Fra Milan (Karlo) Čirko
Dr. sc. Ivan Čizmić, znanstveni savjetnik
Mirko Čondić, pukovnik HV u m.
Željko Čop, hrvatski branitelj
Branka Čorak, službenica
Ivica Ćapin, ekonomist
Marko Ćavar, umirovljenik
dr. Ružica Ćavar predsjednica hrvatskog pokreta za život i obitelj
Ivo Ćoza, dipl. ing.
Dr Ante Ćurić, spec. parodontolog, dentalni i oralni patolog
Daniel Dasović, ing. građevinarstva, Podaca
Dr. dr. h. c. Nikola Debelić, sveučilišni profesor
Miodrag Demo, brigadir HV
Julije Derossi, književnik
Zlata Derossi, profesorica
Dr Ferdinand Diklan, stomatolog
Tonka-Marija Dobrinić, umirovljenica
Mira Donadini, socijalna djelatnica u m.
Zvonko Dragić, novinar, Mostar
Tomislav Držić, novinar
Dr. sc. Andrej Dujella, sveučilišni profesor
Mr. sc. Ivan Dujmović, umirovljenik
Dr. sc. Senadin Duraković, sveučilišni profesor

Ante Duvnjak, gospodarstvenik
Dr. Ivo Dužević, psihijatar-psihoterapeut, član Predsjedništva Ogranka Matice
Hrvatske Makarska
Lepan Emil
Nela Eržišnik, glumica
Ivan Fičko, pukovnik u m.
Boris Flego, umirovljenik
Vlado Franjević, kulturno-likovni radnik, Lichtenstein
Vladimir Fuček, sudac u m., predsjednik URV "Hrvatski domobran"
Ivan Gabelica, dipl. iur.
Srećko Gabrilovac, dipl. ing.
Nikola Gadže
Marko Gale, obrtnik
Osvin Gaupp, Baden, Švicarska
Dunja Gaupp, Baden, Švicarska
Anka Glavina Kovačić, umirovljenica
Dara Glavina, laborantica
Ivan Glibić, dipl. ing.
Vijana Grgurević, med. sestra
Branimir Grubelić, odvjetnik
Dr. sc. Petar Gugić, sveučilišni profesor
Rajka Gugić, dipl. iur.
Ante Gugo, novinar i publicist
Marijan Horvat-Mileković, književnik
Dr. Ivan Huljev
Mijo Ilić, hrvatski branitelj
Ivan Ivanda, profesor, član predsjedništva Ogranka Matice Hrvatske Makarska
Dr. Luca Ivanda, specijalist školske medicine
Mr. sc. Nenad Ivanković, novinar, publicist i predsjednik HONOS-a
Ilija Ivezić, filmski i kazališni glumac
Dr. sc. Krešimir Jakić, sveučilišni profesor u m.
Željko Jakić, politolog, Belgija, predstavnik HSK pri Vijeću Europe
Dr. sc. Zvonimir Janović, sveučilišni profesor
Dr. sc. Jere Jareb, profesor emeritus Saint Francis University, Loretto, USA
Akademik Dubravko Jelčić, književnik, znanstveni savjetnik u m.
Dr. Milan Jelić, dipl. oekon., ekonomist u m., Argentina
Ivan Jindra, novinar
Darinka Jonjić, politička uznica i nastavnica u m.
Tomislav Jonjić, odvjetnik i publicist
Dinko Jonjić, dugogodišnji politički zatvorenik, danas odvjetnik u Imotskom
Josip Jović, novinar i publicist
Fra Ivan Jukić
Dr. sc. Josip Jurčević, znanstveni savjetnik
Anto Jurendić, predsjednik udruge Uzdanica 90. ATJ Lučko
Marko Jurić, novinar

Dr. Ivan Jurić, novinar, Metković
Zdenko Jurinić, dipl. ing. kemije u m.
Dr. sc. Fra Karlo Jurišić, umirov. profesor teologije i povijesti
Marina Jurišić, članica predsjedništva Ogranka Matice Hrvatske Makarska
Ivan Juroš, dipl. ing.
Damir Kalafatić, dipl. ing. kemije
Marija Kalafatić, dipl. ing. kemije
Vinko Kalinić, književnik
Halili Kamber, službenik
Pajo Kanižaj, književnik
Pavao Slavko Keserović, dip. ing., Melbourne, Australija
Ing. Nikola Kirigin, prvi predsjednik Hrvatskog svjetskog kongresa
Jure Knezović, predsjednik Hrvatskog društva političkih zatvorenika
Marija Knezović, zubni tehničar
Dr. Zlata Knezović
Dr. sc. Ivan Kordić, filozof i teolog, sveučilišni profesor i publicist
Mr. sc. Marica Kordić, nakladnik
Zdravko Kordić, prof. i književnik - pred. DHK HB – Mostar
Ivica Korman, djelatnik HNK
Zvonimir Kos, umirovljenik
Dr. Tomo Kovač
Mario Kovaček, student
Stjepan Kovaček, strojovođa
Tomica Kovaček, vet. tehničar
Verica Kovaček, med. sestra, narednik HV u m.
Mate Kovačević, novinar
Željko Kovačević, dipl. ing. el., savjetnik direktora HEP Elektrodalmacija Split,
član MENSE, Zmaj od Radobolje u DBHZ, bivši predsjednik NK Hajduk
Ivan Krešić, dipl. ing.
Mijo Krešo-Lovrić, dipl. ing., politički zatvorenik
Prof. Kuzma Kovačić, akad. kipar
Barbara Kovačić, prof.
Marko Krilić, ing., Busovača
Ante Krmpotić, profesor
Marijan Krmpotić, profesor
Vjekoslav Krsnik, novinar
Dr. st. Petar Kružić - Stuttgart
Ivan Kujundžić, akademski kipar
Dr. sc. Nedjeljko Kujundžić, sveučilišni profesor
Tonči Kunjašić, poduzetnik
Akademik Ivan Kušan, književnik
Vladimir Kürner, dipl. ing.
Ivan Lacković-Croata, slikar
Miro Laco, profesor, pukovnik HV u m.
Josip Laća, književnik

Fra Milan Lapić

Dr. P. Vjekoslav Lasić, dominikanac, politički zatvorenik

Ana Lemić, profesorica, ravnateljica gimnazije

Mate Lendić, ravnatelj Crvenog križa, Makarska

Dr. sc. Hrvoje Lorković, sveučilišni profesor

Ana Luetić, umirovljenica

Dr. sc. Branimir Lukšić, sveučilišni profesor

Zvonko Kajfeš, umirovljenik

Željko Keglević, umirovljenik, Chicago (Ill.), SAD

Dražan Keleminec

Dr. sc. Ivan Kordić, filozof i teolog, sveučilišni profesor i publicist

Mr. sc. Marica Kordić, nakladnik

Dr. sc. Jure Krišto, znanstveni savjetnik

Dr. sc. Milan Kruhek, znanstveni savjetnik

Ante Madunić, dipl. iur.

Mirjana Majnarić, umirovljenica, Zagreb

Dragutin Majstorović, ing.

Duško Malešević, akademski slikar i profesor

Ante Mandić, dipl. ing.

Vinko Mandurić, ekonomist

Ivan Maras, invalid Domovinskog rata

Mato Marčinko, dipl. iur, publicist, dugogodišnji politički zatvorenik

Domagoj Margetić, novinar i publicist, predsjednik UNRH

Dr. Radoslav Marić, M. D., ABOG, LMCC, FLEX, ECFMG, Ansonia, SAD

Vlado Marić, odvjetnik

Žarko Marić, profesor i novinar

Ivica Marijačić, novinar

Slobodan Markić, dipl. ing.

Dr. sc. Ante F. Markotić, sveučilišni profesor

Dr. Vlatko Martinić

Frano Marušić, dipl. ing.

Mario Marušić, novinar i publicist

Mile Maslač, književnik

Marija Mataija, učiteljica u m.

Vlatko Mataija, učitelj u m.

Marko Matanović, umirovljenik

Mr. sc. Ivica Matičević, asistent

Jozo Matić, narednik HV-a u m., invalid Domovinskog rata

Marko Matić, dipl. prav. i književnik -Zagreb

Dr. sc. Zlatko Matijević, znanstveni savjetnik

Vedran Meić, hrvatski branitelj

Vlatko Menix, predsjednik udruge povratnika u BiH

Dr. sc. Anđelko Mijatović, znanstveni istraživač i publicist

Dr. Martin Mikecin, spec. pedijatar i neuropedijatar

Vanja Mikecin, profesor

Marko Mikulandra, redatelj i dramski pisac
Miroslav Mikuljan, filmski redatelj
Fra Stanko Milanović Litre (Jure)
Mile Milković - Production Operations Manager – Vancouver, Kanada
Josip Miljak, poduzetnik
Fra Frano Mirković
Bosiljko Mišetić, odvjetnik
Đino Mladineo, prof., Komiža, otok Vis
Ratimir Mocnaj, dipl. ing.
Ana Mocnaj, profesorica, tajnica AMCA-e Kanada
Vladimir Mrkoci, profesor
Tinka Muradori, akademska glazbenica
Dr. sc. Jasmina Mužinić, znanstvena suradnica
Mislav Mužinić, dipl. ing.
Ante Naglič, hrvatski branitelj
Prof. dr. Andrija Nikić, predsjednik Hrvatskog kulturnog društva Napredak
Mostar
Igor Nikolić, umirovljenik, Clearwater (Florida), SAD
Mr. Boris Nikšić, povjesničar i latinist, Zagreb
Josip Nikšić, dipl. inž. kem. tehnologije, Šibenik
Ivan Nogalo, gospodarstvenik
Javor Novak, publicist
Zvonimir Novosel, str. tehničar
Iva Nuić, nastavnica i književnica - Drinovci
Tomislav Nuernberger, dipl. ing. matematike
Mato Obrul, djelatnik HNK
Željko Olujić, dipl.iur., odvjetnik
Ivan Orešković, profesor, ravnatelj strukovne škole Sebastijan Palić
Ivan Pandža, invalid Hrvatskog domovinskog rata
Marko Pandža
Ile Papić, dipl. ing. prometa
Tone Papić, dipl.ing.arh., akad. slikar
Ivo Paradžik, umirovljenik
Ivica Pavelić, hrvatski branitelj
Jelka Pavičić, knjižničarka
Josip Pavičić, književnik i nakladnik
Tomislav Pavičić, dipl. ing., menadžer, predsjednik Hrvatskog Kulturnog Društva
Uzajamne Pomoći sa Dock Sud-a, Avellaneda, Argentina
Robert Pavičić, dipl. ing.
Dr. sc. Mate Pavković
Mladen Pavković, novinar i publicist
Dr. sc. Dragutin Pavličević, sveučilišni profesor
Pero Pavlović, mr. sci. i književnik - Neum Mostar
Don Pero Pavlović, katolički svećenik, Ravno
Dr. sc. Davor Pavuna, fizičar

Marija Peakić-Mikuljan, književnica
Akademik Josip Pečarić, sveučilišni profesor
Jelena Pečarić, profesorica
Kornelija Pejčinović, javni radnik
Marija Pejić, članica predsjedništva Ogranka Matice Hrvatske Makarska
Kaja Pereković, umirovljenica
Dragutin Perić, Konjic
Dr. sc. Nedjeljko Perić, sveučilišni profesor
Ratko Perković, umirovljenik
Marija Perković, nastavnica u m.
Rade Perković, glumac
Branimir Petener, dipl. ing. i publicist
Slavko Petračić, dipl. ing.
Petar Petric, dipl. ing.
Dora Petrić, službenica
Ivica Petrović, profesor na sveučilištu u Mostaru
Nenad Piskač, književnik
Luka Podrug, dipl. iur.
Vlado Polgar, dipl. ing.
Valentin Pozaić, Družba isusova, profesor moralne teologije
Vlatko Previšić, profesor
Dr Ana Prolić, stomatologinja
Dr Luka Prolić, spec. oralni kirurg
Božo Protrka, ekonomist
Stipe Puđa, dipl. oec, ratni dopisnik HINE
Dr. sc. Zvonimir Puškaš, znanstveni suradnik u m.
Fra Dominik – Ratko Radić
Dr. sc. Zvonimir Radić, predsjednik Domagojeve zajednice
Tomislav Raguž, dipl. oec.
Juraj Rajčević, ugotitelj
Filip Rajčević, ugotitelj
Milka Rajčević, ugotiteljica
Ankica Ravlić, profesorica, predsjednica Ogranka Matice Hrvatske Makarska
Tomislav Reškovac, poduzetnik
Dr. Milan Ribičić
Kocijan Rigert, bojnič u m. Antiterorističke jedinice – ATJ – Lučko
Dragutin Rotim, odvjetnik
Joso Rukavina, građ. tehničar, hrvatski branitelj, Sveti Rok
Maja Runje, profesorica
Martin Sagner, dramski umjetnik, zastupnik u Hrvatskom državnom saboru od 1990. do 1995.
Mag. iur. Darko Sagrak, predsjednik Udruge “Dr. Milan Šufflay”
Ante Santini, hrvatski branitelj
Ivica Sentić, gospodarstvenik, pričuvni pukovnik HV
Dr.sc. Jadranka Sertić, sveučilišna profesorica

Magdalena Sever, studentica sociologije
Vjekoslav Sironić, HT tehničar
Marko Skejo, pukovnik u m.
Dr. sc. Marina Skrobica
Ružica Soldo, prof. i književnica - Široki Brijeg
Velimir Soldo, pričuvni poručnik HVO
Ekrem Spahić, novinar i publicist
Božidar Spitzer, profesor
Dr. Stjepan Sraka, stomatolog
Ing. Siniša Srzić, zamjenik gradonačelnika grada Makarske
Branko Stančić, dipl. ing.
Zdravko Stanišić, umirovljenik
Ivica Stepinac, umirovljenik
Dragutin Stilinović, dipl. ing. arh.
Dr. sc. Aleksandar Stipčević, sveučilišni profesor
Fra Miljenko Stojić, književnik – Mostar
Ivan Stržić
Matilda Šaban, tajnica u osn. šk.
Milan Šaban, nastavnik u m.
Kata Šamadan
Jurica Šarić, tehničar
Oskar Šarunić, novinar i snimatelj
Dr. sc. Zvonimir Šeparović, profesor emeritus, predsjednik Hrvatskog
žrtvoslovnog društva
Stjepan Šešelj, književnik
Ilija Leopold Šikić, Basel
Ivanka Šimundić, med. sestra
Milan Šimunić, autoprijevoznik
Dr. sc. Ante Škegro, viši znanstveni suradnik
Ante Škrabić, nastavnik, dopredsjednik Ogranka Matice Hrvatske Makarska
Mr.sc. Ljubomir Škrinjar, biolog
Dr. sc. Hrvoje Šošić
Adela Šubić, umirovljenica
Roman Šule, hrvatski branitelj
Vlado Tadej, redatelj
Fra Vladimir (Ante) Tadić
Branko Tinodi, dipl. pravnik
Branka Tinodi, profesorica
Marko Tokić, professor
Mijo Tokić, prof. i književnik, Tomislavgrad
Benjamin Tolić, filozof i publicist
Dr. med. Berislav Tomac, Hagen, Njemačka
Zlatko Tomičić, književnik
Augustin Tomić, obrtnik
Dr. iur. Željko Tomašević, pričuvni časnik HV-a

Dr. sc. Luka Tomić, dopredsjednik Ogranka Matice Hrvatske Makarska
Tomislav Tonšić, hrvatski branitelj
Goran Trdin, profesor
Tihomir Trdin, dipl.ing.preh.teh.
Dr. sc. Miroslav Tuđman, sveučilišni profesor
Nenad Udiljak, dipl. ing.
Fra Jakov Udovičić, Imotski
Dr. sc. Nikica Uglešić, sveučilišni profesor
Dr. sc. Đurđica Vasilj, sveučilišna profesorica
Ivo Vasilj, dipl. ing.
Mr. sc. Mario Vasilj, profesor na sveučilištu u Mostaru
Dr. Vlade Vicić, stomatolog, pjesnik, kantautor i politički uznik.
Đuro Vidmarović, književnik
Ivan Viluk, dipl. ing.
Juliya Vojković, graf. urednica i dizajnerica
Dr. sc. Rudolf Vouk, sveučilišni profesor
Ivan Vragović, umirovljenik
Dr. sc. Vladimir Vratović, sveučilišni profesor u m.
Duje Vlastelica, ing. teh., pukovnik HV u m.
Zdenka Vratović, dipl. oec.
Mladenka Vrljičak, dipl. ing. arh.
Andrija Vučemil, književnik – Rijeka
Dr. sc. Petar Vučić, pravnik i politolog
Rudi Vučić, akademski glazbenik, ravnatelj glazbene škole "I. Lukačića", Šibenik
Ante Vukasović, sveučilišni profesor u m.
Nada Vukasović, profesor u m.
Ive Vukić, gradj. tehničar
Marija Vukić, med. sestra u m.
Ljubo Vukoja, ekonomist
Ante Vuković, Stuttgart
Bože Vukušić, publicist
Marija Vuletić, profesorica
Dr. Nikola Vuletić
Igor Zidić, ravnatelj Moderne galerije, predsjednik Matice hrvatske
Ivan Zlopaša, predsjednik Udruge za očuvanje hrvatskih nacionalnih interesa u
BiH "Pogledi"
Dr. Milan Zoretić, dipl. ing., sveučilisni profesor, Argentina
Marin Zrilić, student prava
Emil Kazimir Žeravica, hrvatski pisac i član DHK iz Pule
Dr. sc. fra Pavao Žmire
Dr. sc. Darko Žubrinić, sveučilišni profesor²⁹

²⁹ Dok je knjiga bila u tisku g. Darko Sagrak nas je obavijestio o pristigla potpisa još 403 osobe većinom iz Kanade. Također je čuo i s drugih strana (npr. iz Rijeke, Slavenskog Broda), da su i tamo neformalne grupe građana provodile akciju i dobile nove potpisnike Apela.

Dubravko Jelčić

**OSPORAVANE I ZATAJENE ALI NEPOBITNE STRANICE IZ
POVIJESTI HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI**

**MILE BUDAK
U OČIMA KRITIKE**

**SAŽETA REKAPITULACIJA KRITIČKOG MIŠLJENJA O
PRIPOVIJESTIMA I ROMANIMA
MILE BUDAKA OD 1931. DO 1941.**

(Skracena, feljtonizirana i propedeutička varijanta)

UVODNA PRIPOMENA: Nakon kraćeg zatišja posljednjih nekoliko godina, Mile Budak je opet postao predmet žestokih osporavanja, ne samo političkih (što u ovom trenutku nije predmet našega zanimanja) nego i književnih, kao što je to bio punih 45 godina, za vrijeme jugokomunizma od 1945. do 1990.; a i ta su književna osporavanja, koliko god se to prikivalo, očito sasvim politički motivirana. Kao i u doba jugokomunizma. Pisao sam ovaj tekst kao izvješće o književno-povijesnim činjenicama o Budaku. Nije dakle pred vama ni studija, ni esej, ni rasprava, nego tek poučni članak, informativna i sažeta književno-povijesna rekapitulacija kritičkog mišljenja o pripovijestima i romanima Mile Budaka od 1931. do 1941., a to je razdoblje u kojem je stvorio glavninu svoga opusa. Napisana je ova rekapitulacija samo s jednim ciljem: da upozna današnju književnu i kulturnu javnost sa stajalištima i prosudbama što su ih o Budaku-piscu zauzimali i objavljivali neki od tada istaknutih i uglednih književnih kritičara, kako hrvatskih, tako i slovenskih i srpskih, kojima književno-kritičku kompetenciju do danas nitko još nije osporio. Četrdesetipetogodišnja ekskomunikacija Budakova djela iz korpusa hrvatske književnosti, do koje je došlo zbog njegove dvoipogodišnje političke djelatnosti u doba NDH, o kojoj bi valjalo razložno raspravljati sine ira et studio, bila je, međutim, zahvaljujući ideološkom teroru komunističke vlasti tako uspješna da je, podzadnje, malo tko u Hrvatskoj i znao za Budakov književni rad. O njemu se u "socijalističkoj" Jugoslaviji smjelo znati i ponavljati samo to, da je ratni zločinac. Bila je i to proizvoljna tvrdnja, koja ničim još nije dokazana. Slomom komunističkog totalitarizma i uspostavljanjem demokratskih pravila ponašanja, o njemu se opet počelo govoriti i pisati s namjerom da se, lučeći Budaka-pisca od Budaka-političara, uspostavi nasiljem prekinuti književno-povijesni kontinuitet kritičkog mišljenja o svemu u književnosti, pa i o Budakovu djelu, te da mu se, uz neminovno kritičko osvježanje novim i suvremenim estetsko-teorijskim pogledima, prizna odgovarajuće mjesto u hrvatskoj književnosti, kao što mu ga je onodobna kritika, bez ikakvih političkih predrasuda, već bila priznala. Ali ta i takva nastojanja još uvijek nailaze na prepreke. Javili su se opet žestoki i politički kondicionirani, ali književno-kritički posve nepismeni samozvani "kritičari", sramotno samouvjereni u svome neznanju (ili svjesnom iznošenju neistina), posve nalik na stare i dobro nam znane egzekutore komunističkih agitpropa, književno-kritički posve nekompetentni, koji su, sasvim po uzoru na svoju staru komunističku praksu, Budakovo djelo proglasili diletantskim i bezvrijednim. Neki su čak tvrdili, da ono nikada nije ni steklo valjana priznanja, da ga javnost nikada nije ni prihvatila, da nikada nije ni imalo svojih čitatelja i da se njihov broj svodio na zanemarujuću skupinu.

A činjenice, same za sebe, govore posve drukčije, što će se vidjeti u nastavku ovoga prikaza.

Uzdržao sam se od bilo kakvih osobnih upletanja, objašnjenja i komentara, bilo književno-teorijskih bilo praktično-kritičkih. Ograničio sam se samo na to, da jednostavno prenosim, vjerno, uz pomoć brojnih citata, mišljenja poznatih i mjerodavnih onodobnih kritičara, kako onih manje-više bliskih i sklonih Budakovim političkim pogledima, tako i onih, koji su prema njima bili posve indiferentni, pa najzad i onih koji su mu bili izrazito neskloni, a koji su pisali o

Budakovim književnim djelima i ocjenjivali ih. Iznosio sam ih neselektivno, slagao se s njima ili ne slagao. Zatomio sam vlastiti odnos prema iznesenim mišljenjima, uzdržao se od svih osobnih komentara, a samo iznimno, u dva-tri navrata, upozorio sam na različite mogućnosti shvaćanja i tumačenja iznesenih kritičkih sudova, ali ni tada nisam odao vlastito stajalište. Neka svoj sud donese svaki čitalac samostalno.

Prva Budakova knjiga bila je knjiga pripovijedaka *Pod gorom*. S podnaslovom *Ličke priče* tiskana je nakladom tada kao i danas najuglednijega hrvatskog nakladnika, Matice hrvatske (1930.), a sadržavala je sedam pripovijedaka na 267 stranica. Pobudila je pozornost nekolicine kritičara, a jedan od prvih prikaza napisao je o njoj Milan Durman (1902.-1941.), doktor prava kao i Budak, kritičar blizak Komunističkoj partiji, koji je surađivao i s Krležom ali se i razilazio s njim zauzimajući neopredijeljeni stav prema tzv. "sukobu na ljevici". U "Književniku" br. 5, str.173-175, travnja 1931., časopisu izrazito lijeve orijentacije, što ga je on i izdavao i uređivao, objavio je oduži članak o Budaku, objasnivši tu iznimnu pozornost posvećenu jednom prvijencu vrlo jednostavno: "Ali iako prvo, to djelo ne nosi na sebi biljeg početništva i literarnog amaterstva. Naprotiv, kad svladamo prvobitnu averziju, izazvanu okolnošću da nam se Budak zapravo tek sada prezentira sa jednim ozbiljnijim djelom, i onim pogrješnim mišljenjem da jedan dobar odvjetnik ne može biti ujedno i dobar pisac, pa ako pomnjivo pročitamo ovih sedam priča, ugodno ćemo se iznenaditi i konstatirati, da ih je pisao čovjek koji zna pisati, koji pozna ono o čemu piše i koji vlada jednim besprijeornim lijepim jezikom." Kad znamo za nepisana ali prakticirana načela poetike onodobne naše "socijalne književnosti", ne čudi nas ni ova kategorična Durmanova ocjena: "Budak se ovim svojim djelom plasirao kao vrlo dobar pripovjedač, koji umije da bez ikakvog traženja i forsiranja nekakvih umjetnih efekata, ispriča lagano, jednostavno i zanimljivo stanoviti sadržaj. Makar taj sadržaj bio koji put i banalan i neinteresantan, njegovo pričanje ne gnjavi i ne umara. Ta skromnost i jednostavnost u njegovom nastupu, pa ona diskretna humana sućut prema bijedi i nevolji svog rodnog kraja, bez ikakvog pozerstva i lažne patetike, sve to čini ove priče i njihovog autora simpatičnim i bliskim." Iako napominje da u ocjenjivanju ove knjige nije primijenio "suviše visoko umjetničko mjerilo", ipak dodaje da Budakov prvijenac "predstavlja jedan ozbiljan prilog našoj književnosti, a naročito prilika i običaja Like i mentaliteta njezinih stanovnika".

Drugi prikaz, možda samo koji dan kasnije, objavio je Nikola Polić (1890.-1960.), brat Kamovljević, u osječkom "Hrvatskom listu" 26. travnja 1931., na strani 22. Pod naslovom *Lika bez pseudolirike* Matošev discipulus, estetski profinjeni pjesnik-Gričanin, primjećuje da "Mile Budak, sudeći po knjizi *Pod gorom*, nastavlja rad svog prekovelebitskog komšije [!], našeg prvog socijalnog i socijalističkog autora, Vjenceslava Novaka, koji je još i danas ostao 'zaturen u kutu', mada su neki njegovi romani i neke njegove novele i danas još usudnije, stvarnije i realnije, - tretirajući i danas još savremene probleme, – od tolikih

krasnorječivosti prvih naših ‘evropskih’ i stilskih matadora.” U nastojanju da uspostavi povezanost i uklopljenost Budakove proze u najizvornije tijekove hrvatske književne tradicije, Polić je, više pjesničkom osjetljivošću nego kritičkom, kritičarskom racionalnošću, nastavio: “I Ante Kovačić, naš neosporno najoriginalniji i najčišći literarni talenat, ostavio je, izgleda, svijesnih ili nesvijesnih tragova u novelama Mile Budaka, što je za potonjega samo jedan plus.” I dalje: “U Budakovoj rapsodički-naturalističkoj noveli *Zemljice majko*, gdje tuberkulozni i ljubomorni Niklić, pogospođeni opanak, gura svoju mladu ženu u krevet razvratnog geometra, samo da mu ovaj, kod dijeljenja, izmjeri veći komad grunta, svojom krvavom i strašnom veristikom, donošenom bez namjernog i teatralnog efekta, djeluje snagom najboljih Kovačićevih stranica.” Nije nevažno što je pjesnik “klavirske lirike”, kako je njegovo pjesništvo nazvao Goran Kovačić, zapazio i ovo: “Novele *Pod gorom* pisane su stilom odmjerenog, laganog i ne nervoznog tempa. To znači da im je stil izgrađen, jezik dotjeran, zvučan i točan. [...] Na ovakav je način pisao svoje novele danas već zaboravljeni, a ipak još živi pisac, Josip Draženović, koji u našoj realističkoj literaturi ima odvojeno, posebno mjesto. Opisi su mu plastični, opservacije točne i jasne.” Svoje ocjene Polić je potkrijepio nizom citata, da bi najzad zaključio: “Budakove novele pripadaju u onu literaturu, koja se ne bazira na takozvanim savremenim smjernicama, ali koja je tim više zdrava, krepka i jasna. Nimalo fabulozan – jer njegove novele gotovo i nemaju fabule – ne pripada, dakle, niti u romantiku, a upravo je romantika, i ona prava kao i ona hajdučka, dosad Liku dočaravala lirikom Pecije Petrovića i ‘groznim’ novelama Fedora Becića. Fabula je karakteristika nesamo genijalne šund-literature Montepina i Ponson du Terraila, nego i visoke romantike Viktora Hugoa kao i psihološkog monstrumizma Dostojevskoga. Kod Budaka toga nema: on je normalan. Nimalo subjektivan, on se, u svom literarnom stvaranju, drži metode Gustava Flauberta: ovaj, naime, nije podnosio ona djela, iza kojih su virili autorovi papci, to jest autorov ja. Lišen subjektivizma i romantike, Mile se Budak svojom prvom knjigom novela afirmirao kao autor, koji ide u red naših ponajboljih pisaca realističkog smjera.”

Dok je Polić izričito napisao, da ga Budakova knjiga privlači rapsodičnim obožavanjem “zemljice majke”, a da ipak ne obiluje “nimalo folklorističkim i etnografskim senzacijama”, Savić Marković Štedimlija (1906.-1971.), crnogorski intelektualac lijeve, državotvorne orijentacije, koji je živio u Zagrebu, sudjelovao u književnom životu Hrvatske, drugovao s Tinom Ujevićem i bio krležijanac osebujnog tipa, u “Savremeniku” br. 11, 1931., počinje svoj prikaz upravo suprotnom tvrdnjom: da “Ličke priče Mila Budaka imaju pretežno folklorno obilježje, ali se ono ne nameće”. I Ljubomir Maraković (1887.-1959.) neizravno dodiruje ovo pitanje, ali niti se priklanja niti otklanja ijednom od ova dva mišljenja. U svom prikazu *Pod gorom* (“Hrvatska prosvjeta”, 1931., br. 6, str. 138) ovaj kritičar (koji će, kao prononsirani “katolički kritik”, poslije 1945. i sam doživjeti progon iz književnog života, premda je u svojim ocjenama književnih djela bio uzorno objektivan, pišući pohvalno i o piscima suprotnih svjetonazora) ističe da je Budak promatrao Liku ‘jednostrano’, ustvari nekonvencionalno, “jer tu nema ni poznate ličke ratničke slave, ni ličkoga skitničkog potucanja širom

svijeta, a i motiv iseljništva samo je dotaknut. Sadržajno, pruža se dakle piscu prilika da novim pripovijetkama proširi i popuni krug svoje analize ličkog života.” A onda nastavlja: “Kao pripovjedač, g. Budak se odlikuje neposrednim poznavanjem narodnog života u direktnom dodiru s njim; nema nikakva posredništva specifično literarnih elemenata, a to je kod Hrvata prilično velika rijetkost. Iako su tipovi i situacije iz narodnog života izvrsno zapaženi i vrlo plastično dani, g. Budak se ne zaustavlja na analizi, ne proučava i ne poučava; on u prvom redu pripovijeda. To pripovijedanje ima, kako smo vidjeli, vrlo jakih završnih pointa, koje su doživljene, bez traženih efekata. Krepki i čisti jezik koji ne ističe suviše folklorističke pretenzije podupire glatkoću pripovijedanja u kojoj se događaji lijepo nadovezuju jedan na drugi.” Sa stajališta književnog teoretičara, Maraković ne će ipak prešutjeti i svoj prigovor: “Harmoniju pripovijedanja smeta katkad pretrpanost motiva tako te bi se mogle izgraditi dvije, tri konciznije i skladnije priče od građe koju g. Budak složi u jednu. Zatim, dijalog je doduše vrlo vjeran i živ, ali katkad nešto suviše razvučen i nepotrebno naglašen.”

Već ta prva Budakova knjiga naišla je na zanimanje književne kritike i izvan Hrvatske, pa Blaž Jurišić (u “Hrvatskoj reviji”, br.1, 1932.) izvješćuje o prikazu što ga je u tršćanskom listu “Il piccolo della sera” od 5. kolovoza 1931. objavio Umberto Urbani. *Novele iz hrvatske Sibirije*, glasi u prijevodu naslov Urbanijeva prikaza, koji Jurišić u svom članku prenosi u cjelovitom prijevodu. “Posljednjih mjeseci pročitah nekoliko svezaka novela i pripovijedaka od autora, koji su već decenijima stigli ili gotovo stigli do vrhunaca književnoga Olimpa, i od drugih autora, koji se istom spremaju na to naporno uspinjanje”, započinje svoj prikaz poznati talijanski znanstvenik i kroatist, pa priznaje: “Autor *Ličkih priča* dr. Mile Budak, koji pripada ovim drugima, osvojio me više od svih”, da bi u nastavku rekao kako je pročitao “na dušak snažne i originalne novele” koje govore o jednom, izriječkom tako piše, *neobičnom* prostoru u Hrvatskoj.

Već sljedeće godine, 1931., nakon uspjeha prve Budakove knjige, objavila je Matica hrvatska i drugu Budakovu knjigu, roman *Raspeće*, a još godinu kasnije i treću knjigu, drugi njegov roman *Na ponorima*. Bili su to društveni romani iz zagrebačke sredine. Osim Savića Markovića Štedimlje u skopskom “Južnom pregledu” 1931., br. 12, o prvom od ovih romana napisao je Oscar Randi u rimskom časopisu “L’Europa orientale”, br. 1-2, str.124-128, siječanj-veljača 1932., oduži prikaz pod naslovom “*Raspeće*” (*La crocifissione*) di Mile Budak. Na prvi pogled neatraktan, ispunjen vrlo detaljnim prepričavanjem, Randijev prikaz je ustvari vrlo zanimljiv, jer je u središtu njegovih kritičkih razmatranja pitanje životne vjerodostojnosti Budakova romana, pitanje kojega se dodiruje i Urbani, ali ne tako izričito kao Randi. Važnost te činjenice možemo prosuditi tek ako ne zaboravimo, da su i Urbani svoj i Randi svoj prikaz pisali u vrijeme najžešćeg terora karađorđevićevske diktature. Iako bez izravno političkog sadržaja, Randi je izvrsno osjetio da je politika u pozadini nesretnog života Dragana Bojanića: u njemu je implicitna slika društvene stvarnosti Zagreba i Hrvatske u onim vremenima. “Ipak se ne može reći [piše u zaključku talijanski kritičar], da su ‘bilješke jednog malog raspetog intelektualca’ Mile Budaka knjiga

političkog karaktera. Pripovijest o Bojanićevoj bijedi tako je spontana i iskrena, kao da gledamo tragediju, pravu i doživljenu. Hrvatski pisac, vjeran pripovijedanju, smjestio je ovu psihološku dramu u svoj stvarni ambijent Hrvatske i Zagreba. S tog stajališta ova se knjiga može priviđati kao povijesna pripovijest, vjerna svome vremenu. *Boje su ipak dosta umjerene, tako da literarna forma nadmašuje pomisao na politiku.* Na sudar ideja i osjećaja Hrvata s Mađarima – stvar koja već pripada prošlosti – sjećamo se kao incidentnog elementa; o periodu rata nema ni jedne riječi koja bi mogla vrijeđati bilo koga. Poslijeratni događaji su jedva naznačeni, samo onoliko koliko je nužno da se razumiju psihološke činjenice koje muče protagoniste. *Kao što u prvom dijelu nisu nijednom imenovane ni Mađarska ni Austrija, ni u drugom dijelu nema riječi o Jugoslaviji, o Srbima, o stranačkim sukobima ili vjerskim razlikama. Ipak – ponavljamo – knjiga je bila zaplijenjena.* Očito treba zaključiti, da su uzroci te zabrane bili slični onima koji su prije jednog stoljeća nagnali vladu u Beču da u svojim talijanskim provincijama zabrani čitanje knjige *Moje tamnice*, koju je napisao Silvio Pellico.” (Sve kurzivirane rečenice istakao D. J.)

Drugi roman privukao je pozornost i neovisnog i utjecajnog, danas pomalo već i kultnog Josipa Horvata (1896.-1968.). Vrsni publicist, politički i kulturni povjesnik, građanski liberal, urednik “Obzora” i “Jutarnjeg lista”, kazališni i književni kritičar, koji vrlo afirmativno piše i o Krležinim dramama, a ovaj mu uzvraća neshvatljivo arogantnim napadima u svome *obračunu s njima*, ali nadalje autor nekoliko opširnih kulturno-političkih monografija, Josip Horvat objavio je u “Jutarnjem listu” (13. svibnja 1932.) opširni prikaz pod naslovom *Domaći književni događaj. Na ponorima. Novi roman Mile Budaka.* Kao uvijek i u svemu što je pisao, njegove su opservacije bile ne samo precizne nego i zanimljive. Nakon što je uvodno podsjetio na Budakove književne početke prije Prvoga svjetskog rata, te na dugogodišnju njegovu književnu šutnju, Horvat piše: “Iz djela, koje nam je sad Budak dao ovo posljednje tri godine, vidimo da ta ljeta prividne stagnacije u njegovom stvaranju zapravo nijesu bila mirovanje. Zrio, izrazit književni talenat za to je vrijeme primao u se tužnu zbilju naše epohe, proživljavao njezine odraze, tih dvanaest godina književne šutnje bijahu zapravo dvanaest godina intimne književne tvorbe. To svoje dugogodišnje estetsko doživljavanje Budak sad uoblikuje; stvara brzo i mnogo, crpeći lako iz bogatog akumulatora svoga književnog doživljavanja. U tri godine dao je knjigu novela i dva romana, za kojim će uskoro slijediti treći, kao završni dio trilogije. Tri knjige, po kojima Mile Budak zauzima jedno od najmarkantnijih mjesta u savremenoj hrvatskoj književnosti.”

Horvat ne ostaje samo kod općih konstatacija. “Heroji Budakovih romana nijesu romantične duše, niti borci na koturnama, ne more ih faustovski općeljudski problemi. Nose na sebi tešku memlu svakidašnjice našega svakidašnjega čovjeka – a ta je teža, tragičnija od svih tragičnih idejnih konstrukcija. Bolnu impresiju ostavljaju u nama stranice Budakovih romana, ne onu sublimnu bol estetskoga gledanja, već fizičku bol udara života, pod kojom pada i tijelo i duša. Bol je to našega, specijalno našega vremena.”

Raščlanjujući i s psihološkog i sa socijalnog stajališta junake Budakovih romana, Horvat ih vidi kao djecu naše provincije, koju su primamila svjetla grada i gradskog života, vidi ih kao unuke Ivica Kičmanovića, koji su “bačeni u kruto, hladno, utilitarističko doba naših decenija”. To su “Usudi, kakvih ima na tisuće u našoj zbilji.”

I Horvat odaje priznanje Budakovu stilu. “Krepka, odsječena Budakova je rečenica. Kleše ih kao iz kamena, i onda kad dube intimnu dramu jedne ženske duše, i kad crta ulične gomile, u lirskim partijama romana (šetnja Štrosmajerovim šetalištem nad novim Zagrebom), kao i u dramatskom, potresnom opisu tamnice. (Jamačno najbolja partia u cijelom djelu, podnosi poredbu sa nekim stranicama iz Dostojevskovoga *Mrtvog doma*.) Hladne, jednostavne rečenice, prožete novom stvarnošću, tako teškom i tužnom. Autor je u njima svagdje nenametljiv, gotovo nevidljiv. Umjetnički objektivizam, koji postizavaju samo veliki umjetnici pera. I taj objektivizam čini Budakove romane dokumentima našega vremena.” Zaključujući da su Budakovi romani izraz krize individualne, narodne i duhovne našega prostora i vremena, Horvat dodaje: “Budak za tu bolest naše duše, naše zajednice, ne traži patentiranih lijekova iz inozemstva. Daleko je od svih stranih spasonosnih koncepcija, ma kako se one zvale. Bolest je specijalno naša, na nama je da nađemo njezin lijek.”

Tada se dogodio atentat na Budaka, 7. lipnja 1932. Tim povodom objavljen je *Protest i apel hrvatskih književnika, umjetnika, kulturnih i drugih javnih radnika povodom atentata na život Mile Budaka, doktora prava i hrvatskog književnika*, koji potpisuje 210 istaknutih ličnosti hrvatskoga javnog života u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, a pripadaju različitim političkim krugovima. Budući da tekst ima izrazito politički karakter, ne ćemo se ovdje baviti njime, ali ćemo navesti samo neke potpisnike, da bi se potvrdio široki ugled što ga je Budak kao književnik uživao u to vrijeme: dr. Božidar Adžija, urednik “Socijalne misli”; dr. Juraj Andrassy, tajnik PEN kluba; dr. Ivan Andres, odvjetnik; dr. Josip Andrić, urednik izdanja Društva sv. Jeronima; dr. Nikola Andrić, predsjednik Društva hrvatskih književnika; dr. Đuro Arnold, sveučilišni profesor i književnik; Ljubo Babić, slikar; Ljubo Babić Gjalski, književnik; Josip Bach, ravnatelj Drame HNK; Ivo Badalić, član Drame HNK; dr. Slavko Batušić, književnik, tajnik HNK; dr. Ante Bauer, nadbiskup zagrebački; dr. Ivo Belin, publicist; dr. Ante Bonifačić, književnik; dr. Ivo Brlić, odvjetnik i književnik; dr. Franjo Bučar, profesor i književnik; don Frane Bulić, ravnatelj Arheološkog muzeja u m., Split; August Cesarec, književnik; Dobriša Cesarić, književnik; Husnija Čengić, književnik; Olinko Delorko, književnik; Pavao Deutsch, arhitekt; Milan Durman, urednik “Književnika”; dr. Ivo Esih, književnik; Nikola Faller, predsjednik Saveza hrvatskih pjevačkih društava; dr. Franjo Fancev, sveučilišni profesor; Aleksandar Freudenreich, arhitekt; Stevan Galogaža, književnik; fra Jozo Garić, biskup banjalučki; dr. Milovan Gavazzi, sveučilišni profesor; dr. Branko Gavella, ravnatelj Drame HNK; Leonardo Grivičić, veletrgovac; Krsto Hegedušić, slikar; Rudolf Herceg, publicist; dr. Ivo Hergešić, književnik; dr. Stanko Hondl, sveučilišni profesor; Josip Horvat, urednik i književnik; Rudolf Horvat,

književnik; Fran Hrčić, književnik; dr. Stjepan Ivšić, sveučilišni profesor; dr. Ilija Jakovljević, odvjetnik; književnik; dr. Tomo Jančiković, odvjetnik; dr. Blaž Jurišić, urednik "Hrvatske revije"; Antonija Kassovitz-Cvijić, književnica; Ivo Kerdić, kipar; Marija Kumičić, književnica; dr. Branko Livadić, književnik; Filip Lukas, predsjednik Matice hrvatske; dr. Ljubomir Maraković, urednik "Hrvatske prosvjete"; Jerolim Miše, slikar; Alojzije Mišić, biskup mostarski; Vladimir Nazor, književnik; Josip Pasarić, književnik i urednik "Hrvatskog planinara"; dr. Ivo Pilar, odvjetnik i književnik; dr. Ivo Politeo, odvjetnik; Bare Poparić, književnik; Mirko Rački, slikar; Bariša Smoljan, odvjetnik, Mostar; Tito Strozzi, član HNK; dr. Ivan Šarić, nadbiskup vrhbosanski (sarajevski); dr. Branko Šenoa, slikar; dr. Juraj Šutej, odvjetnik, Sarajevo; dr. Mate Tentor, književnik; Đuro Tiljak, slikar; dr. Josip Torbar, odvjetnik; dr. Ćiro Truhelka, sveučilišni profesor i književnik; Đuro Vilović, književnik i novinar; dr. Đuro Vranešić, predsjednik liječničke komore; i dr.

U povodu atentata redakcija "Književnika" objavila je u broju 7, srpanj 1932., na uvodnom mjestu, fotoportret Mile Budaka i ovaj tekst: "7. lipnja o. g. o podne napadnut je u najprometnijoj zagrebačkoj ulici, Ilici, Dr. Mile Budak, odvjetnik i hrvatski književnik, autor zbirke pripovijesti *Pod gorom* i romana *Na ponorima*. Napadnut je upravo u momentu kad je htio da uđe u svoj stan. Tri mračna tipa prišuljala su se herojski iza leđa neoboružanom čovjeku i oborili su ga teškim batinama na zemlju, opalivši na njega i hitac iz revolvera, koji na svu sreću nije pogodio. U teškom stanju prevežen je Dr. Budak u sanatorij, gdje je neko vrijeme lebdio između života i smrti. Ali zahvaljujući svojoj snažnoj konstituciji ostao je na životu i nalazi se na putu oporavka. Čitava naša poštena javnost reagirala je sa gnjušanjem i ogorčenjem na ovaj podmukli i kukavički napadaj mračnjaka na čovjeka, koji je svojim javnim radom i svojim ličnim kvalitetama, stekao opće simpatije. Pridružujući se ovom izrazu općeg ogorčenja protiv kriminalnih metoda plaćenih najamnika, jer je to najviše što danas možemo učiniti, želimo Dr. Budaku kao našem saradniku, da što prije ozdravi na radost sviju koji su sa zebnjom pratili dnevne biltene o njegovom zdravstvenom stanju."

I "Hrvatska revija" postupila je slično: u broju 8 za kolovoz iste godine, na uvodnom mjestu, objavila je također fotoportret Mile Budaka s popratnom bilješkom Kerubina Šegvića koja počinje riječima: "Hvala Božjoj Providnosti, ne pišem mu nekrolog", a završava rečenicama: "Jednu jedinu želju uz ovu radosnu čestitku: da se obistini narodno vjerovanje, da dugo živi onaj, koga živa mrtvim proglašiš. Očuvavši vječnu mladost, opajan vilinskom rajevinom, neka vidi sinove sinova svojih do trećega i četvrtoga koljena, te neka predade potomstvu neokaljanu uspomenu i baštinu svojih ideala." U istom broju, na str.475-477, "Hrvatska revija" donijela je i esej Ljubomira Marakovića *Pripovjedački rad M. Budaka*. Bio je to prvi pokušaj sinteze, u kojoj se dotadašnji Budakov književni rad prvi put razmatra s teorijskog i komparatističkog stajališta. Ne treba nas to čuditi: Maraković je u to doba bio poznat i priznat kao kritičar ne samo iznimne književne erudicije nego i primjerne, estetski utemeljene objektivnosti, koji nije izbjegavao razmatrati ni ideološki aspekt književnog djela, ali to nije utjecalo na njegov konačni sud o vrijednosti djela o kojemu je govorio. Dosljedan uvjerenju,

da književno djelo ne nastaje *ex nihilo* i ne živi u zrakopraznom prostoru, Maraković ponajprije upozorava na korijene Budakova pripovijedanja, na prostor i vrijeme njegova rasta i na društveno ozračje u kojem se razvija. "Možda je ovo posljednje učinilo", pisao je Maraković, "da se to jače, to nesmetanije, to isključivije zadubao u naročito stvarno polje svojih pripovijetki: u Liku, koja mu je, osamljenu i zamišljenu, to jače dolazila pred oči u uspomenama djetinjstva, u intenzitetu, koji daje našem mišljenju i osjećanju probuđena i neispunjena čežnja u osami i daljini." Maraković u tome nalazi uporište izvornosti Budakove proze. "Taj je intenzitet plastike gledanja, neposrednosti motiva, ta vanjska netaknutost, izvornost građe uza sve ono, što se kod nas pisalo o Lici prije g. Budaka, bez sumnje neosporna prednost i novost onoga, što je donijela njegova knjiga novela. Ali premda su njezini problemi, tipski za taj kraj, današnji kao i jučerašnji te prema tome ostaju stvarno aktualni, oni još nisu prošli kroz onu karakterističnu retortu moderne umjetničke senzibilnosti, koja čini te vječite probleme na naročit način novim, nanovo postavljenim i nanovo proučenim, kao što je u seljačkim romanima Stanislava Reymonta, Sigride Undset i Olafa Duuna," primjećuje ovaj neumoljivi kritičar, a zatim uočava razliku između Budakovih pripovijedaka i romana *Na ponorima*, koji je "bliži toj problematici" i upozorava da je predmet toga romana "socijalna i moralna rastrovanost prvih poslijeratnih godina, a ta pojava i ta tema nije samo hrvatska. "Iz grozničave težnje da se zabilježi to vrijeme, složeno od toliko katastrofa i kataklizama, od toliko pojedinačnih nesreća i skupnih potresa, a ujedno da se sa svim tim konačno obračuna, i što prije omogućiti izlaz iz toga pakla za čitavo čovječanstvo, niknula je čitava poplava književnosti, počevši od Remarqueovih romana *Na zapadu ništa novo* i *Povratak* (pravije: *Put natrag*), pa do Finka (*Gladan sam*) i Torberga (*Učenik Gerber*), da spomenem samo nekoje od onih, koji su prilazni i našoj široj publici. Tim 'romanima stvarnosti' (kako bih ih nazvao) mogli bismo pribrojiti i Budakovo karakteristično djelo."

Kritik ulazi u korijene njegova nastanka i prosudbu razine njegova ostvarenja: "Odvjetnik po zvanju, pisac je imao prilike da s paragrafom u ruci, ali i toplim čovječjim srcem u grudima, zaviri na dno toj čudnoj i mutnoj 'stvarnosti', tom preobrtanju i prepletanju pojmova, i da zagrabi u sam neposredni život. Historija nesretnoga Dragana Bojanića, poštenog, mekog, bespomoćnog, sudbinom i zlobom ljudi izazvanog do ubistva, nije drugo nego jedan 'slučaj' u profesionalnoj praksi piščevoj. I nije teško, čitajući različite detalje romana, sjetiti se novinskih bilježaka i različitih podataka iz našeg javnog života, koji živo podsjećaju na lica i činjenice. Uza sve to, roman g. Budaka nije ni prvotno bio *roman a clef* sa svrhom, da zadovolji čiju radoznalost, ili da se približi pamfletu, a niti jednostavna kronika jednog slučaja iz sudnice. *Sve kad bi i bilo ovo posljednje, bilo bi opravdano jednostavno udivljenje, koje je izazvala piščeva sasvim neobična glatkoća i lakoća pripovijedanja, kojom je djelo kazano, upravo kao sliveno, izliveno. U kratkom razmaku od nekoliko mjeseci, pisano karakterističnim omalenim, ali podjednakim i vrlo čitkim rukopisom gotovo bez križanja, bez ikakvih preinaka ili krupnijih popravaka kod samoga rada, djelo predstavlja zaista neobičan primjer spontanosti i plodnosti pisanja, i rijetke pribranosti i smišljenosti kod stvaralačkog rada*" (istakao D. J.).

U zaključku, Maraković utvrđuje, da je “piščeva stvaralačka snaga snažno zasegla u kaos stvarnosti i iz njega ne samo isklesala upravo najuvjerljivije i najplastičnije likove romana, nego je ujedno iskresala iskru svijetlog optimizma...” i nada se, da je ovaj roman samo polazna točka do njegove “sinteze grada i sela”.

Da je Budakovo književno djelo imalo široki odjek i pribavljalo autoru priznanje ne samo u uskim književnim krugovima vidi se iz kratke natuknice koja je o njemu napisana u časopisu Hrvatskog odvjetničkog društva. U nizu konciznih portreta o tadašnjim hrvatskim odvjetnicima, časopis “Odvjetnik”, koji je uređivao (a vrlo vjerojatno i pisao sve ove miniportrete) legendarni dr. Ivo Politeo, donio je 1933., u broju 1, ovaj tekst: “BUDAK DR. MILE. Njegova književna djela jesu njegova krštenica: ona kazuju da je iz Like. Autohton u njima kao npr. i Pecija, ipak njegova ozbiljnost gledanja u opreci je s Pecijinom vedrinom. No Budak ima, nažalost, i mnogo razloga da ne bude vedar (iako nikad ne gubi nade). Socijalna nota, koju mu je inspiriralo životno iskustvo i napose odvjetničko zvanje, tako odlikuje njegove pripovijesti i romane, te ga je književna kritika uvrstila među najbolje hrvatske savremene književnike. – U politici manje ekstreman nego što se mislilo – (i krivo sudilo npr. po njegovom privremenom starohrvatskom brku, koji je nedavno počeo podrezivati na englesku, što se sigurno negdje evidentira) – stradao je radi nje. Ako je poznati napadaj na nj otkrio mržnju, još više je iznio na javu silne simpatije, koje taj naš drug uživa u velikome dijelu naroda. Po svojoj lojalnosti, objektivnosti i pomirljivosti bio je sigurno jedan od najpozvanijih da povoljno utječe na sređivanje naših nesretnih odnosa. – Otkad je stupio u odvjetnički stališ, sudjeluje u stališkome pokretu. Već je četvrtu godinu članom Odbora Adv. Komore u Zagrebu.”

Ni mjesec dana nakon izlaska ovog časopisa, Budak je, osjećajući se životno ugroženim, otišao iz Hrvatske i bio je već u emigraciji kad se pojavio najprije prikaz romana *Na ponorima* u “Ljubljanskom zvonu”, (1933., br. 6), a zatim i oveći esej o Budaku u popularnom zagrebačkom polumjesečniku “15 dana”.

Prikaz u “Ljubljanskom zvonu” napisao je Ivo Brnčić (1912.-1943.), slovenski književnik izrazito komunističke orijentacije i zagovornik “socijalističkog realizma”, kako u vlastitom pjesničkom stvaranju tako i u kritici. On je bio nešto suzdržaniji od svih prethodnih Budakovih kritičara. Ponajprije pohvaljuje njegove pripovijetke: “Budak se je prvič uveljavil s knjigo *Pod gorom* (M. H., 1930.) to je zbirka močnih in neposredno danih novel iz njegove rodne Like, ki ji je dal po Budisavljeviću malodane edini zgoščen umetniški izraz. Tudi kesneje, ko se je oglašal v revijah, je ustvarjal prepričevalne podobe te zemlje; [...]. Tu je bil tedaj Budak v svojem elementu.” Zatim dodaje, da žali što to isto ne može ponoviti kad je riječ o romanu *Na ponorima*. “Jasno je namreč, da se je pisec lotil snovi, ki se mu ne prilega”, jer je Budak, kaže ovaj autor, sasvim suprotno Horvatovoj prosudbi, zagrebačkim problemima prišao osobno i tendenciozno. “Tako je dojem scen hladen in nenaraven, konflikti bolulejo na intelektualizmu in prisiljenosti.” Zato je ovaj roman ostao “brez živega mesa in krvi, je samo golo ogrodje racionalistične konstrukcije, ki je posledica nezadostne emocionalne osnove.”

Usporedba Brnčićeve recenzije s Horvatovom, a zatim i Marakovićevom analizom dovest će nas do zanimljivog otkrića. U pohvali Budakovih “ličkih” pripovijesti oni su u svemu gotovo posve suglasni, i Horvat i Maraković i Brnčić, ali se Horvat i Maraković uvelike razilaze s Brnčićem u prosudbi Budakova “gradskog” (zagrebačkog) romana *Na ponorima*. Horvat i Maraković smatraju ga vjerodostojnim, na stvarnosti utemeljenim izrazom poslijeratnog života u Zagrebu i u Hrvatskoj, dok ga Brnčić vidi kao subjektivno motivirani i tendenciozni promašaj. U ovoj nesuglasici došla je na vidjelo razlika između s jedne strane Brnčićeva a s druge Horvatova i Marakovićeva viđenja stvarnosti u prvim godinama života kraljevske Jugoslavije. Ako bismo to željeli svesti na krajnje ogoljenu analogiju, onda ćemo reći da je Brnčić tu stvarnost gledao očima Antuna Korošca, Aleksandrova miljenika i predsjednika kraljevske vlade nakon atentata 1928., a Horvat i Maraković mrtvim očima Stjepana Radića. Politička optika je, dakle, već tada sudjelovala u estetskoj prosudbi Budakovih književnih djela.

Međutim, valja nam znati, da nije Budak bio jedini hrvatski pisac koji je tadašnju jugoslavensku društvenu stvarnost vidio u crnim bojama. Sjetimo se, uz ostale moguće primjere, Kosorova romana *Razvrat* i oduže pripovijetke Kalmana Mesarića *Divlji ples*. A s druge strane, nije ni Maraković bio jedini hrvatski književni kritičar, koji je osjetio i priznavao Budakovu (ekspresionističku!) sliku tadašnje hrvatske stvarnosti. Jednako ju je vidio i osjetio i tada mladi, rano sazreli i nažalost prerano umrli, inteligentni i moderni, a nadasve književno obrazovani Josip Bogner (1906.-1936.). “Rasni kritik”, kako ga je nazvao Miroslav Vaupotić, francuski đak koji u Parizu upoznaje aktualnu francusku književnost i metode francuske kritike, “trezven i sistematičan”, “prateći budno pojavu mladih i rad novijih pisaca, uočavajući i uopćavajući u isto vrijeme karakteristike modernih pravaca kao što su simbolizam, ekspresionizam, realizam i dr.” (Vlatko Pavletić), Bogner je i u kritikama zauzimao nepopustljivo kritičko stajalište i primjenjivao visoke estetske kriterije.

“Najveća je stvar za svakoga umjetnika istina.’ A opet istina jednoga Flauberta nije istina jednoga Stendhala, - iako je istina osnov svih umjetničkih programa i svih umjetničkih djela.” Tim riječima obilježio je Bogner svoj pristup Budakovu književnom djelu, a onda je, u nastavku uvodnog dijela, opširno eksplicirao zapažanja i poglede što ih je na tim temeljima razvijao Emile Henriot o pojmu i smislu “fotografske istine”, koja se dobiva analizom, i “poetičke istine”, koja se ostvaruje sintezom književne građe, koju tvori nekritički skupljena “životna sirovina”. Pritom se poziva i na velike francuske i na paradigmatične hrvatske prozaiste (Balzac, Zola; Josip Kozarac, Ante Kovačić), zatim primjećuje da “kod većine naših starijih realista analitički metod i neizabiranje detalja” nije mogao ostvariti “potpunu umjetničku nepovrednost i konkretnost”, da bi najzad prešao na svoju najavljenju temu kategoričnom rečenicom: “Novija naša književnost gotovo je od reda nošena duhom sintetičkoga gledanja, - i umjetničko je djelo M. Budaka također jedan značajan prilog tom novom književnom realizmu.”

Glavni naglasci u ovom opširnom, studiozno temeljitom, kritički proumljenom i snažnom osobnošću impregniranom Bognerovu članku imali su

već u tom trenutku i književno-povijesnu i književno-estetsku dimenziju. “Tako je ime Mile Budaka već odavno vezano za našu književnost – između ostaloga, usko povezano s omladinskim književnim pokretom oko ‘Mlade Hrvatske’ – ipak je Budak tek u posljednje vrijeme jače istaknuo svoj književni talenat, s dvije knjige pripovijedaka i s dva romana. Naročito s pripovijetkama. U njima ima dosta i novoga gledanja i novoga umjetničkog stila, te pripadaju izvjesnim svojim osobinama među najbolje proizvode naše moderne proze.” Uspoređujući Budakove pripovijesti s ličkim pripovijestima Pecije Petrovića, u kojima vidi “realizam vrlo često i previše idiličan i previše sentimentaln”, te s pripovijestima Bude Budisavljevića, koje su “realistički snažne, psihološki produbljene i životom prodahnute”, Bogner nastavlja: “Budakove su pripovijesti od reda prodahnute tim snažnim realističkim shvaćanjem. U njima je život ostvaren realistički čvrsto i nesmiljeno, a stvarnost je toga života zahvaćena u svima svojim, tragičnim i komičnim, izrazima. Tipovi su doneseni i psihološki i karakterološki uvjerljivo, a mentalitet je cijeloga toga kraja, sa svima njegovim tradicionalnim shvaćanjima, konzervativnim a opet zdravim naziranjima, predrasudama i vjerovanjima, oživljen do potpune plastičnosti.” Bogner je impresioniran i Budakovim epskim stilom: “Epska je primordijalnost te gorštačke duše [ličkih graničara; op. D. J.] našla svoj izraz i u Budakovu narativno-epskom stilu, u jedrom i sočnom jeziku, u jednostavnim ali kao iz kamena klesanim rečenicama, i u kratkim dramatskim dijelovima. Svju je elementarnost te duše znao Budak da izrazi jednako psihološki kao i stilski. Sve su komponente te epske duševnosti, počevši od njene sirovosti pa do njena humora, našle svoj izraz u Budakovoj prozi.”

Bogner zapaža i da su *sujeti* Budakovih pripovijedaka “istrgnuti iz života, ali umjetnički oblikovani i uskrišeni do umjetničke istine”, i da pejisaž u njima “odražava duševnost Budakovih junaka”, koji su “srašteni s prirodom”, pa “žive neposrednim i elementarnim životom same prirode”, i da je njihova “stopljenost sa zemljom i rodnim krajem bitna crta njihove duševnosti, i da je atmosfera u kojoj oni žive “patrijarhalno-epska”, a zatim ističe: “Budakovi su junaci svagda obilježeni kao ličnosti, sa svojim specifičnim osobinama, nagnućima i strastima. Odatle oni i žive pred nama kao životno-konkretni ljudi, ne dajući nikada dojam apstraktno konstruiranih tipova. Životno zgusnuti, Budakovi se junaci podižu do tipova tek tada kad u sebi oživotvore svu psihu svoga kraja, svu psihologiju jednoga mentaliteta. Tako se Budakov Grgica iz pripovijetke *Grgičine gusle* uzdiže do tipa, do simbola, podsjećajući svojom životnošću, neposrednošću i plastičnošću na kočiceva Davida Štrbca, kako je dobro istaknuo Branko Mašić. Grgica je Budakov ne samo najživotniji lik u ovoj knjizi pripovijedaka [t. j. u knjizi *Pod gorom*; op. D. J.] – nego i jedna od najkonkretnijih figura stvorenih u našoj novijoj književnosti.”

Očigledno, Bogner se nije uzdržavao ni od najvećih pohvala: “Oštro promatranje, dobar ukus i smisao za izabiranje karakterističnih detalja – čine veliku odliku ovih pripovijedaka. A tek jezik i stil! Budakov je stil epski narativan, pričalački objektivn i plastičan, pun neke nutarnje muzike i zalelujanosti. A jezik je bujan, dinamičan, čist i sočan. Naročita je osobina Budakova jezika: logična i sadržajna preciznost fraze, oduhovljenost riječi i bogatstvo rječnika. Riječ u

Budaka živi, a nije samo mrtav pojam. Jezik je u Budakovoj prozi stvaralački. Obilje rijetko upotrebljavanih riječi, čitavo mnoštvo izvrsnih izraza, - čini taj jezik još punijim i sočnijim. Stvaralački karakter ovoga jezika čini Budakovo pripovijedanje originalnim i izuzetnim u našoj novijoj književnosti.” Teško je i zamisliti da se o jednom piscu može reći išta pohvalnije!

A sve je to Bogner pisao kad je Budak već bio u emigraciji, ali ga to nije spriječilo da iznese svoju (više nego pohvalnu) ocjenu njegova književnog djela. Je li kraljevska Jugoslavija, pa čak i u razdoblju krvave aleksandrovske-peraživkovićevske diktature, bila slobodnija od komunističke brozovske Jugoslavije? Ili su tadašnji hrvatski književni kritičari bili hrabriji od onih u bivšem komunističkom razdoblju i pošteniji od ovih u sadašnjem (neo/kripto/komunističkom) vremenu?

Međutim, Bogner se u svojoj studiji pozabavio i drugom Budakovom pripovjedačkom zbirkom, koja je tiskana 1933., također u nakladi Matice hrvatske, pod naslovom *Opanci dida Vidurine*. Ta knjiga, tvrdi Bogner, “pokazuje vidni tehnički i umjetnički napredak. U prvom redu, kompozicija je pripovijetke usavršena i dotjerana. Psihološke su opservacije zgusnutije, kao i samo pripovijedanje. Iako su i ove pripovijetke nošene izvjesnim epskim duhom, u njima ima više zgusnutosti i psihološke i umjetničke. Radnja se odvija dramatičnije i brže, a dinamika je pripovijedanja snažnija. Dijalozi su sažetiji, a poantiranje je psihološki uvjerljivo i oštro. Dok je prva knjiga Budakove proze bila prodahnuta više sumornim raspoloženjima, ispisan tragikama, ova je knjiga novela protkana humorom, zdravim smijehom i životnim optimizmom. U ovoj se knjizi Lika otkriva kroz prizmu humora.” Bogner izdvaja *Jolino oranje*, “psihološki, jezično i stilski jednu od najboljih novela u ovoj knjizi”, koja ga podsjeća na “Glišićevu divnu *Prvu brazdu*”, a ističe još i novelu *Dakanov garov*, psihološku studiju psa, “koja gotovo ne zaostaje za ovakvim majstorskim studijama Vladimira Nazora”, dok za novelu *Vinota dušča* kaže da je “malo umjetničko remek-djelo”.

Osvrnuo se Bogner i na romane *Raspeće* i *Na ponorima*, konstatiravši da “naša novija književnost ima već takvih djela-dokumenata”: “Oštrim je nožem analitika prezeo Budak koru našega društva i ‘jezgra’ se ukazala ranjava i gnojna. Moralna je pak analiza toga društva porazna, etička ‘bilansa’ potpuno negativna”, ali ističe i to, da Budak unatoč svemu “nije samo pesimistički analitik današnjice, nego je prodahnut i optimističkom vjerom u budućnost”.

Budak se vratio iz emigracije 6. srpnja 1938., a samo koji dan kasnije izašao je iz tiska, i ovaj put nakladom Matice hrvatske, njegov kultni roman *Ognjište*, što se može zaključiti iz činjenice, da prvi prikaz o romanu izlazi već 31. srpnja. Nije možda nerealno pomisliti, da se i vratio ponajviše zato, da doživi pojavu svoga romana, napisana samo godinu dana ranije u Salernu.

Taj prvi prikaz *Ognjišta* pojavio se u “Jutarnjem listu”, a napisao ga je Josip Horvat. Pod naslovom *Lička “Ilijada”* i podnaslovom *Reprezentativno djelo hrvatske književnosti*, Horvat ističe, da Budakov roman potvrđuje kako je pisac

živio “u dalekom svijetu” “zapravo samo fizički, dok mu je duša bila sva u rodnom kraju”.

“Treba odmah naglasiti: sa svojim *Ognjištem* Mile Budak dao je našoj književnosti najbolji roman posljednjih decenija, iskonski našu knjigu.” Istakavši te misli već u prvim rečenicama, Horvat je u nastavku svoga prikaza dokazivao svoju početnu tezu. Valja naime znati, da u to doba književni prikazi u novinama nisu bili površne bilješčice od pola kartice ili kartice, nego često pravi eseji, prave analize i vrlo respektabilne ocjene, s kojima su morali računati i književni povjesničari.

Horvat ponajprije ustvrđuje da je *Ognjište* jedan od “najopsežnijih romana u našoj književnosti, čisti roman sela, pa mu se neminovno nameće asocijacija i usporedba s Reymontovim *Seljacima*. Ta usporedba je prirodna, kaže Horvat, ali odmah dodaje da “Budakov roman nije nastao ni pod kakvom literarnom inspiracijom”. To je izvorno djelo, nadahnuto vlastitim životom i životom ljudi, o kojima on govori i u svojoj *Autobiografiji*, pa su to “živi ljudi”, koji su u ovom romanu prerasli sebe i uzdigli se iznad svojih svagdanjih života. U ovom romanu “Budak je dao nešto više od svakodnevnog romana izvjestnih ljudi: dao je epos, epopeju Like, ličkoga čovjeka.”

“Poput goleme rijeke, što teče plovnim mirom kroz vrijeme i prostor, bez moderne neurastenike, bez isprekidanosti, teče radnja romana, teče kao život. U naše vrijeme je izuzetnost taj talent za epiku, koji nalazimo u Budaka. Bez heksametra sjeća na Homera i tom svojom plovnošću pripovijedanja, praiskonskom jednostavnošću snage karakteriziranja, neartificijelnošću, upravo homerskom metaforikom”, nastavlja dalje Horvat, pa navodi neke Budakove metafore, koje svojom poetičnošću uvjerljivo dokazuju da pisac “živi potpuno sa svijetom koji prikazuje”, pri čemu se ne dijeli od njega i ne uzvisuje nada nj. “A samo takvi pisci mogu dati onu višu čistu životnu istinu, koju otkriva umjetnost.”

Horvat ukratko raspravlja odnos selo-grad, seljak-građanin, uočava duhovni prijelom koji nastaje u čovjeku kad seljak prestaje biti seljak i postaje građanin, iz čega nastaje među njima odnos nepovjerenja. “Kod Budaka nema prekida tog kontinuiteta – baš kao ni kod Meštrovića. I odatle izvjesna sličnost u biti njihove umjetnosti.” Ovu lucidnu spoznaju Horvat je odmah i objasnio: “Budakovi Lukani, Ducine i Anice, Baruše pa Anera, tragična lijepa Jelena ove ličke Ilijade, imaju zajedničko unutarnje bivstvo s Meštrovićevim plastikama – iz njih govore vjekovi naraštaja svojim gledanjem, svojim oblikovanjem kozmosa, svojom izražajnošću arhaične veličanstvenosti.” Dva su se prizora naročito dojmila Horvata: “Odmah na prvim stranicama Budak nas je grandiozno uveo u otajnost toga duhovnog zbivanja; scena diobe zadruge u Jojinoj kući nešto je od najveličanstvenijega što je do sad kod nas umjetnički fiksirano.” Drugi ga je osvojio jednostavnom ljudskom ljepotom: “prizor Lukanovog ljubavnog očitovanja Anici u planini na paši spada među najljepše stranice naše moderne književnosti, odiše svježinom, iskrenošću osjećaja, prirodnošću i s toliko neposredne ljudskosti i uvjerljivosti, da djeluje elementarno poput glazbe.”

Ipak, “Budak ne idealizira svojih seljaka. On nastoji za svaku crtu karaktera utvrditi uzroke u njihovoj psihi i fiziologiji. I njegov Blažić zato nije

konvencionalni zao duh radnje epopeje. Njegov požar strasti raščinjen je do u najtanahniju sitnicu, svaki njegov čin posljedica je krute, neumolne borbe instinkta i ustaljenih etičkih normi njegovoga ambijenta. Njegova ličnost upravo stoga fascinira – i on je paćenik kao i njegove žrtve.”

Ustvrdivši već u početku, da u Budakovu romanu “blista svo nepregledno bogatstvo našega jezika”, Horvat je zaključio: “Majstor-umjetnik riječi tu je bio na djelu.” Potkraj svoga eseja vraća se opet – s razlogom – toj misli, koju sada još i proširuje: “Budak je pisao svoje djelo s rijetkim jezičnim bogatstvom. Otkrio nam je stvarno neslućenu slikovitost, snagu i obilje ličkoga narječja, a time i tajnu zašto su kod nas upravo Ličani sve od Starčevića majstori jezika.”

Zaključak Horvatov je posve razumljiv: “Kroz osam stotina i pedeset stranica pisac fascinira čitatelja. Uspijeva to samo velikim umjetnicima pera. Takav jedan je Mile Budak. Sa svojim *Ognjištem* Budak je dao našoj književnosti reprezentativno djelo.”

I Tomislav Prpić (1898.-1987.), pjesnik i dramatičar ekspresionističkog stila, povremeno i kritičar, književni povjesničar i teoretičar, napisao je u “Obzoru” 10. rujna 1938. prikaz Budakova romana pod naslovom *Lička epopeja*.

Budakova popularnost i njegov književni ugled rasli su iz dana u dan pa je “Jutarnji list” 4. listopada 1938. prenio razgovor s njim, vođen na valovima Radio-Zagreba u povodu Dana knjige, koji je tada organizirala Matica hrvatska. Cijelu sedmu stranicu novina ispunio je taj razgovor, u kome je pisac opširno govorio o genezi ne samo *Ognjišta* nego i drugih svojih romana i pripovijedaka; a samo nekoliko dana zatim, u ljubljanskom listu “Slovenec”, 12. listopada 1938., tiskan je prikaz Jože Gregoriča *Nova epopeja Like – klasično delo hrvatske književnosti*, koji uvelike slijedi misli i ocjene Josipa Horvata iz “Jutarnjeg lista”: Budakovo *Ognjište* “uzdiže se visoko nad ostale suvremene hrvatske romane”, uvršteno je “među klasična djela hrvatske književnosti, kao što je n. pr. Kovačićev roman *U registraturi*”, ono je “sinteza svih najvitalnijih današnjih literarnih struja”; najzad, “Budakovo *Ognjište* je za Hrvate najradosniji događaj ovogodišnjega književnog života”.

Kad čitamo *danas* prikaze i kritike napisane *tada* o Budakovu *Ognjištu*, mogli bismo pomisliti da su njihovi autori jedni od drugih prepisivali i dojmove i sudove i ocjene; a zacijelo bismo to i pomislili, kad tu pomisao ne bi unaprijed pobijala i otklanjala imena kritičara koji su ih pisali. Kao što su to već mogli primijetiti svi imalo upućeniji čitatelji, koji barem nešto znaju o hrvatskoj književnoj prošlosti, nisu to bili samo prvaci hrvatske književne kritike tridesetih godina prošloga stoljeća nego istodobno i predstavnici različitih književnih struja i pripadnici ideološki različitih političkih orijentacija. A ipak, unatoč svim njihovim različitostima, pa i toliko puta iskazanoj različitosti njihovih književno-estetskih kriterija i ukusa, o pripovijestima i romanima Mile Budaka, a poglavito o njegovu romanu *Ognjište*, bili su svi gotovo jednoglasni u priznanjima i pohvalama. Pa i Dušan Žanko (1915.-1980.), jedan od prvaka Hrvatskoga orlovskog saveza i Križarskog bratstva, kritičar i esejist izrazito katoličke orijentacije, u kritici Budakova romana (“Hrvatska smotra”, broj 11, 1938.) bio je posve suglasan s, recimo, slobodoumnim Josipom Horvatom.

“Radi se uistinu o djelu rijetke i visoke književne kvalitete [pisao je Žanko]; o djelu, koje velikim nutarnjim linijama i čistim umjetničkim zahvatom ponire u život jednostavnih, čednih ličkih seljaka unatrag dvadesetak, tridesetak godina. Taj život ne razvija se u široku rasponu nekih izvanrednih vanjskih događaja, koji bi u svojoj grmljavini nanijeli u ličko selo Sveti Rok kojekakove ideologije, ili sudare revoluciono-duhovnih i socijalnih vrenja poslijeratnog vremena; koji bi uzbunili ljude i pokrenuli ih pojedinačno ili kolektivno u neku akciju, od kojih bi se zahvalno konstruirali arhitektonski obrisi debeloga i zanimljivoga romana. Naprotiv, Budakovo je *Ognjište* zasićeno životom, što bi ga najbolje mogla objasniti duboka i originalna definicija Engleza Keatsa iz jednoga njegova pisma 1819.: ‘nazovite svijet, ako hoćete, dolinom, u kojoj se izgrađuju duše’. (Keats je rekao ‘svijet’, ali u kontekstu, iz kojega je jasno, da je mislio ‘život’.) ‘Dolina, u kojoj se izgrađuju duše’, da, to je život ove čarobne knjige.” Otkrivajući psihološku podlogu junakâ Budakova romana, na kojoj su mogli izrasti i razviti se “herojski lik velike žene Anere, demonski lik njezina svekra Blažića i patrijarhalni lik ličkog ‘ljudstva i obraza’, lik divnog patnika Lukana”, Žanko zapaža vrlo značajno: “Sve se ovdje temelji na ljudskom, i to individualno ljudskom. Ništa se ne naslanja na apstrakciju vanjske akcije, vanjskih uzrokâ. U cjelini dominira osjećaj, emocija, a ta je iz života, iz najintimnijega ličnoga zbivanja, iz kojega izviru Anerina ljubav, Blažićeva zločinačka strast i savršeno Lukanovo predanje u viši, religiozni smisao svijeta.”

Žankova interpretacija pojedinih prizora i likova u Budakovu romanu vodi ga do zaključka da “*Ognjište* ostavlja u duši duboku, titravu emociju. Osjećamo, kao da smo se približili životu tamo gdje je on najsvjetliji, najžarči, najintenzivniji, gdje je najviše očišćen u boli i koncentriran, a to je odlika samo najvećih umjetnina. *Ognjište* je u stanju podići našu psihičku i moralnu temperaturu, reintegrirati nas u punu duhovnu ljudsku i narodnu zajednicu, iz koje se u časovima depresije osjećamo kao isključeni i smrtno osamljeni; ono nam pruža doživljeno svjedočanstvo, da su i veći od nas patili od istoga zla, od kojega patimo i mi i na isti način kao i mi te istodobno – ne dirajući u našu oholost – da su i manji od nas bili sposobni izdići se do heroizma ponizno slijedeći glas čistoga čovječtva [...]. Sve to u tolikoj mjeri zrači iz ovoga velikoga djela hrvatskog duha, da bi se ovdje mogao bez straha upotrijebiti onaj paradoks Charles du Bosa, kojim bi htio da nas uvjeri, kako ‘život duguje više literaturi nego literatura životu.’”

Krug kritičara i slavitelja Budakova *Ognjišta* svakodnevno se proširivao i dopunjavao imenima pisaca, koji baš i nisu uvijek pokazivali puno međusobne bliskosti ni u pristupu i metodologiji ni u kriterijima ni u područjima svojih književnih interesa. Ante Petravić (1874.-1941.), po svemu sasvim osebujan i kao kritičar i kao povjesničar i kao teoretičar književnosti, u božićnom broju splitskog “Novog doba” (1938.) objavio je na pune dvije stranice novinskog formata opširnu raspravu *Budakov roman “Ognjište”* i u njoj pokrenuo neka nova pitanja.

Nakon što je u kratkim crtama iznio povijest hrvatskog romana i njegova glavna tematska i stilska obilježja od realizma do razdoblja socijalne književnosti, Petravić pokušava objasniti zašto “ni poslije [prvoga svjetskoga] rata nema romana iz seljačkog života u hrvatskoj književnosti”. Nagađa da je razlog u tome

što se mislilo “da seljački život nije onako duševno zamršen kao život u gradu, da je seljačka psiha prosta i ograničena kao što je prost i jednostavan seljački život.” Tek u novije vrijeme, smatra Petravić, neki su veliki svjetski romani pokazali, da seljački život može biti prostor širih i dubljih književnih zahvata. Kao primjer naveo je Reymontov roman *Seljaci* i dodao: “I ono što Poljaci dobiše s Reymontovim *Seljacima* dobismo mi s romanom Mile Budaka *Ognjište*. To je naš “prvi pravi roman iz seljačkog života”, “široka epopeja jednoga našeg primitivnog sela”.

Priznavši da ga je Budak iznenadio ovim romanom, Petravić podsjeća na dotadašnja djela ovoga pisca: na pripovijetke *Pod gorom*, koje “se odlikuju epskim slikama ličkoga života”, pisane su “jedrim i plastičnim jezikom”, u njima nema “nikakve kričave tendencije”, “ali u njima do visoke umjetnosti nedostaje psihološko umovanje. Pripovjedač nije još došao do snažnijega zamaha, da bude i veliki umjetnik.” Roman *Na ponorima* ponukao je ovoga kritičara na misao, da je Budak krenuo za strujom tzv. socijalne književnosti, kojoj je “kričava tendencioznost nad umjetnošću”.

“I eto – na moje radosno iznenađenje – Mile Budak u blizu pedesetim godinama života stvara roman koji je ne samo do sada najbolji roman iz našega seljačkoga života, nego ujedno jedan od najboljih romana hrvatske književnosti.”

U opširnoj raščlambi Budakova romana Petravić priziva neke usporedbe s Budakovim pretečama u prikazivanju ličkoga seljaka, a to su bili Jure Turić, Petar Pecija Petrović i Bude Budisavljević, primjećuje da ni Budisavljević ni Budak nemaju “oštrine za seljačke poroke, koje vidi n. pr. Turić”, ali, dodaje Petravić, *Ognjište* je nešto drugo. Ono je prava epopeja seljačkoga života pružena u neobično širokim potezima, snažnim zamahom u epsku širinu, dubokim zahvatom u svu nutrinu seljačkoga življenja.” Reymont je u svom romanu sve izmislio, Budak naprotiv nije izmislio ništa, sve se u realnosti događalo onako kako je opisano u *Ognjištu*, ali to ne utječe na umjetničku vrijednost ni jednoga ni drugoga romana. “Ništa ne mijenja vrijednost umjetničkoga djela, je li ono nastalo pod utjecajem neposredne realnosti, ili se je doživljavanje uobličilo u pjesničkoj fantaziji. Glavno je da djelo ostavlja snažni umjetnički utisak u našoj duši, koji – realan ili izmišljen – osvaja i djeluje svojim izražajem. Uostalom [nastavlja Petravić] pričanje suhih realnih događaja nije nikakva umjetnost Treba da je kroz to pričanje progovorio umjetnik, a u romanu *Ognjište* to je stvarno. Dovoljno je pročitati prvih stotinjak strana, da se svak uvjeri o ljepoti i snažnosti ove Budakove epopeje seljačkoga života.”

Glavne osobe u romanu, Blažića i Aneru, Budak je psihološki produbio snagom velikih majstora. “Kao u grčkim tragedijama, u kojima neki tajanstveni usud (moira) goni u stradanja nekriva lica ili u Verge obitelj staroga paron Antona Malavoglia (*I malavoglia* Giovanni Verga, jedan od najboljih talijanskih romana), tako ovdje Budak prividnom hladnoćom prikazuje stradanja čestitih i nekrivih. Patnje i stradanja čestitoga Lukana prikazana životnom realnošću, a koja on prima resignacijom prirođenom našim seljacima, potresuju: konačno je taj pravednik prisiljen, da se odluči na ubistvo, ako neće da mu vlastita glava nastrada.”

Petravić nije prešutio ni svoj prigovor: “Roman je – treba priznati – predug. Katkada ostavlja utisak razvlačenja. Ženska lica nijesu uvijek diferencirana, neka se naliče. Ima odveć dijaloga. Puni opisi kraja su rijetki. Ali to su sitnice, koje ne utječu na ukupnu vrijednost djela, jer “sve to nadoknađuje psihološka intuicija u licima i događajima”.

U zaključku Petravić rezimira: romanom “*Ognjište* stupio je Mile Budak u red najboljih hrvatskih pripovjedača, što ih je uopće dosada u nas bilo, a u sadanjem času on je najsnažniji naš pripovjedač. Napose njegova proza može da posluži kao uzor proze svima našim pripovjedačima: čist jezik, jedra i sočna fraza, ali kratka i osječita kao i govor onoga kraja, u kojemu se Budak rodio i proživio djetinjstvo kao pastirče. Ističe ga dubina, kojom je prodro u duše našega primitivnog seljaka, raščlanio ih i prvi potpuno otkrio onu stranu – nama zagonetnu – sela i seljačkih duša, koje mogu da skliznu u najveći moralni ponor, ali znaju prosuditi sve i sva zdravim kršćanskim moralom.”

I aluzivni završetak ove kritike pridonosi Budakovoj afirmaciji:

“Potreban je bio ovaj roman, da raščisti i razgali mutnu atmosferu hrvatskoga poratnog romana, koji je dobrim dijelom zapao u iznošenje surovosti, vulgarnosti i bestijalnosti, koje u čitanju guše i dave. Svi ti romani ispisani su jezičnom formom, koja vrvi trpanjem dugokrakih perijoda i rječetina sabranih po sajmištima – stvarno nagrdivanjem naše proze. Iz većine toga poratnoga pričanja izlazi slika kao da čovjek nije drugo nego – živina.”

Sasvim je sigurno da srpski književni kritičar i povjesničar Boško Novaković (1905.-?) nije bio blizak Budaku niti je imao previše razumijevanja za njegova politička stajališta i opredjeljenja, ali njegova ocjena Budakova romana, i to u reprezentativnom beogradskom “Srpskom književnom glasniku” (1939.), nimalo ne distonira od glasova, koji su se o njemu već čuli. Njegov je prikaz *Roman ličkog sela* tek opsegom kraći od većine drugih, koje smo dosad komentirali, zadržavši se samo na razmatranju glavnih likova romana, a ponajviše na liku Anere. Upozorava, da Budakov roman “obuhvaća ličko selo u više planova: njegov društveni poredak, njegovu vjeru, njegove ljudske strasti i naklonosti, korijene i snage njegovog života”, zapaža da Budak daje bitno drukčiju sliku ličke seoske sredine od one na koju smo navikli, pa umjesto siromaštva i ljudske bijede, “g. Budak daje selo drukčijeg vida, drukčijeg životnog daha i ritma, ličko planinsko selo čiji život vri pod sudarima ljudskih strasti, pun simbolike, kao život Šolohovljevih seljaka iz *Tihog Dona*.”

Novaković je bio na pravom tragu kad je, tražeći bitnu ideju i temeljnu pokretačku snagu romana *Ognjište*, izdvojio lik žene, “siromašne Anere, ali prebogate i tjelesnim i duhovnim darovima. Ona je jedan od rjeđih likova naše žene uopće. Idealizirana? Žena krša ili salona? Otkud snaga za tragične uzmahe? Iz njenog bića moćno sijaju svjetlosti dubokih čovjekovih otkrivenja. Junakinja izuzetnog izraza u sredini ljudi koje premaša svojim čovječanskim vidicima i prostranstvima svojih saznanja, Anera je ličnost koja daje specifičnu plastiku i boju romanu g. Budaka. Ona je i stožer svih historija u romanu: i historije mladoga Miće, koji ostavlja svoje kosti tamo negdje u Rusiji, a da je tek obasjan blistavim

osmijehom ljubavi, tako izuzetne za te krajeve ('Vrag je upamtije tu nikakvu ljubav u Lici?!'), historije njegova brata Jose koji mu treba čuvati ženu i djecu, historije njihove matere Mande, žene-patnice pored muža grubijana, i historija drugih ljudi izena, mnogobrojnih, i, najzad, historije karamazovskog sladostrasnika Blažića, u kome su zgusnuti otrovi, zarazni nagoni bjesomučnika; u tome Blažiću je nezdrava, patološka krv i pohotljivost bez granica, koja je sagorjela u njemu sve čovječno i toplo, a ostavila samo životinjsko, kameno, nedokučivo. Sve su te historije spletene u jedno životno klupče ljubavi, prijateljstva, mržnje, zločina."

Ističe, nadalje, da u romanu dominiraju tragični akcenti koji životnu dramu u njemu uzdižu iznad svih drugih zbivanja u općem tijeku života; ali "G. Budak se pokazao kao pisac snažnih poteza: ima dramatičnih mjesta od trajnijeg utiska; psihološka analiza je uvjerljiv i prirodan proces, pristao kao takav uz ličnosti koje daje (postojanost Blažićeve strasti koja vodi do smrti); dijalog je stvaran, vodi radnju i karakterizira ličnosti i situacije; nagomilana građa ne izmiče ispod ruku. Ima krjeposti u opisu potresnih mjesta, kao što ima lirskog fluida u opisima ljubavi (Lukan i Anica, Mića i Anera). Ima, možda, mjestimičnih razvučenosti, što se ne može zapaziti kao nedostatak, jer je roman neprekidno zanimljiv, sa tempom, iako je tako obiman." Na kraju se autor pita, otkuda tako apsolutna, potpuna ljepota, dobrotu i pamet u Anere, u kojoj je sve od najplemenitijeg kova? i otkuda sve što je od najgoreg kova u Blažiću? "Čini se suviše svjetla na jednoj i suviše tame na drugoj strani." Bila je to jedina ozbiljnija kritička opaska u dotadašnjoj kritičkoj literaturi o Budakovu *Ognjištu*. Opravdana? ili neopravdana? Ali svakako zanimljiva, o kojoj bi se mogla, s dosta argumenata, voditi rasprava s nepredvidljivim zaključkom.

Ni jedan od naših najagilnijih i najplodnijih popularizatora književnosti uopće, pa i hrvatske književnosti, neumorni i svenazočni Ivan Esih (1898.-1966.), književni publicist više nego kritičar u pravom smislu riječi, nije mogao a da ne informira hrvatske čitatelje o percepciji Budakova romana. U članku *Roman zagrebačkog autora u svijetlu hrvatske književne kritike*, s podnaslovom *Budakov roman 'Ognjište' krči put do općega priznanja*, Esih u "Jutarnjem listu" 6. siječnja 1939., spomenuvši slovenskog kritičara Gregoriča, iznosi mišljenje da "taj roman uistinu i zaslužuje da reprezentira hrvatsku književnu kulturu pred cijelim svijetom", pa iscrpno izvješćuje o Petravićevoj kritici u "Novom dobu", o kojoj smo netom govorili, a zatim informira i o kritici dr. fra Stanka Petrova u makarskoj "Novoj reviji", broj 5, 1938., u kojoj ovaj ugledni profesor franjevačke gimnazije u Sinju i priznati kritičar, u članku pod naslovom *Naša patnička nerazorena ognjišta*, ocjenjuje da je Budak "napisao savršeni roman". Esih drži da je kritika prof. Petrova "značajan prinos upoznavanju Budakova djela". Na kraju izvješćuje i o kritici Umberta Urbanija u tršćanskom listu "Il Piccolo della Serra" od 11. studenoga 1938., u kojem se kaže, da su Hrvati u Budakovu *Ognjištu* dobili svoj veliki moderni roman.

Nošen na valu velikoga književnog uspjeha, dostigavši preko noći dotad neviđenu popularnost u krugu hrvatskih čitatelja, Budakov roman tiskan je 1939. i u drugom izdanju, a niz pohvalnih kritika se nastavljao. Pjesnik, romanopisac i

esejist Antun Bonifačić (1901.-1986.), autor vrsne monografije *Paul Valéry* (1940.), objavio je u "Hrvatskoj reviji" (1939., br. 2) raspravu 'Ognjište' Mile Budaka i započeo je rečenicama: "Ognjište već živi svojim posebnim životom. Umjetnička djela dobivaju, kao i živi ljudi, težinu realnosti, i sada možemo nekoliko hiljada ljudi po Hrvatskoj pitati za lica koja je Budak stvorio trajno i neizbrisivo u našoj svijesti."

"Svako umjetničko djelo nastaje u nekoj sredini, koja ga hrani svojim sokovima. Kao što Dostojevskoga nema bez Rusije a Reymonta bez Poljske, tako ne bi bilo ni *Ognjišta* bez Hrvatske. U tome je možda najveće opravdanje umjetničkoga djela, što prevodi na neki ljudski jezik bezbroj doživljaja i zapletaja pojedinačnih sudbina, da ih pretvori u opće."

Tražeci uzroke, "kako je bilo moguće do sada, da se sva naša književnost vrtila pod utjecajima različitih izmova i pokreta, i kako to da nijedan od seljačkih sinova (osim Kovačića) nije uspio da ostvari tako zvani seljački roman", Bonifačić dodiruje i bitno pitanje izvornosti i književnih sadržaja i književne forme: "Tehnika našega romana [piše Bonifačić] razvijala se je silom prilika pod tuđim utjecajima, pa nije ni čudo, da su pisci obradili prije motive, koje su nalazili u stranoj književnosti. Vlastita stvarnost, zbilja života oko nas hvatana je često u kraćim prikazima i novelama, al uvijek tako, da se opiše jedan detalj, neki događaj ili dogodovština. Velike freske i stilizacije skupina nijesu književnici bili kadri stvoriti, jer za to nisu imali ni snage ni sredstva. Čovjek se nauči pisati nakon bezbroj godina rada. Balzac ističe, kako je dvadesetak romana napisao prije nego što je napisao svoj prvi roman."

Prizovemo li u sjećanje distinkciju između književnika i literata, koju je uočio Antun Barac pišući o Begoviću i nazvavši ga literatom, onda je Budak književnik a ne literat: on ne piše planski, ne piše zato da ispuni neki zadani program, koji je sam smislio ili preuzeo od koga drugoga. On nije pisac s tezom, ne oblikuje život prema nekom zamišljenom modelu, nego ga izražava takva kakav jest.

"Svakoga bez iznimke zapanjuje u *Ognjištu* pomanjkanje svake teze i savršena objektivacija ličnosti. Iznoseći realnost, koju je ponio sa sobom iz zavičaja, opisujući vjerno i točno sve od govora do doživljaja svojih junaka, Budak je svoju prvu realnost prekrio sadržajem svoje duše."

Ali Bonifačić ne ostaje samo na već rutinskoj usporedbi s Reymontom; njemu se nameću i neke druge asocijacije i paralele:

"Jean Giraudoux veli na jednom mjestu, da samo sinovi kraljeva i seljaka ne osjećaju klasa. Naši književnici, navikli da gledaju pojedinačno i privremeno, zaboravljali su često, da svoje junake gledaju u vremenskom nizu i povezanosti čitavih skupina. Knjige Pearl Buck, koja je ove godine dobila Nobelovu nagradu za teme slične ideji *Ognjišta*, izgledaju naivne i ženski razvučene uz Budakovu knjigu, da i ne govorim o svakom pomanjkanju stila. Usprkos toga ona je uz dobru reklamu svuda proglašena za velikog pisca. Pravo iskreno priznanje čitalaca dobio je Budak sa svih strana, ali još će proći mnogo vremena, dok uočimo javno, koliko smo djelo dobili na području seoskoga života, gdje nam najviše treba."

Dokaz elementarnosti Budakova romana Bonifačić vidi i njegovoj (spontano nastaloj) strukturi:

“Kompozicija samoga romana je organska, a ne konstruktivistička. Sve se događa lakoćom i kompleksnošću realnosti. Tipičan ‘roman-rijeka’, kako ga nazivlje Jaloux. Anera je osvjetljena sa svih strana i ostaje kao jedan od najizrađenijih tipova naše književnosti. Blažić i Lukan ne zaostaju za njom. Za moj ukus otegnula se je četvrta knjiga u romantičnoj sceni nad turskim avanom.”

Ni Bonifačić nije zaobišao paralelu Budak-Reymont, ali dok drugi tom usporedbom s poljskim nobelovcem žele dokazati visoki književni domet hrvatskog pisca, Bonifačić njome ponajprije želi istaći samostalnost i zamisli i izvedbe Budakova djela, samostalnost koja mu osigurava izvornost i književnu specifičnost.

“Poredba s Reymontovim *Seljacima* nema nikakva smisla. Budak nije uopće čitao prije *Ognjišta* Reymontove knjige. Reymont je svoju knjigu nekoliko puta sastavljao, sve je konstruirano, sastavljeno od bezbroj fino zapaženih pojedinosti, stvarajući analizom sintezu poljskoga seljaštva. Budak je retrospektivno pošao u dubinu i u jednom dahu izlio je iz sebe svoj jedinstveni svijet.”

Tu misao Bonifačić smatra toliko bitnom da je još jednom ponavlja i razvija:

“...Budak više ulazi u dubinu, a Reymont u širinu. Jedan više polaže na formu, drugi sadržaj. Dotiču se u općim seljačkim zapažanjima, zajednički im je ideal ljepote, ali Anera je bolja od Jagusie. Reymontovi su seljaci po razvoju nekoliko stoljeća bliže civilizaciji i svijetu oko sebe. Budakovi Ličani žive još svojim nepatvorenim, prastarim životom. Reymont slika skupine, Budak dolazi do njih preko pojedinca. On roni, dok Reymont pliva.”

U ovo kritičko jednoglasje pjesnik Mate Balota alias Mijo Mirković (1898.-1963.), člankom *Budakovo Ognjište*, u Krležinu časopisu “Pečat” (br. 3, 1939.), jedini je unio nešto disonantniji ton suzdržljivosti. Ni on, međutim, ne osporava mnoge značajke Budakova romana. Kao da polazi od Bonifačićevih razmatranja o selu i seljacima kao književnoj temi i teškoćama njihova oblikovanja u složeniju književnu strukturu, kakva je roman, Mirković/Balota svoj prikaz počinje riječima: “Pisati književne radove o selu i seljačkom životu uopće, naročito pak u seljačkim zemljama, jest jedan smion i prilično složen poduhvat.” Pa nakon što je ponovio više-manje sve što je o tome već napisao Bonifačić, i o slojevitosti seljačkog života, i o složenom mehanizmu koji regulira i upravlja život sela, i o kompoziciji romana koji zahtijeva zanimljivost, a seljački život barem naoko nije uvijek previše zanimljiv, Mirković/Balota prelazi na temu svoga članka rečenicom: “*Ognjište* Mile Budaka je veliki pokušaj pronicanja u suštinu duhovnog izživljavanja seljačkog života jednog kraja (Like), i njegov roman, i kao cjelina, jest nesumnjivo iskreno proživljavanje. Seljački život teče u njemu mirno i ravnomjerno, seljaci govore i postupaju na svoj način.”

Kritičar “Pečata” ulazi u strukturu Budakova djela raščlanjujući protagoniste njegova romana: “Blažić je u izvjesnoj mjeri tip staroga Karamazova, samo što njegova strast ima jednu granicu: Strah da ne oskrvne ognjište. U tome je on bitno različit i od junaka Stankovićeve *Nečiste krvi* koji uzima snahu kao nešto prirodno, ono što njemu pripada. Taj najnegativniji tip romana, koji je bio u Americi, koji može i da ubije, koji se ne boji Boga, nego samo žandara, koji izgrađuje nekoliko

planova, kako da ubije svoje mlađe sinove što su na strani brata Miće, koji hoće da razbaštini djecu, ima dvije svetinje: ne će tuđega (iako se po sili udružuje sa tatovima stoke) i ne će da oskvrni ognjište. Hoće sinovljevu ženu, ali je ne će u svojoj kući. Anera je jedan od onih idealnih tipova žena u djelima Dostojevskog, koja osjeća da pripada Mići za uvijek, ne samo zato što mu je dala riječ, nego i zato što mu je valjda pripadala još prije nego se rodila, još sa nekog drugog svijeta, i koja mu čuva ognjište, postelju i kolibu i kad zna da je on umro, i ne će da se uda ni za koga, niz godina, do na kraju za udovca Lukana, ali i to samo zato da bi je spasio od Blažića. I Lukan je u neku ruku ruski tip, plemenit i nesebičan do kraja, skoro mali Aljoša, samo Aljoša, koji na kraju reagira lički i ubija Blažića prije nego što stiže Blažić da ubije njega. Pravi nosioci radnje su Anera i Lukan, koji se bore s mefistofelovskim Blažićem. Anera podleže, Lukan pobjeđuje. Najjači je tip Blažić i sa svojim proturječnostima najbliži seljačkoj realnosti.”

“Kroz cio ovaj veliki roman osjeća se oštar, čist gorski zrak. Nešto smo od toga osjetili u pripovijetkama Gorana Kovačića (*Dani Gnjeva*). Budak malo opisuje prirodu i u tom osjećanju gorske prirode on zaostaje za Goranom Kovačićem. Ali kretanje njegovih ljudi je prirodno, nenamješteno, neposredno.”

“Pečat” je bio ne samo formalno Krležin, on je bio u tolikoj mjeri krležijanski da Krleža progovara iz “Pečata” i u onim člancima, koje sâm nije napisao. U ovom slučaju to se najbolje vidi po naglašenoj nesklonosti Dostojevskome, što je, očito Krležine provenijencije, kojom je obojena glavna Mirkovićeve/Balotina zamjerka Budaku:

“Uspjeh i veličina Budakovog djela je u njegovoj ogromnoj jednostranosti. On nam je prikazao život dviju kuća u jednom zaseoku, a te kuće kao da su izvan svijeta. Istina, njegov Mića, kad umire u Rusiji, pozdravlja ‘svu Liku i svu Rvacku’, ali to je i sve. Inače te dvije kuće, Lukanova i Blažićeva, svijet su za sebe, sa svojim problemima potpuno individualnim, daleko od općine, grada, željeznice, njihovi ekonomski problemi skoro i ne postoje, osim želje za kupovanjem još više zemlje, a sasvim nam je nejasno, na koji način živi Mića s Anerom i djecom u kolibi, kad ga je otac otjerao iz kuće. Budak se sav predao psihološkim problemima i sasvim ostavio po strani ekonomske. Kao da se i tu poveo za Dostojevskim i kao da mu Dostojevski ne da da izađe iz toga privlačnoga ali zatvorenoga kruga psiholoških razmatranja.”

Iz ove konstatacije proizlaze, i na njoj se temelje, svi Mirkovićeve/Balotini (a to, ponavljam, zapravo znači: i Krležini) prigovori Budakovu *Ognjištu*, a oni se, sasvim u skladu s ideološkim poimanjem književnosti, sastoje u tome, što junaci romana ne govore o zbivanjima oko sebe, a pogotovo o zbivanjima u svijetu, što pisac ne raspravlja o ratnim događajima i njihovim posljedicama, zaobilazi sva aktualna socijalna pitanja toga vremena, a i pitanje miješanja “zdrave i bolesne krvi” rješava jednostrano, vjerujući da “bolesna krv” redovito prevladava, premda to – tvrdi kritičar – znanost ne potvrđuje. Mirković/Balota zaključuje, da Budakove seljake ne zanima ništa drugo nego njihovo ognjište, njihove ljubavi i njihov individualni život, njihova gola egzistencija, “ali ni kod Sv. Roka nema sigurno više takve izolacije, kakvu on zamišlja.” I poslije ove konstatacije slijedi

posljednja rečenica: “Budakovo *Ognjište* je puno ljepih slika i prizora, ali visi u zraku. A seljaci žive na zemlji.”

Tema seljaka, seljaka uopće i ličkih seljaka napose, njihova života i njihove književne vjerodostojnosti u Budakovoj prozi i osobito u njegovu *Ognjištu* bila je već dodirivana i prije Mirkovićeve/Balotina prikaza u “Pečatu”. Na tu temu usredotočio je Vice Zanimović (1905.-1986.) svoj opširni, za ovog kritičara poznatim stilskim nespretnostima prepuni članak *Slavko Kolar – Mile Budak* (u splitskom listu “Novo doba”, 7. siječnja 1939.), koji počinje rečenicom: “U savremenoj hrvatskoj prozi otkraču tri snažna pripovjedačka talenta: Krleža, Kolar i Budak.” Nakon što je s nekoliko uopćenih konstatacija “apsolvirao” Krležu, a nešto opširnije prikazao Kolarovu novelistiku, Zanimović je odjeljak o Budaku započeo opažanjem, da “Budakov književni rad otkriva nam najvećim dijelom patrijarhalnu ličku sredinu, intimni život ovih ljudi, njihove običaje i poglede. Dok se Kolar u velikoj mjeri interesuje vanjskim društvenim životom, pa daje maha i aktuelnim temama naših dana, Budak se prepušta većim dijelom analizi općih crta karakterističnih za ličko selo. Današnje krize u njegovu selu slabo se osjećaju.[...] On je želio najprije da pruži moralnu sliku sela i seoski domaći život. On je moćan prikazivač seljačke duše i narodnog života, ma da unosi u djelo dosta lirizma i idealizacije. “Budak ide za jednim pravcem koji se sve više očituje u savremenoj svjetskoj prozi, pa sublimira građu, te u njegovoj prozi ima dosta poezije koliko književne toliko i životne.” I Zanimović, osim idealizacije i čestih digresija, prigovara i mjestimičnoj razvučenosti romana, ali odmah dodaje, da “takvim razgranjavanjem ovih životnih udesa pisac hoće i uspijeva da izvede svoje nastojanje: karakterizirati duhovni život jednog seljačkog kraja, iznijeti poglede na život ovih ljudi, otkriti nam seljačku psihu. U živoj i bogatoj naraciji, svježim narodskim govorom, bogatim i čistim kao gorsko vrelo, pisac govori o odnosu seljaka prema ženi, kući i selu, mladih prema starima, mladića prema djevojci, dodiruje odnos sela prema crkvi i duhovnom starješini, odnos prema kućnom ognjištu i zemlji, pa i prema odmetnicima od zemlje (Blažić, na pr.), prikazuje selo pri radu i na odmoru, pa da najzad zađe i na religiozno i etičko područje. Na taj način ovaj seoski roman postaje epopeja seoskog života sa cijelim nizom detalja.”

Dodirujući, kao i Mirković/Balota, pitanje “materijalnih pojedinosti iz tog života”, Zanimović primjećuje da ih je više u Budakovim pripovijetkama, pa neke od njih i poimence navodi (*Grgičine gusle; Zmijar; Privor; Zemljice majko*), a onda se vraća *Ognjištu* i zaključuje: “Najnovije djelo njegovo pretstavlja proširivanje i produbljivanje ove teme. Piščeve stvaralačke mogućnosti dostigle su sada još bogatiji i puniji umjetnički izraz, i on je znao da sirovu građu odabire i vješto nadovezuje, i da od velikog materijala podataka pruži plastičnu sliku ljudi i prilika. Naročitu snagu posvetio je slikanju seoskih narodnih elemenata i raspoloženja: vjerovanja, zanosa, radosti i žalosti, kao i cijele atmosfere što je čine kuća i selo, ne proširujući uglavnom posmatranje izvan ovoga kruga. I pored mirnoće i staloženosti gledanja, osjeća se u jakoj mjeri lirska ponesenost i ustreptalost, ljubav i zanos, vjera i oduševljenje. Budak je u tom ličkom seoskom

životu osjetio djelomice izvjesnu ljepotu, a još više veliku moralnu snagu i spjevao je zanosnu himnu ‘našim mirnim, patničkim, nerazorenim i nerazorivim ognjištima’. Otuda slika sela nije mračna i teška kao u Kolara; obilje čestitih seoskih duša i njihovo moralno djelovanje dolazi nasuprot pojedinačnoj negativnoj pojavi (kao što je Blažić), i sve to djeluje pobuđujući vjeru u zdravu srž našega narodnog čovjeka.”

Temu Budakovih seljaka raspravlja iscrpno i Ljubomir Maraković u svom drugom bavljenju Budakovom prozom. U eseju “*Ognjište*” (tiskanom u časopisu “Hrvatska prosvjeta”, broj 3, 1939.), ali on do nje dolazi teorijskim i komparatističkim razmišljanjima. “Što kod romana g. Budaka gotovo najviše iznenađuje, to je nestašica književnih uzora u stilsko-formalnom pogledu. Nemoguće je uglaviti bilo kakvo naslanjanje djela na poznate primjere, bilo u pogledu formalne koncepcije, bilo u pogledu kompozicije ili izrade likova i situacija. Da je pisac manjeg talenta, bila bi ta činjenica sudbonosna: jer mnogi ne mogu naći ravnotežu između različitih elemenata umjetničkog djela, treba im prijateljska ruka velikih preteča, da im pomogne stvoriti sliku svijeta u umjetničkoj viziji. Bez sumnje, kao i svi drugi, g. Budak je čitao književna djela, možda i mnogo; ali ništa od toga nije srodno s načinom, kako žive, misle i osjećaju ljudi njegova romana.” Maraković odmah i odgovara na pitanje, u čemu je razlika i zašto je to tako: “Razlika je, možda osnovna, u tom što su svi oni drugi prošli kroz književnost, a pisac *Ognjišta* neposredno kroz život; t. j. svi su oni imali tu ambiciju da dostignu ili čak prestignu ovo ili ono pročitano djelo, makar i od najvećih. Kod g. Budaka osjeća se upravo potpuna nestašica takva mjerenja svojih sposobnosti o tuđe.”

Smisao ovih riječi mogao bi se protumačiti i tako, da je Budak kao pisac sam sebi dovoljan i da mu nije potreban ni poticaj ni uzor da bi adekvatno izrazio svoju elementarnu književnu snagu, crpljenu iz vlastitoga životnog iskustva i akumuliranu tijekom cijeloga života. “On pozna sve te ljude lično [upozorava Maraković], i to u dušu; atmosfera njihova kraja i duha zasitila je tako rekavši čitav stvaralački horizont pisca, to više što je to piščev vlastiti zavičaj, njegovo djetinjstvo i njegova mladost.”

Ali nije samo Budak isticao da ga nadahnjuje stvarnost, a ne literatura. I “Zola je tvrdio uvijek da crta neposredni život, prava i istinska lica, ali je pritom i nehotice zaboravljao da posao znanosti i onaj umjetnosti nije isto. Postavljajući tezu ‘eksperimentalnog romana’, on je jasno označio svoj stav prema stvarnosti. Eksperimentirajući, prenosi ipak koješta, mijenja situacije, dodaje ili oduzima, i tako, prema ideji djela, bitno mijenja elemente, uzete iz života.” Navodi i roman *Lurd* kao primjer izobličavanja zbiljnosti i mijenjanja bitnog karaktera mnogih stvarnih životnih pojava. “Protivno tome [nastavlja Maraković], u *Ognjištu* je stvarnost samo rekonstruirana i kompozicijski povezana u jednu nepretrgnutu i zaokruženu cjelinu; štaviše, ondje gdje mu poznavanje činjenica nije davalo dosta stvarnih podataka – kao kod smrti Anerine – , pisac je i sam ostavio stvar nejasnom i samo naslućenom. A faktički stvaralački rad piščev sastojao se u tom, da radnju stvori iznutra, t. j. da psihološki motivira i protumači ljude i njihova duševna stanja

i da uskrisi komponente unutarnjega zbivanja, kojih je rezultanta, projicirana u vanjski svijet, dala tok vidnih događaja.”

Budakov postupak je, dakle, bitno različit od Zolina.

U nastavku eseja Maraković kao vrsni komparatist koncizno objašnjava zašto Budakovo djelo nije i ne može biti shvaćeno kao odjek Reymontova romana. *Seljaci* su izašli na hrvatskom jeziku samo tri godine prije *Ognjišta*, u vrijeme kada Budaku nije bila “pri ruci hrvatska književnost”, pa je “njegovo djelo upravo plod potpune stvarne i literarne izolacije”. “Ono je, pisano daleko od doma, začudnom oštrinom i plastikom, vjerno obnвило svaki kamen, svaku značajnu riječ zavičaja, a nije teško ni spoznati da je u toj dubokoj koncentraciji sazrio i sam talenat piščev do neslućene snage.”

Da bi potvrdio svoj sud, naveo je Budakove romane *Raspeće* i *Na ponorima*: njih je Budak napisao na temelju iskustva stečenoga u svojoj odvjetničkoj praksi, tu građu on dobro poznaje, ali mu ona nije “urođena”, niti je izrasla iz njega; pripovijetke u knjigama *Pod gorom* i *Opanci dida Vidurine*, koje već ulaze u intimni prostor njegovih doživljaja, pisac je dao tek “anegdotske ulomke, koji su još novelistički sažeti i laki”. “Međutim, elementima ovih priča dat će potpuno životno značenje i zamašaj tek *Ognjište*, s kojim su neke od njih i direktno povezane, kao što je na pr. sam Dida Vidurina.”

Ipak, uza sve to, Maraković smatra da je korisno protumačiti značenje *Ognjišta* upravo uz pomoć Reymontova romana, u svjetlu njihove različitosti, pa tu raščlambu i provodi, sve do konstatacije, da je onu hladnoću prema sudbini njegovih lica, koja ide sve do bezobzirne indiferentnosti prema njima, Reymont baštini od svoga literarnog učitelja, a to je Zola. A Budak? “Ne podjeljujući nipošto tendenciozno i simbolički svijetlo i sjenu, pisac je *Ognjišta* ipak umio jasno i nepobitno pokazati šta je dobro, a šta zlo.” Da bi to objasnio, Maraković izvodi nove psihološke raščlambe protagonista Budakova romana, koje to i potvrđuju, a zatim nastavlja: “I ako sveden konačno upravo na samo tri lica, roman je Budakov sudbinom teži od Reymontova. Krvavija i strašnija je njegova atmosfera (Reymontov stari Boryna nastrada u epizodi, koja je izvan zapleta samog romana), ali je i zlo i dobro našlo svoju pravu ocjenu. Anerina duševna veličina i njezina upravo uzvišena čistoća ocrtana je prekrasno u njezinoj djevojačkoj bezazlenoj ali neoborivoj ljubavi, pa naročito u nezaboravnom prizoru, kada žeteocima donosi ručak, te joj se u molitvi sva duša uzdiže Bogu. Dosljednost, kojom je pisac proveo njezin i Blažićev karakter (ovaj posljednji možda još i više) kroz sve vijuge neobično napete radnje, prikazuje kod autora neobičnu stvaralačku koncentraciju i sjajnu plastiku unutarnjega gledanja svojih lica. Rijetko je uopće kod nas postignuta takva preciznost psihičkog zbivanja i bespogrešnog “ukapčanja” svih pojedinih crta u cjelinu demonski žestokog, a ipak ljudski istinitog zbivanja. Ako je Reymont prikazao široku sliku sela u horizontali, iznoseći sve koncentrične krugove njegova socijalnog života, g. Budak je dao izražaj samoj duši sela u vertikali: između neizmjerne amplitude koju označuje na vrhu Anerina prirodna plemenitost, a na dnu Blažićeva rafinovana pakost, nižu se u prekrasnim nijansama sva ostala lica romana.”

Na kraju, premda zna da pisac ima u pripremi i neka nova djela, Marakoviću je teško zamisliti “da bi g. Budak mogao nadmašiti svoje *Ognjište*. Dinamizam životne uvjerljivosti dosegao je u tom romanu vrhunac”, tvrdi ovaj kritičar, pa tako “*Ognjište* predstavlja za hrvatsku književnost vrednotu i dobitak kakve nema na daleko uokolo njega, ni vremenski ni prostorno. Roman hrvatskog seljačkog života stvoren je tu jednim udarcem. A još je vrednije, što nije potekao ni iz kakve staleške ideološke pretpostavke.”

Esej o Budakovim seljacima (upravo pod tim naslovom: *Budakovi seljaci*) objavio je u Hrvatskom kolu, knj. XX. (1939.) i Marko Čović (1915.-1983.). Moglo bi se reći da je ovaj novelist, koji je već tada bio i politički istomišljenik Mile Budaka, a ubrzo će postati i njegovim osobnim tajnikom, pristran kao kritičar Budakovih djela, pa bismo to mogli i prihvatiti, a onda i s rezervom primiti njegove prosudbe, kad one ne bi bile sasvim u skladu sa svim dotada iznesenim kritičkim ocjenama, pa i onih koji su bili sve drugo prije nego Budakovi politički simpatizeri. Ustvari, Čović nije učinio ništa drugo nego više litararnim postupkom sintetizirao ono što su do tada o Budakovim seljacima napisali ovdje već prikazani kritičari. Glavni su akcenti njegovih promišljanja, koja se završavaju kategoričnim tvrdnjama:

“Budakovi seljaci nisu anđeli”, kaže Čović, “jer na zemlji i nema anđela. Oni su pravi ljudi, od krvi i mesa, bolji ili lošiji učenici životne škole, koja stvara ljude, veliki i maleni, dobri i zločesti, marljivi i lijeni, čisti i prljavi, poštteni i lopovi, šutljivi i brbljavi, vjerni i nevjerni, strašni i pobožni, hajduci i izdajice, složni i zagrižljivi, gladni i siti, lijepi i ružni, pametni i glupi, zdravi i bolesni, štedljivi i rasipni, šutljivi i iskreni, pravi pravcati ljudi, među kojima ima i tako loših učenika životne škole, kao što uostalom i svaka škola ima loših učenika, da ne mogu završiti tu školu, a onda ne mogu ni dobiti diplomu čovječstva, premda su još od rođenja bili određeni za to, da uče za – čovjeka.”

“Budakovi seljaci su tema za sebe i to neiscrpiva tema. Oni žive svojim životom u Sv. Roku i Lovincu, po svim našim selima, a sada žive svuda: po selima i po gradovima, po varošicama i po kasabama, jer žive u nama, jer ih mi nosimo u svojim dušama. Oni žive slobodno i nezavisno od svih seljaka u književnosti. Zato ih i ne ću uopće upoređivati ovdje ni sa seljacima poljskog nosioca Nobelove nagrade Vladislava St. Reymonta, ni s onima Side Košutić, ni sa seljacima drugih naših i stranih književnika, pa ni s malobrojnim seljacima Miroslava Krleže, koji su ili karikature ili sasvim rijetki i iznimni slučajevi, koji dobro dolaze Krleži, ali ne samo Krleži književniku.”

“Lukan je prototip hrvatskog seljaka i najbolji čuvar seljačke ‘autohtonosti’. Blažić je natrunjen tuđinskim utjecajima i pomalo je američke ćudi, kako sam kaže. Lukan stiče i skuplja, Blažić rastiče i rasipa. Lukan je konstruktivan. Blažić destruktivan. Lukanu je zemlja ono što i didu Vidurini:

- Gruda ove naše zemljice, to j’ šaka krvi, pota i žulja naši’ stariji’, a vidila je i sve njihove i radosti i žalosti. I kako ona gleda mene, tako j’ gledala i mog oca i mog dida, i sve do devetog kolina i još dalje. – (“Ognjište! I; 249).

Blažiću je zemlja:

- Gruda zemlje to ti je ovo: ako je ispeče sunce – šaka prašine; ako je raskvasi kiša – šaka blata. – (“Ognjište” I; 249).”

“Lukan je otvoren i stalan. Blažić je neiskren i nestalan, prepun iznenađenja. Lukanovi životni krugovi stižu do Gospića i Lovinca, Blažić je bio u Americi, koja je ubacila svojim specijalnim životom u njegovu dušu klicu sumnje i novoga znanja. Ali to novo znanje nije oplemenilo Blažića i on je ostao divljaka, doduše cijepljena, ali nepripitomljena. Blažićevi vidici su prošireni, ali nisu produbljeni i produhovljeni u dovoljnoj mjeri. On je ostao nesvršeni đak američke životne škole, a svaka nedovršenost je štetna i opasnija od neznanja, koje nikada ne može toliko naškoditi i pokvariti, kao neko polovično i nepolovično znanje.”

“Lukan je miran i dobar, katkada gotovo naivan u svojoj dobroti. Blažić je lukav, prepreden i strastven.”

“Lukanova dobrota zadivljuje. Blažić je cinik. Lukan nosi u sebi neizmjerljivo bogatstvo čovječnosti, srca i duha. Blažić je otrovan strašću i on bi trovao i ubijao druge.”

“Budakovi seljaci nisu karikature, premda su neki po svojim velikim nastranostima pomalo čudni i izuzeti. I oni maleni i oni sporedni su tako veliki u svojim malenkostima, da čovjek, čitajući Budakove knjige o seljacima, dobiva dojam, kao da gleda život našega sela i seljaka barem na filmskom platnu, ako već ne u pravom životu i u stvarnosti.”

“U svim djelima Mile Budaka [nastavlja Marko Čović] jasno se opaža, da su ženski likovi veći i uzvišeniji nego muški. Budakove žene su tema za sebe i za nas, a njegove seljakinje su dale između sebe pravi biser naše književnosti i naše seljačke duše – Aneru, koja je tako velika u svojim patnjama i pregaranjima, u svojoj vjeri, borbi i ljepoti, da joj nema premca ni u našim, a valjda ni u sličnim djelima stranih i velikih književnika.”

“Ja mislim, da je Anera najveći uspjeh Budakova književnog stvaranja, premda je Blažićeva Manda jači tip seljakinje, a svakako i mnogobrojnija. Anera je bila jedna i jedina u svojem kraju, s kojim je živjela dušom i tijelom, a ipak kao da je i sasvim slučajno, upravo nekom pomutnjom dospjela tamo.”

“Anera je osobita, izuzetna i velika u svojoj osobitosti, koja opet, ponavljam, nije nedostiživa. Po dobroti Lukanova Anica je sigurno ravna Aneri, ali njena dobrota, sakrivena, pritajena i neodoljiva, gotovo više nalikuje na slabost, nego na dobrotu.”

Na isti način Čović je definirao i druge junake *Ognjišta*, kao i protagoniste nekih njegovih novela, a onda je sve svoje sinteze poentirao zaključkom:

“Ima nešto u težnji naših seljaka za očuvanjem simboličke djedovske vatre na ognjištu, što je ravno težnji čovjeka za samoodržanjem i za vječnošću, nešto simpatično i veliko, kao što može biti velika samo težnja i borba za besmrtnošću, koja je oličena i u stvaranju novih ljudi i produživanju života svoje krvi, svojega naroda i svojega svijeta – čovječanstva.

Svladati smrtnost i postajati besmrtni u bilo kojoj formi i bilo na koji način – to je veliki smisao života, kojega su Budakovi i naši seljaci razumjeli. Oni su ispravno shvatili pravi smisao života: borbu protiv smrtnosti i prolaznosti za besmrtnost i vječnost. U toj borbi oni su žrtvovali mnogo i najviše. Oni su pošli

pravim putovima. I to je njihova veličina.”

Treće izdanje *Ognjišta*, tiskano 1941., potaklo je nove kritičke glasove, ali se oni bitno ne razlikuju od dotadanjih, pa ih i ne ćemo dalje navoditi. Spomenut ćemo tek, da te iste godine dolazi do dvije dramatizacije ovoga romana, jedna je bila Tita Srozzija a druga Vojmila Rabadana. Prva je praižvedena u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, a ulogu Jele igrala je u njoj Bela Krleža, dok je Rabadanova dramatizacija prikazivana većinom u stranim kazališnim kućama (Sofija). Uspjeh je bio velik, ali za nj zacijelo treba zahvaliti više romanu samom nego njegovoj scenskoj transpoziciji: pitanje uspješnosti dramatizacijâ velikih romana pokazalo se i sada aktualnim.

Potkraj 1938. tiskan je i Budakov društveni roman *Direktor Križanić*, i on u nakladi Matice hrvatske. U lijevo orijentiranom listu “Nova riječ”, kojemu je bio vlasnik i izdavač Većeslav Vilder, izašao je 5. siječnja 1939. prikaz toga romana, koji je pod inicijalima I. D. napisao Ivan Dončević (1909.-1982.), pripovjedač i romanopisac, koji je poslije 1945. postao jedan od politički najutjecajnijih pisaca hrvatskih. Socijalni roman bio je prava tema za jednog socijalnog pisca, koji je o njemu izrekao uglavnom negativno mišljenje, ocjenjujući da je Budak, prikazujući beskrupuloznu i amoralnu figuru u svim dimenzijama njene negativnosti, postupio uvelike romantičarski. “Budak je naime, da istakne i pojača sve negativne osobine svoga junaka, idealizirao sredinu u kojoj je živio taj junak i obavljao svoje prljave poslove; a idealizirao ju je do nemogućnosti i tako nevješto, da i sam Križanić (sam po sebi posve realan i zamisliv) u tom idealiziranom okviru postaje neuvjerljivo lice iz papira. Osim njega nema nijednog negativnog karaktera u knjizi, problem je riješen prosto i jednostavno: crna mrlja na bijeloj površini.”

Budak je možda želio reći istinu i žigosati nezdrave pojave naše sredine i našeg vremena, kaže Dončević. On vjerojatno nije želio svjesno izvrtati; ali on nije uspio svladati romansijersku građu tako “da vjerno naslika sredinu svoga junaka Miceka Križanića, koji je, baš kao i svaki pojedinac, upravo iz nje i izrastao.” Jest! “Imamo mi Miceka Križanića! I ne samo jednog! Ali on nije, kao u Budakovu djelu, “pao s neba” – netko ga je takvim uvjetovao. Tko? Na to nam je pitanje g. dr. Mile Budak, kao pisac, ostao dužan odgovora.”

Slično je, a ipak različito, Budakov roman ocijenio pjesnik Ivo Lendić (1908.-1982.) u listu “Hrvatska straža”, 27. siječnja 1939. Ni on nije zadovoljan Budakovim romanom, ali iz sasvim drugih razloga nego Dončević. Te razlike su vrlo znakovite, ukazujući na različita (upravo suprotna) ideološka motrišta ovih kritičara.

Budak je doduše, kaže Lendić, “afirmirao radikalnu kritiku buržoasko-kapitalističkog sistema – budimo otvoreni, onakvog sistema, kakav se manifestirao i još uvijek manifestira u maloj zagrebačkoj buržoaziji. Ova je kritika i obračun, čini se ne bez ličnih primjesa i reminiscencija, s izvjesnim slojem patentiranih dobrotvora i rodoljuba, koji je cvao, napredovao i bogatio se na račun jedne ideologije.” Ali kritičar mu prigovara da je u romanu dao tek jedan aspekt stvarnosti i samo parcijalno obuhvatio krugove “onih koji žive na grbači hrvatskog naroda i eksploatiraju ga”. Kritičar se ograđuje od bilo kakva

antisemitizma, ali primjećuje da među zagrebačkim buržoaskim moćnicima u Budakovu romanu nema ni jednog predstavnika zagrebačkog židovstva, premda je ono u toj strukturi nosilaca gospodarske moći igralo u to doba značajnu ulogu.

“Ali smo zato zahvalni Budaku, što je svoj zahvat u zagrebački društveni život napravio na najosjetljivijem, najranjivijem i najdelikatnijem njegovu području: a to je pojava, da se najodurnije eksploatatorske makinacije pokrivaju plaštem rodoljublja i dobrotvorstva.” A te makinacije, dodaje kritičar, nisu ovdje postavljene simplicitički.

Budak je dobro uočio i fiksirao Križanićev prijelaz iz sela u grad i njegov materijalni uspon, ali Križanićev lik u cjelini otkriva “nehomogenost duhovne fizionomije”, a i u kreiranju drugih osoba u romanu Budak je s jedne strane jak u praćenju izvanjske radnje, ali slab, mjestimice i dosadan u njihovoj psihološkoj raščlambi.

Lendić nije mogao, a zacijelo nije ni htio izbjeći usporedbu između Krležine i Budakove kritike hrvatskoga društva. “Krleža prikazuje svoje tipove kao produkt gnjile i korumpirane sredine, dakle prema principima marksističkoga historijskog materijalizma, dok Budak Križanića ipak dovodi konačno u sukob sa sredinom u kojoj živi i koju eksploatira.” A u tom sukobu dolazi do obračuna, koje omogućuje “mlada generacija (Jerdan, Harambašić). Dakle Budakova je sredina, uza sve mane, još uvijek zdrava, ima uvjete za spas, dočim kod Krleže to nije slučaj.”

Kritičar zaključuje, da “*Direktor Križanić* nije umjetnička senzacija kao *Ognjište*. S umjetničke strane to je djelo uopće problematično, premda nosi mnoge odlike Budakove tehnike i vještine pričanja, koja mjestimice pulsira kao zadahtana i teče kao bujica. Ali *Direktor Križanić* predstavlja, nakon uspjeloga seljačkog romana *Ognjište*, smion, pozitivan i senzacionalan pokušaj kritike hrvatskoga građanskog društva.”

O Budakovu romanu iz zagrebačkoga građanskog društva napisao je prikaz i Dušan Žanko (u časopisu “Hrvatska smotra”, broj 2, 1939.). Iz njega doznajemo da je *Direktor Križanić* napisan “mnogo godina prije *Ognjišta*”, da je napisan “u povišenom stanju afekta i ogorčenja, koje nosi u sebi karakter ličnoga obračuna”, da je u njemu riječ o mračnoj jazbini jednoga nečovjeka i još mračnijoj atmosferi jedne sredine, pred kojom smo nemoćni, sve “dok na koncu ne provali krik probuđena čovječstva, krik protesta i krik samoobrane.” Na toj premisi Žanko temelji i svoj zaključak: “S ovog gledišta ovo Budakovo djelo napisano usput, da odvali težak kamen sa srca, znači jedinstven kulturno-moralni događaj u hrvatskom javnom životu. Treba lične čestitoće i muževne odvažnosti da se napiše ovakovo djelo.”

Nepotpisani autor [dr. Ivo Politeo] u časopisu “Odvjetnik” (br.3-4, 1939.) objavljuje članak *Odvjetnik književnik o odvjetnicima*. Bez pretenzija da izriče književno-estetsku prosudbu romana *Direktor Križanić*, autor članka zadržao se na “nekoliko odvjetničkih profila” što ih je napisao “odvjetnik književnik” kao epizodne osobe uz naslovnog junaka svoga romana. “Pri tome Budak nas [odvjetnike; op. D. J.] nije ni štedio ni uljepšavao. Kao što je imao smjelosti da zahvati u vlastitu političku stranku [tj. u Stranku prava, u kojoj je bio djelatni član; op. D. J.] i da – ostajući joj vjeran – izvuče iz nje jednog čovjeka prikazavši ga u

pravom (barem sa subjektivnog stanovišta pisca pravome) svjetlu, s jednakom simpatičnom iskrenošću i bezobzirnošću posegao je i za raznim tipičnim predstavnicima našega staleža da nam u njihovu opisu pruži vjerno ogledalo. Objektivnost Hrvata patriote našla je svoj pendant u objektivnosti odvjetnika. Time je staležu iskazao samo uslugu.”

Nakon opširnijih komentara Budakove interpretacije četvorice odvjetnika i jednog sollicitatora u Budakovu romanu, Politeo predviđa: “Da je Budak kojega od ovih, a ne Križanića uzeo kao glavnog junaka i okosnicu romana, njegov pripovjedalački talenat stvorio bi od toga pravi, potpuni odvjetnički roman. No mi, koji smo, čekajući tamo još od Kovačićeva *U registraturi*, naučili strpljivosti, možda ćemo od Budaka još i to doživjeti, a dotle budimo mu zahvalni i za ove odvjetničke epizode i fragmente odajući mu priznanje jezikom njegove majkice: ‘Kako sve složi, mili moj Bože, kanda j’ sve sam vidije a nije se bije man rodije!’ A u čekanju i tješimo se poput nje: ‘A nu!’ ”

Splitsko “Novo doba” objavljuje u broju od 9. travnja 1939. opširni članak na dvije novinske stranice *Značajan prilog ilustraciji hrvat. građanstva* koji je napisao splitski odvjetnik i publicist dr. Krunoslav Bego (1894.-?). Posvjedočivši svoje vrlo pouzdano poznavanje razvoja hrvatskoga građanstva od sredine XIX. stoljeća kao i njegove nazočnosti u hrvatskoj književnosti, Bego je otvorio prostor koji u tom tematskom bloku zauzima hrvatsko građanstvo u hrvatskoj prozi – od Šenoe, Gjalskoga, Kumičića, Kovačića, Novaka, pa Josipa Draženovića i Josipa Kozarca – zauzima Budakov *Direktor Križanić*. Tako je pronašao svoj put do Budakova romana, a onda i svoju optiku i svoj kriterij, koji se razlikuje od prethodnih kritičara ovoga romana.

“Kao kongenijalni pendant *Registraturi* Ante Kovačića, ovaj roman predstavlja povijest hrvatskog momka koji postaje trgovcem i novčarom. Zahvaćajući duboko u socijalno zbivanje našega naroda, ovaj roman prikazuje Werdegang hrvatskog seljačkog naroda, koji iz svoje sredine daje materijal socijalnoj mašini, koja iz njega stvara savremeno hrvatsko građanstvo.” Ali Budakov roman posjeduje još jednu značajnu vrijednost: “Osim toga, ovaj je roman u vezi sa hrvatskom politikom, jer pokazuje prilike u nekadašnjoj stranci prava, najradikalnijoj hrvatskoj stranci. Pravaštvo je već i prije davalo gradiva hrvatskim romansijerima. Tako je Gjalski u romanu *U noći* opširno obradio pravaštvo kao politički i duhovni pokret, te ga je sa svoga posebnog stanovišta oštro osudio. U Budakovu romanu opisuje se nekadanja najradikalnija hrvatska stranka, njezini vođe, njezina omladina i njezino građanstvo.” Ali kako! “*Služi na čast pravašu Mili Budaku što se nije žacao da u direktoru Križaniću opiše jednog od pravaških vođa kao koristoljubivog i opakog novčara, koji svome ocu pozajmljuje novac na mjenicu i na kamate, koji glavnog vođu stranke, požrtvovnog dra Franića, baca iz kuće i koji uopće ne štedi svojih žrtava.*” [Ist. D. J.]

Kritičar izdašno citira da bi dokazao utemeljenost svojih prikaza pojedinih osoba u romanu, a na tim raščlambama temelji i svoj zaključak: “Roman dra. Budaka vrlo je značajan prinos historičkoj ilustraciji hrvatskog građanstva. Budak je napisao epopeju zagrebačke pravaške purgerije.”

Budakova književna aktivnost nije sustajala. Nakon *Direktora Križanića* izašle su mu već sljedeće godine knjiga pripovijedaka *Na Veliki petak* i zagrebački društveni roman *Rascvjetana trešnja*. Opsegom i ambicijama to je imao biti gradski, zagrebački pendant ličkom i seljačkom *Ognjištu*. Roman je nastao integracijom romanâ *Raspeće* i *Na ponorima*, koji s neizmijenjenim sadržajem i samo ponešto izmijenjenom strukturom postaju prva i druga knjiga *Rascvjetane trešnje*, kojima su još dopisane treća i četvrta knjiga.

I o toj knjizi pripovijedaka napisano je nekoliko prikaza (Marko Čović, Jure Prpić i dr.), ali mi ćemo se zadržati samo na nekoliko prikaza romana.

Među prvima je o *Rascvjetanoj trešnji* pisao Andrija Glavaš (1909.-1945.), franjevac, književni kritičar i znanstvenik, autor dosad jedine monografije o kritičaru Jakši Čedomilu, kojom je i doktorirao, pisac u čijim tekstovima, po riječima Branimira Donata, “nigdje nije zamjetna bilo kakva, pa i najmanja vjerska ili politička isključivost. Štoviše, napisao je niz tekstova o ruskom pravoslavlju i u njima pokazao zavidnu upućenost.” Pod svojim stalnim književnim pseudonimom A. R. Buerov ovaj učeni franjevac napisao je u listu “Hrvatska straža” (Uskrs, 1940.) preko cijele novinske stranice opširni prikaz *Rascvjetana trešnja Mile Budaka*, koji počinje ovako: “Budakov književni lik zaokružuje se i dobiva približno završne forme i formalno i sadržajno. *Ognjište* i *Rascvjetana trešnja* granice su u kojima se kreće i ujedno dva najsnažnija djela dvaju svjetova, koje proučava, analizira i pretače u svojim djelima. U obim djelima život je otkriven do posljednjih zakutaka, razgoličena je umjetno skrivana pozadina i seoskog i gradskog života. *Budak u doslovnom značenju riječi pliva u životu* [ist. D. J.], namjerno se baca u nj u kojem obliku bio on, gleda ga bez suzdržavanja i opreza, drago mu je da može iznijeti događaje, koji mimo nas prolaze nezapaženi.” Ispričavši sažeto zbivanja u romanu, prikazavši likove koji u tim zbivanjima ne sudjeluju toliko kao njihovi pokretači koliko kao njihove tragične žrtve, Buerov je osjetio i slabosti u strukturi Budakova romana, koje vidi ponajprije u piščevoj sklonosti ekstremima: “Naime, Budak kod ženskih lica često zapada u skrajnost. Zlatu je moralno duboko spustio, a onda opet visoko digao, i kao što joj je prije sve polazilo za rukom, tako se sada sve urotilo protiv nje. U tome postupku Budak nema srednje mjere, premda ni Anera kao ni Zlata ne prelaze granice psihološke mogućnosti, one su pače vjerojatne i uvjerljive, ali se opaža u piščevoj inspiraciji sklonost ovakvim ekstremima.” Ali “to se daje tumačiti riječima jednog lica iz romana da jedino karikatura podaje pravi lik života. Budak ne daje karikature, ali češće kod karaktera ode u skrajnost, da nam bude reljefniji.” Prigovoriti će Budaku i mjestimičnu razvučenost. “Dok drugi pisci lakom riječi prelaze preko događaja i lica Budak postojano kopa i vrti izrazom po karakteru. Taj način uvjeri nas često o izražajnoj virtuoznosti, ali negdje i zamara te njegov klimaks i antiklimaks nije uvijek sretne ruke.” Na kraju Buerov zaključuje: “Novina ovoga romana i značenje te mjesto u našoj novijoj književnosti mora biti posebno istaknuto. Češće se jadikovalo da poslije Šenoa nemamo pisca, koji bi obuhvatio moderni život Zagreba. Ovo je djelo majstorski riješilo i to pitanje. Šenoa je dao stari, patrijarhalni Zagreb, a Budak novi poslijeratni, Zagreb koji je sišao s Gornjega grada u Ilicu. Dao je sliku hrvatske metropole u vrijeme,

kad je pala u nesretni konkubinat s istočnjačkim srpskim mentalitetom te se tragika i loše posljedice toga zajedništva osjećaju kroz čitav roman. Teško je kad naši ljudi moraju makar i svojom krivnjom žrtvovati dušu i tijelo krštenu i nekrštenu kapitalu. Napokon, ovaj je roman pokazao čitaocima bogatu piščevu paletu i razuvjerio malovjerne, da Budak ne može dati djelo ravno *Ognjištu*.”

Pod istim naslovom kao i Buerov objavio je u “Hrvatskoj reviji” (broj 7, 1940.) svoj prikaz Budakova romana i Marko Čović. Istakavši odmah u početku da je *Rascvjetana trešnja* krcata refleksijama, puna i prepuna “ozbiljnih i teških misli, skup kritika naše barbarske današnjice, skup velikih i detaljnih analiza čovjeka, čovjeka kao jedinice u sklopu društvene zajednice, društva i života uopće”, Čović već u sljedećem pasusu primjećuje, da je Budak “odviše razvukao *Rascvjetanu trešnju*, što ide samo na užrb općega dojma. *Rascvjetana trešnja* je trebala biti mnogo manja opsegom, da dobije na sažetosti i vrijednosti, a da se opet ne izgubi ništa bitno i važno, bez čega ne bi bila potpuna radnja romana ili koji karakter. Završetak romana nije u omjeru prema ostalim dijelovima romana. Čini se, da je završetak pisan odveć brzo i da je naglo odrezan, što se osobito opaža radi opširnosti na prijašnjim stranicama, gdje se detaljno opisuju i prilično nevažni događaji, dok se na kraju završna tragedija obitelji Bojanić spominje u nekoliko iskidanih rečenica i nepotpuno.”

Možda je ovaj prigovor promašen, možda Čović nije otkrio funkcionalni smisao ovakva (naglog, nedorečenog) završetka, možda je i hotimice malko pretjerao u želji da svojim prigovorom uvjeri čitatelje u kritičku objektivnost svoga konačnog suda, koji – nakon iscrpne literarne analize – glasi vrlo jednostavno: “*Rascvjetana trešnja* je veliki i nesumnjivi dobitak, kojim se može podičiti suvremena hrvatska književnost, ali je *Rascvjetana trešnja* i ogledalo naše današnjice! Treba imati snage da se dobro i detaljno pogleda u to ogledalo!” Tim romanom Budak je potvrdio da je “ostao nevjerojatno iskren, kirurg i analitik, i čovjek velike duše i veliki pisac”!

I slovenski kritičar Joža Gregorič ocijenio je u ljubljanskom časopisu “Dom in svet” (broj 10, 1940.) *Rascvjetanu trešnju* kao veliko, iako u cjelini nehomogeno djelo “moćnoga avtorja”. Podsjetivši na – kako je rekao – monumentalno *Ognjište*, kojim je Budak “naglo osvojio nepodijeljeno priznanje cjelokupne književne kritike i publike”, što nikoga ne iznenađuje, “jer je u tom djelu Budak nadmašio sama sebe” i “uvrstio [se] među najbolje hrvatske pisce danas”, Gregorič ističe dokumentarnost *Rascvjetane trešnje*, kaže da je taj roman žalosna priča o razuzdanosti i kaosu u suvremenom društvu, opširno opisuje sliku što je o njemu nudi Budakov roman; prati životni put glavnih osoba, bavi se Zlatinim duhovnim preobražajem, upozorava i na piščeve refleksije o životu i njegovim vrijednostima, pa zaključuje, da je *Rascvjetana trešnja*, uz mnogo “prelijepih i dubokih misli”, potresan krik pogažene ljudskosti, popraćen optimističkom nadom, da će se “naša strašna kaljuža osloboditi sve žabokrečine” i izložiti “blagotvornom djelovanju svježega slobodnog zraka”.

U studiji *Romani M. Budaka* (“Hrvatska prosvjeta”, br. 5-7 i 8-10, 1940.) Ljubomir Maraković kao da je sabrao sve bitne naglaske i zaokružio, pa i poentirao sve što je do tada napisano u kritici o Budakovim romanima *Ognjište* i

Rascvjetana trešnja. Drži da ovaj potonji veliki roman, svojevrsni urbani pendant ruralnom *Ognjištu*, dokazuje, "kako g. Budaku 'leži' i uznemireni, usplahireni ritam gradskog života, naročito kad je on ispunjen žestokim, grozničavim, vrtoglaviim zbivanjem. To je bez sumnje u vezi sa svim onim, što je sam pisac ili lično proživio, ili kao svjedok doživio, a pod tom ulogom 'svjedoka' razumije se, dakako, i suradnja odvjetnika u sudnici." Uključio je Maraković u svoja razmatranja i roman *Direktor Križanić*, a prvi je iznio i svoja razmišljanja o netom izašlom romanu *San o sreći*. Na kraju se osvrnuo i na zadaću kritike, napisavši lucidne rečenice: "Što je veći talenat i krupnije značenje pisca, to je teža obveza kritike, da kaže sve što može dovesti do većih ili manjih depresija u njegovu stvaranju, jer je on i sam svomu talentu dužan sve jače uspone i sve više, sve neoborivije vrhunce. Bila bi vječna šteta kad bi *Ognjište* ostalo jedino u sebi savršeno pripovjedačko djelo g. Budaka. Na vidiku nema ni jačeg ni stvaralački zamašnjeg hrvatskog pripovjedača. G. Budak se uz potpun uložak čitave svoje ličnosti hvata u koštac s najkrupnijim problemima života, i u tom je njegova velika zasluga. Da to nije uvijek ni lak ni jednostavan posao, razumije se samo po sebi."

Na roman *San o sreći* posebno se osvrnuo Otokar Keršovani. Pod pseudonimom Junius objavio je članak *Mile Budak: San o sreći* u časopisu "Izraz" (broj 11, 1940.), legalnom glasilu ilegalne Komunističke partije Jugoslavije. Bio je to prvi nastup ideološki kondicionirane i determinirane kritike o Budaku, nepomirljivo nesnošljive prema svakom drukčijem mišljenju i svjetonazoru.

Nakon što je s priznanjem podsjetio na pravašku tradiciju u hrvatskom književnom životu i bitnu ulogu pravaštva u književnosti hrvatskog realizma, Keršovani je postavio pitanje odnosa Budakove "književne linije" prema toj (pravaškoj) tradiciji hrvatskih realista, pa kao odgovor na to pitanje niže obilje primjedaba i (ne baš obrazloženih) tvrdnji na kojima temelji zaključak, da je "po vanjskoj formi" "stvar pisana realistički", ali zapravo nije realizam. "Društvena sredina, u kojoj se razvija vrlo mršava radnja ovoga romana, prikazana je savršeno oskudno, da čitalac nikako ne bi mogao sigurno znati da se ovaj 'roman' dešava u Hrvatskoj, kad bi se samo izbacili neki čisto vanjski rekviziti (imena, nazivi nekih seljačkih običaja i neki slični podaci). Između Tomašićevog banovanja i Cuvajevo komesarijata Hrvatska i Evropa stajale su usred strahovitog društvenog vrenja. Bilo je to predvečerje svjetskog rata, razvoja nacionalističke omladine, snažnog razvitka radničkog pokreta, Radićeve agitacije među seljacima, agrarnih nemira i masovne emigracije osiromašenih seljaka, obrtnika i radnika – da navedemo samo neke konkretne momente. U Lici su se raspadale kućne zadruge, narod se iseljavao, pitanje imovnih općina bilo je stalno otvoreno, borba za opće pravo glasa i protiv mađarske hegemonije bila je u porastu – sve je stajalo u znaku pripremanja snažnog građansko-demokratskog društvenog prevrata, koji Hrvatska nije završila ni 1848. ni u toku kasnijih decenija, a ni g. 1918. O svemu tome nema u Budakovom romanu ni riječi. Njegov junak Roko, sin imućnih kulačkih roditelja, koji ima frak i vozi se drugim razredom, učestvuje u nekom studentskom klubu (Mlada Hrvatska?), pa čak i u nekoj izbornoj agitaciji. Njegov budući šurjak spominje ga i kao vođu nekih demonstracija, a pri kraju romana vidi

se da je bio čak i u zatvoru (u vezi s atentatom na Cuvaja?). Tu i tamo ima neki životni detalj: razgovor mađarskih kapitalista o iskorištavanju hrvatskih prirodnih bogatstava i slično. Ali sve je to krajnje siromašno i bijedno. Sve se vrti samo i skoro isključivo oko ljubavi Roka i Nede, oko djevojaka koje su zaljubljene u Roka ili ga bar žele 'osvojiti' i oko Rokovih umovanja o ljubavi i braku. Da to nije realizam – da to nije realizam čak ni u smislu Vjenceslava Novaka ili Kozarca – o tome ne može biti sumnje. U samih nekoliko prvih stranica Kovačićevog *Fiškala* (historija sa fiškalom i seljačkim puranom) ima više životnih podataka, više prave hrvatske seljačke stvarnosti nego u čitavom tom Budakovom romanu.”

U Budakovu romanu (jednom romanu, drugi put “romanu”) nema dakle životnih podataka ni prave hrvatske seljačke stvarnosti (premda se radnja događa najvećim dijelom u Zagrebu). Ali to još nije sve.

“Budakov roman je u stvari neke vrste romantično razglabanje o ‘sreći’. Sreća je tu shvaćena kao problem čisto subjektivan, odnosno kao problem ostvarenja određenih apsolutnih, vječnih, ‘božanskih’ moralnih (etičkih) ideja, a bez unutrašnje veze sa općim društvenim odnosima. Sin ličkoga seljaka, Roko Anić vidi ostvarenje sreće za sebe i za sve ostale u tome da se naprosto primijene i učvrste moralni pogledi koji vladaju u njegovoj roditeljskoj kući, u ličkoj seljačkoj kući. U kakvoj to ličkoj seljačkoj kući? Ta postoje vrlo raznolike seljačke obitelji, - od onih imućnih, gazdaških, pa do onih koje nemaju ni palente, - od onih koje se mogu same dobro prehranjivati pa do onih iz kojih sva odrasla muška čeljad idu izvan Like na rad. Roko (Budak) to ne vidi. On vidi samo *svoju* imućnu seljačku kuću, patrijarhalnu seljačku obitelj, u kojoj vladaju roditelji (muži!), a onda najstariji sin bez čije se privole mlađi i ne mogu ženiti ni udavati. On vidi samo svoje selo, - i to spolja i nepokretno, kao da je hrvatsko društvo, i u gradu i na selu, g. 1912. bilo tamo gdje je bilo i prije Šime Starčevića ili čak Vitezovića. Roko Anić *propisuje* u ime nekih vječnih principa taj moral *svojih* roditelja čitavom društvu kao jedinospasavajući moral, kao moral koji donosi sreću sam po sebi.”

Poenta ove ideološke rasprave je u ovome:

“Ukratko: u ovom Budakovom romanu pojavljuje se upola feudalna a upola kapitalistička ideologija ličkog kulaka o narodu i obitelji kao podloga za oformljavanje totalitarnih ideja. Ova je pojava savršeno razumljiva i logična, ali je isto tako razumljivo i logično da ona ne može imati i nema nikakva veze sa interesima hrvatskog naroda uopće, a radnog seljaštva napose.” I još: “Idejno reakcionarna romantika Budakovog društvenog lika nije mogla roditi ni formalno-umjetnički veliko književno djelo. *San o sreći* bi imao biti neki psihološki roman. I zaista, u njemu ćete naći bezbroj stranica ispunjenih psihologiziranjem i moraliziranjem, suhim proučavanjem (didaktikom) i razglabanjem. Ali ta je psihologija isto tako primitivna kao i oblik u kojem je data.”

Na temelju svega rečenoga, zaključak nije ni mogao biti drukčiji nego što jest:

“Da završimo: književno djelo Mile Budaka o *Snu o sreći* stoji na pozicijama koje su idejno reakcionarne a književno svakako ispod prosjeka starije hrvatske književnosti (čak i Đalskoga), te ni u kojem slučaju ne znači ni nastavak a kamo li produbljanje najjačih književnih predstavnika pravaštva iz njegove prve,

relativno progresivne periode (Ante Kovačić).”

O relevantnosti ove kritike za književnu prosudbu (ne)vrijednosti Budakova romana neka prosudi svaki čitatelj sam. Sa svoje strane reći ću samo to, da od tada pa do danas, evo, traje komunističko negiranje Budakova književnog djela, temeljeno na argumentima ove vrste.

Premda u nekom smislu prelazi vremenski okvir kojim smo ograničili našu književno-povijesnu rekapitulaciju, osvrnut ćemo se i na prilog Antuna Barca o Mili Budaku u trećem svesku “Hrvatske enciklopedije” (1942.). Ali, realno je pretpostaviti da je Barčeva enciklopedijska obradba napisana barem godinu dana prije izlaska navedenog sveska Enciklopedije, a kako je Barac bio od samoga početka “Hrvatske enciklopedije” (1939.) i njezin urednik za književnost, moguće je da je svoj prilog napisao i prije 10. travnja, izuzev dvije rečenice o Budakovoj političkoj dužnosti koje su mogle biti i naknadno uklopljene u tekst; a u tom slučaju, taj tekst ne izlazi iz zadanoga vremenskog okvira, pa je prirodno da ga uvrstimo u ovaj kritički niz, štoviše i da ga završimo njime, zbog žalosne kontradikcije koja postoji između njega i teksta, koji je Barac navodno pisao za vrijeme zatočeništva u Staroj Gradiški.

Iz Budakove povezanosti s rodnom zemljom i njenom tradicijom Barac izvodi Budakovo “osjećanje čovječstva i pravde. Vrhunac svoga umjetničkoga rada postigao je B. romanom *Ognjište*, u kome je epskom širinom iznio svoje ličke ljude – s njihovim dobrim i lošim crtama, u njihovu intimnom životu, radu, njihovim moralnim shvaćanjima, posrtanjima i uzdizanjima, no i s onim iskonskim etičkim pojmovima, koji nisu napisani nigdje, ali koje ti ljudi nose u sebi, uzdižući se često do moralnih divova.” Istodobno, dok su ove rečenice izašle u “Hrvatskoj enciklopediji”, isti je autor pisao esej *Književnost u logoru*, koji je objelodanjen tek posthumno, u njegovoj knjizi *Bijeg od knjige* (1965.), i u njemu proglasio *Ognjište* apologijom zločina, smjestivši Budakov roman “među najnemoralnije knjige”. Valjalo bi temeljito posumnjati u vjerodostojnost kritičara, koji u neznatnom vremenskom razmaku može ovako “revolucionarno” mijenjati mišljenje, ali ja bih tu “revolucionarnost” prof. Barca radije pripisao ideološkim pritiscima, kojima ni on nije uspio odoljeti, premda nije bez značenja i činjenica, da on taj tekst za života nije objelodanio. Očito, nije ga htio objaviti.

U svakom slučaju, Otokar Keršovani bio je jedini koji je, beskompromisno, jasno i odrešito, isključivim ideološkim kriterijima svoje partije, osporio vrijednost Budakova djela.

Najnoviji osporavatelji Budakova književnog djela pozivaju se na Stanka Lasića. I on je, kažu, napisao da je Budak bio diletant. Ali oni i u ovom slučaju očito govore ono što ne znaju nego samo pretpostavljaju. A pretpostavljaju krivo! Evo što je Lasić u trećoj knjizi svoje *Krležologije* 1989. zapravo napisao: “[...]: kakav smisao za jednu *književnost* može imati model *poražene* ideološke (totalitarne ili radikalne) afirmacije? Službeni odgovor znamo. Nikakav. Jeste li čuli za Andriju Radoslava Glavaša-Buerova, Gabrijela Cvitana, Branka Klarića, Filipa [! valjda Feliksa! op. D.J.] Niedzielskog, Vilima Peroša? Ili za Vinka

Nikolića, Franju Nevistića, Dušana Žanka, Ernesta Bauera? Naravno da niste. Prvi su likvidirani, strijeljani a drugi su postali animatori hrvatske emigrantske književnosti koja za nas ne postoji. Ali ne samo da niste čuli za njih nego su za vas španska sela i pisci kao Nada Kesterčanek, Antun Nizeteo i Zlatko Milković. Možda vam nešto kažu imena Mile Budaka, Antuna Bonifačića, Filipa Lukasa, Kerubina Šegvića i Ive Lendića jer se oni spominju, makar kao primjeri zatucanosti, fanatizma, loše literature, gluposti, nacionalizma i klerikalizma. *Povijest je, međutim, gorko pravedna: ona je ove i njima slične ideokrate izbrisala iz hrvatske književnosti, ona će ih kad-tad u nju vratiti kao što su se u nju vratili Viktor Vida i Rajmund Kupareo. Što prije, to bolje za današnje ideokrate, jer su ovi pisci drvo hrvatskoga književnog stabla i bez njih to stablo ostaje okrnjeno* [istakao D. J.]. Lasić je mislio na jugokomunističke ideokrate 1945.-1990., a sve to u potpunosti vrijedi i za suvremene naše kriptokomunističke ideokrate (tzv. “antifašiste”). Imaju li dakle oni razloga pozivati se na Lasića? A kad to ipak čine, onda je jedino moguće jedno od ovoga dvoga: ili ga ne razumiju, ili nas žele prevariti. Poznavajući njihove intelektualne i moralne potencijale i kvalitete, moguće je i jedno i drugo.

Ali vratimo se Lasiću i čitajmo što on piše u nastavku navedenog citata:

“Naše se pitanje ne tiče toliko ovog problema jer je već danas očito da teško možemo govoriti o hrvatskom romanu bez Mile Budaka, Antuna Bonifačića i Zvonka [! očito Zlatka! op. D.J.] Milkovića, o hrvatskoj poeziji bez Vinka Nikolića, Marka Čovića i Antuna Nizetea, o hrvatskoj kritici i znanosti o književnosti bez A. R. Glavaša, Milivoja Magdića, Ive Lendića i Kerubina Šegvića. Time ne želim nipošto prejudicirati neki pozitivni vrijednosni sud, nego samo reći da su oni dio jedne književne povijesti i da u njoj treba da ostanu da bi ta povijest bila potpuna. A što se tiče vrijednosti ili ne-vrijednosti njihovih djela, nije na nama da izričemo definitivne ocjene i presude. Neka žive u književnosti u kojoj su rođeni i ta će im književnost – u krajnjoj konzekvenciji – jedina izreći pravedan vrijednosni sud.”

A nakon što je naveo analogne primjere i u srpskoj književnosti sredinom XX. stoljeća, na koje bi se moglo odnositi to isto načelo, Lasić nastavlja: “No ponavljam: problem o kojem je riječ mnogo je dublji od pukog ‘vraćanja’ pisaca-ideokrata u književnost iz koje su potekli [i bili prognani, dodao bih]. Uostalom, ako bolje pogledamo, svi su ti ustaški ideokrati, što su na svojim leđima nosili endehašku književnost, bili ne samo prilično liberalni nego i zaljubljeni u književnost: Antun Bonifačić, Vinko Nikolić, Ivo Lendić, Marko Čović, Dušan Žanko, Franjo Nevistić, Pavao Tijan, Milivoj Magdić, A. R. Glavaš-Buerov, pa čak (da!) i Filip Lukas, a da o Zlatku Milkoviću i ne govorimo.”

Ne znam ima li u navedenom citatu, pa i kad bismo ga nastavili ne znam dokle, jedne jedine rečenice koja bi ma i najmanje išla u prilog ovoj kriptokomunističkoj intelektualnoj “vrhuški”, koja nam i danas, u stilu Otokara Keršovanija, nameće svoje rigidne nazore o svemu i svačemu, pa i o Mili Budaku i o književnosti uopće, o čemu inače takvi govornici ni blijedog pojma nemaju.

Ali i to je dio njihove stare prakse: oni jednostavno znaju sve! Pa i ono što ne znaju niti su ikada znali!

**D. JELČIĆ I J. PEČARIĆ, POVIJESNI
PRIJEPORI, ZAGREB, 2006.**

**IZGUBLJENE ILUZIJE
O "HRVATSKOM PROLJEĆU" 1971.**

ZAPISIVANO TADA I POSLIJE

“HRVATSKO PROLJEĆE” U SLAVONIJI

Gospođe i gospodo,* moram vam se ponajprije ispričati: došao sam na ovaj skup nepripremljen, jer sam prekasno saznao za nj. Imao sam u svome kalendaru već gotovo sve termine popunjene i najprije sam mislio da ne ću ni doći. U posljednji tren sam ipak promijenio odluku, nisam mogao ignorirati želje i Mate Novačića i Ivice Vrkića. Premda sam jučer bio u Gospiću, a sinoć se kasno vratio, već jutros rano krenuo sam ovamo, u Osijek, tako da se zaista nisam mogao pripremiti. Ne ću dakle govoriti pripremljeni tekst, improvizirat ću prema natuknicama koje sam sada, ovdje, pribilježio dok sam slušao svoje predgovornike. Nadam se da ćete mi oprostiti što će neki dijelovi mog izlaganja biti možda malo rastrzani, nepovezani, mjestimice možda i anegdotalni. Ipak, vjerujem da će ovo što ću reći, i takvo, biti ako ništa drugo barem memoarski

* Na temelju fonograma dopunjeno izlaganje na Okruglom stolu o Slavoniji i Baranji u doba “Hrvatskog proljeća”, koji je organizirao Medijski centar “Glas Slavonije” d.d., Osijek, 24.studenoga 2001.

zanimljiv prilog rasvjetljavanju ove teme. Kad ga budem pripremao za tisak, popunit ću ga koliko budem mogao.

Maločas, pod pauzom, pitala me gospodična sa Slavonske televizije, kako gledam na događaje 1971., na “hrvatsko proljeće” koje, zapravo, obuhvaća barem još tri godine prije 1971-e, dakle razdoblje od 1968. do 1971. Što dakle mogu reći o tom razdoblju? Sad ću ponoviti: o tom razdoblju mogu reći ono što je u XIX. stoljeću jedan ruski kritičar, Dobroľubov, rekao o dramama jednoga tadašnjeg ruskog pisca, Ostrovskog: *tračak svjetla u mračnom carstvu*.

I doista: to četirigodišnje razdoblje od 1968. do 1971. bilo je u 45. –godišnjoj hrvatskoj povijesti pod komunističkom vlašću prvi i jedini proplamsaj nekog svjetla, neki tračak nade, u onom potpunom beznađu u kojemu je potonula Hrvatska i prije i poslije tih godina. To svjetlo, ta nada privukla je neodoljivo, nekom magnetskom snagom gotovo sve Hrvate, koji su vjerovali u ideal slobodne Hrvatske, bez obzira na njihove političke ili ideološke razlike. Privukla je i mene. Doduše, nisam djelovao na izrazito političkom polju, jer za to jednostavno nisam imao elementarne pretpostavke. Nisam bio član Saveza komunista, nisam dakle imao temeljni uvjet za bilo kakvu *stvarnu*, politički relevantnu i utjecajnu djelatnost, a uključivati se u politički rad unutar sasvim neutjecajnih, politički dekorativnih organizacija kao što je bio tzv. Socijalistički savez, nisam htio, pa sam kao pisac i kulturni djelatnik, kao član Društva književnika, kao član radnik Matice hrvatske, kao znanstveni suradnik u Akademijinu Institutu za književnost, nastojao svoj stručni i znanstveni javni rad uskladiti s političkim ciljevima tadašnjega *hrvatskog* partijskog vodstva Hrvatske. Priklonio sam se onome što sam odobravao, zanemarivao ono što mi se nije sviđalo, jer je ono prvo bilo po mom dubokom uvjerenju kudikamo važnije od ovoga drugog. Nastojao sam, dakle, da moj rad na tim područjima ima sasvim jasne, određene i prepoznatljive političke implikacije. Djelovao sam u Matici hrvatskoj kao jedan od, reći ću bez ustručavanja, njenih najaktivnijih članova tih godina, kao član Matičina tročlanog povjerenstva za ogranke (prof. Miroslav Brandt, dr. Miroslav Vaupotić i ja).

S te strane, oživjevši svoja sjećanja, mogu ispričati neke uspomene, iznijeti neke pojedinosti, koje potvrđuju tezu, malo prije ju je spomenuo g. dr. Lovrić kao Supekovu tezu, da je “hrvatsko proljeće” začeto zapravo u kulturnoj sferi, u krugu hrvatskih humanističkih znanstvenika i književnika, što je točno.

Početak “hrvatskog proljeća” povezujem s pojavom Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, u ožujku 1967. Napisana u krugu Matičina sedmočlanog odbora ad hoc, ona je prihvaćena od 17 najviših i najkompetentnijih kulturnih i znanstvenih instituta i društava, da bi najzad u srijedu, 15. ožujka 1967., aklamacijom bila primljena na plenarnoj sjednici Društva književnika Hrvatske. Bio sam jedan od 79 nazočnih članova Društva, kad je Deklaracija izglasavana. Gledao sam što se u dvorani događa. Tadašnji predsjednik Društva Vlatko Pavletić pročitao je tekst, a onda je nastao tajac. Nema dvojbe, mnogi su bili nepripremljeni i zatečeni. Nekoliko je ljudi podiglo ruke – mogao bih sada reći i tko je to bio, ali ne ću – ali onoga trenutka, kad je digao ruku Krleža, koji je sjedio dakako u prvom redu, cijela je dvorana digla ruku. Nitko se od nazočnih nije ni uzdržao ni usprotivio. (Premda ih je poslije dvojica ili trojica reklo, braneći

se od partijske kazne, da su za to vrijeme u susjednoj sobi igrali šah.) Bio je to, sasvim sigurno, prijelomni trenutak za sudbinu Deklaracije, a po onome što je ona potakla, bio je presudan i za tijek i razvoj događaja idućih nekoliko godina. Pritom, Krležina odluka da glasuje za nju bila je bitna. Jer, uvjeren sam, da je barem jedna trećina nazočnih glasovala za Deklaraciju tek nakon što je i Krleža glasovao za nju.

Dva dana kasnije, u petak, 17. ožujka, tiskana je Deklaracija u "Telegramu". Bio sam toga dana u Čakovcu, imao sam već prije dogovoreno predavanje, i sjećam se kako je "Telegram" s Deklaracijom primljen u toj sredini. Ne bi bilo pretjerano reći: s konsternacijom! Ljudi s kojima sam se susretao tog dana nisu krili zadovoljstvo, ali iz njega je izbijalo i nešto kao strah i pritajena sumnja. Uvjeravao sam ih, iako ni sâm nisam previše vjerovao u to što govorim, da će Deklaracija biti prihvaćena i u političkom vrhu. Naravno, događaji su ubrzo demantirali moj optimizam: već dan-dva kasnije, provalile su iz svih novina i svih političkih zborova, sa svih radiovalova i televizijskih ekrana oštri prosvjedi i protiv Deklaracije same i protiv njenih autora i potpisnika, a brutalnih prijetnji i uvreda nije bio pošteđen ni kultni partijski veteran Miroslav Krleža. O tome se uostalom dosta zna i nema potrebe da to ponavljam.

To je bio povijesni trenutak, kada se promjene u političkoj svijesti Hrvata nisu više mogle zabašuriti, kad je ta obnovljena svijest počela otvoreno i javno nastupati, proizvodeći i određene učinke. Otprilike godinu dana kasnije, pokrenuo je Zlatko Tomičić svoj "Hrvatski književni list". Oko njega je okupio skupinu publicista i pisaca, spremnih da zahvate u najneutralgicnije teme tadašnje hrvatske političke i kulturne stvarnosti. U njemu se javio i afirmirao mladi znanstvenik i publicist Bruno Bušić. Bio je to prvi književni periodik u Hrvatskoj poslije Drugoga svjetskoga rata, koji je otvoreno naćeo vruće političke teme, ne samo u svezi s jezikom (nastavljajući tragom Deklaracije) nego i s nizom drugih akutnih pitanja, od jugoslavenstva i gospodarske neravnopravnosti Hrvatske u Jugoslaviji do položaja i prava Srba u Hrvatskoj. Sredinom 1969. u Matici hrvatskoj pokrenut je dvomjesećni časopis za umjetnost i kulturno-politićka pitanja "Kritika", koji je uređivao Vlatko Pavletić. Između njihove uređivaćke koncepcije, gledamo li ih u cjelini, gotovo da i ne postoji razlika osim jedne: dok je "Hrvatski književni list" nastojao biti što popularniji, "Kritika" je iste teme raspravljala na teorijski uzdignutijoj razini.

Nekako u to vrijeme izašla je u nakladi Matice hrvatske i knjiga Većeslava Holjevca *Hrvati izvan domovine*. Bilo je to prvi put, koliko ja znam, da je u Jugoslaviji ne samo naćeto pitanje hrvatskog iseljeništva nego i zahvaćeno u svoj punini koju to pitanje podrazumijeva: od uzroka do posljedica! I to sagledanih u kontekstu aktualnih događaja! Holjevac je toj temi prišao s iznimnom akribijom, pa je njegova knjiga svojom dokumentarnom kao i prosudbenom snagom izazvala veliku pozornost u krugu obrazovanijeg ćitateljstva. Više godina on je radio na njoj, razgovarao sam poslije o tome s njim, i mogu s punim uvjerenjem reći, da je ona bila zametak ideje o jedinstvu iseljenićke i domovinske Hrvatske, koja je poslije postala misao vodilja dra Franje Tuđmana u njegovu radu za stvaranje slobodne i neovisne Hrvatske. Ta knjiga me je doista fascinirala, a kako sam u to

doba upravo u osječkom “Glasu Slavonije” imao književnokritičku dvotjednu (ili trotjednu, ne sjećam se više) rubriku pod naslovom *Knjige o kojima se govori*, napisao sam za tu rubriku jedan oveći prikaz, mogao bih reći mali esej o njoj i prvi put naišao na nepredviđenu zapreku: tadašnji urednik “Glasu Slavonije”, nije mu potrebno spominjati ime [*glas sa strane: Oršanić, Vladimir Oršanić!*] – dobro, kad ste već rekli, da, Vladimir Oršanić, odbio je objaviti taj moj tekst s obrazloženjem, da to nije knjiga o kojoj se govori. Imao je hrabrosti to napisati iako je to u tim danima, znam potpuno sigurno i tvrdim uvjereno, bila knjiga o kojoj se najviše govorilo!

Napisao sam odgovor tom gospodinu, gospodinu drugu, i objavio ga u 4. broju spomenutog časopisa “Kritika”. Prvi put sam se tada upustio i u politizaciju spora: prihvatio sam politički diskurs ustvrdivši da on svojim postupkom, i pogotovo svojim obrazloženjem (koje sam obilno citirao iz njegova pisma), kompromitira upravo one ideje i vrijednosti, koje bi htio afirmirati i braniti. Zapitao sam ga, misli li on da je aktualni proces demokratizacije u Hrvatskoj lažan i prijetvoran? i završio, da je on svojom političkom kratkovidnošću sâm postavio pitanje svoga smjenjivanja s dužnosti za koju nije dorastao i na kojoj ne može uživati povjerenje javnosti. Bilo je to za ono doba ipak malo previše oštro, ali se sjećam i sad, da su me još mjesecima poslije izlaska tog članka u “Kritici” pozdravljali na ulici i meni nepoznati ljudi. Taj članak imao je odjeka; imao ga je i previše! Prije nekoliko minuta pokazao mi je Vlado Šeks dokument osječke Službe državne sigurnosti, koja se bavila događajima ovdje, na ovom prostoru, pa citira i taj moj članak iz “Kritike”. Njihova je bila ocjena, da sam ja cijeli slučaj “prepolitizirao”. Sve to pokazuje, da je u tom vremenu posebno bila osjetljiva atmosfera u području kulture.

Sljedećih godina – 1969., 1970., 1971. – osnivali su se ogranci Matice hrvatske, kao što je maločas rekao moj kolega Jukić, širom Hrvatske. Gotovo da i nije bilo tjedna, događalo se to obično subotom ili nedjeljom, a da negdje nije osnovan novi Ogranak. Nisam tih godina vodio dnevnik iz razumljivih razloga, pa više ne znam na kojima sam od tih skupština bio, a bio sam vjerojatno na nekoliko desetaka njih, od sjevera do juga Hrvatske. Jedna od prvih takvih skupština, prva na kojoj sam bio, sjećam se, bila je osnivačka skupština Ogranaka Matice hrvatske u Slavonskom Brodu, 1966. godine. Čak godinu dana prije “Deklaracije”! Sjećam se da su tu bili još Miroslav Brandt, Gustav Krklec, Milivoj Slaviček, Dragutin Tadijanović, Miroslav Vaupotić. Poslije sam bio i na mnogim drugim osnivačkim ili godišnjim skupštinama Matičinih ogranaka, od Osijeka, Otoka, Orahovice i Broda do Splita i Omiša i nekih drugih gradova na jugu Hrvatske. Sa svake od njih ponio sam nezaboravne dojmove o jednodušno izražavanoj radosti i neskrivenom osjećaju olakšanja i nove nade. Naravno, da je to bio snažan poticaj svima, da tako nastavimo i nadalje.

Tada se krajem 1969. u Društvu književnika rodila inicijativa, da organiziramo višednevnu turneju grupe književnika po Slavoniji i Baranji. Predsjednik Društva bio je u to doba Petar Šegedin, a tajnik Dalibor Cvitan. Upravo dan ili dva prije nego što smo krenuli na put, izašao je u “Borbi” članak Miloša Žanka pun žestokih napada i na Maticu hrvatsku i na Društvo književnika i ponajviše na Petra Šegedina, pa je on u posljednji tren odustao od turneje, kako

ona ne bi zbog njega bila možda i prekinuta. Dan ranije pozvao me i zapitao: “Što misliš, da idem ili ne?” Rekao sam: “Na vašem mjestu, ja bih išao, ali to Vam može donijeti i neke neugodnosti. Može izazvati i neke komplikacije, može dovesti čak i do toga da nam prekinu turneju, ali...” I prije nego što sam dovršio rečenicu, on produlji: “...ali to ja ne bih htio! Turneja nam može više koristiti ako se ostvariti u potpunosti, nego ako nam je prekinu. Ja ću se povući. Ne ću s vama na taj put, ali ću vas ispratiti.” Tako je doista i bilo. On nas je ispratio, posjedali smo u autobus koji nas je vozio osam dana i tako smo 20. studenoga oko podneva, nas sedamnaestoro, krenuli na put bez njega: Zvonimir Balog, Marija Barbarić-Fanuko, Dobriša Cesarić, Dalibor Cvitan, Nedjeljko Fabrio, Mirjana Matić-Halle, Sonja Manojlović, Vesna Parun, Nikola Pulić, Mate Raos, Željko Sabol, Milivoj Slaviček, Đuro Šnajder, Dragutin Tadijanović, Miroslav Vaupotić i ja.

Sjećam se dobro: autobus nas je čekao u Katančićevoj ulici, Šegedin nas je došao ispratiti. Na toj turneji, koja je trajala punih osam dana, održali smo književne priredbe u Požegi, Daruvaru i Pakracu, zatim Slavenskom Brodu, Vinkovcima, Nuštru, Ivankovu i Mikanovcima, Vukovaru, Đakovu, Iloku, Osijeku, Belom Manastiru, Čepinu, Josipovcu i Našicama. Negdje smo se podijelili u grupe, koje su istodobno nastupale u više mjesta, negdje smo pak bili u punom sastavu. U Slav. Brodu pridružili su nam se Mak Dizdar, Miroslav Mađer, Vladimir Rem i Dionizije Švagelj, u Vinkovcima Dragan Mucić, a u Osijeku Krsto Špoljar.

Početak je bio više nego uspješan. U Požegi nas je srdačno dočekao i ugostio u svom uredu tadašnji predsjednik Skupštine općine, naš ovdje nazočni Mate Novačić. Otkrili smo spomen-ploču Antunu Kanižliću, a nakon književne večeri u Kazalištu i zajedničke večere u Grginu Dolu, reče mi on: “Izaberi dva-tri, ili pet-šest, dobrih svojih prijatelja, u koje imaš povjerenja, pa ih zadrži poslije večere, ići ćemo zajedno još malo popričati.” Svi su otišli na spavanje u Veliku, u Planinarski dom, a nas nekoliko – Željka Sabola, Nedjeljka Fabrija, Dalibora Cvitana, Matu Raosa i mene – odveo je Mato u neki lokal na početku Sokolove ulice, koji je bio s ulice zatvoren, kao da ne radi, uvedeni smo s dvorišne strane i zadržali se još dobra dva-tri sata, uz razgovor i pjesmu. Pjevali smo i *Jelačića bana* i *Vilu Velebita* i *Prosto zrakom ptica leti*, a valjda i još neke od tada zabranjenih pjesama, atmosfera je bila zaista razigrana i zagrijana i u jednom trenutku gurka mene Fabrio i šapće: “Slušaj, da ovo nije kakva klopka, to je meni sumnjivo.” A sumnjivo mu je bilo to što jedan predsjednik Općine pjeva s nama *Vilu Velebita*! Pitam se, hoće li mi današnji mladi ljudi vjerovati, da je to tada moglo biti i te kako sumnjivo! I opasno!

Prva neprilika snašla nas je u Brodu. Po prethodno dogovorenom protokolu imali smo se odmah po dolasku sastati s brodskim predsjednikom Općine (bio je inače inženjer u “Jasinju”, ne ću mu izgovoriti ime), ali je on, zastrašen Žankovim člancima, a misleći da je s nama i Šegedin, taj susret otkazao. Saznali smo to čim smo stigli u Brod. On, poručio nam je, sa Šegedinom ne želi razgovarati. Naravno, nismo mu odgovorili, da Šegedin nije s nama, nego smo to prihvatili s uzvratnom porukom, da onaj tko ne želi razgovarati sa Šegedinom, ne želi razgovarati ni s ikim od nas. Neki među nama predlagali su da poslije ovako negostoljubivog dočeka otkazemo večerašnji nastup i odmah krenemo dalje. Prevladala je

razumnija odluka: ostajemo. Mi smo došli zbog Brođana, a ne zbog broskog predsjednika. Proveli smo dan u šetnji, u posjeti Arhivu Brlić i Gradskoj knjižnici, a na književnoj večeri velika dvorana Općinskog suda bila je premalena da primi sve Brođane, koji su nas htjeli vidjeti, pozdraviti i čuti.

Bio je to petak, 21. studenoga. Bilježim to zato što nam se toga dana, kao što već rekoh, pridružio Mak Dizdar. Dopotovao je iz Sarajeva i ostao s nama do kraja turneje. Kako sam zajedno s Cvitanom bio nešto kao vođa puta, zapitao sam Maku: “Kako želiš da te predstavljamo? Kao predsjednika Udruženja književnika Bosne i Hercegovine (što je on tada bio), kao književnika iz Bosne i Hercegovine, kao pjesnika iz Sarajeva – reci, kako ti kažeš, tako će i biti.” Mak mi je odgovorio kratko, jasno i jednostavno: “Hrvatski pjesnik iz Bosne.” I mi smo ga tako predstavljali i najavljivali na svim književnim večerima, čega se sigurno sjećaju i svi sudionici te turneje. Spominjem to i kao svjedočenje o Makovu opredjeljenju, kojoj književnosti pripada. (Ovome dodajem i opasku, da mi je Mak Dizdar, samo dva tjedna prije svoje smrti, u Zagrebu, u kavani “Dubrovnik”, najavio da će se za mjesec-dva sasvim preseliti u Zagreb. Smrt ga je pretekla.)

Idućeg dana, u Vinkovcima, morali smo se popodne podijeliti u tri grupe, od kojih je jedna krenula u Nuštar, druga u Ivankaovo, treća u Mikanovce, jer su njihovi mještani molili da dođemo i k njima. Navečer smo imali zajedničku književnu večer u dvorani vinkovačkoga Gradskog kazališta. Čuli smo da su emisari Gradskog komiteta dva dana obilazili pojedine ustanove i škole, sugerirajući mladeži i građanstvu da ignoriraju naš boravak u Vinkovcima, derali su čak i plakate koji su najavljivali naš dolazak, i možda je to još više pomoglo da prostrana dvorana i večeras bude doslovce pretijesna za sve Vinkovčane, koji su došli na našu priredbu. U Vinkovcima smo otkrili i spomen-ploču dru Josipu Bogneru, na njegovoj rodnoj kući.

Novo iznenađenje zateklo nas je 24. studenoga ujutro, u Vukovaru. Prije polaska u Osijek ugledali smo u “Večernjem listu” komentar o broskoj dionici našeg puta i o postupku broskog predsjednika. Još u autobusu dogovorili smo se, da ćemo na nj odgovoriti, a ja sam dobio dužnost da napišem taj tekst, koji ćemo oko podneva svi pročitati i potpisati. Tako je i bilo. Odmah dopodne, u jednoj sobi hotela “Turist”, u kome smo odsjeli, napisao sam odgovor koji su poslije bez primjedaba, abecednim redom, potpisali svi sudionici turneje. (Taj naš odgovor bio je objavljen u “Večernjem listu” 27. studenoga.) Uvečer smo u foajeu Kazališta otkrili spomen-ploču Radoslavu Bačiću i dr. Nikoli Andriću, a potom održali književno veče u prepunom gledalištu. Večer smo proveli neslužbeno, u “Čingilingičardi”. I danas imam uspomenu na tu večeru: salvetu s potpisima svih sudionika.

I posljednji dan turneje, 26. studenoga, bio je buran. U Našicama smo imali književnu matineju u kinodvorani, a potom dug i prislan razgovor s profesorima Gimnazije, koji su nam priredili i zakusku, jer nitko od službenih osoba nije se ni pokazao nigdje u našoj blizini. Predvečer smo trebali imati još jednu književnu večer u Slatini, posljednju na ovoj turneji, ali nju nismo održali: u Slatini, naime, toga dana nije bilo slobodne dvorane za nas, iako je prije nekoliko dana sve bilo dogovoreno i osigurano. Bio je to jasan znak, da smo mjesnim vlastima nepoželjni. Nismo željeli otići pokunjene glave, zato smo samo prošetalim cijelim

gradom, da nas građani vide, pa su nas i pozdravljali oni koji su to željeli, a onda smo krenuli u Zagreb.

Miroslav Vaupotić i ja napisali smo poslije *Dnevnik turneje* sa svim podacima i on je izašao u 10. broju časopisa "Kritika" (u veljači 1970.).

To je dakle bila ta značajna 1969., kada su dotad pritajene tendencije nisu više mogle ni sakriti ni obuzdati. A sedamdesete su se ogranci Matice hrvatske i nadalje množili, ali sada su se već i unutar vladajuće partije počinju očitovati i politički znakovi, koji su podupirali ideju jačanja hrvatske svijesti i redefiniranja državno-pravnog položaja Hrvatske u Jugoslaviji, i tako je došlo do interakcije: ne bi se moglo decidirano reći, je li naša akcija na području kulture bila stimulirana ponašanjem reformiranog dijela partijsko-političkog vrha ili je, obratno, naša aktivnost i upornost, pa i silno odobravanje naroda, na koje smo nailazili u javnosti na svakom koraku, poticalo taj politički vrh da zauzme sukladna stajališta, pribavivši time silne simpatije u narodu. Pokazalo se, međutim, da je upravo ta masovna potpora naroda bila kobna za partijsko-političko vodstvo hrvatske partije! Bila je njome ugrožena popularnost i slava i apsolutno vodstvo Josipa Broza!

Godine 1971. preporoditeljski pokret "hrvatskog proljeća" doživljava klimaks: pojavljuje se "Hrvatski tjednik", kojemu je inicijator i nakladnik Matica hrvatska. Prvih desetak brojeva potpisivao ga je urednik Igor Zidić, a poslije njega uređivao ga je do posljednjeg tri-deset i trećeg broja Vlado Gotovac. Bila je to svakako najtiražnija, a možda i najpopularnija Matičina edicija u cjelokupnoj povijesti Matice hrvatske. U tom listu bio je već in praxi prilično jasno ocrtan ne samo cjelokupni hrvatski kulturni nego dobrim dijelom i politički program "hrvatskog proljeća".

Preskočit ću niz pojedinosti koje sam ovdje zabilježio, trebalo bi mi puno više vremena nego što ga imam, kad bih pokušao iznijeti sve što bih mogao i želio, ali ću spomenuti samo još to, da je veliki broj Matičinih časopisa tih godina 1969.–1971. djelovao u skladu s tim nenapisanim programom: "Kolo" koje uređuje Igor Zidić, "Dubrovnik" kojemu je urednik Miljenko Foretić, pa riječki "Dometi" što ih je pokrenuo i uređivao Zvane Črnja i, također riječki, "Kamov, kojemu je urednik Nedjeljko Fabio, te "Mogućnosti" koje u Splitu vodi Živko Jeličić, a u ovoj prigodi, ovdje, u Osijeku, valja posebno istaći da u ovaj niz ulazi i "Revija", koju u ovom gradu uređuje Ive Mažuran. Svi su ti Matičini časopisi, kao i oni koje u ovoj prilici nisam spominjao, ostavljajući to za neku drugu povoljniju priliku, odigrali nezamjenjivu ulogu u ovom razdoblju, otvarajući njenim suradnicima široki auditorij pred kojim su iznosili svoje uistinu preporoditeljske ideje. Mogu to mjerodavno reći, jer sam od prvoga do posljednjeg broja "Hrvatskog tjednika" bio član njegova uređivačkog vijeća, kao i član Uredničkog savjeta "Revije" od sredine šezdesetih godina do posljednjeg broja 1971., zajedno s Matkom Peićem.

Da bih na kraju barem donekle objasnio, kakvo je to bilo vrijeme, ponajprije onima koji se toga vremena ne sjećaju, završit ću jednom uspomenom.

Negdje u ljetu 1972. sreo sam na uglu Jelačićeva trga i Praške ulice posljednjeg predsjednika Matice hrvatske prije njene zabrane početkom te iste godine, profesora Jonkea. Bio je vidljivo potišten, ali sdačan, kao uvijek. Kad sam mu odgovorio na pitanje što radim, kaže:

“A vidite li što se meni dogodilo!”

“Što?”, pitam ga, jer se nisam mogao domisliti na što misli.

“Niste čitali ‘Vjesnik’? Objavili su prije dva-tri dana, da sam utajio porez. Veliki članak s krupnim naslovom: *Profesor Jonke utajio porez*. A ja imam potvrde”, kaže mi, vadi ih iz lisnice i pokazuje mi, “da sam porez platio, šaljem fotokopije ‘Vjesniku’ i zahtijevam ispravak na temelju Zakona o tisku, ali uzalud, oni to ne objavljuju.”

Tom evo anegdotom, koja ilustrira postkarađorđevsku stvarnost u Hrvatskoj i komunističke metode tadašnje antihrvatske kampanje, zaključio bih svoje izlaganje o “hrvatskom proljeću” 1971.

“Glas Slavonije”, 7. prosinca 2001., prilog “30.obljetnica Hrvatskog proljeća”

ZGODE I NEZGODE HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA*DNEVNIK TURNEJE PO SLAVONIJI,
JESEN 1969.*

Četvrtak, 20. studenoga 1969.

Bilo nas je sedamnaestero, u 13 sati, pred Generalturistovim autobusom u Katančićevoj ulici: Zvonimir Balog, Marija Barbarić-Fanuko, Dobriša Cesarić, Dalibor Cvitan, Nedjeljko Fabrio, Dubravko Jelčić, Mirjana Matić-Halle, Sonja Manojlović, Vesna Parun, Nikola Pulić, Mate Raos, Željko Sabol, Milivoj Slaviček, Đuro Šnajder, Jela i Dragutin Tadijanović te Miroslav Vaupotić. Sastav ekipe je ponešto drukčiji nego što je bio predviđen i plakatima najavljen, jer neki od predviđenih učesnika turneje zbog nepredviđenih i neodgodivih obveza u Zagrebu, ne mogu krenuti na put. Predsjednik Društva književnika Hrvatske Petar Šegedin došao nas je pozdraviti, poželjeti nam sretan put. Žao nam je što ne ide s nama.

U Slavonskoj Požegi, oko 16,30 sati, dočekali su nas pred gimnazijom predstavnici Ogranka Matice hrvatske, s predsjednikom Ogranka i direktorom gimnazije prof. Antunom Petkovićem. A dočekao nas je i spomenik fra Luke Ibrišimovića s isukanom sabljom, kojom gonjaše Turke na buljuke. Kratki, srdačni razgovor u gimnaziji, a zatim se Mirjana Matić-Halle, Vesna Parun, Miroslav Vaupotić, Zvonimir Balog i Željko Sabol opraštaju i nastavljaju put u Daruvar i Pakrac.

Svi ostali prisustvuju otkrivanju spomen-ploče Antunu Kanižliću (1699.–1777.), jednom od prvih pjesnika hrvatskog baroka, autoru *Svete Rožalije*, na zgradi bivšeg Samostana gdje je pjesnik proveo najveći dio svoga života. Na svečanosti je o pjesniku govorio prof. Petković, a ploču je otkrio rođeni Požežanin Dobriša Cesarić.

Predsjednik Skupštine općine Slavonska Požega Mato Novačić primio nas je zatim, u svom uredu u Županijskoj ulici. U srdačnom susretu poveo se vrijedan razgovor o suradnji između kulturnih radnika Zagreba i manjih naših gradova, pa i Požege. Iznio nam je svoje želje da se ta suradnja učvrsti i razvije na svim područjima. Obećali smo mu svu pomoć u tome.

Na književnoj večeri u dvorani Gradskog kazališta, u 19 sati, nastupili su Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Milivoj Slaviček, Đuro Šnajder, Dubravko Jelčić, Nikola Pulić, Sonja Manojlović i Nedjeljko Fabrio. Publika je do posljednjeg mjesta ispunila dvoranu. Slijedila je službena večera u "Grginu dolu" i, zatim, neslužbena veselica u jednom malom restoranu u Sokolovoj ulici zajedno s predsjednikom Novačićem i većim brojem kulturnih i javnih radnika Slavonske Požege.

Za to vrijeme, Mirjana Matić-Halle, Vesna Parun, Vaupotić, Sabol i Balog uspinjahu se bez "zvanične" pratnje, iz središta Daruvara do Ekonomske škole, u kojoj je održano književno veče. Brojne učenice zadivljeno su slušale Vesnu

Parun, a poslije u ugodnom ćaskanju s profesorima, poželješe nam sreću na putu i ponovne ovakve susrete.

Poslije kraće noćne vožnje, u golemoj dvorani tjelovježbačkog društva "Partizan", kraj nekadašnje pakračke preparandije, susrećemo se s pakračkom publikom, gdje među brojnim đacima primjećujemo i starijih, ozbiljnih građana. S našim pakračkim prijateljima, književnikom Stjepanom Godićem i nastavnikom Jerinićem, uz dobro vino na privatnoj večeri u hotelu. Službeni dočeci u ova dva naša grada, kao što se vidi, izostaše. Zanimljivo je, također, da književnik Stjepan Godić nije primio službenu obavijest Društva književnika Hrvatske, koja mu je bila upućena prije desetak dana poštom, iz Zagreba, s pozivom da se priključi turneji.

Svi se, na kraju, u sitne sate nađosmo u slikovitoj Velikoj, u planinarskom domu "Lopjak", gdje prenoćismo.

Petak, 21. studenoga 1969.

Kratki posjet Kutjevu i kutjevačkim podrumima (oživjesmo uspomene na Mariju Tereziju i baruna Franju Trenka!), a zatim nastavljamo put u Slavonski Brod. Ovdje nam se pridružuju Mak Dizdar, Miroslav S. Mađer, Dionizije Švagelj i Vladimir Rem. Doznajemo, da je ugovoreni i zakazani susret s predsjednikom brodske općine (ovdje to pretenciozno zovu: primanje) u posljednji čas otkazan. Navodno neki su gradski forumi bili protiv tog "primanja", jer je, prema predviđenom sastavu, među nama trebao biti i predsjednik DHK Petar Šegedin, a kako upravo ovih dana u "Borbi" izlazi (u nastavcima!) kilometarski članak Miloša Žanka u kojem se Šegedin spominje u politički nepovoljnom kontekstu, brodski "političari" hoćeše pokazati da čitaju "Borbu" i da se s njome (po svom dobrom starom običaju) sasvim slažu.

Naravno, zatečeni smo ovim postupkom koji ne samo što ne svjedoči o posebno razvijenom smislu za pristojnost nego ne svjedoči, čini nam se, ni o prevelikoj političkoj mudrosti. Neki predlažu da se, poslije ovako negostoljubivoga dočeka, odmah otputimo dalje i da večerašnji nastup u Brodu otkazemo. Odmjeravamo razloge *za* i *protiv*, a onda prevladava razumnija odluka: ostajemo. Mi nismo ni došli u Brod radi brodskog prezidenta nego radi Brođana. Susret s njima bio je predviđen samo kao usputna točka u našem programu, i ako je tuđom krivnjom otpala ta sporedna točka, ne smije našom krivnjom otpasti glavna svrha našeg dolaska. Ako netko ne želi da s nama razgovara, nemamo nikakvog razloga da na tome inzistiramo i zbog toga žalimo: očito je da nam nema šta pametnoga reći, pa što bismo onda mogli reći mi njemu? Bolje je, dakle, da štedimo svoje vrijeme i da prošetamo gradom.

I tako smo se razišli: neki su šetali ulicama, neki otišli u motel Agrokombinata "Jasinje" na Jelas-polju (kao privatni gosti ljubaznog domaćina Vladimira Letinića), neki posjetili Arhiv obitelji Brlić i Gradsku knjižnicu... U toku poslijepodneva Tadijanović, Parun i Balog posjećuju Osnovnu školu u Sibirju i čitaju đacima pjesme. A uvečer, dvorana Općinskog suda pokazala se premala za ovu svrhu: nije mogla primiti sve Brođane, koji su došli da nas čuju (a možda i

vide). Čitali su Cesarić, Tadijanović, Dizdar, Matić-Halle, Slaviček, Mađer, Jelčić, Švagelj, Raos, Barbarić-Fanuko i Rem.

Poslije, nekoliko ugodnih sati kod gđe Nede Brlić, kćerke velike hrvatske književnice Ivane Brlić-Mažuranić, i u kavani hotela "Park".

Subota, 22. studenoga 1969.

U Vinkovcima. Pridružuje nam se, za danas, Dragan Mucić. Najprije koktel kod direktorice Gradske knjižnice, a zatim odlazimo pred rodnu kuću dra Josipa Bognera (1908.–1936.), rano preminulog hrvatskoga književnoga kritičara, kojemu otkrivamo spomen-ploču. Govori Dionizije Švagelj, a ploču otkriva Dragutin Tadijanović. Posjećujemo Galeriju likovnih umjetnosti, razgledamo stalni postav Galerije, kao i nedavno otvorenu izložbu Zlatka Šulentića.

Predsjednik Skupštine općine Vinkovci ing. Josip Broz priredio nam je obilni slavonski ručak u Kunjevima, na Bosutu (ništa nije nedostajalo, ni tradicionalne horvatske gostoljubivosti, ni poslovičnih književničkih zdravica, ni specifičnog đukabegovićevskog štimunga). A zatim odlazimo, razdijeljeni u tri grupe, u posjet nekim mjestima u vinkovačkoj okolici. To je nepredviđeni dio u našem putnom programu, ali je želja mještana da ih posjetimo bila tolika da im to nismo mogli otkloniti. Međutim, sad smo više nego zadovoljni da smo tako postupili: pokazalo se da nam je to svima bio jedan od najdražih doživljaja na ovom putu. Tako Đuro Šnajder, Miroslav Vaupotić, Dionizije Švagelj, Marija Barbarić-Fanuko, Zvonimir Balog i Dragan Mucić odlaze u (Khuenov i Šnajderov!) Nuštar, Mirjana Matić-Halle, Tadijanović, Mađer, Slaviček, Cvitan, Fabio i Jelčić u Ivankovo, a Dizdar, Sabol, Rem, Parun, Manojlović i Pulić u Mikanovce.

Teško je, i nemoguće, u nekoliko kratkih rečenica, opisati kako su nas dočekali mještani ovih sela. Cvijeće, pjesme, nasmijana lica... I opet: obilne, lukulske trpeze. Morali smo obećati, da nam ovaj susret ne će biti posljednji.

Uvečer, u Vinkovcima, književno veče u dvorani Gradskog kazališta (Cesarić, Tadijanović, Matić-Halle, Dizdar, Šnajder, Parun, Slaviček, Mađer, Vaupotić, Jelčić, Fabio, Švagelj, Barbarić-Fanuko i Mucić). Puna dvorana. Poslije saznajemo, da su neki pojedinci, zna se i po čijem bi to nagovoru moglo biti, obilazili navodno pojedine ustanove i škole, sugerirajući građanstvu i mladeži da bojkotira književno veče. Navodno su čak i plakate derali sa zidova. (Vijest nismo mogli provjeriti, ali je činjenica da smo vidjeli u cijelom gradu samo jedan ili dva plakata, ali je isto tako činjenica i to, da je dvorana večeras bila puna. Ako je, dakle, i bilo pokušaja da se književno veče bojkotira, očito je, da ti pokušaji nisu uspjeli.)

Kasno stižemo u Vukovar, u hotel "Lav". U restoranu hotela upravo se održavala maturalna zabava. Neki su od nas valjda i zaplesali.

Nedjelja, 23. studenoga 1969.

S malim zakašnjenjem polazimo ujutro iz Vukovara u Đakovo. Najprije smo posjetili prodajnu izložbu knjiga Matice hrvatske, a zatim odlazimo prema kinodvorani, gdje je u 11,30 održana književna matineja. Kao što smo se dogovorili u autobusu, za vrijeme vožnje, nastupili su Cesarić, Tadijanović,

Dizdar, Parun, Vaupotić, Mađer, Manojlović i Raos. Oko pola jedan posjetili smo biskupa đakovačkog msgr. Bauerleina, koji nas je u srdačnom razgovoru proveo kroz dijecezanski muzej đakovačke biskupije.

Bili smo zatim gosti na objedu kod predsjednika Općinske skupštine Đakovo, druga Gabrića, u simpatičnom malom privatnom restoranu "Đakovački vezovi". Poslije ručka Miroslav S. Mađer oprostio se od svih: zbog svojih radiostaničnih poslova morao se vratiti u Zagreb.

Cijeli dan kasnimo, pa smo tako s povećim zakašnjenjem stigli uvečer u Ilok. Dvorana kina već je bila ispunjena, mrak je već odavna pao nad Dunavom, nestrpljiva publika u gradu sv. Ivana Kapistrana i Julija Benešića počela se već pomalo razilaziti. Nije dakle bilo vremena da, u skladu s predviđenim itinererom, razgledamo iločki stari grad, dvorac grofova Odescalchi i zavičajni muzej. Žalimo zbog toga, utoliko više što među nama ima i takvih dalmoša – i "dalmoša"! – koji su danas (večeras) prvi put u kitnjastom Srijemu, pa tako i u vinorodnom Iloku. Održali smo književno veče, pretežno mlađoj publici, jer je ona, čini se, bila najstrpljivija i najupornija. Nastupili su Cesarić, Tadijanović, Dizdar, Matić-Halle, Parun, Švagelj, Pulić, Slaviček, Vaupotić, Jelčić i Balog, a Vaupotić, Švagelj i Pulić bili su najprimjereniji: čitali su tekstove koji su motivima vezani uz Ilok i Srijem.

Večerali smo, kao gosti Narodnog sveučilišta, u restoranu na Dunavu, toj golemoj panonskoj biblijskoj ribuštini o kojoj je Krleža u *Zastavama* ispjevao nekoliko zanosnih stranica. Bilo je predviđeno da noćimo u hotelu "Turist" vis-a-vis Iloka, u Bačkoj Palanci, kako bismo ujutro još mogli razgledati prekrasni Ilok, ali smo nažalost morali naglo mijenjati plan: naš autobus, zbog svoje veličine, nije mogao na skelicu koja prevozi vozila na "drugom obalu", tako da smo se vratili na spavanje u Vukovar, u naš stari hotel "Lav" (blizu dvora grofova Eltz).

Ponedjeljak, 24. studenoga 1969.

Očekujući, pokraj autobusa, da se svi okupimo, neki kupuju novine i na svoje zaprepaštenje čitamo u današnjem "Večernjem listu" (I. izdanje!) vijest od brodskeg dopisnika, o našoj turneji, odnosno o brodskoj dionici našeg puta. Ali kakvu vijest! Vrijedno ju je citirati:

*Turneja grupe pisaca po Slavoniji zamalo prekinuta
OTKAZAN PRIJEM KNJIŽEVNICIMA*

Slavonski Brod-Turneja dvadesetorice članova Društva književnika hrvatske po Slavoniji počela je neslavno, zbog jednog incidenta koji se dogodio za vrijeme njihova boravka u Slavonskom Brodu. Prije književne večeri, koja se održavala u petak, u 20 sati, istoga dana u 12,15 trebao je biti prijem kod predsjednika Općinske skupštine inž. Ive Borevkovića za sve učesnike turneje. Međutim, do prijema nije došlo. Zašto?

Uoči dolaska književnika u Slav. Brod u četvrtak uvečer društveno-politički aktiv slavonskobrodske komune održao je sastanak na kojem je zaključeno da predsjednik Skupštine općine odbije prijem književnika u znak protesta, jer je bio

najavljen i dolazak Petra Šegedina, inače predsjednika Društva književnika Hrvatske u čijim se nekim novijim djelima očituju nacionalističke tendencije. U petak uoči predviđenog prijema književnicima je saopćeno da ih predsjednik Skupštine općine ne želi primiti. Da stvar bude zanimljivija, među književnicima uopće se nije nalazio Petar Šegedin! Književnici ogorčeni stavom predsjednika Skupštine općine i društvenopolitičkog aktiva komune, rekli su:

– Do ovog ipak nije trebalo doći. Prijem se mogao održati, a pritom se predsjednik Skupštine općine ili netko drugi, jednom rečenicom mogao ograditi od Šegedina i njegovog pisanja. Ovako smo svi omalovaženi i potcijenjeni.

Književnici, među kojima se nalaze i petorica akademika, u prvi mah htjeli su napustiti Slav. Brod, ali ih je od toga odvratio tajnik Društva književnika Hrvatske Dalibor Cvitan, koji je rekao:

– Organizator književne večeri u Slav. Brodu – Centar za kulturu Radničkog sveučilišta, Gradska knjižnica i Ogranak Matice hrvatske u Sl. Brodu – nisu krivi za ovakav stav predsjednika Općinske skupštine i društveno-političkog aktiva. Oni su pokazali mnogo razumijevanja i volje da dođe do ovakvog skupa književnika SR Hrvatske, pa im to ne treba uskratiti.

Tako je književna večer ipak održana. Dvorana sudske vijećnice u Končarovoj ulici bila je prepuna. Mnogi posjetioči stajali su i vani, ne mogavši ući u dvoranu. Književna večer, na kojoj je nastupilo desetak književnika čitanjem odlomaka iz svojih djela, potpuno je uspjela.

Vesna Parun, Dragutin Tadijanović i Zvonimir Balog posjetili su i selo Sibinj nedaleko od Slav. Broda, gdje su razgovarali s mladim članovima literarne sekcije u osnovnoj školi.

M. PUTRIĆ

Bili smo ogorčeni, jer nitko od nas nije u Slavonskom Brodu razgovarao s bilo kakvim novinarom, pa prema tome nije ni mogao izjaviti bilo što, a najmanje nešto slično onome što je ovdje napisano, i to još u ime svih! Zašto brodski dopisnik "Večernjeg lista" nije napisao tko je to rekao? Poimence, tko? Netko primjećuje da se taj (ili bilo koji drugi) novinar ne bi odvažio da insinuirao ovakve izmišljotine bilo kojem funkcioneru svoje općine, ali se ni najmanje ne ustručava da širi klevetničke dezinformacije o dvadesetorici hrvatskih književnika, podmećući im ono što oni nisu rekli i što bi oni, budući da je svaki od njih barem isto toliko pismen kao i potpisani novinar, mogli i sami napisati kad bi tako mislili i kad bi to htjeli. Svi smo bili doista "upaljeni", pa – izuzetno ovog puta! – od gnjeva zbog ovih žankoidnih ispada nismo primjećivali ljepote kraja kojim smo prolazili.

Pred Osijekom smo se dogovorili, da odmah danas uputimo zajedničko pismo "Večernjem listu" i opovrgnemo napis njihova broskog dopisnika u današnjem broju. Dok jedna grupa bude na književnoj matineji u Belom Manastiru, dotle će Dubravko Jelčić napisati odgovor "Večernjem listu" i podnijeti ga u 16 sati na diskusiju i pojedinačni potpis cijeloj ekipi, koja će se zbog toga sastati u restoranu hotela "Turist", gdje smo odsjeli.

Došavši u Osijek, saznali smo da su predviđeni književni nastupi u Valpovu i Belišću otkazani, jer su iz tih mjesta javili da ne mogu osigurati dvoranu.

Zanimljivo je, kako su im dvorane tako neočekivano zauzete! Čini se da je i ovdje u pitanju strah malih, zbunjenih pojedinaca da im se gostoprimstvo "sumnjivih" hrvatskih književnika ne upiše u grijeh.

Književnici su rijetki gosti u mrtvom uglu močvarnog baranjskog orsaga, carstva poljoprivrede, pa je i razgovor u Općinskom komitetu SK s narodnim zastupnicima i nekim političkim funkcionerima bio, prvi put na ovoj turneji, posvećen više privrednoj reformi i poljoprivrednim nedaćama nego kulturi i njenim problemima. Međutim, odanost dječjih srdaca u prepunoj dvorani velikoga kina vratila nas je opet našem prvotnom i glavnom zadatku. Na veoma uspjeljoj književnoj priredbi nastupili su, prema dogovoru u autobusu, Cesarić, Tadijanović, Matic-Halle, Parun, Vaupotić, Barbarić-Fanuko, Fabio, Manojlović i Balog.

Odmah po dolasku iz Belog Manastira Vesna Parun prekinula je turneju (zbog bolesti) i vratila se autobusom u Zagreb. Istodobno nam se pridružio Krsto Špoljar, koji je upravo doputovao iz Zagreba.

U 16 sati sastali smo se, po dogovoru, svi u restoranu hotela "Turist". Bilo nas je ukupno osamnaestoro. Pročitali smo tekst pisma "Večernjem listu", što ga je napisao Dubravko Jelčić, a glasi:

"OTKAZAN PRIJEM KNJIŽEVNICIMA"

U vašem listu od 24. studenoga 1969., na strani 9, izašao je napis M. Putrića pod naslovom "Otkazan prijem književnicima", protiv kojega moramo odlučno prosvjedovati, jer vrvi neistinama i smišljenim insinuacijama. Javljujući o tome kako je predsjednik Općinske skupštine u Slav. Brodu otkazao primanje za učesnike naše turneje, navodno zato jer je očekivao da će s nama, kao što je bilo predviđeno, biti i naš predsjednik Petar Šegedin, vaš brodski dopisnik piše da su književnici rekli, navodno u ogorčenju, kako se predviđeno primanje ipak moralo održati, "a pritom se predsjednik Skupštine općine ili netko drugi, jednom rečenicom, mogao ograditi od Šegedina i njegovog pisanja", jer da smo ovako "svi omalovaženi i potcijenjeni".

Ne osjećajući se ni omalovaženi ni potcijenjeni zbog toga, možda tek uvrijeđeni nimalo taktičnim otkazivanjem razgovora u posljednji trenutak, izjavljujemo da se nitko od nas, učesnika ove turneje i potpisnika ovog pisma, ni pred kime nije ograđivao niti je ikada ikome sugerirao da se ogradi od književnika Petra Šegedina, predsjednika Društva književnika Hrvatske. Štoviše, možemo odmah dodati da bismo se mi bezuvjetno ogradili od takvog ograđivanja, tj. da se pod tim uvjetom mi sami ne bismo odazvali pozivu na primanje.

S tim u vezi, nije se radilo ni o tome da zbog toga prekinemo našu turneju, kako to izvješćuje vaš dopisnik, nego samo o tome da eventualno "preskočimo" Slav. Brod, otkazemo zakazano književno veče i otputujemo dalje. Ali to nismo učinili, jer smo vjerovali da nas građani Broda dočekuju srdačnije od njihova predsjednika. To se i potvrdilo na književnoj večeri, kada je dvorana bila premalena da primi sve one koji su nas željeli čuti – što priznaje i vaš dopisnik.

A tako je bilo u svim gradovima koje smo do sada posjetili. Primamo, štoviše, i pozive da dođemo u mjesta koja nismo predvidjeli na ovom putu, dvorane su

svugdje pune i mnogi slušaoci izjavljuju da žale što naša ekipa nije krenula na put u punom sastavu, zajedno s onim članovima koji su bili najavljeni ali nisu mogli poći na put.

Prema tome, izmišljena je i uvodna tvrdnja vašeg dopisnika, da je naša turneja neslavno počela. Ona nije ni počela u Slav. Brodu nego u Pakracu, Daruvaru i Slavonskoj Požegi, gdje su nas veoma srdačno dočekali i pozdravili svi s kojima smo se susreli. U Brodu je bio za sada jedini (a nadamo se da će i ostati jedini) slučaj da je predsjednik grada domaćina otkazao već dogovoreni razgovor s nama. U drugim gradovima su, naprotiv, ovakvi susreti bili vrlo neposredni i, nadamo se, obostrano zanimljivi i korisni. A "brodska epizoda" ostat će, u dnevniku ove naše turneje, samo jedna tužna epizoda, neugodna – vjerujemo – mnogo više njenim režiserima nego nama. Mi nemamo zašto biti nezadovoljni: susret s brodskom publikom ostavio je u svima nama duboke dojmove.

U Osijeku, 24. studenoga 1969.³⁰

Tekst ovoga pisma prihvatili smo i potpisali abecednim redom: Zvonimir Balog, Marija Barbarić-Fanuko, Dobriša Cesarić, Dalibor Cvitan, Mak Dizdar, Nedjeljko Fabrio, Dubravko Jelčić, Sonja Manojlović, Mirjana Matić-Halle, Nikola Pulić, Mate Raos, Vladimir Rem, Željko Sabol, Milivoj Slaviček, Đuro Šnajder, Krsto Špoljar, Dragutin Tadijanović i Miroslav Vaupotić.

U 17,30 sati u foajeu Narodnog kazališta otkrivamo spomen-ploču najzaslužnijim pregaocima koji su prije 62 godine utemeljili, u ovom gradu na Dravi, Hrvatsko narodno kazalište, knjižaru i izdavaču Radoslavu Bačiću (1875.–1931.), inicijatoru i stvarnom organizatoru kazališnog odbora u Osijeku, i dru Nikoli Andriću (1867.–1942.), književniku i prvom intendantu Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku (1907.–1908.). Bačićeve i Andrićeve zasluge za razvoj HNK u Osijeku, druge hrvatske profesionalne scene, iznio je u opširnom referatu Dragan Mucić, a zatim je Dobriša Cesarić, uz nekoliko prigodnih riječi o svom osječkom djetinjstvu i tadašnjim uspomnama na osječku Taliju, otkrio spomen-ploču.

Na književnoj večeri, koja je odmah zatim održana u prepunoj kazališnoj dvorani, nastupili su Cesarić, Tadijanović, Dizdar, Matić-Halle, Slaviček, Špoljar, Vaupotić, Cvitan i Fabrio.

U 20 sati predsjednik Skupštine općine Osijek Jozo Petović priredio je primanje za sve učesnike naše turneje. U srdačnom razgovoru doživjesmo da predsjednik jedne velike općine, koji svoju funkciju obavlja amaterski, ima više smisla i ljubavi za kulturu i živog, nekonvencionalnog zanimanja za aktualna književna zbivanja nego brojni referenti i prosvjetari iz raznoraznih narodnih i radničkih sveučilišta, kojima su ovih dana bile zauzete sve raspoložive dvorane.

Večer smo neslužbeno proveli u poznatom Čingilingiju.

³⁰ Tekst ovog pisma bio je objavljen u "Večernjem listu" od 27. studenoga 1969., strana 9, ali samo u prvom (pokrajinskom) izdanju, kao i članak broskog dopisnika tri dana prije toga, na koji se ovo pismo i odnosi. Ovdje istaknute riječi bile su u "Večernjem listu" izostavljene ili pogrešno odštampane.

Utorak, 25. studenoga 1969.

Najprije, u 9 sati, pisustvujemo koktelu i Gradskoj knjižnici, koja proslavlja dvadesetu godišnjicu postojanja i rada. Razgledamo prigodnu izložbu, prisutni književnici potpisuju svoje knjige koje su se našle na izložbi, a zatim se razilazimo: jedna grupa (Fabrio, Cvitan, Barbarić-Fanuko, Balog) odlazi u Osnovnu školu "Braća Ribar", a druga (Cesarić, Tadijanović, Dizdar, Vaupotić, Špoljar i Manojlović) u Pedagošku akademiju. Zatim se opet sastajemo i, svi zajedno, skupa s onima koji su danas uživali "slobodni dan" (Matić-Halle, Slaviček, Šnajder, Jelčić...), odlazimo u naš poznati higijensko-parfumerijski gigant, u tvornicu "Saponia", gdje razgledavamo pogone i posjećujemo generalnog direktora Ivu Martinca. U zanimljivom razgovoru s njim nastao je prijedlog (inicijator je bio Zvonimir Balog!), da tvornica "Saponia" u suradnji s Društvom književnika Hrvatske, kao novi (mecenatski!) oblik svoje ekonomske propagande, organizira i ustanovi jednu književnu nagradu, koja bi se dodjeljivala svake godine. Detalji ovog prijedoga razradit će se naknadno, kad se našu prikladni savezni i republički ključevi i ključići.

Objed u hotelu "Royal", koji nam je priredila "Saponia", kratki odmor i ponovno odlazak: jedna grupa (Cesarić, Tadijanović, Matiće-Halle, Dizdar, Vaupotić i Špoljar) odlaze na duži put, u Vukovar, druga se uputila u Čepin (Šnajder, Slaviček, Pulić, Jelčić, Fabrio, Manojlović, Mucić, Sabol), a treća u Josipovac (Barbarić-Fanuko, Raos, Balog). U Josipovac je je zatim došlo i "osmero iz Čepina", pa su se neki od njih (Fabrio, Sabol, Slaviček i Mucić) pojavili i ovdje pred vrlo pažljivom i razdraganom publikom.

U Josipovcu nam je priređena opet jedna prava domaća gozba (prava domaća kobasica, fišpaprikaš, odojak!), tako da se večera, u srdačnom raspoloženju, protekla kasno u noć.

Predvečer, u Vukovaru je bilo puno događaja. Započelo je s prijateljskim razgovorom u ugodnom raspoloženju na koktelu kod predsjednika Skupštine općine Miloša Popovića, a nastavilo se na književnoj večeri, u knjižnici koja je smještena u povijesnoj zgradi Vukovarskog kongresa. Večera s vukovarskim kulturnim radnicima (Crlenjakom, Majskim i drugima) u "Lavu".

Oko ponoći, "šestoro iz Vukovara" stigli su u Josipovac. Veseli domjenak se nastavlja, a cijela ekipa je opet na okupu.

Srijeda, 26. studenoga 1969.

Napustio nas je i Milivoj Slaviček: žuri, jer mora stići na spektakularnu projekciju filma *Bitka na Neretvi* u Sarajevo. Ima nas, dakle, i reprezentativnih (među ovolikim provincijalcima!).

I u Našicama smo ovog sunčanog dopodneva srdačno dočekani. U kinodvorani održana je književna matineja, pred brojnom publikom (Cesarić, Tadijanović, Matiće-Halle, Dizdar, Jelčić, Barbarić-Fanuko, Manojlović, Balog), dok su Špoljar, Vaupotić, Šnajder i Raos šetali engleskim parkom oko dvorca grofova Pejačevića, dvorca koji danas – ruiniran – služi plebejskim potrebama mjesne Poljoprivredne zadruge, a zatim i razgledali barokna zdanja župne crkve i

župnog dvora. I u Ekonomskoj školi upriličen nam je susret s učenicima. Predstavili su se Cesarić, Tadijanović, Cvitan, Pulić i Balog.

Zatim srdačni razgovori u zbornici Gimnazije s profesorima, koji su priredili privatnu zakusku za hrvatske književnike, jer su svi službeni kontakti izostali: predsjednik općine bio je na službenom putu u Londonu, a ostali faktori nisu se znali "postaviti na pravilnu platformu" u vezi s dolaskom skupine hrvatskih književnika.

Iz Podravske Slatine, gdje smo trebali nastupiti večeras, telefonski su nam otkazali predviđeno književno veče. Obrazloženje: dvorana Doma JNA je zauzeta. Otpribliže znamo šta to znači. Ni ovdje nekome ne ide u glavu, da grupa hrvatskih književnika nastupa u vrijeme kad Miloš Žanko... itd.!

Oko 16 sati polazimo autobusom iz Našica, na posljednju etapu ove turneje. Ravno u Zagreb. Vrijeme, koje nam je cijelim putem nevjerojatno išlo na ruku, obdarujući nas za ovo doba godine neobičnim suncem, počelo se mijenjati. I to kao da je znak, da se naša turneja bliži kraju. Dok smo prolazili kroz Podravsku Slatinu, koja toga dana nije imala slobodnu dvoranu da primi hrvatske književnike, pljuštala je kiša. Žao nam je. Da nije toga, sigurno bismo malo zastali, prošetali, možda i prosvjedno sjeli i prosjedili kakvih pola sata-sat uz kavu, u spomenutom gostoljubivom Domu JNA, kao slučajni putnici namjernici... Ako za nas nema mjesta u dvorani, bilo bi valjda u bufetu: zaradio bi koju paru na hrvatskim književnicima. Umjesto toga, kratki odmor i večera u bijelom Bjelovaru i oproštaj sa Sabolom, koji tu ostaje.

Pred ponoć smo bili u Zagrebu. Dočekala su nas okićena novogodišnja drvca na Trgu Republike.

LJETOPISCI:LUKA IBRIŠIMOVIĆ I ĐUKA BEGOVIĆ

"Kritika", god. III, knj. III, br. 10; Zagreb, siječanj-veljača 1970.

KULTURNI PROGRAM HRVATSKOGA NACIONALNOG POKRETA – HRVATSKI OTPOR KULTURNOJ AGRESIJI NA HRVATSKU

Gospođe i gospodo, *

Naslov kojim je najavljeno moje izlaganje sugerira tvrdnju, da je u razdoblju od otprilike druge polovine šezdesetih godina pa do prosinca 1971. postojao neki konzistentni i definirani kulturni program, iz kojega su proizlazile pojedine onodobne naše aktivnosti i u koji su se one uklapale. Ali takva programa, programa u obliku pisanoga dokumenta koji bi netko sastavio, neko tijelo raspravilo i prihvatilo, i koji bi se zatim sustavno provodio, tada jednostavno nije bilo. Pa ipak, kad na to vrijeme danas gledamo s ovog vremenskog odstojanja, mogli bismo reći da je sve što se tada događalo u hrvatskom kulturnom životu bilo vrlo komplementarno i slagalo se gotovo savršeno, kao smišljeno kreirani mozaik, u neki presumptivni program, koji je nastajao spontano, iz dana u dan i od jednog događaja do drugog, pa i od jednog do drugog sudionika u njima. Doduše, na sjednici Društva književnika u srijedu 15. ožujka 1967., na kojoj je bila jednoglasno prihvaćena Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, sjećam se dobro, Branko Hećimović predložio je da Društvo bude inicijator Kongresa hrvatske kulture. Ideja je bila privlačna, ali se o njoj tada nije odlučivalo, a kasnije, razvojem događaja, kao da je bila najprije odgođena a zatim i pomalo zaboravljena, jer su pojedine aktivnosti i Društva književnika i Matice hrvatske, a zatim i Sveučilišta, navodila na zaključak, da se u Hrvatskoj, od sjevera do juga, od Osijeka i Iloka do Dubrovnika, i bez Sabora kulture, u djelovanju pojedinih kulturnih institucija i pojedinaca očituje misao i duh, koji proizlazi iz svijesti o hrvatskoj kulturi kao bitnoj podlozi i nezamjenjivoj polugi u poticanju političkog pokreta, koji će imati cilj izbaviti Hrvatsku iz ponora unitarizma, inspiriranoga iz Beograda velikosrpskim hegemonizmom, i redefinirati njen formalno ravnopravni, a u stvarnosti dotad više nego neravnopravni, upravo potlačeni položaj u jugoslavenskoj državnoj tvorevini. Program je dakle, i nenapisan, postojao u ljudima, u nama, i svatko ga je provodio onako kako je sam osjećao da je ispravno.

Val buđenja nacionalne svijesti i demokratskog preobražaja tada još uvijek krutog ideološkog jugokomunističkog sustava pokrenut je ispod površine dnevnog života već sredinom šezdesetih godina, padom Aleksandra Rankovića. Evo i konkretnog primjera: 1. srpnja 1966. na brijunskom plenumu uklonjen je Ranković s vlasti, a već u rujnu priređene su u Vinkovcima prve “Vinkovačke jeseni”, pučka kulturna manifestacija izrazito hrvatske orijentacije, a njeni sudionici nisu bili samo folklorni ansambli nego i brojni hrvatski književnici! Na toj će manifestaciji doći otvoreno do izražaja zatomljeni nacionalni osjećaji. I ne samo to! U isto vrijeme bit će, u okviru proslave 100-te obljetnice Jugoslavenske

* Izlaganje na Znanstvenom skupu “Hrvatsko proljeće” u organizaciji “Školske knjige” u Zagrebu, 18. i 19. prosinca 2001.

akademije znanosti i umjetnosti, u Vinkovcima organiziran i znanstveni simpozij “Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti”, na kojemu se o zanemarenim temama iz naše književne baštine govorilo na dotad neuobičajeni način. Pa ni to još nije sve! Tom prigodom je dogovoreno, između predsjednika Akademije akademika Grge Novaka i predsjednika grada Vinkovaca Dragutina Žanića, a uz svestranu potporu akademikâ Dragutina Tadijanovića, Marijana Matkovića i Ive Frangeša, da se u Vinkovcima osnuje Akademijin Centar za znanstveni rad, koji je uskoro i otvoren; a taj Centar, na čelu s Dionizijem Švageljem, zahvaljujući istraživačkim temama kojima se bavio, postao je vrlo brzo centar hrvatske znanstvene misli i nacionalne svijesti u cijeloj istočnoj Slavoniji. Želio sam to istaći odmah u početku, jer se u razgovorima o onom vremenu uvijek zaboravlja ili prešućuje, da je i Akademija, iako se zvala jugo-slavenskim imenom, sudjelovala na svoj način u stvaranju povoljnog ozračja, u kojemu je rasla i razvijala se stvarnost “hrvatskog proljeća”. Njen udio nije bio jako naglašen, to stoji, ali je bio konstantan i vrlo djelotvoran u intelektualnoj sredini cijele Slavonije i Baranje.

Snažan impuls koji je te prve proplamsaje spontanoga hrvatskog buđenja iznio na javu bila je već spomenuta Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika. Od njene pojave u “Telegramu” 17. ožujka 1967. događaji se više nisu mogli zaustaviti. Unatoč hajci, koja se tim povodom uzvitlala u svim novinama, radio postajama i televizijskim kućama širom Jugoslavije protiv njenih potpisnika, pa i samoga Miroslava Krleže. Vrh hrvatske komunističke vlasti, i to ne samo svemoćni Vladimir Bakarić nego i sam Miko Tripalo, govorili su o njoj vrlo grubo i poticali napade na njene autore i potpisnike. Pa ipak, Deklaracija je uhvatila korijen u narodu i partijski vrh ju je najzad prešutno prihvatio.

To je činjenica koju je teško pobiti i zato bi bilo sasvim razumno i opravdano reći, da je politički pokret 1970. –1971., koji danas nazivamo “hrvatsko proljeće”, nastao na temeljima kulturnih nastojanja i uzletio na krilima kulturnih zanosa, što su ih u tim nastojanjima ostvarili prije svega članovi Matice hrvatske i Društva književnika, ali također i znatan broj sveučilišnih profesora kao i znanstvenika iz kruga članova Akademije (Jonke, Frangeš, Šegedin, Kaleb, Matković, Supek... etc.) i znanstvenog osoblja Akademijinih instituta. Osim toga, dva Akademijina odjela, onaj za jezik i onaj za književnost, kao i dva Akademijina istovrsna instituta, bili su među onih 17 znanstvenih institucija koje su izglasale povijesnu Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika. Nije to bogzna što, reći ćete iz ove današnje perspektive, ali to je bilo i te kako puno i više nego značajno iz tadašnje perspektive.* Dio hrvatskih komunista, koji su tada igrali

* Navest ću još jedan događaj, kojega se sjećam, a govori tome u prilog. Kada se 1966. proslavljala 100-ta obljetnica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, održana je svečana proslava u velikoj dvorani tadašnjega Doma armije (danas Ministarstva obrane). Među brojnim domaćim i stranim uzvanicima bio jer, dakako, i Josip Broz. Nakon što je odsvirana državna himna “Hej Slaveni”, svi su se već prignuli da sjednu, kad je neočekivano glazba zaszvirala “Lijepu našu”. Naravno, svi nazočni su se odmah uspravili. Bio sam na balkonu i cijeli prednji dio dvorane bio mi je kao na dlanu. Gledao sam Broza kako se trenutak zbunjeno kolebao, bi li sjeo ili ne, a onda se i on uspravio i stojeći odslušao intonaciju hrvatske himne. Poslije sam doznao kako je došlo do tog

ključnu ulogu u hrvatskom kulturnom životu, uvidio je potrebu i prihvatio otvorenu mogućnost, da tu snažnu provalu narodnih osjećaja iskoristi za odgovarajuću političku akciju. I oni su to učinili.

Ali, držat ću se svoga naslova i ne ću spominjati političke događaje, koji su ispunili ovo doba. Strogo uzevši, u njima izravno nisam ni sudjelovao. Bio sam njihov suputnik u drugom, ako ne i trećem vagonu. A upravo zato sam, kako reče danas Vice Vukov, kao politički autsajder, bio u sebi slobodniji od mnogih korifeja. Kao što sam već rekao u nekoj drugoj prilici, nisam tada djelovao na ekskluzivno političkom planu, jer za to nisam imao elementarne pretpostavke. Nisam bio član Saveza komunista, a to je bila jedina legitimacija s kojom se moglo istupati politički. Ali sam kao znanstveni suradnik u Institutu za književnost, kao književnik i kao član – radnik Matice hrvatske uvijek nastojao svoj znanstveni i stručni rad, kao i praktično-popularizatorsku djelatnost u Matici hrvatskoj, rad na promicanju njenih zadaća i širenju njene mreže ogranaka, uskladiti s kulturnim, a onda i političkim ciljevima svih nas, a time posredno i makar djelomice i s ciljevima tadašnjega hrvatskog partijskog vrha.

A kulturni ciljevi kojima smo težili bili su poznati: obnoviti i učvrstiti svijest o hrvatskoj kulturnoj baštini kao najvjerodostojnijem znaku i zalogu hrvatskoga nacionalnog identiteta, pri čemu su putevi i oblici ostvarivanja tog cilja bili raznovrsni, od osnivanja ogranaka Matice hrvatske ne samo u većim nego i u manjim gradovima, pa i nekim selima u Hrvatskoj (primjerice, u Otoku kod Vinkovaca), preko književnih večeri i javnih predavanja, do intenzivne izdavačke djelatnosti.

Ne znam, ni približno, na koliko sam osnivačkih ili godišnjih skupština ogranaka Matice hrvatske bio: petnaestak? dvadesetak? ili više? Ali znam da je na svakoj od njih bilo po više stotina nazočnih, a poznato je da je ta brojka u nekim mjestima prelazila i dvije-tri tisuće, tako da su se skupovi održavali na otvorenome. Danas je gotovo nemoguće prisjetiti se svih pojedinosti, koje bi zorno ilustrirale onaj polet i onu atmosferu, koja je na tim skupovima vladala. Živa su sjećanja i na povorke automobila, koji su pod hrvatskim zastavama odlazili, obično subotom ili nedjeljom, u susjedna mjesta na matičine svečanosti. Teško je reći i koliko je članova bilo okupljeno u tim ograncima: nekoliko desetaka tisuća najmanje. Ali još važnije od toga broja bila je njihova aktivnost. Ti ogranci otkrivali su kulturnu baštinu svojih gradova i sredina i širili svijest o njenim vrijednostima. Ako to povežemo s djelovanjem središnjice Matice hrvatske i njenom nakladničkom djelatnošću, ne ćemo pretjerati kad kažemo, da je to bilo možda najdinamičnije i najplodnije razdoblje u cjelokupnoj povijesti Matice

“incidenta”. Nekoliko dana prije proslave bili su u Akademiji službenici Državnog protokola iz Beograda radi utvrđivanja ceremonijala i programa same te glavne svečanosti. Tada su izričito zahtijevali, da se svira samo “Hej Slaveni”, a ne i “Lijepa naša”. Kad su oni otišli, predsjednik Akademije Grga Novak odredio je, da se svira i “Lijepa naša”. Neki su ga, čuo sam, upozoravali na suprotni dogovor s Državnim protokolom, ali on je navodno rekao: “Ja sam predsjednik Akademije i ja odlučujem kako će biti.”. Ne znam je li mu to poslije tko prigovorio, ali znam sigurno da je Josip Broz tada prvi put stojeći odao počast hrvatskoj himni. Pritom je važno znati i to, da “Lijepa naša” tada još nije bila Ustavom SR Hrvatske priznata kao republička i narodna himna!

hrvatske. Da bih to dokazao, prisjetit ću se najprije Matičinih periodičkih publikacija iz toga vremena.

Na prvome mjestu spomenut ću dvomjesečni časopis “Kritika”, koji je ujesen 1968. pokrenuo i uređivao Vlatko Pavletić s uredničkim odborom u kome su bili Petar Selem, Dalibor Cvitan i Branimir Donat. Do Karađorđeva izašlo je ukupno dvadeset brojeva, a ako ih danas samo prolistamo, bit ćemo doista iznenađeni i obrađivanim temama, i načinom na koji su obrađivani, kao i suradnicima koji su se u njemu javljali. Prvi broj, kao što je lako razumjeti, istakao je na prvome mjestu temu jezika i rasprave o “kentaurskom Rječniku kentaurskog jezika”, kako se već u naslovu svoga eseja Tomislav Ladan narugao rječničkom proizvodu novosadske provenijencije. Uz njega, o toj temi pisali su još Stjepan Babić, Dalibor Brozović i Radoslav Katičić. Drugi broj raspravlja već o temi velikih ideja i malih naroda, a uz Petra Šegedina i Franju Tuđmana o tome pišu još i Edvard Kocbek i Ive Mihovilović. Treći broj bavi se temom “poratna hrvatska umjetnost i svijet” (Ladan, Selem, Donat), u četvrtom broju izlaze Gotovčevi *Autsajderski fragmenti* i moja polemika s “Glasom Slavonije”, gdje su mi odbili objaviti tekst o Holjevčevoj knjizi *Hrvati izvan domovine*, koju je objavila Matica hrvatska, a u idućim brojevima slijede teme o gospodarstvu Hrvatske (Šošić, Đodan), važnosti nacionalnoga (Slodnjak, Bratulić), historiografskom trenutku istine (Tuđman), sve do Bušićeve rasprave *Igre oko hrvatskog suvereniteta*, koja dominira posljednjim dvadesetim brojem. Tako već prateći ovaj slijed tema u “Kritici” možemo zaključiti, kako se kulturni program “hrvatskog proljeća” postupno približavao i napokon izjednačio s političkim programom tzv. masovnog pokreta. A to bi se moglo, uvijek na svoj način, i kad bismo pratili sadržaje drugih Matičinih publikacija tih godina (“Kolo” Igora Zidića, “Dubrovnik” Miljenka Foretića, “Revija” Ive Mažurana, “Dometi” Zvane Črnje, “Pakrac danas” Stjepana Godića, a da i ne govorimo o “Hrvatskom tjedniku”, koji je počeo izlaziti u travnju 1971. pod uredništvom Igora Zidića, a zatim ga je preuzeo Vlado Gotovac i uređivao ga do posljednjega 33. broja u prosincu 1971. Bio je to, bez ikakve dvojbe, najpopularniji Matičin list u cjelokupnoj njenoj povijesti, koji je dostigao nakladu od 130.000 primjeraka i nadmašio sve tadašnje hrvatske dnevne novine. Veliki ugled (i velike naklade) dostizali su i listovi i časopisi drugih nakladnika, kao što su bili “Hrvatsko sveučilište”, Fabrijev “Kamov” (u Rijeci) i “Hrvatski gospodarski list” Vladimira Veselice, a također i “Hrvatski književni list”, što ga je pokrenuo Zlatko Tomičić još početkom 1968. Ustvari, Tomičićev list bio je prva lasta, koja je najavila proljeće.

Ovaj bogati niz periodičkih publikacija bitno dopunjava i neobično impresivan niz knjiga, objavljenih u Matici hrvatskoj i njenom Nakladnom zavodu. Spomenuo sam Holjevčevu knjigu *Hrvati izvan domovine*, koja je doista značila više nego novost već i u tematskom pogledu, a tome moramo dodati barem još nekoliko značajnih naslova: Tuđmanovu knjigu *Velike ideje i mali narodi*, koja je otvorila epohalnu, upravo sudbonosnu temu ne samo hrvatske povijesti nego i hrvatske stvarnosti tih godina, pa Meštrovićeve memoare, njegove *Uspomene na političke ljude i događaje*, koji su iznijeli hrvatskoj javnosti niz do tada tabuiranih i tema i ocjena, a ništa manje intrigantna u tom trenutku nije bila ni knjiga njegove

proze *Ludi Mile*. Hrvatska je, poslije dvadesetogodišnjeg tavorjenja u stanju izolacije i blokade osjetila, da joj se otvaraju prozori u svijet, a dodiri s Hrvatima u inozemstvu nisu više bili neostvarivi. Prvi put poslije Drugoga rata izašla je tada u Matici hrvatskoj i panorama misli i pogleda Ante Starčevića, u izboru i redakciji Blaža Jurišića. Poznat je podatak, da je tih godina u Matici hrvatskoj, odnosno u njezinu Nakladnom zavodu, pod glavnim uredništvom Vlatka Pavletića, izlazila zamalo po jedna knjiga dnevno!

Valja se ovom prigodom podsjetiti i na biblioteku "Izbor" Nakladnog zavoda Znanje, a u njoj na ciklus knjiga "Hrvatska politička misao XIX. i XX. stoljeća, u kojoj je pod mojim uredništvom izašlo pet svezaka: Ante Starčević, Stjepan Radić, Frano Supilo, Eugen Kvaternik i Strossmayer/Rački. U potonjoj knjizi tiskani su i neki Strossmayerovi tekstovi koji su u obje Jugoslavije bili zaobilaženi, da ne kažem baš i skrivani.

Knjige je pratila i živa riječ pisaca. U studenome 1969. rodila se u Društvu književnika, kome je tada predsjedavao Petar Šegedin, inicijativa da organiziramo višednevnu turneju po Slavoniji i Baranji. Od 21. do 28. studenoga sedamnaestoro književnika putovalo je od grada do grada, održavajući kadikad i po dva nastupa dnevno, a kadikad smo, podijeljeni u grupe, imali i po dva ili čak tri nastupa istodobno u susjednim gradovima. Posjetili smo Pakrac, Daruvar i Požegu, Slavonski Brod, Vinkovce, Ivankovo, Nuštar i Mikanovce, Đakovo, Vukovar, Ilok i Beli Manastir, Osijek, Čepin, Josipovac i Našice.

Ne ću za sada ulaziti u pojedinosti, ali ću ipak navesti imena svih sudionika te turneje, iako sam već o tome govorio na drugome mjestu: Zvonimir Balog, Marija Barbarić-Fanuko, Dobriša Cesarić, Dalibor Cvitan, Nedjeljko Fabio, Mirjana Matić-Halle, Sonja Manojlović, Vesna Parun, Nikola Pulić, Mate Raos, Željko Sabol, Milivoj Slaviček, Đuro Šnajder, Dragutin Tadijanović, Miroslav Vaupotić i ja. U Slav. Brodu pridružili su nam se Mak Dizdar, Miroslav Mađer, Vladimir Rem i Dionizije Švagelj, u Vinkovcima Dragan Mucić, a u Osijeku Krsto Špoljar. Mak Dizdar, tadašnji predsjednik Udruženja književnika BH, nastupao je tada kao hrvatski pjesnik. Na moje izravno pitanje, kako želi da ga predstavljamo, odlučno je rekao: ja sam hrvatski pjesnik iz Bosne. I mi smo ga tako predstavljali publici, koja ga je uvijek toplo pozdravljala. Ne ću ovom prigodom govoriti ni o neprilikama, koje smo doživjeli u nekim gradovima od njihovih službenih predstavnika, koji su slijedili Miloša Žanka i njegove upravo tada u Borbi tiskane "plahte" protiv Matice hrvatske, Društva književnika i Petra Šgedina napose. I o tome sam već govorio vrlo detaljno. Dodat u samo to, da smo Miroslav Vaupotić i ja napisali u "Kritici" br. 10 faktografski dnevnik turneje i opisali sve što nam se na njoj događalo. (Usput: potpisali smo se pseudonimima Luka Ibrišimović i Đuka Begović, ali se nismo dogovorili, koji je od tih pseudonima njegov, a koji moj. Oba su dakle naša, zajednička.)

Sve te knjige, i te turneje, i ta predavanja, i te svečanosti, sve je to bilo sastavni dio toga nenapisanoga hrvatskog kulturnog programa. Bila je to njegova vrlo djelotvorna kreacija, a istodobno i realizacija in praxi.

Samo mjesec i po dana nakon te naše turneje, tj. sredinom siječnja 1970., održana je glasovita X. sjednica Centralnog komiteta SKH. Sjećam se tih dana:

gledali smo izravan televizijski prijenos te sjednice, gospođa Savka Dabčević je govorila, vehementno kako je to uvijek činila, Bakarić se nevoljko meškoltio i vrtio na svojoj (rotirajućoj) stolici (kao da ga sad gledam!), a ja sam radosno uznemiren izašao navečer u šetnju: pršio je sitni suhi snijeg. Je li moguće, pitao sam se u nevjerici, da sam to dočekao? To, da i hrvatski komunisti dolaze k sebi, da počinju shvaćati kako moraju biti najprije Hrvati, a tek onda sve drugo, pa i komunisti, ako baš hoće?

Bio je to prvi značajni politički događaj u hrvatskoj povijesti druge polovine XX. stoljeća. Ako sam do tada imao osjećaj da u Matici hrvatskoj i u Društvu književnika radimo nešto predvodničko ali kamuflirano, mimo političkih smjernica koje su dolazile s vrhova vlasti, sada mi se činilo, da politika prihvaća naše težnje i dolazi na naše pozicije. Pojavljuju se značajni znakovi, da se i u središtu vladajuće partije budi i jača hrvatska svijest, a ona rađa i spoznaju da se i gospodarski i državno-pravni položaj Hrvatske u Jugoslaviji mora redefinirati, što podrazumijeva bitnu izmjenu cjelokupnog “federalnog” sustava savezne države, koja bi od formalne federacije morala postati stvarna konfederacija. U mojim osamljeničkim mislima tih dana bio je to neposredni, ali ne i konačni cilj našega rada i svih naših nastojanja. O tom neposrednom cilju smo sada sve otvorenije govorili, o onome konačnom smo tada još samo sanjali.

Premda je partijsko vodstvo uvijek, u svakoj prilici, isticalo da ne prihvaća “nacionalistička stajališta” Matice hrvatske i njenih ograna, pa se kadikad znalo okomiti na njih i žestokom retorikom, postojalo je uvjerenje u javnosti, da je to samo kamuflaža, a da partijsko vodstvo Hrvatske i Matica hrvatska djeluju u stvari ne samo komplementarno nego i sinhronizirano. Ali nije bilo sasvim tako. Koliko sam mogao razabrati iz vlastitog iskustva, između vodstva Saveza komunista Hrvatske i predsjednika Matice hrvatske, ni onda kad je to bio Jakša Ravlić, ni onda kad je to bio Hrvoje Iveković, ni potkraj, kad je to bio Ljudevit Jonke, nije bilo osobnih susreta i razgovora, a još manje dogovora. Moju pretpostavku potvrđuje i događaj krajem lipnja 1971. Nakon velikog političkog zbora gdje Dabčević-Kučar u Slav. Brodu, kome sam bio nazočan kao pozvani gost, za vrijeme objeda u motelu “Marsonija”, zamolio me Mato Novačić da profesoru Jonkeu prenesem poruku predsjednice CK: ona moli da predsjednik Matice hrvatske obustavi seriju predavanja što su ih pod naslovom “Hrvatska jučer, danas i sutra” u ime Matice održavali širom Hrvatske Šime Đodan i Marko Veselica., koji su tada bili u žarištu partijskih napada. Prenio sam tu poruku profesoru Jonkeu odmah sutradan, što znači, da izravnih dodira između njih nije bilo. Znam samo za jedan jedini sastanak Predsjedništva Matice hrvatske i Predsjedništva Centralnog komiteta, koji je održan jedne kasne večeri u “Kockici” na Prisavlju (koje se tada zvalo, kao što je bio i red za takvu ulicu, Aleja Marxa i Engelsa!). Imao sam pun notes bilježaka s te sjednice, na kojoj sam bio po našem međusobnom dogovoru iako nisam bio član ni Predsjedništva ni Upravnog odbora Matice hrvatske, ali sam taj notes poslije Karadorđeva tako dobro spremio, da ga sad kad ga tražim ne mogu naći. Međutim, sjećam se, sjednica je trajala duboko u noć, Josip Vrhovec je cijelo vrijeme držao maramicu na obrazu jer ga je navodno bolio zub (a ja sam bio uvjeren da skriva crvenilo jer ga je Šime Balen prokazao

kao krivotvoritelja, koji je nešto ranije, dok je bio urednik "Vjesnika", ili sam napisao ili dopustio da se objavi u nekom članku, kako u dokumentu ZAVNOH-a iz rujna 1943. piše da se Istra pripaja majci domovini Jugoslaviji, a on je, Balen, svojom rukom – kaže – pisao taj dokument u ZAVNOH-u i zna, što je u njemu pisalo; a pisalo je, da se Istra pripaja majci domovini Hrvatskoj i preko nje zajednici naroda Jugoslaviji. Jure Bilić se ispričavao Petru Šegedinu, da nije na njega mislio kad je nešto prije u nekom govoru napao "kojekakve bitange i piskarala u Matici hrvatskoj", iako je iz konteksta njegova govora bilo vrlo vjerojatno, ako ne i očigledno, da je mislio upravo na njega. A Jozo Ivičević, tadašnji glavni tajnik Matice hrvatske, održao je impresivan pledoyer o tada aktualnom "slučaju Alilović", pokazavši da se protiv Matice hrvatske vodi organizirana hajka, te je završio, dobro se sjećam, jednostavnim pitanjem: "Može li se Matica hrvatska ponašati, kao da se ništa ne događa?" Rekao bih da je tim govorom otvorio sebi definitivno vrata Stare Gradiške, kamo je bio otpremljen poslije Karađorđeva. Iako je sjednica ostavila u meni mučan dojam, svi smo imali osjećaj da smo tu rundu dobili, jer nam "drugovi" nisu ni u jednoj stvari uspješno uzvratili. Zapravo, oni su se branili od naših prigovora. Vjerujem da se svi sudionici sjećaju te sjednice, a siguran sam da i Jozo Ivičević ima svoje bilješke o njoj, koje možda nije zametnuo kao ja svoje. Bilo bi zanimljivo (a još više vrijedno) pročitati ih danas, kao dokument jednog vremena, koje se još uvijek različito interpretira s očiglednom namjerom, da se prikaže u ljepšem svjetlu.

Dan-dva poslije Nove Godine 1971. nazvao me jedne večeri odvjatnik Milan Jurić, predsjednik Matičina ogranka u Đakovu. On je bio redoviti posjetitelj svih Matičinih skupština, sjednica i proslava u cijeloj Slavoniji. O njima nam je uvijek opširno pričao pa smo ga Vaupotić i ja zvali Matičinom Udbom: sve je vidio, sve znao i sve pamtio. Pita, mogu li mu organizirati književno veče u Đakovu, na koje bih pozvao koga želim, ali svakako Petra Šegedina, ako je to ikako moguće. Ali odmah, već za dva dana, jer on želi da se ona održi dok su kod kuće "gastarbajteri", od kojih se nadao pomoći za svoju akciju izgradnje Doma Matice hrvatske u Đakovu. Pitam još iste večeri telefonom Šegedina i on odmah pristaje. "Ako idete i vi, hoću", rekao je. Pozvao sam još Vladu Gotovca, a Miroslava Vaupotića nisam morao ni pozivati: on je uvijek, kako sam tada u šali govorio, imao spremljenu pidžamu i četkicu za zube u putnoj torbi i mogao je na put kud god je trebalo i u koje bilo doba dana i noći. Tako smo održali književno veče u Đakovu 8. siječnja. Dan je bio hladan, snjegovit, a kad smo navečer išli u Hrvatski dom na priredbu, posklizivali smo se na zaleđenim pločnicima i prava je sreća što se nitko nije razbio. Svi smo držali nepripremljene govore, nitko nije čitao svoje tekstove, a Šegedin je bio upravo ponesen nadahnućem tog trenutka: prepuna dvorana i doživljaj slavonske zemlje, makar i pod snijegom, davali su mu ideje i on je u jednom trenutku rekao, otprilike: "Čuvajte ovu svoju, ovu našu hrvatsku zemlju, čuvajte je i držite je i nikome je ne dajte" – a burni pljesak prolomio se tako snažno, da ga se valjda čulo i na ulicu. Drugoga dana ujutro otputovao sam autobusom u Zagreb, kako bih istoga dana uvečer mogao biti na promoviranju reprinta Gajeve "Danice" u Krapini. Šegedin, Gotovac i Vaupotić ostali su još cijeli taj dan, a možda i sljedeći, u Đakovu kao gosti tadašnjega predsjednika

grada. Poslije sam saznao, da je šef državne sigurnosti u Osijeku (je li se zvao Bazer? ili Bezer?) poslao navodno tog dana u Đakovo svoje ljude, da snimaju što smo govorili. Navodno su i snimili, ali ne znam što se poslije s tim snimkama događalo. Uostalom, i prije i poslije bio sam siguran da nas uhode i da referiraju o svemu što vide i čuju. Pritom još možda i ponešto izmisle.

U proljeće 1971., kao što je već rečeno, Matica hrvatska pokreće "Hrvatski tjednik". List je iz broja u broj bio sve bolji. Njegova popularnost rasla je iz dana u dan tako naglo da je uskoro dosegao rekordnu nakladu od 130.000 primjeraka, zahvaljujući otvorenosti i jasnoći kojom je pisao o aktualnim političkim pitanjima. A po već uhodanoj komunističkoj praksi, od koje ni nama nije bilo pametno odustati, sve je tada bilo politika: i gospodarstvo, i sva područja društvenih znanosti, i kultura; pa sam ja tako, sjećam se, u jednom broju zahtijevao da Sabor SR Hrvatske uzme u zaštitu hrvatsku književnu i kulturnu baštinu od srpskog prisvajanja (konkretno, renesansne i barokne književnosti Dubrovnika od srpskih "učenjaka" a la Jorjo Tadić i Miroslav Pantić), iako sam znao da je takav zahtjev zapravo deplasiran. Gdje to još zakon određuje nacionalnu pripadnost pojedinih fenomena kulture jednog naroda!? Ipak, učinio sam to s predumišljajem, da upozorim na jednu sve uporniju i nasilniju i bezočniju kulturnu krađu i da radikaliziram problem do apsurda!

Razdoblje "Književnog tjednika" značilo je kulminaciju ovog razdoblja naše povijesti. U njemu su otvoreno izneseni svi programski ciljevi probudene Hrvatske, koji su u tom trenutku bili jasno artikulirani. Profesor politoloških znanosti Nerkez Smailagić, koji je krajem sedamdesetih godina umro od neke čudne, mnogima i danas nerazjašnjene bolesti, objavljivao je u njemu seriju članaka o hrvatskom suverenitetu, koji su već sami po sebi bili više nego senzacija. Bilo je to valjda prvi put u Titovoj Jugoslaviji, da se ta tema uopće razmatra. "Hrvatski tjednik" mogli bismo stoga smatrati i bitnim glasilom "hrvatskog proljeća"; svi ostali već nabrojani i nenabrojani bili su samo njegova orkestarska pratnja.

Još jedan datum pamtim: 23. svibnja 1971. Toga dana bila je godišnja skupština Ogranka Matice hrvatske u Slav. Brodu. Bili smo na njoj u ime Glavnog odbora profesor Brandt, Vaupotić i ja. Sva trojica smo i govorili. Predsjednikom Ogranka izabran je tada odvjetnik Mladen Poštenjak, kojega sam ja predložio nakon što je on u prethodnom razgovoru sa mnom, nekoliko dana ranije, pristao da ga predložim. (Poslije, kad je snosio ozbiljne posljedice zbog toga, u šali sam mu znao reći, da sam ga ja "ususio".) Istoga dana bila je i osnivačka skupština Ogranka u Novoj Gradiški. Kada smo se nakon brodske skupštine mojim "Volkswagenom" vraćali kući, predložio je netko od nas trojice, da svratimo u Gradišku i pozdravimo gradišćanske matičare. I svratili smo, ali je skupština već bila završena pa smo naše kolege i prijatelje potražili i našli negdje u daljoj okolini, u nekoj ladanjskoj (lovačkoj?) kući, gdje su se povukli na objed. U kasnijim popodnevnim satima krenuli smo u Zagreb. Sunce je zalazilo, crveno kao krvlju obliveno (i sad mi se čini, da nikad tako krupno i tako crveno sunce nisam vidio ni prije ni poslije!), udaralo mi je u oči i nije mi bilo ugodno za volanom. Sutradan u ranu zoru saznao sam, da je upravo u tim trenucima u krčkoj

zračnoj luci poginuo naš zajednički prijatelj, pjesnik Josip Pupačić, zajedno sa suprugom i kćerkom.

Sunce dakle nije uzalud krvarilo u predvečernim satima te nedjelje, 23. svibnja 1971.

Već je trajao sastanak u Karađorđevu, 30. studenoga poslije podne, kad je velika skupina Matičinih dužnosnika na čelu s predsjednikom Jonkeom krenula u Čazmu, na svečanost otvorenja memorijalnog muzeja Slavka Kolara. Znali smo da se nešto iza brda valja, da se nešto događa u Karađorđevu. Ne znam kako smo to doznali, ali smo doznali. U autobusu do Čazme, sjedio sam s Lovrom Županovićem, nešto smo se bučno šalili na vlastiti račun (jesmo li tako potiskivali tjeskobe u sebi?), kad, u jednom trenutku okrene mi se profesor Jonke, koji je sjedio ispred mene: “Šta mislite, kako će to tamo proći? Hoće li ih srušiti?” Bilo je jasno na što misli. Ne znam zašto je to baš mene pitao, pa sam trenutak zastao, a onda rekoh: “Nadam se da ne će.” Rekao sam mu to ne zato što sam u to čvrsto vjerovao, nego zato što sam u to želio vjerovati. Toga sivog, kišnog popodneva bila mi je silno potrebna ta kap optimizma, a ništa manje, možda, bila je potrebna i njemu. Možda me je to i zapitao, jer je, po mojoj (prividnoj) vedrini i mome smijehu, očekivao i priželjkivao upravo takav odgovor?

A kad sam već spomenuo profesora Jonkea, svoga dragog profesora (i, možda bih smio reći, u neku ruku i prijatelja), podsjetit ću se na kraju još jednog susreta s njim. Nekoliko mjeseci poslije Karađorđeva i nelegalne, nasilne zabrane Matice hrvatske, u doba opće bjesomučne hajke na sve što je imalo ikakvu vezu s Maticom, sretnem ga jedne subote prije podne na uglu Praške i Jelačićeva trga. Pita me što radim, a kad sam mu odgovorio, odmah je nastavio: “Vidite što se meni dogodilo. Objavili su u ‘Vjesniku’ da sam utajio porez, izašao je veliki članak pod tim naslovom: *Profesor Jonke utajio porez*, a ja imam potvrdu da sam porez i prijavio i platio, šaljem im ispravak, pozivam se i na Zakon o tisku, a oni ga ne objavljuju.” I pokazuje mi potvrde, kao što ih je valjda pokazivao svima s kojima se tih dana susretao na ulici, da bi barem pred nekima opovrgnuo laž i dokazao klevetništvo, kojemu je bio izložen. I ne samo on!

*

To su eto neke od mojih uspomena od prije 30 godina. Bili su to teški i slavni dani, dani puni nade i patnje. Neki su poslije bili u zatvorima, neki su bili istjerani s posla, proganjani na sve moguće načine, a neki su bili evo tako kao prof. Jonke javno klevetani i sramoćeni, bez mogućnosti da se obrane, a to je za časne ljude bilo možda još i gore od zatvora. Puno teže i gore.

To crno postkarađorđevsko doba, doba Milke Planinc, Dušana Dragosavca i Ivice Račana, služilo se i jednim i drugim načinom. Sve im je bilo korisno, što god je gazilo hrvatski ponos i hrvatsku dušu. Pa čak i onih, koji su dotad bili u njihovim redovima. Njih, možda, i najviše.

Neobjavljeno.

HRVATSKA DANAS *TRIDESET GODINA POSLIJE “PROLJEĆA”, DESET GODINA POSLIJE OSAMOSTALJENJA*

Gospođe i gospodo,* u gotovo svim izlaganjima koja smo danas čuli rečeno je već štošta od onoga, što bi pripadalo ovoj temi, a poslije profesora Šeparovića i profesora Antića možda se više i nema što bitno dodati. Iz njihovih izlaganja proizlazi vrlo utemeljeni zaključak, da je Hrvatska danas u rukama onih, koji su prije trideset godina ugušili slobodarski pokret “Hrvatskog proljeća” i prognili njegove prvake po naredbi beogradske vojno-partijske oligarhije s Josipom Brozom na čelu. Hrvatskom danas vladaju oni, koji su se prije deset godina suprotstavljali njenoj samostalnosti, pa su i napustili sabornicu kad se izglasavala njena sloboda i državna neovisnost. Hrvatskom danas vladaju oni koji su i tada zagovarali nekakvu reformu jugoslavenske države, govorili da znaju kakvu Jugoslaviju ne će a kakvu hoće, ne shvaćajući, da velika većina hrvatskog naroda nije više htjela nikakvu Jugoslaviju, jer se ona i u kraljevskoj i u komunističkoj varijanti pretvorila u njegovu krvlju natopljenu i krvlju iskupljenu tamnicu.

Hrvatskom dakle vladaju danas njeni tamničari. Sasvim je onda razumljivo, da oni i ovu ispaćenu, ali napokon slobodnu Hrvatsku, žele rashrvatiti, destabilizirati i doslovce omrznuti u prvom redu onima, koji su za nju godinama stradavali i podnosili najveće žrtve. Činjenica, da je “ova vlada” došla na vlast legalnim demokratskim putem, ne mijenja ništa na stvari. Štoviše, upravo je ona alarmantna: s jedne strane ona potvrđuje, da i u ovom slučaju vuk mijenja dlaku ali ne mijenja ćud, da su se hrvatski tamničari uspješno kamuflirali novom retorikom i tako uspjeti prevariti veći dio hrvatskoga biračkog tijela; a s druge strane ona dokazuje, da se Hrvati ni do danas nisu otarasili svojih tradicionalnih mana: lakovjernosti i zaboravnosti. Nije li se uostalom i jedan od rijetkih naših prijatelja u svijetu, Amerikanac Philip Cohen, autor i u nas prevedene knjige *Tajni rat Srbije*, koja izvrsno tumači izvore i uzroke našega Domovinskog rata, nedavno zabrinuto pitao, ne će li Hrvati prebrzo zaboraviti sve što su doživjeli, proživjeli i preživjeli posljednjih desetljeća? Kao što se vidi, njegova bojazan bila je nažalost lucidna i više nego opravdana.

Najveće zlo što ga je danas itko mogao nanijeti Hrvatskoj, a aktualna joj ga je vlast nanijela, to je obnova pomalo već stišanog nacionalnog razdora, nejedinstva, međusobne nesnošljivosti i nepomirljivosti, koja i retorikom, a pomalo već i metodama, obnavlja poznatu komunističku paradigmu iz sedamdesetih godina poslije Karađorđeva. Ovdje je već bilo govoreno vrlo konkretno, koliko je hrvatskih intelektualaca posmjnjivano tijekom 1972. s raznih dužnosti i položaja samo zato, jer su bili članovi ili simpatizeri Matice hrvatske; a sada se sjetimo, koliko je tijekom 2000. i 2001. godine smijenjeno sposobnih i uspješnih intelektualaca s raznih mjesta samo zato, jer su članovi ili pristaše Hrvatske

* Izlaganje na povijesno-znanstvenom skupu “Hrvatska država i društvo nakon 30 godina”, u Zagrebu, 11. siječnja 2002.

demokratske zajednice. Nakon politike pomirenja svih Hrvata, koja je dokazala svoju ispravnost pobjedonosnim završetkom Domovinskog rata, Hrvatska danas ima vladu nacionalnog razjedinjavanja. Vjerojatno je to danas jedina vlada u svijetu s takvom političkom filozofijom i takvim praktično-političkim programom i djelovanjem.

Tako smo se našli u vrtlozima nesvjesnih, iracionalnih postupaka raznih grupa i pojedinaca, smišljeno upravljanih, kontroliranih i koordiniranih s jednog mjesta. Nažalost, ne možemo to zatajiti, mnogi su hrvatski intelektualci postali na taj način žrtve (i svojih i tuđih) nezrelih emocija, nesvjesne (a ponekad možda i svjesne) zlonamjernosti, tragične nesposobnosti i doista tragikomične taštine, ali prije svega svoje povijesno već dokazane naivnosti, koja nam jedino i smeta da sve ostale slabosti prevladamo i uklonimo kao malignu izraslinu na našem nacionalnom biću. Kako da se onda i sad ne sjetimo zabrinutog pitanja Petra Šegedina: Tko će nas spasiti od nas samih? I zar je moguće, da ima toliko Hrvata, koji tako strasno mrze svoj narod?

Pitanje je surovo, teško ga je već i samo izgovoriti bez osjećaja boli i srama, a nekmoli još i obrazlagati, ali iskustvo ga potvrđuje i pred njim ne smijemo zatvarati oči. Ima li još u svijetu ikoji narod, u kome se pojedinci stide što mu pripadaju? I još više, koji će se i narugati svakome tko izražava privrženost tom istom narodu ili, ne daj Bože, još i ljubav prema njemu? Ima li Francuza koji se ruga drugom Francuzu kad nečim pokaže da je Francuz i francuski domoljub? Ima li takvih Engleza, ima li takvih Španjolaca, ima li takvih Danaca ili Šveđana, Iraca ili Mađara? Ako ih možda ima, dvojim da bi se tako hrabro hvalili u javnosti takvim stajalištem. Bili bi izrugani, izolirani i onemogućeni. Ali u Hrvatskoj takvi pojedinci javno istupaju gdje god im se ukaže prilika (u ime demokracije, kao da je i izdaja zaštićena demokratskim pravom!), oni već tvore i organizirane skupine unutar pojedinih stranaka, udruga, institucija i društvenih ustanova. Ima li ikoga među nama kome se netko od takvih nikada nije narugao da je nacionalist, da je državotvoran, državotvorni političar, državotvorni pisac, s time, dakako, što taj pridjev "državotvoran" oni uvijek izgovaraju tako da se osjećaju navodnici? Znam da među nama ima malo takvih, ako ih uopće ima, koji takvu – sad ću i ja reći pod navodnicima – "difamaciju" nije doživio, a znam i to da nikoga od nas takvim kvalifikacijama i etiketama nije moguće uvrijediti ili poniziti, jer se svi mi upravo ponosimo time što smo Hrvati i što naš nacionalni osjećaj nije malaksao i nestao ni u doba žestokih pritisaka i što ga svatko može prepoznati po našem radu i našim nastupima u javnosti. No pitam se, i pitam vas, je li to normalno da to uopće moramo izjavljivati? Nije li normalno da se Hrvat ne stidi što je Hrvat, kao što se Francuz ne stidi što je Francuz ni Mađar što je Mađar? Nije li normalno da je Hrvat odan vlastitoj državi i da će sve svoje pojedinačne, osobne probitke podčiniti zajedničkim probitcima vlastite države, kao što bi to učinio valjda svaki Englez ili svaki Danc? Jedino u Hrvatskoj, vidite, nije normalno to što je normalno u cijelom civiliziranom svijetu, a normalno je ono što nigdje normalno nije. Jedan (vjerujem još uvijek: razmjerno malobrojni ali nerazmjerno agresivni) dio današnje hrvatske inteligencije nameće nam svima takvo nemoguće ponašanje kao izraz i oblik svoje naopake, nakaradne ideologije, s jedne strane, i svoje

tradicionalne servilnosti prema onima – uvijek su to neki drugi vanjski gospodari – koji to od njih očekuju, s druge strane.

Moram upozoriti: nije riječ o narodu, nego o njegovoj inteligenciji. A problem hrvatske inteligencije, njene odanosti vlastitom narodu, njene vjernosti domovini i vezanosti uz nju, nije ni od danas ni od jučer. On je puno stariji. Nije li već Starčević prije zamalo sto pedeset godina upozoravao na nj i očajavao zbog njega? Nije li već on spoznao, da je ljudi sluganske naravi, kakve je uostalom već i Aristotel uočio u svome vremenu, bilo u svakom važnom razdoblju naše povijesti? Ima ih već punih 400 godina, kazao je Starčević, a mi danas možemo reći da takvih u nas ima već i više od 500 godina. Nije li već on smislio i definirao pojam *slavoserbi*, za ljude takva mentalna sklopa, ljude ropske ćudi, koji su spremni služiti tuđinu, svakom tuđinu, tko god to bio, kao pravi *roboti* i *sluge*? Starčević je, kao što znate, naveo pet tipova *slavoserbstva*, ali u osnovi je uvijek sasvim pogrješan odgoj. I nije li već on s gorčinom predvidio, da ćemo imati tuđinca gospodarom sve dok budemo imali izdajicâ, a izdajicâ ćemo imati, kako je doslovce rekao, sve dok se narod ne osvijesti?

Naša je situacija danas paradoksalna do krajnosti: mi imamo danas većinom svjestan narod, koji dobro zna što hoće, ali ga lažnom retorikom zbuduje manji dio njegove, recimo otvoreno, *slavoserbske* inteligencije, koji je kontinuirano služio tuđincima, pa mu i danas služi, kao i onaj drugi, veći dio hrvatske inteligencije, koji se posve bezrazložno i neobjašnjivo povukao u sebe i svojom pasivnošću, kao u ona dva desetljeća poslije Karađorđeva, dopušta toj agresivnoj manjini da diktira tzv. "javno mišljenje". Tada u ime jugoslavenstva, sada, "da se Vlasi ne dosjete", u ime tobožnjeg europeizma.

Poslije Karađorđeva Hrvatska je proživljavala jedno od možda najmračnijih, a svakako najopasnijih razdoblja u svojoj povijesti. Bila je izložena najpodmuklijem, najpodlijem razaranju svega što čini njene temelje i njenu bit. Ne znam treba li vas podsjećati: uz više nego izdašnu pomoć svojih američkih mentora, kojima je Titova Jugoslavija trebala jer im je služila kao brana sovjetskoj nazočnosti i sovjetskog utjecaja na Mediteranu (a ona je, ta pomoć, iznosila i po nekoliko milijardi dolara godišnje "bespovratnog zajma"), stvoreno je i u Hrvatskoj stanje lažnog blagostanja. Gospodarski sustav škripio je na sve strane, nerentabilno poslovanje bilo je njegova stvarnost na svim područjima djelatnosti, a kanonizirani sustav tzv. "socijalističkog samoupravljanja" bio je u praksi sustav demagoških smicalica, koji je omogućio komunističkoj partiji, da popuštajući u nevažnim stvarima uspostavi puni politički nadzor i apsolutnu ideološko-političku vlast. Ne može se reći da to jedan dio prosječnih ljudi i onda nije shvatio, ali nije shvatio i svu dalekosežnost te činjenice, nego je nažalost na tu prijevaru pristao, više egoistički nego oportunistički. Počeo se ostvarivati paklenski plan jeftinog podmićivanja cijeloga naroda, kako bi on, zaslijepjen prašinom u očima, predvidio da mu vlast sustavno razara samu supstancu njegova nacionalnog bića, podgriza korijene i truje izvore njegove svijesti. Započela je smišljena destrukcija svih tradicionalnih hrvatskih vrijednosti. Obezvrijeđen je rad, jer je praksa pokazivala da se i bez rada i osobne odgovornosti za svoju egzistenciju na praktičnoj razini može dobro živjeti, samo ako se ne upušta u "visoku" politiku. Ponižavani su i

izvrgavani ruglu najeminentniji hrvatski intelektualci, koje vlast ni prijetnjama ni primamljivim obećanjima nije mogla slomiti, jer se nisu htjeli odreći svoje ljudske vertikale. U skladu s tim školski sustav "usmjerenog obrazovanja", okrenut isključivo praktičnim zadaćama, planski je sputavao intelektualne potencijale naših mladih naraštaja, pripremajući zapravo ovisne i poslušne automate, a ne ljude koji samostalno misle i teže nekim svojim idealima, dok je gospodarski sustav više nego uspješno funkcionirao jedino kad se radilo o eksploataciji svega što se u Hrvatskoj stvaralo, a posebice deviznih prihoda hrvatskog turizma. Tih dvadesetak godina, od Karađorđeva do višestranačkih izbora 1990., učinjeno je sve što se moglo da Hrvatska in praxi postane srpska kolonija i da ubuduće životari samo kao prazni zemljopisni pojam bez svoga nacionalnog karaktera.

Danas, nakon desetogodišnjeg razdoblja, u kome je Hrvatska našla svoju dušu i ne samo uskrsnula iz groba kao Lazar nego i pobijedila velikosrpskog agresora kao David Golijata, danas se Hrvatska nalazi u situaciji sličnoj onoj prije trideset godina, neposredno poslije Karađorđeva. Tragično je, ali istinito, da su se u slobodnoj, neovisnoj Hrvatskoj domogli vlasti oni, koji takvu Hrvatsku, slobodnu i suverenu, oslobođenu napokon od crvenog jugosrpskog jarma, nisu ni htjeli ni stvarali, nego su, obratno, činili sve što su mogli da se ona takva ne ostvari, pa su je svim silama gurali što dublje u taj jugosrpski ponor. Vlast danas imaju u Hrvatskoj oni koji su u doba "hrvatskog proljeća", ili, ako vam je draže, "drugoga narodnog preporoda", bili ne samo protivnici i rušitelji osviještenog, reformnog i demokratskog krila hrvatskih komunista nego upravo njihovi izravni egzekutori, a u javnom životu dižu i glavu i glas kao moralni arbitri u ime europske demokracije i europskih integracija oni, koji su na političkim procesima 1972. nastupali kao svjedoci optužbe, kao udarna snaga rigidnog beogradskog jugosrpskog boljševizma. Crveni orjunaši, o kojima je, čuli smo već danas na ovom skupu, u ono doba govorio i Miko Tripalo, prometnuli su se u bojovnike kozmopolitske demokracije. To su Hrvati, koji će radije biti ne samo Portugalci (kao što se jedan od takvih svojedobno i proglasio!) nego i Bantu, samo da ne budu ono što jesu: Hrvati. Takvi intelektualni varalice, tobožnji kozmopolite a zapravo umišljene veličine, koje su ostale bez svoga korijena jer su se odrekli svoje domovine i sustavno rade protiv nje iako žive u njoj, dakle ljudi bez ne samo nacionalnog nego i elementarnog moralnog osjećaja, predstavljaju se danas i nama i svijetu kao "europska inteligencija", namećući hrvatskom narodu osjećaj krivnje za rat, koji je vodio za svoje konačno oslobođenje! Ima li to igdje u svijetu, i je li toga ikada bilo, da se jedan narod optužuje zato što se borio za svoju slobodu!? Rasulo svijesti, do kojega nas takve moralne ništarije žele dovesti svojim postupcima, izazvalo bi na kraju gubitak samosvijesti i ponosa, a to bi onda otvorilo put u oživljavanje jugoslavenstva.

Ne može se više zatajiti, jer to postaje iz dana u dan sve očitije: Hrvatsku je danas preplavio val, reći ću namjerno baš tako, intelektualnog hohštapleraja. Tko se sve danas ne smatra intelektualcem i koga sve u nas ljudi ne tretiraju danas kao intelektualca! Jedno od najuglednijih intelektualnih zvanja bilo je nekada novinarstvo. Ali to je bilo u vremenima kad su novinari, oni koji su davali smjer i ton novinama, imali i po dva fakulteta, a često i poneki doktorat. A tko su perjanice

današnjih novina u nas? Često su to ljudi koji nisu uspjeli položiti ni jedan ispit na fakultetu, koji čak ne znaju ni napisati korektnu rečenicu, ali svojim polupismenim perima vjerno služe svojim poslodavcima, jer znaju vrijeđati i klevetati u stilu petparačkoga žutog tiska.

Žalosna je činjenica, koju praksa u nas tako često zorno potvrđuje, da je naša današnja inteligencija, ona koja je sada upravo u najaktivnijim godinama, zapravo podijeljena u dvije skupine. Jednu od njih čine ljudi koji se tijekom svoga školovanja sedamdesetih i osam-desetih godina nisu pasivno prepustili školi da ih mijesi po svojoj volji niti su se zadovoljavali samo onim znanjem koje im je ona pružala. S onima iz druge skupine stvar stoji upravo suprotno: oni su pristali na sva ograničenja u naobrazbi, čak i na ograničenje vlastite individualnosti. Neke od tih koji pripadaju toj skupini teško da bi se po izvornim kriterijima moglo i smatrati intelektualcima. Oni nemaju bitno svojstvo, koje intelektualce najviše karakterizira: nemaju znatiželje, one stvaralačke radoznalosti koja daje osnovni poticaj da se nešto istraži, nešto nepoznato upozna, nešto poznato ispravi. Oni nisu sposobni širiti svoje vidike, saznavati nove podatke, razmišljati o tuđim mišljenjima, korigirati svoje zablude, pa ni kad ih gole činjenice uvjere da su u zabludi. Oni su dogmatici, oni slijepo, do smrti vjeruju ono što su jednom prihvatili i posvojili, što su u školi čuli, što je neki moćni autoritet rekao i na što su navikli. Oni su duhovno tromi, ne žele se nimalo potruditi do novih spoznaja i jednostavno ne priznaju mogućnost, da je istina možda i nešto drukčija, pa kadikad i sasvim suprotna, čak ni kad to nepobitne činjenice nepobitno dokazuju. Oni se, i kad toga nisu svjesni, drže onoga Staljinova apsurda: “Utoliko gore po činjenice!” Dokaz, da je njihov mentalni sklop staljinistički i kad možda formalno i nisu staljinisti.

Iz takva mentalnog sklopa jednog dijela naše inteligencije danas izvire sve opasnosti koje su se posljednjih godina nadvile nad nama. A pasivnost i šutnja velikog dijela onih drugih znatno uvećavaju te opasnosti.

Ne pretjerujem. Prisjetite se samo najnovijih događaja posljednjih tjedana. U nekim književnim publikacijama, koje već godinama, po inerciji, vode takvi europski intelektualci i samoreklamirani kozmopolite, oživljavaju – u ime demokracije, dakako! – ideje o srpsko-hrvatskom jeziku, a naši vodeći jezikoslovci, svjesni te obmane, ljute se doduše i prosvjeduju, ali kako? S figom u džepu! Novu školsku reformu, koju poduzima “ova vlada” preko svoga ministra prosvjete, a on, nota bene, dolazi iz HSS-a, kreiraju isti oni “stručnjaci”, učeni pedagogičari koji su taj isti posao radili i za reformatora Stipu Šuvara. Sâm Šuvar je to nedavno primijetio, očito silno obradovan što su i danas njegovi sljedbenici svi na broju i na istom poslu. Izbor rektora Sveučilišta g. prof. Ivančića prelilo je najzad čašu i pokazao tko je tko i što je što. Izbor profesora Bogoslovnog fakulteta bio je toliko izazovan toj našoj deklarirano eurodemokratskoj intelektualnoj eliti, te ju je natjerao da najzad zbaci tu svoju masku i otkrije pravo jugokomunističko i masonsko lice. Nisu to više reformirani komunisti, kao što se mislilo još jučer, nego su to isti oni stari, nereformirani, militantni boljševici, koji se više i ne trude sačuvati formu i makar prividno djelovati reformirano. Uniformiranost današnjeg tiska u nas, koje je hrvatsko samo po mjestu izlaženja, na dobru je putu da nadmaši svoje komunističke uzore iz 1972. ili 1973.

Možemo li to mirno gledati? Možemo li im sve to i dopustiti? Imamo li

sposobnosti, da ih u tim zaista više nego opasnim namjerama spriječimo snagom argumenata i snagom volje?

Zato ono davno Šegedinovo pitanje, kao što se vidi, nije ni danas bezrazložno ni pretjerano. Razložno ga je bilo postaviti i prije Karađorđeva i poslije Karađorđeva kao i danas. Kao tada, i danas je teško reći, koliko ima Hrvata koji su izdali Hrvatsku. Je li ih zaista tako puno, kao što se ponekad čini? Ili ih je ipak znatno manje, ali se uspjevaju svojom arogantnom retorikom nametnuti i tako ostaviti obeshrabrujući dojam većine? Ako je tome tako, a ja još uvijek želim vjerovati da jest, onda je velika i možda neoprostiva krivnja znatnog broja većinskog dijela hrvatske inteligencije, koji ne misli tako kao ovi grlati nametnici, koji dobro i predobro znaju “kako stoje stvari danas i ovdje”, ali to mirno gledaju, slušaju i ne prosvjeduju niti poduzimaju išta da tu nasrtljivu manjinu razotkriju: da razobličie njene namjere, prokažu stvarnu razinu njene intelektualnosti i uopće, svedu taj sramni efijaltni soj u njegove prave razmjere.

Nešto nam ipak i u ovoj mračnoj situaciji objektivno ide naruku. Jedina je sreća, ako danas uopće možemo govoriti o ikakvoj sreći, što “ova vlada” nema čime podmititi narod, kao što je to mogla ona (također njihova) poslije Karađorđeva. Ovoj sada ne cure slavine dolarskim darovima iz Amerike, kao što su curile onoj bivšoj u doba jugokomunizma, nego upravo obratno: pokorivši se svim zahtjevima Međunarodnog monetarnog fonda, neki stručnjaci kažu čak i više nego što je morala, očito u nadi da će se i prema njoj sadašnjoj ponijeti jednakom darovitošću kao prema njoj bivšoj, “ova vlada” doživljava da joj njeni mentori nemilosrdno stežu omču oko vrata. Ali to je valjda sudbina svih slugu: da hirovitim, beskrupuloznim gospodarima postaju suvišni, kad su obavili svoj prljavi posao. Tu pouku najzad više ne smijemo zaboraviti!

A da je ne bismo zaboravili, moramo svim svojim snagama i svim svojim mogućnostima, činjenicama, argumentima, dokazima, svjedočenjima, onemogućiti širenje laži o vremenima koje smo proživjeli posljednjih desetljeća: o Jugoslaviji, o komunizmu, o veliko-srpstvu. Jedino tako izbjeći ćemo opasnosti, da se i na ovom našem primjeru, i u ovom našem vremenu, iznova potvrdi zloslutno-cinična pouka, koju je, kažu, izrekao George Bernard Shaw. Zapitali, naime, mudrog i slavnog Irca i velikog engleskog dramatičara, što će o nekom događaju, o kojem se raspravljalo u njegovu društvu, reći povijest. A on će poznatom svojom lucidnom podsmješljivošću: “Povijest? Povijest će, gospodine, lagati kao obično!” Nismo li dužni učiniti sve što znamo i možemo, da povijest, kad je o nama riječ, najzad prestane lagati?

Nepoznata istina o crnom danu za hrvatske domoljube 11. siječnja 1972/ O udaru na Maticu hrvatsku i Hrvatsko proljeće/ O Hrvatskoj danas; priredio Vlatko Pavletić. Zagreb, 2002.

4. RUJNA 1991. *ULOMAK IZ DNEVNIKA*

Moja zemlja je u plamenu i u krvi. Čelije i dalj, Berak, Erdut i Sarvaš, Vukovar, Vinkovci, Osijek i Petrinja, Gospić i Otočac, Hrastovica, Kostajnica i Glina, Kijevo i Nova Varoš: to nisu jedine, ali su najdublje, najvidnije rane na njezinu licu. Oni koji su ih granatama usjekli u nj, koji su razorili moju zemlju, desetljećima su nam govorili da su nam braća, da je to i njihova zemlja, njihova domovina. Pa i sad to neki od njih tvrde. Ali upravo taj njihov okrutni i bezumni čin razaranja dokazuje, da su lagali prije kao što lažu i sad. Ima li normalna čovjeka koji bi rušio svoju zemlju? Ni barbari to nisu radili! Rušeći ovu zemlju, paleći moju zemlju, ubijajući svirepo svoje susjede, oni su, upravo tim gnusnim činom, dokazali da ova zemlja, da ova moja zemlja nije i njihova, da nikada njihova nije ni bila, da je nikada nisu primali kao svoju ni razumom ni sviješću, ni osjećajima ni instinktom. Oni su je samo željeli osvojiti, porobiti, podjarmiti, a kad su povjerovali da su to, u praksi, zapravo već i postigli, morali su shvatiti da je to bila samo pusta tlapnja, da to nije stvarnost i da to stvarnost nikada ne će biti. Tada su izgubili staru svoju levantinsku sposobnost prenemaganja, ostavilo ih je njihovo lukavstvo, izgubili su sposobnost dvoličnosti i postali ono što jesu, ono što su oduvijek bili, ono što je njihova jedina i prava, iskonska narav: agresivni zlikovci bez morala i bez savjesti, azijski mitomani bez elementarnih pojmova o pravu i pravdi, necivilizirana horda koja zna samo baratati nožem, jer do riječi, do ljudske riječi nije još ni stasala. Moć i dostojanstvo riječi njima je nepojmljivo jer im je nedostupno. Tu razinu ljudskog napretka oni još nisu dosegнули.

Naša krvava, ranjena zemlja gleda nas izmrcvarenim licem punim rana. Zacijelit ćemo ih. Toplinom ljubavi, dostojanstvom riječi, snagom djela. I nadalje – istine! Sve su te vrijednosti – ljubav, riječ, djelo, istina – nepoznate tiranima, njih ni naši neprijatelji ne poznaju. Zadojeni mržnjom, opijeni silom, opsjednuti lažima, lažima u koje su već i sami sebe uvjerali, oni su svoje već učinili i pokazali sve što znaju, sve što mogu, otkrili sve što su željeli i što žele. A to je mrak, mrak predhistorije i divljaštva. Sreća je u nesreći što su nam to napokon potvrdili – ovako otvoreno, javno i uvjerljivo. Sad barem svi znamo da izbora nema i da je pred nama mogućnost samo jedna: boriti se i pobijediti!

Aralica, Božić, Fabrio, Horvatić, Hunjadi, Jelčić,
Kaleb, Mader Peić, Vereš, Šovagović, Tomičić i
Grgurovac, Smajić, Tanocki: *Hrvatske oči*; zbornik
Radova hrvatskih književnika i vinkovačkih ratnih
Fotografa, Vinkovci, 1992.

OSOBNOSTAJALIŠTE ULOMCI IZ DNEVNIKA Prvi niz

VRUĆE TEME VRUĆIH DANA

2. kolovoza 2000.

Utorak. Sinoć smo se Iva i ja vratili iz Bribira. Zrinka je otišla na Krk. Nada ostala u Bribiru, pa smo Ivek i ja opet sami.

Nisam previše pratio zbivanja, ali i ono što sam nehotice saznavao o aktualnim događajima bilo mi je dosta i previše, da me optereti razmišljanjima o svemu u svezi s nama i oko nas. A propos Splita, droge i pomilovanja jednog dilera (Pleštine), te eventualne uloge Račanove u svemu tome: sasvim je razumljivo da je rodbinstvo pomilovanog dilera s Račanovom ženom neminovno postao valjani temelj za sumnju da je intervencije bilo. Sasvim je razumljivo i to što su i Račan i otac Pleština demantirali bilo kakvu intervenciju. Nije valjda nitko očekivao, da će oni to potvrditi?! I sasvim je razumljivo (pa i normalno), da taj demanti nije ni za koga bio nimalo uvjerljiv, obratno, izazvat će još veću sumnju, kako je riječ upravo o onome što taj demanti poriče.

Nije to jedini, nego samo jedan od postojećih simptoma zbog kojih Račan i njegova vlada gube povjerenje i onih koji su prije pola godine glasovali za njih. A gubi, koliko razbirem ovako sa strane, i povjerenje svojih inozemnih zaštitnika, koji su je i doveli na vlast svojim izbornim inženjeringom i psihološkim manipulacijama, sasvim neprimjerenima demokratskoj svijesti i demokratskoj proceduri, koju oni poštuju u svojim zemljama, ali ne i u potencijalnim kolonijama.

Malo je reći da sam razočaran ili ojađen. Užasnut sam. Kakav smo mi to narod? Imali smo jednu od najsvjetlijih epizoda u svojoj višestoljetnoj povijesti, ako ne i najsvjetliju: to je Domovinski rat. I sada dopuštamo da nam je neki među nama, za tuđi račun, ogade i kriminaliziraju. Jesmo li svjesni što radimo? Hoćemo li biti prvi i jedini narod na svijetu, koji se odriče svoje pobjede, kako bi ugodio tuđincima i zadržao o sebi u tuđim očima predodžbu "krjeposnog naroda" apotekarski čistog moralnog lika? Borili smo se protiv prljavog neprijatelja, najprljavijeg od svih što su se na ovom prostoru ikada sukobili s nama, neprijateljem koji nije birao sredstva, pa nije prezaao ni od najzvjerskijih zločina ne bi li nas uništio. I pobijedili smo ga. A sada čačkamo po vlastitim ranama, istražujemo jesmo li uvijek bili na razini moralne uzvišenosti, iako je cijeli današnji svijet, a pogotovo oni protiv kojih smo se borili, od nje još puno dalje nego mi. od nas traže moralnu osjetljivost oni koji sami nisu nikada pokazali ni minimum moralnosti! Pitam: bi li bilo bolje da smo bili strogo moralni i pali poraženi pod noge udruženim miloševićevsko-karadžićevsko-mladićevskim i arkansko-šešeljevskim koljačima? Čak i da smo izabrali radije visoku moralnu čistoću i platili je smrću, siguran sam da nas nikada nitko ne bi s divljenjem

spominjao kao žrtve vlastite moralnosti nego bi nas prezrivo zaboravio kao narod koji je bio poražen jer je bio nesposoban. I još, koji to narod kroz cijelu povijest nije poduzimao sve i prihvaćao sva sredstva koja su mu bila na raspolaganju, da bi se obranio i spasio? Englezi? Francuzi? Nijemci? Rusi? Amerikanci? Možda u Vijetnamu (da se zadržimo na bližem primjeru, a da neke druge, one iz Drugoga svjetskog rata, primjerice, sada ne potežemo!), kad su svoju porobljivačku ratnu doktrinu zasnivali na strategiji "spaljene zemlje", a da nikada nitko nigdje i nikome, koliko znam, za te programirano izvršene zločine, zločine s umišljajem, nije odgovarao? Znači li to, da porobljivači prema protivniku koji se brani imaju veća prava nego branitelji svoje zemlje i svoga naroda? Ili to, da su Amerikanci narod više rase, kojemu je dopušteno sve, pa i ono što Hrvatima, primjerice, nije? Ili to, da su Vijetnamci narod niže rase nego Srbi, pa se prema njima, Vijetnamcima, i ne moraju baš primjenjivati tako rigorozno sve pravne norme? Mi smo vodili obrambeni rat, kao Vijetnam, imali smo čak i dvostruke razloge da se branimo i obranimo, jer poraz bi za nas kao narod tada, u Jugoslaviji, uz miloševićevsku Srbiju i uz onu ionako tromu i gotovo nezainteresiranu Europu, značio i konačni nestanak s lica zemlje. Rekao sam to jednom i Reissmülleru, sjećam se dobro, na Zrinjevcu, prije devet godina, u jeku granatiranja Dubrovnika i bitke za Vukovar. On je to priznao, ali mi je otvoreno kazao: nitko u Europi nije za vas i ne ćete uspjeti. A onda je dodao i ovo: a ako ipak uspijete, bit će to samo vaša vlastita zasluga. Hoćemo li sada tu pobjedu i svoju zaslugu za nju sami popljuvati? I na kraju: po mom osjećaju, moralna odgovornost pojedinaca u odnosima prema drugim pojedincima je jedna pravna kategorija, ali kad je pojedinac suočen s odgovornošću za sigurnost i život većeg broja ljudi, koji bi mogli postati nevine žrtve drugog pojedinca ili neke skupine, onda je to druga pravna situacija koja nameće i drukčije kriterije moralne i pravne odgovornosti. I imaju pravo braniti svoj život svim raspoloživim sredstvima i načinima, a pojedinci, kojima je dužnost brinuti se za sudbinu i sigurnost naroda, moraju s tim računati. Kazneni zakoni predviđaju, da zločin počinjen u nužnoj samoobrani vlastitog života nije zločin. To je žalosni događaj, koji se nije mogao izbjeći. A to još više mora vrijediti kad je riječ o samoobrani naroda, jer tada su ugroženi životi desetina, stotina, pa i tisuća nevinih ljudi, što se potvrdilo i u našem Domovinskom ratu. To ne znači da pojedinačnih zločina, koji nisu bili uvjetovani nužnom samoobranom, nije bilo i u Domovinskom ratu, jer ih je bilo uvijek i svugdje, u svim ratovima otkako je svijeta i vijeka. Valja samo razlučiti je li povrijeđena ta granica. Ali to se teško može u ratnim okolnostima, a Haaški sud, ovakav kakav jest, najmanje može biti pravedan i objektivan prosuđivač u tom pitanju.

Napadaju Tuđmana; ali tko ga to napada? Napadaju ga stranci, koji ga nikada nisu voljeli, jer je uspio ono što oni nisu nikada željeli: stvoriti neovisnu Hrvatsku. Po njihovu nagovoru napadaju ga i oni među nama, koji su (kao pravi neuništivi *slavoserbi*) začas promijenili kapu i pokorili se tuđincima, čim su osjetili da im se to bolje isplati. Ne mogu mu oprostiti što za njegova doba nisu mogli nametati hrvatskoj državi svoje interese iznad naših vlastitih. Ako neki misle da je u tome pretjerao, moraju znati da ima i drugih, koji s jednakim uvjerenjem i pravom misle, da i njegovi današnji osporavatelji također pretjeruju,

ali u drugom smjeru. Tuđman je imao iskonsku snagu, jasne vizije i jaku volju da ih realizira. Kao svaki rasni političar znao je kako se ponašati u kojoj situaciji: znao je da s vukovima valja zavijati, a ne blejati kao ovca, pa je po potrebi bio i vuk koji prijeteći zavija kroz pustu gluhu opasnu noć. Zato je i uspio. Bi li bilo bolje da su nas vodili oni koji ne znaju ništa drugo nego blejati (pa to čine i danas)? Valja još jednom ponoviti, glasno i razgovjetno, da to jednom zauvijek upišemo u svoju svijest: Hrvatska se 1991.-1995. borila na život i smrt, ona se morala boriti i obraniti od Miloševićevih nasrtaja, ako je željela opstati. U tim danima koji su za nas značili biti ili ne biti, gledao sam na svoje oči kako su gospoda iz američkog tadašnjeg konzulata na Zrinjvcu upakirane kofere tovarili u svoje automobile i napuštali Zagreb: bili su uvjereni, te jeseni 1991., da Miloševićeva vojska za koji dan ulazi trijumfalno u Zagreb. I blagonaklono su to očekivali. Vožd je tada prešutno uživao njihove simpatije. Vjerovali su da on jedini može sačuvati njihovo versaillesko-jaltansko nakazno čedo koje se zvalo Jugoslavija i očekivali su da će on to i uspjati, da će spriječiti dezintegraciju te mračne tvorevine demokratskog Zapada makar i najbrutalnijim sredstvima, što je on zaista i pokušavao. Zločini što su ih pod njegovim patronatom činile srpske vojske i paravojske u Hrvatskoj i u BH dokazuju to bolje od bilo kakvih riječi. Ali kad Milošević u tome nije uspio – zahvaljujući u prvom redu Hrvatima – okrenuli su se protiv njega. Dok je činio zločine, nisu ga optuživali, nego primali u goste s punim sjajem diplomatskog ceremonijala. Sad ga optužuju za ratne zločine, ali ne one što su stvarno počinjeni u njegovoj režiji u Vukovaru, Srebrenici, Dubrovniku, nego za jedan drugi, po njihovim kriterijima jedan jedini zločin: što nije spasio Jugoslaviju. Ne zavaravajmo se, Haaški sud je Miloševića optužio samo za to! A da on taj "zločin" nije počinio, Jugoslavija bi postojala još i danas, "od Vardara pa do Triglava" (u velikoj su zabludi naivci koji misle da bi se Slovenija izvukla iz tog zagrljaja, da je od prvoga dana sve išlo po srpskom planu), Milošević bi danas na Zapadu bio persona gratissima, ali u tom slučaju Hrvatska bi danas bila u položaju Kosova. Ili još jasnijem. Jedino Tuđmanu, i samo njemu, moramo zahvaliti što se to nije dogodilo. Uza sve kritičke opaske koje sam od prvih dana imao prema njemu, osobito prema (za moj ukus pretjeranoj) glamuroznosti koja ga je u stopu pratila – a sve te i slične opaske lako je naći u ovim dnevnicima – cijenio sam više od svega njegovu samosvijest i energiju, kojom ju je održavao i kad bi mnogi drugi klonuli, i zato sam bio uz njega. Sretan sam, što sam u onim dramatičnim godinama 1991. – 1995. znao razlikovati bitno od nebitnoga. I što sam bio uz vuka, kad je trebalo biti vuk, a ne uz one koji bleje dok ih vuci kolju. A "čvrsta ruka"? Je li Churchill vodio rat "mekanom rukom"?

3. kolovoza 2000.

Kontroverze oko eventualne haaške optužbe protiv generala Stipetića, sadašnjeg šefa glavnog stožera. "Globus" najavljuje optužbu, Mesić je demantira, a u sve je upetljan, čini se, nitko drugi nego dijabolični vitez vijetnamski, ekscelencija Willy Montgomery. Američke novine najavljuju dolazak Mesića i Račana u Washington s izričitom izjavom, da to Tuđmanu nije bilo omogućeno, a ovoj dvojici eto ukazuju tu milost i čast, jer su oni udaljili Hrvatsku od "tvrdog

nacionalizma" Tuđmanova i približili je "ciljevima Zapada na Balkanu". Nisu mogli biti ni jasniji ni iskreniji i nisam siguran da su takvom kvalifikacijom učinili preveliku uslugu svojim gostima iz Hrvatske i učvrstili njihov politički položaj, kredibilitet i ugled u hrvatskom na-rodu. Bio bi to doista jedini primjer koji znam, da narod odobrava onima koji tako otvoreno rade po tuđem diktatu. Trebali su reći samo još to, koji su to ciljevi Zapada na Balkanu. Ali možda i nisu. Sasvim je to jasno iz činjenice, da američki guverner Hrvatske radi sve što može u nastojanju kriminaliziranja našeg Domovinskog rata, kako bi slomio ponos hrvatskog naroda, ponizio ga i naveo da se pokajnički vrati u neku novu Jugoslaviju (koja bi to bila bez obzira na to kako bi je nazvali "da se Vlasi ne dosjete"!), koju svi oni (još uvijek!) tako fanatično ljube versailleskom strašću i jaltskom pobožnošću (što smo, hvala na pitanju, imali prilike osjetiti na svojoj koži od 1990./1991. Pa sve do danas). Jer jasno je kao dan, da je to taj njihov "zapadni plan za Balkan". Tuđman je to savršeno znao, a kad je na to upozoravao, svi su njegovi oponenti, i kod nas i u svijetu, sjetimo se, unisono galamili, da je to njegova fikcija i promidžbena varka u starom, dobro poznatom stilu traženja vanjskih neprijatelja. Sad se pokazuje, da je to bila istina, a varka ono što su njegovi kritičari govorili. Hoće li to netko reći hrvatskom narodu, ovako kratko, jasno, glasno i razgovjetno?

A taj isti general Stipetić govorio je dopodne u emisiji Hrvatskog radija i eksplicite izjavio, da hrvatska vojska u "Oluji" nije počinila nikakva bezakonja. Ako je bezakonja bilo, reče on, njih su činili drugi, poslije vojne akcije. Valjalo bi samo znati, tko su bili ti drugi?

20. kolovoza 200.

Ohrabreni ne samo podmuklom zapadnom politikom prema Hrvatskoj nego i servilnim ponašanjem Račanove Vlade prema Zapadu i s time u svezi njenoj popustljivosti prema Srbima povratnicima, najprije je Đukić nedavno proglasio "Oluju" sramotom za hrvatski narod, što je doista besprimjerna drskost koja sasvim razotkriva njegovu "lojalnost" hrvatskoj državi, a postavlja i pitanje održivosti njegova političkog položaja, sada se javlja i Srpska pravoslavna crkva u Hrvatskoj s otprilike istom tezom, samo nešto suptilnije rečenom. Oni naime kritiziraju Bozanića, što je u Petrinji, posvećujući novu crkvu sv. Lovre, jer su onu staru upravo vjernici te iste SPC srušili 1991. do temelja, rekao da samo zahvaljujući "Oluji" mi danas jesmo tu gdje jesmo (tj. u Petrinji). Bozanić je tako iskusio žalosnu sudbinu kakvu je i zaslužio: da ga odbacuju najprije oni, kojima se neukusno dodvoravao. Možda i on za nečiji tuđi račun. Mislim na stanovite vatikanske krugove. Ali hrvatski biskup, ako se vatikanski i hrvatski državni interesi razilaze, morao bi ponajprije zastupati hrvatske. Stepinac je znao što Bozanić ne zna. A što se tiče Srpske crkve: od nje, zaista, nismo ništa puno bolje ni mogli očekivati; ali da će se demaskirati tako brzo i tako jasno, to je ipak (barem meni) bilo nezamislivo. Preporučio bih im svima, i srpskim "sveštenim licima" i Đukiću, da pročitaju što im je u posljednjim godinama svog života napisao i poručio njihov Svetozar Pribičević. Ako im, naime, pametna riječ uopće može pomoći. Ali bojim se, da njima nikakva pametna riječ ne koristi, pa ni kad je kaže Srbin. A ako je tako, bojim se da spremaju novu "Oluju".

22. kolovoza 2000.

Kasno navečer: Požari ne samo da se ne smiruju, oni se i dalje, iz dana u dan, iz sata u sat dramatično množe i razbuktavaju diljem Hrvatske, sada ne više samo južne, jadranske, nego već i sjeverne, kontinentalne. Hrvatska postaje doista spaljena zemlja: sudbina, koja je bila namijenjena Vijetnamu prije tridesetak i nešto više godina. Ali Vijetnamu je tu sudbinu, zna se, pripremala Amerika, vodeći u njoj brutalni osvajački rat na njenom teritoriju, s ciljem da je podčini svojoj volji, sasvim u duhu svoje naglo probuđene humane i pravne svijesti (zar ne?); ali tko je tu sudbinu namijenio nama, upravo sada, ovoga ljeta, ove "preporoditeljske" godine? Nebo, kao kaznu, ili (neki) ljudi, kao nagradu?

Nakon višesatne konferencije stranačkih prvaka "šestorice", pitanja o Haagu, generalu Stipetiću i o tome što su jedan drugome rekli ili nisu rekli Budiša i Račan, nisu ništa jasnija nego što su bila. Bila je to igra "pokvarenih telefona"! Zamislite! Tko bi rekao! Kriza koalicijskih partnera je izbjegnuta, ali nije završena. Zataškana je, a zataškavanje nesuglasica nikad ne rješava nesporazume u međusobnim odnosima nego ih produbljuju. Neko vrijeme se može, zbog "viših" interesa, gutati žabe, netko ih je i sada progutao. Tko je bio taj i kome je sada mučno u želudcu, ne zna se, a ipak se zna. A do kada to može ići tako, pita me znanac. Sve dotle, kažem, dok nekome od toliko progutanih žaba ne dođe zlo. Zabavno je čekati, tko će to biti i kad će se to zbiti. Da pukneš od smijeha!

Čitajući neke izjave naoko pitomih veseljaka, kakav je i Mesić, dolazim do žalosne spoznaje, da duhovitost i sklonost humoru nije uvijek znak dobroćudnosti, kao što sam dosad naivno vjerovao. Ima "humorista" arogantnijih od onih, koje oni sami osuđuju zbog arogancije. To su ljudi, koji nisu spontano duhoviti, duhoviti sami po sebi; oni samo glume duhovitost.

23. kolovoza 2000.

Posjetio me danas u Razredu dr. Š. Razgovaramo otvoreno, kritički, o svemu i o svima. I o Tuđmanu i o njegovim adlatusima, o Graniću i politici HDZ-a. Kažem: Bilo bi ne samo netočno nego i neozbiljno tvrditi da je HDZ bio uvijek dobra vlada i da nije radio grješke, ali je još netočnije i puno neozbiljnije tvrditi, da je sadašnja šestoglavna vlada dobra, da ne pravi grješke i, pogotovo, da nema alternative. Ona pravi grješke, i to na nekim najosjetljivijim područjima, a kad tvrdi za sebe da nema alternative, onda je to prvi simptom totalitarističke svijesti. HDZ nikada to nije rekao; on je samo upozoravao, da bi ta "alternativa" mogla biti vrlo opasna za suverenitet Hrvatske. I, kao što se vidi, nije puno griješio.

Vručina ne popušta unatoč meteorološkim najavama, da će danas biti podnošljivija.

"Hrvatsko slovo", 1. rujna 2000.

BATINAŠI HRVATA UVIJEK SU PODOBNI

4. rujna 2000.

S A. u kavani "Kod bana". Razgovaramo o iznenada aktualnoj temi saveza HDZ-a s desnicom. Navečer o tome neslužbena izmjena misli u Glavnom tajništvu [...]. Izložio im svoje teze, na koje me potakao prekjučer P. Da bismo uglavili zašto pravaši nisu i ne mogu biti desnica, moramo se najprije sporazumjeti o tome, što je to zapravo desnica? Nekad se to simplificiralo tako što se tvrdilo da desnica podrazumijeva socijalnu neosjetljivost, ignoriranje građanskih prava i sklonost represijama, ali tada starčevićevsko pravaštvo nipošto ne može biti desnica, jer upravo Starčević je prvi u hrvatskoj politici bio zagovornik i socijalnih prava i prava građanina i jednakosti svih pred zakonom, tko god to bio i kojoj god narodnosti pripadao. "Važno je samo da svi rade za opće dobro", zaključio je to pitanje. Po čemu bi onda on bio desničar? On to nije ni po ondašnjim ni po današnjim kriterijima. Ustvari, takva podjela gotovo da više i ne pije vode, jer se pokazalo da i ljevica može imati sve navedene "vrline", koje politički dogmatici drže klasičnim odlikama desnice: i ona zna gaziti ljudska prava (i te kako!), i biti socijalno nepravedna (načelima unatoč ili za inat!), a zna bome i pribjegavati ljutoj represiji (što Hrvati malo boljeg pamćenja dobro znadu iz vlastitog iskustva). Često su te odlike kod ljevice još kudikamo drastičnije! Pa u čemu je onda problem, što je danas to po čemu se eventualno "desnica" razlikuje od "ljevice"? Jest, danas bi neki htjeli svaki nacionalni osjećaj svrstati u kategoriju desničarstva, ali, ne dajmo se prevariti, to je obična podvala komunističke provenijencije. Kad bi se desničarstvom danas smatrao nacionalni osjećaj, onda francuski socijalisti nisu ljevica, jer im ta "desničarska" opcija nije nimalo tuđa. Francuski socijalisti su itekako nacionalni, samo to ne trube svaki dan i na svakom koraku. Oni to jednostavno ugrađuju u svoju politiku. Hrvati se još nisu vinuli do takvog pragmatizma. Oni su uvijek sve shvaćali bukvalno, dogmatski, bez pragmatične fleksibilnosti, od kršćanskog milosrđa pa nadalje. Zato smo valjda imali sudbinu kakvu smo imali. Ili je možda desničarsko obilježje ksenofobija? Je li pokojni Sovjetski Savez bio država lijeve ili desne orijentacije? A nije li i u njemu bilo, što dalje sve više, očitih manifestacija ksenofobije? Naprotiv, upravo Hrvatima se ne može pripisivati nešto slično ksenofobiji. Ni Starčević ni Hrvati uopće, nikada u povijesti nisu bili ksenofobični. Naprotiv, bili su čak i previše otvoreni, pa i udvorni prema strancima svih boja. Primali su ih, uhljebljivali, i oni su im za to bili vjerni, ali je bilo i onih koji su im uzvratili nožem. Najzad, ni odnos prema kapitalu nije ono po čemu bi se desnica uvijek, a pogotovo danas, bitno razlikovala od ljevice, kao što dokazuju poznati primjeri. Pa onda, čemu bacamo prašinu u oči sami sebi?

A propos Starčevića, ponovit ću ono što sam već više puta rekao i napisao: da je bio Francuz, ili Englez, ili Nijemac, bio bi danas veliko ime svjetske političke misli i politologije. Jer on je mnogim idejama bio korak ili dva ispred svoga vremena; naprimjer, on je već prije 140 godina izrazio misao, da je svijet jedna nedjeljiva cjelina: "Nijedan narod ne može bez drugih naroda obastati, pa i tako

svako selo može kao neovisna država biti." Što je to drugo nego klica ideje koja je danas gotovo dogma, ideje globalizacije? Ali to vjerojatno ne znaju, ili su zaboravili, i mnogi od onih koji se danas predstavljaju starčevićancima i pravašima. A drugi, koji se deklariraju kozmopolitima, odmahnut će prezirivo rukom pri samom spomenu Starčevića: kaj god! Ali ne dajmo se impresionirati njihovom ignorancijom: oni glume veleumove, ali to nisu. Ni približno! Jer kad bi to zaista bili svi koji se tako superiorno odnose prema izvornim vrijednostima, ne vjerujem da bismo imali sudbinu kakvu smo imali posljednjih stopedeset godina. Tolike pameti ne bi bile proizvele toliko nesreće. Kad god se suočim s nekim takvim primjerkom, znam da imam pred sobom ignoranta, bijednog hohštaplera. Ordinarnu varalicu. Kao što je i onaj naš ugledni estradni umjetnik, koji mi je godinama bio simpatičan, sve dok ga nisam sreo negdje ujesen 1992. na Jelačićevu trgu, kad smo na pljusku pod kišobranima povelili oštru polemiku, a on mi reče, da Tuđman nije učinio ništa, jer proglasiti slobodnu Hrvatsku 1990./1991. bilo je, reče, "kao ubrati zrelu krušku". Uzvratilo sam mu: Pa zašto je vi niste ubrali, zaboga, zašto ste prepustili Tuđmanu da to učini? Vjerujte, da je to meni izgledalo tako jednostavno, ja bih to bez okolišanja odmah učinio i ne bih nikome pustio da me u tome pretekne.

I to se eto zove hrvatski intelektualac. Govorim o tome već danima i godinama, ali to nitko niti čuje niti mari. Ali hajde, pokušajte reći nekome od njih da ne zna ništa o stvarima o kojima sudi, pa ćete vidjeti što ćete doživjeti. Kod nas svi znaju sve, ama baš sve, a najviše znaju oni koji ne znaju ništa. Pa i o Starčeviću: čini mi se da o njemu ništa ne znaju ni oni koji se svakodnevno pozivaju na nj. Čitam Starčevića od svoje sedamnaeste godine, od onog dana u Požegi, kad sam jednog popodneva u kući mog školskog kolege, u biblioteci njegova oca, pučkog učitelja, jednoga od posljednjih primjeraka onih nekadašnjih školnika koji su čak i, zamislite, čitali knjige, našao ono Jurišić/HIBZ-ovo izdanje Starčevićevih djela, koje me je podsjetilo na moj rodni dom, u kome se nalazila ista takva knjiga, pa sam iz čisto sentimentalne pobude molio njegova oca da mi je posudi, nakon čega sam je danima i mjesecima prepisivao, vlastitom rukom, dakako, u veliku bilježnicu. Od tada je prošlo više od 50 godina, dvaput sam bio urednik Starčevićevih knjiga, one Ladanove u "Znanju" (1971.) i one moje u "Stoljećima" (1995.), napisao sam o njemu nekoliko tekstova, ali sve to očito nitko nije čitao: ni Starčevićeve knjige ni moje tekstove o njemu. Čovjek bi mogao i rezignirati.

5. rujna 2000.

U jučerašnjim novinama: Boutros Ghali švercao je oružjem za vladu Ruande i time skrivio genocid nad Tutsijima. Taj gospodin je nama krojio pravdu. Dobro je znati tko je on i što je radio, da bismo razumjeli kakva je to bila pravda i zašto je bila takva.

Žuži Jelinek spominje jučer gđu Nadu Brili. Kaže da je bila njena prijateljica, imala je velike iznose u austrijskim bankama. Poznao sam gđu Brili, radila je kao činovnica u švicarskom Konzulatu, bila je doživotna, "vječna" zaručnica Vlade Kovačića i na moju zamolbu ustupila je cijelu Vladinu rukopisnu ostavštinu

Narodnoj knjižnici i čitaonici u Vinkovcima, gdje su je brižljivo čuvali i ponosili se njome sve dok je 1991. srpski sugrađani iz Mirkovaca nisu granatirali i zapalili. Izgorjela cijela zgrada, zajedno s rukopisima Kovačićevim (i ne samo njegovim). Puno puta sam požalio što sam "skrivio", da ta ostavština ode u Vinkovce.

6. rujna 2000.

Nadoknađujem propuštene novine. Moj običaj da čitam novine nakon nekoliko dana: što je efemerno, nije me uzbuđivalo, što je od vrijednosti, nije zakašnjelo ni danas.

10. rujna 2000.

Napisao *Jastrebarski književni tetragon* za Krunu (tj. za "Jastrebarski zbornik", ili tako nešto).

U nekoj tiskovini od prije nekoliko dana (ili tjedana?) nailazim i na opširno razglabanje o globalizaciji. Razmišljam, kako je povijest nemaštovita, pa se ponavlja, plagira samu sebe, čak i u okvirima jednoga ljudskog života, samo su ljudi zaista žrtve zaboravnosti (a onaj tko zaboravlja povijest, reče Santayana, osuđen je da je proživi ponovno). Budimo trijezni i ne zanosimo se previše tom slatkom pilulom. Bilo je sličnih iluzija, koje su se raspršile na vjetrovima vremena kao mjehuri od sapunice. Samo u ovom stoljeću: od kominternovskih tlapnji o svjetskoj revoluciji i jedinstvu proletarijata ("proleter i svih zemalja, ujedinite se!") do hitlerovskog sna o "tisućgodišnjem Reichu". Tako će se svršiti i ovaj zanos globalizacijom, inspiriran američkim plutokratizmom. Ne znam kad i ne znam kako, ali hoće. Novi će vjetrovi neminovno zapuhati i u Europi i u Americi. Najzad, ako ova civilizacija opstane, svijet će se možda ipak jednom ujediniti, ali ne na doktrinarnim temeljima kao što se hoće sad, nego nekako posve drukčije. Svakako, ne na temeljima kapitala, nego na ideji humanosti. Jedino bi tada eventualno taj cilj mogao biti ostvaren. Ali koliko bi se toga do tada moralo promijeniti, prije svega u ljudskim glavama i svijestima!

11. rujna 2000.

Ispiti. Bilo ih je izvrsnih i posve nedovoljnih. Kad nekoga moram vratiti s ispita, osjećam se jadnije nego onaj kojega sam vratio.

12. rujna 2000.

Kao stari, okorjeli, višegodišnji pasionirani pješak i potukač gradskim tramvajima i autobusima svakodnevno sam prisiljen gledati ponašanje i slušati razgovore naše mladosti, od toga mi je već mučno. Vozio sam se gradskim prometlima i Rima i Pariza, Beča i Pešte, Frankfurta i Münchena, pa i naših gradova, Osijeka i Rijeke, na primjer, ali takvih bezobrazluka kakvih se u zagrebačkim tramvajima možete naslušati od naših srednjoškolaca i studenata nisam čuo nigdje i nikada. Ako je pristojnost u ponašanju i govoru ne samo izraz kulture nego i civilizacijske razine neke sredine, a ne samo nekih osoba, onda imam dojam da smo u Zagrebu negdje na dnu ljudskog dostojanstva. Ali ne čudim se: neki dan sam čuo kako je neki prosvjetni uglednik izjavio da škola nije odgojna

nego isključivo obrazovna ustanova. Jasno je da nam školstvo ne može odgovoriti svojoj zadaći dok na nj tako gledaju oni koji ga usmjeravaju.

Znam, znam, sva su moja razmišljanja o tome sasvim uzaludna. Profesionalne političare u Hrvatskoj školstvo ni kao tema ni kao praksa uopće ne zanima, njima je prosvjeta doslovce deseta rupa na svirali, nešto kao nužno ali preskupo zlo, a kad su na takvim pozicijama ugledni političari, nije čudo što nam tako misli i većina prosječnog puka, okrenuta sasvim drugim brigama.

Slušam i čitam ovih dana što se o školstvu govori, službeno i poluslužbeno, na raznim tribinama, sjednicama i savjetovanjima, pratim sve ideje o tome, kako se zamišlja strukturirati hrvatsko školstvo, i ne mogu se oteti impresiji da ni Šešelj u SDP-u ni Čehok u HSLS-u nemaju previše rezonance, kao što je nisam imao ni ja u HDZ-u. Sve što sam godinama govorio u sličnim prilikama bilo je utaman. Puhanje u vjetar. A toj tužnoj jalovosti obilno pridonose svoj obol i školski sindikati: i oni neprekidno mute vodu, kako se pitanja ne bi rasvijetlila i riješila na opće zadovoljstvo, jer tada bi njihova važnost bila svedena na minimum.

Sve sam uvjereniji, da bi sve školske probleme koji nas tako teško i tako dugo opterećuju, od one zlosretne i zloglasne "reformne" sedamdesetih, nazvane po čovjeku koji ju je provodio i kojega u svojim epigramima zovem, prema Ivanu Raosu, Škiljo iz Zagvozda, najbolje i relativno brzo riješilo pet iskusnih i pametnih, političkim ekskluzivizmom neopterećenih ljudi od struke; ali bojim se da njima, ako bi se takvi i našli, ne će biti pružena ta prilika. To što govori Čehok i što govori Šešelj u bitnome je vrlo blisko onome što o budućnosti hrvatskog školstva mislim i ja. (I ne samo ja.) Razlike su minimalne i možda samo formalne. Ali i o školstvu, kao i o svim drugim stvarima, kod nas uglavnom odlučuju i nadalje ili oni koji o samom predmetu pojma nemaju, ili oni, koji su ga svojedobno i upropastili, i sad nikakve nove ideje o njegovu spašavanju nemaju. Od pametnih seljaka čuo sam pouku, da konji koji su zatjerali kola u jarak, ne mogu ih iz jarka izvući. Valja upregnuti nove konje.

14. rujna 2000.

Velesajam bez uobičajene velesajamske gužve na ulicama. Službeno izvješće konstatira, da je izlagača znatno manje nego ranijih godina. I sad: ako je povećani turistički promet ove godine zasluga Vlade, kako se lakoumnom prozirnošću hvalio Račan, onda je valjda po istoj logici zasluga Vlade i to, što je ove godine na ZV znatno manje gospodarstvenika iz zemlje i svijeta nego lani. Primitivan je to način stjecanja političkih poena! Sasvim u negdašnjoj maniri onih, kojima je g. Račan bio najprije đak, a poslije učitelj u Kumrovcu: što je dobro, to je moja zasluga, a za sve loše kriv je netko drugi.

S kime god razgovaram, svi su jednoglasni u mišljenju, da je spektakularnost policijskih akcija ovih dana, naročito u Gospiću, sračunata na to da svrne pozornost javnosti s akutnih problema, koje aktualna vlast nije uspjela ni za mrvicu približiti nikakvu razumnom rješenju. Svoje neuspjehe, dakle, Vlada kompenzira optužbama i senzacionalnim "otkrićima" "zločinaca" bez odgovarajuće pravne verifikacije. Barem za sada. A i ta nam je praksa odnekud dobro poznata.

Nova optužba protiv Andabaka: šverc drogom, a ne Levar. Ne znam koliko je to utemeljeno, ali ako se to potvrdi i dokaže, nijedna kazna ne će biti prestroga. Šverc drogom uvijek bih najstrože kažnjavao. Ali mi je sumnjivo to često mijenjanje inkriminacije. Ne djeluje ni ozbiljno ni uvjerljivo.

Kod glavnog tajnika Kaštelana s Bratulićem i Jelenom, radi knjižarske suradnje Matice i Akademije. Poslije na Mirogoju, posvećivanje kosturnice hrvatskih domobrana, kojima su 1945. naredbom Vicka Krstulovića grobovi srasnjeni sa zemljom. Dirljiva svečanost. Gledao sam ljude u ozbiljnim godinama, kojima je evo cijeli život protekao u prigušenu bolu, kako im suze sjaje u očima. Imponiraju svojim gospodskim držanjem i manirama.

Dočitao Šentijinu knjigu o Krleži. Ono što sam odavno već znao: Krleža se ponašao kao Zeus na Olimpu, i svi su ga njegovi posjetitelji tako doživljavali, pa su mu tako i prilazili. A to i jest ono što me uvijek najviše odbijalo od njega. Inače, ima zanimljivih detalja, pa i nekih (ništa manje zanimljivih) kontroverzi, ali i neočekivanih razmišljanja. "Onaj tko šuti o Orjuni, ne bi smio govoriti o ustaštvu", provokativno mu je rekao jednom prilikom Šentija, a Krleža prihvaća: "Naravno, jer se ne mogu prihvaćati ekspertize ustaštva, koje ne proizlaze iz ekspertiza Orjune. Ti su fenomeni povezani, kao uzrok i posljedica. Orjuna je pripremila ustaštvo. Uzmite u obzir golu kalendarsku činjenicu da je ustaški pokret formalno utemeljen upravo kad je Orjuna formalno prestala postojati. *A zapravo su i jedno i drugo fenomeni čisto hrvatskog nacionalnog i političkog raskola, koji traje do danas...*" Krleža doista ima pravo: Hrvatski narod raskolio se u XX. stoljeću na jugofile i Hrvate, kao nekada u prošlosti na pristalice Ivana Zapolje i Ferdinanda Habsburškoga, i još ni danas hrvatska inteligencija nije svjesna što zapravo radi kad se još uvijek ne može i ne da izliječiti od srbofilije, a ona je srž jugoslavenstva: najpogubnije pojave za Hrvate u povijesti. A Krleža se od nje i trijeznio i liječio.

Ali ovu "ekspertizu" Orjune valja, makar samo u natuknicama, dovesti do kraja. Stvar postaje još tragičnija kad se zna, da je barem jedan od pokretača Orjune ušao u politiku kao – pravaš! I postao batinaš. I to batinaš Hrvatâ! To je valjda bila cijena da bi u doba šestosiječanjske diktature postao karađorđevićevski ministar i ambasador. A kruna svega je to, da je drugi jedan prvak Orjune postao poslije Drugoga svjetskog rata ambasador Josipa Broza, i to u Londonu. Orjunaš je dakle mogao (i smio) biti i rojalist i komunist, karijera mu je bila osigurana: glavno da je batinao Hrvate. Istini za volju, valja dodati, da je i treći jedan Orjunaš imao sličnu karijeru, ali na drugoj strani: postao je i on i ambasador i ministar, ali u NDH!

Zanimljivo je i ovo: Pred smrt, na jedno pitanje Šentijino, da mu kaže je li imao i kakvih neugodnih dojmova o Titu, a ne samo onih apologetskih, što ih je godinama objavljivao, Krleža se, kaže Šentija, malko zamislio, ušutio, a onda izrekao: "Ali taj film vi ne ćete gledati." Kao da je nešto u sebi prebirao, a onda glasno izgovorio zaključak. A što je to mogao prebirati, sugerira i sama ta tako stilizirana zaključna rečenica. Tajnu svojih neugodnih susreta s okrutnim "prijateljem" pisac je odnio sa sobom u grob. Jest džentlmenski, ali mi je ipak žao da nije rekao što je imao reći. Bilo bi to svakako i zanimljivije i važnije od svega što je o njemu rekao.

17. rujna 2000.

Kad smo donosili Zakon o oprostima, bio sam uvjeren da nitko ne će ni pokušati optuživati hrvatsku vojsku za njeno djelovanje u ratu, jer je ta vojska branila i obranila i sebe i hrvatski narod od podmuklih agresora. Stoga sam mogao pristati da se taj Zakon donese, kako bi se inkriminirali zaista samo oni najkрупniji, samo kolovođe agresije, inspiratori i protagonisti zločina protiv Hrvatske i Hrvata. Pobjednik ima dužnost biti velikodušan. Vjerovao sam da je to zalog mira. Ali, kako se danas krenulo istjerivati i eventualne krivice Hrvata, najmanje što možemo tražiti u ime pravde jest to, da se ukine Zakon o oprostima kao neuspjeli pokušaj smirivanja strasti te da se smjesta inkriminiraju svi Srbi za koje postoje dokazi da su aktivno sudjelovali u zločinima protiv Hrvata. Jer pobjednik je imao pravo biti milostiv pa oprostiti poraženima, ali ako sad poraženi zahtijevaju odgovornost pobjednika, koristeći se pritom oprostom koji su im dali ti isti pobjednici, nema ni moralnih ni pravnih razloga da im se i nadalje praštaju i zaboravljaju njihovi zločini. Ne može se praštati onima koji su napadali, a kažnjavati one koji su se branili. Agresor i žrtva nisu u istom ni moralnom ni pravnom položaju.

Osim toga, Zakon o oprostima bio je inspiriran mišlju, tako sam ga barem shvaćao pa sam zato u Saboru i digao ruku za nj, da savršene pravde nema, jer na svijetu ništa nije ni savršeno ni apsolutno. Staru Ciceronovu spoznaju priznaje i klasična pravna znanost: *Summum ius, summa iniuria*. Najveće pravo zna biti velika nepravda. Hegel je istu spoznaju vidio iz drugog kuta: "Moralna svijest je svjesna svoga nesavršenstva", napisao je u *Fenomenologiji duha*. Zato sam, u skladu s klasičnim pravnim načelom, glasujući za taj Zakon bio radije za to da deset krivaca izbjegne kazni nego da jedan pravednik bude osuđen. I sada, kad euroamerički politički inkvizitori nameću Hrvatskoj istjerivanje nekakve apsolutne pravde, u ime koje bi trebalo optužiti isključivo Hrvate, valja reći da sve to nema nikakve veze ni s pravom ni s pravdom. Ima samo s politikom mržnje i osvete, jer smo mi, ostvarivši svoju državu, pomrsili njihove egoistične račune na ovom nemirnom prostoru, pa ga sad žele pacificirati, ali na posve krivi način. Kao što su uostalom sve američke slične akcije od Drugoga svjetskog rata, jedna za drugom, bile poduzimane na krivi način, pa su i završavale debaklom: od Koreje preko Zaljeva svinja do vijetnamskog rata te iračkih ili kosovskih intervencija. Novac ne znači uvijek i pamet, a još manje poštenje i pravednost; a oni jedino mogu dovesti do nekog trajnijeg uspjeha. Ali ti su pojmovi danas uglavnom nepoznati i Americi kao svjetskom žandar i njoj podčinjenim euroglobalistima marksističko-plutokratske provenijencije.

Najzad, ako ćemo procesuirati sve zločine počinjene na ovom prostoru od Drugoga svjetskog rata do danas, onda valja pitati, kad će se procesuirati izvršitelji bleiburških zločina? Ni oni nisu zastarjeli. A ima indicija, da se neki od njih, zaštićeni "antifašističkim" znakom, još i danas vrzmaju među nama. Zašto bi pobjednik iz Drugoga svjetskog rata bio pošteđen kazne, a pobjednik iz Domovinskog rata ne? Ako je zločin – zločin, bez obzira tko ga je počinio, onda... Ali glupo je dokazivati nešto što je elementarna logika nekome, tko nikakvu logiku ne priznaje.

I još nešto *a propos* povratka Srba: vlast ih može pozivati da se vrate, vabiti ih na sve mile načine, ali ako ih njihovi susjedi ne prihvaćaju, ne će im biti opstanka. A ima ih koji i ne zaslužuju da ih se prihvati. Najzad, prisiljavati Hrvate da u svojoj zemlji ponovno žive u susjedstvu s onima koji su im ugrožavali imovinu i živote, koji su ih protjerivali iz njihovih domova, ubijali njih i njihove najbliže, to nije samo patologija, to je zločin, koji može biti sjeme novih zločina. Bilo bi pametno za sve kojih se to tiče, kad bi to navrijeme uvidjeli.

"Hrvatsko slovo", 6. listopada 2000.

OD ŠKABRNJE DO AMERIKE

23. rujna 2001.

Vratio sam se noćas iz Škabrnje. Otkrivanje spomenika Franji Tuđmanu bila je impresivna svečanost, kakva se odavno nije mogla doživjeti. Pet-šest tisuća ljudi iz svih krajeva Hrvatske, s mnogima iz Bosne i Hercegovine i pojedincima iz hrvatskog iseljništva, dolično su i dostojanstveno odali počast utemeljitelju moderne hrvatske države. Tome je uvelike pridonio i akademski kipar g. Kuzma Kovačić: Tuđmanov lik, pun dinamike, uhvaćen u iskoraku naprijed, s karakterističnom gestom desne ruke, predstavlja energičnu, stamenu ličnost bez imalo patetike. Ali, znam, po svom već dokazanom običaju i svojoj “demokratskoj” praksi, taj će događaj “naši” “slobodni” mediji sigurno zabašuriti.

Dok se odvijala svečanost, gledao sam lica mještana oko sebe, lica na kojima se čitala njihova duša. Gledao sam ih dok su, poneki i suznih očiju, pjevali *Bože, čuvaj Hrvatsku* i slušali govornike. Nikada još, zaista nikad, nisam primijetio na ovakvim skupovima toliku uživljenost publike u ono što se pjeva i govori, nikada još nisam vidio da netko s tako diskretnom mimikom i spontanim gestama, sklopljenih ruku, tako, ne ću reći proživljava nego baš *živi* ono što čuje, kao ona starija gospođa u narodnoj nošnji, što je stajala iza pozornice.

Izmijenilo se nekoliko govornika, svi su govorili sadržajno i dojmljivo, a Joso Škara lucidno je zapitao, je li moguće da su današnjoj Americi najpouzdaniji privrženici u Hrvatskoj i po njezinu mišljenju najodaniji joj saveznici u borbi protiv terorizma oni isti ljudi, koji su kao vlastodršci u komunističkoj Jugoslaviji tajno udomljivali i školovali sve moguće teroriste ovoga svijeta, pa i same afganistanske talibane! Čime oni to danas dokazuju Americi svoju vjerodostojnost?

Čitam “Vjesnik”, koji nakon one svoje sramotne ali srećom i kratkotrajne orjunaške epizode, postaje ponovno nezaoblazan *hrvatski* list. Na temelju nekih članaka u njemu, a i prema svojim ranijim uvidima, Amerikanci odobravaju atentate protiv terorista kao legalno sredstvo borbe. Ako je međutim i atentat teroristički čin *sui generis*, onda izlazi da Amerikanci odobravaju i terorističke metode u borbi protiv terorizma. A to nadalje znači, da oni svoj terorizam smatraju opravdanim i pozitivnim i legalnim sredstvom borbe, a tuđi negativnim i opasnim i nelegalnim. I tu se evo zameće ideja i počinje praksa zasnovana na toj ideji o dva kriterija: jedan za mene, drugi za sve ostale koji ne misle kao ja.

Uostalom, tu praksu su oni, Amerikanci, provodili gotovo od samoga svršetka Drugoga svjetskog rata, a konačno je to postalo jasno kad su bombardirali palaču Saddama Huseina u Bagdadu ili Gadafijeve šatore u Libiji, a da i ne govorimo o vijetnamskom ratu i njihovoj tada i otvoreno deklariranoj doktrini “spaljene zemlje”. Ta dvostrukost, koju Amerikanci praktično provode već odavno, a sada evo i načelno, osvećuje se najviše njoj, i to upravo dugoročno: gubi vjerodostojnost! Ne razumijem, kako to oni ne shvaćaju!? Koliko li je već danas onih koji kažu: Ne, to nije ona Amerika, u koju su nevoljni narodi porobljeni komunističkim režimima tako duboko i tako neograničeno vjerovali! Pa doista i nije. Pitanje je samo: je li Amerika, (p)ostavši prije desetak godina jedina supersila

na svijetu, doživjela žalosnu transformaciju, izgubila svijest i promijenila identitet, ili smo svi mi koji smo u nju nekad gledali s nadom bili u kobnoj zabludi?

Ipak, vjerujem da još ima nade, prije svega za samu Ameriku. To su oni njeni mladi, silom neopijeni i s razumom pomireni ljudi, koji prosvjeduju protiv rata kao odmazde pod transparentima "War is not the answer". To je ona prava Amerika (koja nije valjda u manjini?), koja to isto ima pravo tražiti i od drugih. Ona druga, danas vodeća Amerika, koja druge osuđuje za ono što i sama radi, može nas samo i dalje unesrećivati, pa i više i kobnije nego dosad.

Jedan naslov u "Vjesniku" me zaintrigirao sam po sebi: *Prijeti li Hrvatskoj opasnost od islamskog terorizma?* Nisam još pročitao članak, ostavljam ga za popodnevenu sijestu, ali ću odmah iznijeti svoje mišljenje: ta opasnost ne prijete nam ništa više nego od bilo kojeg drugog terorizma, poglavito velikosrpskog, kojega smo već jednom imali nesreću upoznati na djelu – ali smo imali i sreću pobijediti ga.

Uostalom, zašto bi islamske zemlje imale na zubu Hrvatsku? Nisu li to sasvim nelogične pretpostavke? Činjenica je, i nju ne smijemo ni jednoga trenutka izgubiti iz vida, da su Hrvati djelomice i pripadnici Islama, jer, unatoč svemu, ima i danas Hrvata muslimana kao što ih je bilo u prošlosti i kao što će ih zacijelo biti i u budućnosti, pogotovo kad se jednom stišaju i hladno prosude sve okolnosti nesretnog hrvatsko-bošnjačkog rata 1992.-1993. i kad se bjelodano dokaže ono, što se danas pretpostavlja s puno uvjerljivih indicija, da su britanske tajne službe u sastavu međunarodnih snaga u BH izazvale hrvatsko-bošnjačka neprijateljstva, kako bi smanjili njihov zajednički pritisak na Srbe i pomogli Srbima da ih pobijede, i Hrvate i Bošnjake. Valja nažalost priznati, da su u tome djelomice i uspjeli, jer smo mi, i jedni i drugi, doista nesmotreno nasjeli infernalnoj podvali podlog Albiona.

One koji to ne vjeruju pitat ću: kako to da su se britanski vojni izvjestitelji i TV-snimatelji uvijek našli na licu mjesta u pravom trenutku, čak i trenutak prije tog pravog trenutka, kad god su se zbivali najspektakularniji događaji u tom nesretnom sukobu? Netko ih je morao unaprijed izvijestiti o tome, što će se dogoditi! Jesu li to bili njihovi agenti među Hrvatima?

Bila bi možda dobra prilika da se podsjetim na svoj odnos prema islamu i našim bosansko-hercegovačkim muslimanima, ali zašto da ponavljam i samoga sebe uvjeravam u ono što sam već više puta i napisao i u praksi dokazao? Moji eseji o Aliji Nametku, Ahmedu Muradbegoviću, kao i neki drugi tekstovi, a također i moj rad u Travniku, za vrijeme dobrovoljnog progonstva 1958.-1960. i sve ono što sam tada doživio, svjedoče o tome bez imalo sumnje. Hrvate muslimane uvijek sam osjećao kao dio moga naroda, a one koji su se smatrali zasebnim narodom, poštovao sam i poštujem kao zasebni narod. Nikome se ne može nametnuti osjećaj nacionalne pripadnosti. Ne bi to bilo ni pametno ni moralno čak i kad bi bilo moguće. Jedino neki današnji Amerikanci misle da je to, ili nešto tome slično, i moguće i potrebno. Vidimo s kakvim posljedicama. Narodnim osjećajima se manipulirati ne može. Nema mira dok se to ne shvati u vrhovima svjetske moći. A to vrijeme kao da ipak dolazi.

Doista, siguran sam, poslije 11. rujna 2001. i tragičnih događaja u New Yorku i Washingtonu, kad su tisuće nedužnih ljudi platili ceh za pogrješnu (dvoličnu) politiku svoje otuđene, uzobiještene politokracije, ništa više nije i ne će biti isto kao prije tog žalostnog utorka. Klupko se već počelo polako odmatati i ne dvojim da će domalo isplivati na površinu i mnoge važne, dosad brižno čuvane tajne. Jesam li previše naivan kad vjerujem, da bi to mogao biti početak novog, pravednijeg međunarodnog poretka?

"Fokus", 27. rujna 2001.

LOGIKA DOSTOJNA MANDRILIZMA

2. siječnja 2002.

Prošlo je i to. Sad ćemo opet normalno živjeti. Nema mi ništa teže na svijetu od ovakvih blagdana, kad ljude zahvati kolektivno ludilo slavljenja.

Jedan meni posve nepoznati umnik piše u onom splitskom ridikuluski tragikomičnom tjedniku prije dva tjedna, da bi “proljećari” iz 1971. morali objasniti [kome? njemu, zacijelo, jer ne vjerujem da ima još ikoga drugog kome to nije jasno!], kako to da su Bosna i Makedonija postale također neovisne države, a nisu imale svoje “proljeće”? Drugim riječima, Hrvatska je trebala biti kuš pa bi opet danas imala državu. Ništa gluplje još nikada dosad nisam čuo ni od najzadrtijih “antiproljećara”. Logika dostojna mandrilizma takvih i njemu sličnih njegovih sugrađana. Činjenica je, da je “hrvatsko proljeće” bilo drugi događaj po redu, koji je uzdrmao Jugoslaviju. (Prvi je bio Rezolucija IB, koja je htjela osigurati dominaciju SSSR-a, dok je ovaj drugi išao za tim da se, obratno, komunizam omekša i koliko-toliko demokratizira, još uvijek naivno vjerujući, da to nije *contradictio in adjecto*.) Uostalom, “proljeće 71.” nije ni imalo cilj stvoriti neovisnu državu. Htjelo se samo uspostaviti “čiste račune”. A ni BiH ni Makedonija nisu imali razloga rušiti tadašnji jugoslavenski poredak, jer su njima silno koristili upravo nečisti računi, zato što su zahvaljujući njima materijalno sasvim dobro prolazili i živjeli iznad svojih stvarnih proizvodnih mogućnosti. Oni su konstantno od Jugoslavije više dobivali nego što su joj davali. Hrvatska je, obratno, kudikamo više davala nego što je dobivala. Bila je dakle eksploatirana poput kolonije. Zato je imala razloga za pobunu. A ako dotični mislilac (srećom, nisam mu zapamtio ime, jer to ni ne zaslužuje, pa zato ne govorim o njemu kao osobi nego kao pojavi) i nadalje smatra da se Hrvatska ipak nije trebala buniti, predlažem mu kako me u to može uvjeriti. Neka on od svoje plaće, kolika god ona bila, idućih deset godina, ili barem pet, svaki mjesec jednu polovinu, ili barem jednu trećinu, pošalje nekome u Srbiju, koju on očito silno ljubi, više nego ovu svoju nesretnu Hrvatsku, nekom siromašku recimo u Surdulici ili u Bajinoj Bašti. Jedino time bi me mogao uvjeriti da se Hrvatska 1971. nije imala razloga pobuniti. A dok on to na taj način ne dokaže vlastitim primjerom, ne preostaje mi ništa drugo nego da ga smatram orjunašem. A to, priznajem, s obzirom na sve konotacije koje idu uz taj pojam, nije baš neka pohvala, kojom bi se čovjek mogao podičiti.

To je jedno, ali ima i drugo:

Dođe vam tako netko iz neke susjedne zemlje, koji vam nije ni rod ni pomoz bog, niti vam je ikada išta dobra učinio, u nevolji je, vi mu ne samo pružite gostoprimstvo nego ga i prihvatite, po njegovoj vlastitoj želji i njegovu izričitom opredjeljenju, kao svoga vlastitoga građanina, a onda vam on, kad se udomio i osjetio sigurnim, iskoristivši (privremenu, jer svaka je vlast u svim demokracijama privremena) promjenu na državnom vrhu, počinje vraćati milo za drago. Taj će vam u “Cronogorskom književnom listu” 1. travnja 2001. napisati, između ostaloga, da se u Hrvatskoj danas njeguje kult ratnih zločinaca, da se

“kasarne i pukovnije” kite imenima “ustaških zlica” i da Hrvati svoje osumnjičenike za ratne zločine nazivaju vitezovima. Taj će vam pisac, pozivajući se na nekakvu svoju navodnu literarnu zadivljenost Rankom Marinkovićem, napisati u prljavom splitskom magazinu 15. prosinca 2001., da se “šjor Ranko”, veliki majstor i jedna od najsamosvojnijih osobnosti u hrvatskoj književnosti XX. stoljeća, “učlanio u najcrnju političku sektu, koja je cijelo jedno desetljeće, kao kuga, harala Hrvatskom, vraćajući u primitivu sve ono što je u toj kulturi dostignuto”. Jasno je, misli se na Hrvatsku demokratsku zajednicu, koju dotičnik naziva sektom i prema kojoj osjeća, kaže, odbojnost, a istinitije bi bilo reći mržnju. Izostavljajući sve ostalo iz tog ispovjednog teksta, što bi još bilo vrijedno citirati, zapitajmo toga slobodnog mislioca, zašto je uopće dolazio u Hrvatsku i tražio u njoj svoje mjesto pod suncem i pravo na život, upravo u vrijeme kad je ta “sekta” bila vlast i harala nemilice Hrvatskom “kao kuga”? Tko lud bježi iz svoga doma (Beograda), kakav je – takav je – pa se sklanja pod okrilje kuge? Da je u Hrvatskoj tada vladala kuga, teško je vjerovati da bi se taj gospodin iz Bileća tako udobno smjestio u Rovinju i da bi tada napisao ovakvo pismo g. Vlatku Pavletiću, tadašnjem predsjedniku Hrvatskog državnog sabora i visokom dužnostniku Hrvatske demokratske stranke: (fotokopija pisma u nastavku).

Mirko Kovač, Careta 27. 52210 Rovinj, tel/fax 052 811 872

Rovinj, 26. srpnja 1995.

Dragi Vlatko,

Već sam razgovarao s mojim prijateljem Tomislavom Sabljakom o mogućnostima eventualnog mog ulaska u ediciju STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI. Naravno, to je samo moja želja i neka vrst mogeg opredjeljenja, pa ako hoćeš i definitivnog otklona od *onih samo* i svih mogućih, budućih spekulacija.

Ti znaš da ja o tim stvarima kome pripadam nisam mnogo vodio računa držeći se one da je *književnost moja domovina*, ali sada su se već desila čuda, a bogme se polako svodi i bilanca ne samo književnog rada već i života, tako da je ova moja želja istodobno i moj konačni izbor. Ja sam uvjeren da duhovno i emotivno pripadam hrvatskoj književnosti, pa bi za mene bila čast i sreća da se nađem u društvu takvih pisaca i takvih neospornih veličina kojima obiluje hrvatska književnost. Također, mislim da mnogi od njih koji su bili moji uzori (Šimunović, Kaleb, Marinković, Ujević, Krleža) ne bi imali ništa protiv da budemo zajedno.

Moj najnoviji roman (koji ti šaljem) *Kristalne rešetke* objavio sam u Sarajevu, u ediciji *Savremena bosanska književnost*, ali to nikako ne znači da sam se ja na taj način opredijelio za bosansku književnost, mada mi to ne bi bilo mrsko, jer su mnogi bosanski pisci od Ive Andrića, Novaka Sinića, Nikole Šepa, Hasana Kikića ili Maza Dizdara utjecali na mene. *Bosanska knjiga* je samo moj izdavač kao što je u Parizu moj izdavač *Payot & Rivages*. Ovo ti pišem stoga što sam negdje u tisku pročitao da je ovaj “izbor izdavača i književno opredjeljenje pisca”, što nikako nije točno. Objavljivanje romana u Sarajevu prije svega moj je moralni stav, kao god što je i izbor Hrvatske kao domovine također moralne, ali i duhovne, emotivne i kulturne prirode. *Kristalne rešetke* napisane su na hrvatskom, ali su na zahtjev izdavača tu i tamo prilagođene bosanskom i u tom smislu promijenjeno je možda dvadesetak riječi.

Ukoliko dođe do prihvatanja ovog mog prijedloga za ediciju STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI, ja bih izbor tekstova i sve drugo prepustio dr. Sabljaku; on to zna i umije, a ukoliko se ove moje želje pokazu nerealne, ostajemo i nadalje prijatelji.

Stalo mi je i važno mi je, ako ikako nađeš malo vremena, ma kad to bilo, da pročitaš moj novi roman.

Uvijek sa štovanjem

Tako se eto ponašaju oni koje mi velikodušno udomimo u svojoj sredini, a nisu vam zapravo *ni braća ni rođaci*, kako bi to zasigurno i sada, u ovoj prilici, rekao Ranko Marinković.

To reče jedan dobronamjerni hrvatski građanin. A jedan oprezniji, sumnjičavi građanin, sasvim razložnom zabrinutošću, pita:

Koji su bili pravi motivi dolazka Mirka Kovača iz Beograda u Hrvatsku?

"Fokus", 31. siječnja 2002.

PREDIZBORNE TEME STUDENI 2003.

5. studeni 2003.

Ako laže koza, ne laže rog. Vijest, da će vlada na današnjoj sjednici raspravljati o Strugarovu prijedlogu reforme osnovnog i srednjeg školstva, uz napomenu da je Strugarovu konceptu i prijedlogu reforme dala potporu i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, doista je vrhunac drskosti, i to dvostruko. Ponajprije, besprimjerno je drskost pokazao ministar prosvjete i športa višekratnom tvrdnjom, koju ponavlja već mjesecima, da iza njegova prijedloga reforme školstva stoji i Hrvatska Akademija, “uz neke opaske praktičnoga karaktera”. Hajde da u ovo predizborno vrijeme budem pristojan, poslužiti ću se eufemizmom pa ću reći da to jednostavno nije istina. A da bih to i dokazao, citirat ću dopis Hrvatske akademije br.10-103/3-2003., upućen 29. siječnja 2003. Hrvatskom saboru, u kome doslovce piše:

“Predsjedništvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, na sjednici, održanoj 29. siječnja 2003., sumiralo je raspravu o Prijedlogu Projekta hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće. Ta se rasprava vodila u razredima Hrvatske akademije, na dva skupa koja je organizirala Vlada Republike Hrvatske uz sudjelovanje Hrvatske akademije (13. i 20. siječnja 2003.), te na sjednici Akademijinog Odbora za suradnju s hrvatskim sveučilištima i znanstvenim institutima. Nakon provedene rasprave Predsjedništvo je prihvatilo sljedeća mišljenja i prijedloge:

1.) *Predsjedništvo podržava načelnu nakanu predlagača Projekta da modernizacijom obrazovnog sustava podupre ulazak Hrvatske među razvijene zemlje svijeta.*

2.) *Predsjedništvo, međutim, izražava ozbiljnu zabrinutost da bi se pre naglim i nedovoljno priređenim zahvatima mogla izazvati nestabilnost hrvatskog obrazovnog sustava i dalji pad njegove kvalitete.*

3.) *Prijedlog pomiče sadašnje težište djelovanja sustava s obrazovanja prema svekolikom odgoju kroz školu, te “pedocentrizmom” “ublažava” i odgađa susret učenika s predmetima, odnosno sa stručnim znanjima. Ne ulazeći u takve implikacije, kao što je to promjena odnosa odgoja u školi i u obitelji, Predsjedništvo ističe ključnu važnost općih stručnih znanja u modernim inovantnim društvima i drži da svaka promjena hrvatskog školskog sustava treba prvenstveno težiti poboljšanju kvalitete takvih znanja. Pretjeranom pedagogizacijom takav se cilj ne može ostvariti. Do razjašnjenja tog pitanja Predsjedništvo ne preporučuje (pre)naglašenu pedocentričnu orijentaciju Projekta.*

4.) *Dio “ublažavanja” susreta s predmetnom nastavom postiže se produženjem obaveznog školovanja sa 8 na 9 godina, te se time uzima dodatno vrijeme za “pedocentrični” pristup. Kao izravna posljedica takva pristupa javlja se i rano usmjeravanje, koje tada predstavlja opasnost za jednostranost. Ne ulazeći u*

sociološke i psihološke vidove ranoga usmjeravanja, koje skraćuje vrijeme dano djeci da prevladaju svoje početne zaostatke i koje teško uvažava spolne i individualne razlike u sazrijevanju djece, Predsjedništvo i s tog gledišta ističe važnost općih humanističkih i prirodosnanstvenih znanja za dugotrajno prilagođavanje svijetu koji se brzo mijenja. Pedocentrično produženje školovanja uz rana usmjeravanja i specijalizacije prijetе odvođenjem talentirane djece na slijepе kolosijеke, što je bio i glavni razlog neuspjehа prethodnog sustava usmjerenog obrazovanja. Problemi ranog usmjeravanja u Prijedlogu nisu ni spomenuti, a kamo li da su im ponuđena jasna i dobro uravnotežena rješenja. Bez toga Predsjedništvo ne može preporučiti rano usmjeravanje kako ga nudi Prijedlog.

5.) U ocjeni postojećег stanja i provedbi predložene koncepcije Prijedlog nedovoljno obrađuje financijske, materijalne i kadrovske aspekte problema, te iznosi kvalitativne ocjene nedovoljno poduprte kvantitativnim podacima. Ključni element djelovanja sustava i njegove sposobnosti za promjene su nedvojbeno kadrovi, a njima je posvećeno samo nekoliko strana inače vrlo opširnog teksta. Bar u ocjeni postojećег stanja Prijedlog nepotrebno zaobilazi postojeću zakonsku podjelu na učitelje razredne nastave i predmetne nastavnike, tako da ne daje ni elementarni brojčani uvid u sposobnost sadašnjeg nastavničkoga tijela da opsluži postojeći osmogodišnji sustav obaveznog obrazovanja, a kamoli njegovo predloženo produženje. Osposobljenost i motiviranost nastavničkoga tijela za takav napor nije analizirana. Predsjedništvo napose drži da učitelji razredne nastave koji su završili studij s jednim pojačanim predmetom nisu dovoljno osposobljeni ni za izvođenje sadašnje predmetne nastave, niti za izvođenje njenih "ublaženih" vidova koje nudi Prijedlog. Stoga Predsjedništvo predlaže da se ne ulazi u nagle promjene hrvatskoga školskog sustava prije nego što se utvrdi kadrovska struktura koja je osposobljena da ih iznese bez pada kvalitete naobrazbe.

6.) Zaključno, s obzirom na ozbiljne prigovore koncepciji i provedbi te koncepcije, Predsjedništvo predlaže da se odmah nastavi dostupnim poboljšanjima postojećег školskog sustava prema poboljšanju njihove kvalitete uvažavajući različitosti školskih sustava i usmjerenje razvijenih zemalja."

U nastavku Akademija navodi i svoje konkretne prijedloge, ali o tome sada nije riječ. Sada nam je bio cilj dokazati, da nije bilo i nema nikakve Akademijine potpore prijedlogu školske reforme kakvu je predložio Strugar sa svojim savjetnicima, onim istim koji su se prije tridesetak godina već proslavili kao autori reforme, koja je doživjela krah. Ono što je tvrdio gospodin Strugar nije ništa drugo nego poluistina; a poluistine su vrlo često, pa i u ovom slučaju, najveće laži.

Sasvim drugi ljudi, sasvim drukčijih znanja i drukčijih vizija, moraju se latiti ovoga posla, koji je doista krucijalno pitanje suvremene Hrvatske. S ovakvim polupisanim reformatorima, za koje na osnovu pismenosti njihova Prijedloga tvrdim da su polupisani unatoč svim njihovim doktoratima i profesurama, hrvatsko školstvo ne može naprijed. Od druge polovine XIX. stoljeća do sredine XX. stoljeća, do pojave prve reforme današnjih naših reformatora, hrvatsko

škولstvo bilo je cijenjeno i u europskim razmjerima. Ako je u njemu nešto vrijedno i danas, onda je to samo zato jer ni ovi dični “reformatori”, doktori socijalističke pedagogije, nisu uspjeli baš sve upropastiti. (Kažem: socijalističke pedagogije, jer je pedagogija u onoj skupini znanstvenih disciplina, koje su u socijalizmu ne samo posve deformirane nego i doslovno zlorabljene, svedene na razinu *ancilae politicae* više nego ijedna druga struka. A tko misli da pretjerujem, neka uzme u ruku *Opću pedagogiju* Stjepana Patakija, u kojoj se čita i rečenica, da naučna, marksistička spoznaja odgoja jest spoznaja odgoja kao socijalističkog odgoja. To je, ustvari, primjena one poznate Kalinjinove definicije, da je moralno sve ono što koristi sovjetskoj državi.

Ne, doista, takvi pedagogičari ni uz najbolju volju nisu u stanju reformirati hrvatsko školstvo; a među njih spada i gospodin koji je, srećom, još samo nekoliko dana ministar prosvjete i športa Republike Hrvatske.

Drugu, ništa manju drskost pokazala je i vlada, ali kad se zna čija je i kakva je, nije ni čudo da je drska. Gdje to još u svijetu, u parlamentarnim zemljama, vlada raspravlja i odlučuje o strateškim pitanjima zemlje nakon što su već raspisani izbori, a parlament raspušten? Takvo “demokratsko” ponašanje svojstveno je samo “demokratskoj” praksi komunističkih “demokrata”, kojima je parlament bio samo više-manje (ne)potrebna kulisa, bez ikakva stvarnog značenja.

10. studenoga 2003.

Biti velik znači biti neshvaćen (Emerson). Ono što se događa ovih dana nije ništa novo. Pokušaj difamiranja i blaćenja Franje Tuđmana traje već od kraja osamdesetih godina, a ovih su dana samo dobila stanovitu akceleraciju. Javio se najprije propali političar Ante Marković, koji je u nastojanju da pošto-poto spasi Jugoslaviju, makar i miloševićevsku, lomio pogaču sa Slobom kad je ovaj počeo “jogurt-revolucijama” mijenjati ustavni poredak po svom ukusu, zaledio je milijune i milijune njemačkih maraka devizne štednje hrvatskih građana, da bi tim novcem financijski spašavao Jugovinu, produljivao njen život i pružio vremensku šansu Miloševiću da je podvrgne pod svoju vlast, a za njim i hrpa bjelosvjetskih Hochstaplera, među kojima se ističe David Owen, inače britanski lord, sudeći po rezultatima svoje politike minorni političar, koji neke Hrvate impresionira jer dolazi iz velike zemlje, a sekundira im hrpa jugohrvatskih političarčića i sorosevskih novinarčića zavidne komunističke prošlosti. Svi oni sada smatraju svojom svetom dužnošću da u ovim predizbornim danima što više blata nabacaju na povijesni lik prvoga hrvatskog predsjednika, kako bi bitno relativizirali njegovo životno djelo, kad ga već ne smiju, barem eksplicite i barem za sada, i otvoreno optužiti za stvaranje neovisne hrvatske države. Jer je očito, da im je on trn u oku samo zato, jer je, cijelome svijetu usprkos, stvorio Državu, u što je tada, osim njega i njegovih pristalica i sljedbenika (a njih nije bilo malo), vjerovao malo tko u Hrvatskoj, a u svijetu možda samo rijetki pojedinci, koje se može nabrojiti na prste jedne ruke.

Svi se oni danas, kao po dogovoru (ili po nečijem diktatu?) drvljem i kamenjem nabacuju na Tuđmana, dokazujući i tako prastaru istinu, da pigmeji svoju zavist velikanima izkazuju mržnjom i klevetama, ostavljajući time

najvjerodostojniji dokument o sebi, svoj psihogram. Najveća mu je krivnja, kažu, što je s Miloševićem dogovarao podjelu Bosne. On – s Miloševićem? On, posve razoružan upravo od toga istog Miloševića i njegove velikosrpske JNA – s Miloševićem, naoružanim do zuba, koji je zato i razoružao Hrvatsku a naoružao Srbiju jer sanja ništa drugo nego Veliku Srbiju sa zapadnom granicom koja ide crtom Virovitica-Karlovac-Karlobag! I taj i takav Milošević, na vrhuncu svoje moći, dijelio bi Bosnu, a već misli da mu je cijela Bosna u džepu zajedno s dvije trećine Hrvatske! I to s kime bi je dijelio? S golorukim Tuđmanom, kojega je i razoružao zato da ne mora s njime ni o čemu pregovarati! Koga to zagovornici ove teze drže glupanom? Miloševića? Ne, Milošević nije bio toliki glupan; a nije bogibogme ni Tuđman, da bi povjerovao u mogućnost takva (i bilo kakva) dogovora s Miloševićem! A ako je svojim suradnicima Tuđman i govorio onako kako oni tvrde da je govorio, bio bi to za mene samo dokaz, da ni njima (pokazalo se poslije: s pravom!) nije vjerovao do kraja nego je i njih držao u zabludi. A oni sve shvaćaju suviše doslovno. A da se Tuđman u tim razgovorima poslužio varkom, da je pristao glumiti miša s kojim se mačka poigrava prije nego što će ga progutati, kako bi tu varku iskoristio da “kupi” barem malo vremena i prokrijumčari u Hrvatsku koliko-toliko i kakvog-takvog oružja, znajući dobro i predobro da će nam ono ubrzo biti od prijeke potrebe, to se nitko od ovih “velikih” političkih umova iz redova Tuđmanovih klevetnika nije uspio domisliti! Tolika je njihova politička mudrost! Ili, bolje, tolika je njihova bolesna zavist i zlikovačka mržnja prema njemu!

Pa i sama podjela Bosne: zašto bi to bila a priori zabranjena tema? Nikada nisam bio za to da se Bosna dijeli, to dobro znaju svi koji me poznaju, ali ako je to jedina mogućnost uspostave trajnijeg mira – zašto ne? Uostalom: nakon što je Maček 1939. prvi izveo podjelu Bosne (pa mu to danas nitko ne prigovara!), u danima raspada druge Jugoslavije i neki međunarodni mešetari, od kojih je na prvome mjestu bio Coutillero, a za njim neko vrijeme i taj isti lord Owen, lansirali su tu ideju kao moguće rješenje, a Tuđman nije bio toliko ograničen političar a da i o toj mogućnosti ne bi poveo računa, kad je ona već uvedena u igru. Takvih političkih vođa, koji dogmatski igraju samo na jednu kartu, imali smo već i u XX. stoljeću. Maček je bio jedan od njih, pa je izgubio igru, upravo zato što nije pravodobno previdio i alternativu. Da je bio pravi, rasni političar i državnik od formata, istodobno vizionar i pragmatičar, dokazao je Tuđman i time što nije igrao samo na jednu kartu. Njegova prva i glavna karta bila je slobodna Hrvatska u postojećim, tzv. “avnojevskim” granicama, ali je u džepu imao i dvije, možda i tri rezervne karte, kako bi ih i odigrao ako bude prilike za to. Naravno da je bio maksimalist, kao što je svaki odgovorni državnik kojemu je na srcu vlastita zemlja i vlastiti narod. Ali, ako i nije ostvario sve što je želio, ostvario je više nego što je u tom trenutku bilo realno. Radićevu definiciju, da pravi političar nije onaj koji uspijeva u granicama mogućega nego onaj, koji uspijeva ostvariti svoje ciljeve i u nepovoljnim okolnostima, promijenivši ih u svoju korist, Tuđman je zorno ilustrirao i dokazao vlastitim primjerom: vještinom manevriranja (koju ne razumiju samo politički nevježe ili zlonamjernici) postigao je više nego što su objektivne okolnosti dopuštale.

Bio je gorostas među patuljcima, poslije De Gaullea i Adenauera vjerojatno najveći državnik s kraja XX. stoljeća i u europskim razmjerima. Iz žablje perspektive njegovih oponenta svih mogućih boja nije bilo moguće sagledati njegovu veličinu. Bez njega, svi bismo mi danas bili obespravljani, pokorni podanici Velike Srbije pod čizmom velikog Vožda Slobodana Miloševića. Što se to nije dogodilo, zaslužan je Franjo Tuđman; jedini on! A oni koji ga danas napadaju, napadaju ga upravo zato jer je vještima manevrima uspio spriječiti da se to dogodi. I cijela bi Europa bila mirna i sretna da se to dogodilo; od lorda Owena, Mitteranda, Majora i svih drugih, Milošević bi danas u njihovim očima bio uvažavani i slavljani državnik savezničke Srbije, a ne haaški uznik, optužen za ratni zločin; jer u njihovim političkim računima njegov je ratni zločin de facto samo to što nije uspio. A nije uspio, jer ga je Tuđman nadigrao. Jedini političar u cijelom zapadnom svijetu koji je to shvatio, Henry Kissinger, nije se ustručavao napisati, da će Tuđmanovu veličinu shvatiti tek budući naraštaji Hrvata. Ako to, naime, budu kadri shvatiti.

11. studenoga 2003.

Slušam povremeno, kad imam priliku, između raznih poslova, ili uz njih, na pola uha, predizborna radijska predstavljanja pojedinih kandidata za izbore. Posebice tzv. neovisnih kandidata. Kakve blezgarije ti ljudi pripovijedaju, to je za antologiju. A koliko je takvih blezgonja danas u ringu! – Poslao sam pismo Predsjedništvu HDZ-a s ostavkom na sve stranačke dužnosti i kopiju Sanaderu osobno.

12. studenoga 2003.

Prošetao Interliberom. Što jest – jest: impresivno. Puno nakladnika, puno knjiga, mahom dobrih i lijepih knjiga. Neke bih i kupio, ali kud ću jedan s njima? Navečer Knjižnica u Španskom, predavanje o Matošu.

*"Hrvatsko slovo", 14. studenoga 2003.
[Ovdje s dodatkom 11. i 12. studenoga.]*

MEMENTO

RIJEČ PRIZNANJA I POHVALE

O knjizi Vjenceslava Topalovića

*Srednja Bosna, ne zaboravimo hrvatske žrtve 1941.-1950. i 1991.-1995.,
Zagreb, 2001.*

Nizu knjiga, koje su se pojavile posljednjih godina a govore o stradanjima Hrvata i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini tijekom XX. stoljeća, osobito od završetka Drugoga svjetskog rata do naših dana, pridružuje se sada ravnopravno i ova voluminozna knjiga Travničanina g. Vjenceslava Topalovića, koja iznosi pred čitatelje dragocjene rezultate njegovih napornih i neumornih višegodišnjih istraživanja o zaista tragičnoj sudbini Hrvata u Travniku i onom dijelu srednje Bosne, koji povijesno naginje i teži drevnom vezirskom gradu na Lašvi, pod Vlačićem. Travnik je sve do naših dana bio priznato kulturno središte Hrvata srednje Bosne; u knjizi koja je pred nama otkrit ćemo i zašto je on to bio.

Već i zato knjiga g. Topalovića ima iznimno značenje za naše poznavanje nas samih.

Valja ponajprije istaći ono što je bitno za ovu knjigu, kao i za druge slične knjige koje smo već upoznali: to je njen značaj i njena vjerodostojnost. Iako potaknuta iskrenim domoljubnim osjećajima, po svome značaju to je prvenstveno dokumentarna knjiga, koja donosi obilnu, konkretnu, činjeničnu građu, provjerenu *in vivo*, a ta metoda jamči vjerodostojnost, bez koje ovakva knjiga ne bi imala nikakva smisla. Možemo je sasvim opravdano uvrstiti u kategoriju fundamentalnih znanstvenih istraživanja hrvatske povijesti.

Time je uvjetovana i struktura ove knjige. Iskusniji i pažljiviji čitatelj primijetit će veću ili manju neuravnoteženost između pojedinih dijelova knjige. Ali ta njena mana svjedoči o njenoj vrlini: struktura knjige nije ovisila o autorovoj volji ili njegovoj spisateljskoj umješnosti oblikovanja knjige kao skladne cjeline, nego je ovisila isključivo o samim činjenicama, koje i jesu jedini smisao ovog i ovakvog djela. Autor se samozatajno podčinio činjenicama i njihovu eksponiranju, potisnuo je svoju osobnost da bi one, činjenice, progovorile što jače i uvjerljivije.

Pritom valja istaći, da je akribičnošću svojih istraživanja i prezentiranja njenih rezultata autor postigao maksimalnu objektivnost: On ništa ne prešućuje i ništa ne pretjeruje. Držeći se klasičnog načela *audiatur et altera pars*, g. Topalović svoja istraživanja provodi iz različitih, pa i suprotstavljenih kutova, te i podatke dobivene iz tih izvora uključuje u svoju građu.

Krcatu "suhoparnim" podacima, godinama i datumima, brojkama i imenima poznatih i nepoznatih osoba, iza kojih imena uvijek stoje ljudi sa svojim (uglavnom tragičnim) sudbinama, knjigu g. Topalovića ne može se čitati površno i hladnokrvno. To je više nego uzbudljivo štivo za svakoga čitatelja, a nadam se da će uznemiriti savjesti i onih među nama i u svijetu, koji bježe od neugodne,

teške i bolne istine. Pa i onih međunarodnih čimbenika, koji se danas u Bosni i Hercegovini ne snalaze u prosudbi stanja i odnosa u njoj, te je razumljivo da često donose i pogrešne odluke. Ova knjiga, kao što joj je i primjereno, nije izravna optužba nego samo svjedočenje. Na drugima je, da u tim svjedočenjima pronađu i razloge za optužbu.

Ne mogu prešutjeti ni osobne uspomene, koje u meni pobuđuje ova knjiga, a vezni su uz moj dvogodišnji boravak u Travniku, gdje sam bio u nekoj vrsti dragovoljnog izbjeglištva, nakon što sam se morao ukloniti iz Osijeka. Već prvih dana službovanja u travničkoj Srednjoj ekonomskoj školi, sređujući kao razrednik osobne dokumente učenika, primijetio sam nešto čudno: mnogi moji đaci nisu imali oca. I svi su oni preminuli iste, 1944. godine. Iako sam već i prije nešto znao o događajima u Travniku te godine, neoprezno sam se zaletio pitajući svoje kolege u zbornici: "Ma ljudi, kakva je to kuga i kolera harala Travnikom 1944. godine?" Kad sam ugledao kako su im se lica istoga trena skamenila, shvatio sam da je to bilo pitanje koje nas je sve moglo stajati slobode, pa i života. Ovaj put su se svi napravili kao da me nisu čuli i tako je moja nesmotrenost ostala bez posljedica. (Drugi put, međutim, nisam prošao tako sretno, ali o tome, možda, jednom, nekom drugom prilikom i na drugome mjestu.) Čitajući ovu knjigu naišao sam na mnoga imena ljudi za koja sam čuo, ali i pojedinaca koje sam osobno poznavao. Sudbina nekih bila mi je poznata i prije, nekih nije; doznao sam je tek iz ovog izvora.

Vrijednost ove knjige prelazi granice prostora kojim se bavi. Ona visoko nadmašuje sve osobne konotacije, s kojima (kao što natuknuh) nesumnjivo ima dodira, a nadilazi i trenutak u kome se pojavljuje. S uvjerenjem ću reći, da povijest hrvatskog naroda u cjelini ubuduće više ne će biti moguće pisati bez ove knjige i drugih ovakvih knjiga, koje svjedoče o zbivanjima i odnosima i jasnije i točnije i uvjerljivije od svih službenih dokumenata koje će se naći u pismohranama bilo koje političke osobe ili institucije.

U Zagrebu, 8. listopada 2000.

Neobjavljeno

PREPORUKA

Recenzija knjige Milana Marušića *Žrtve komunističkih nedjela u Zagrebu, svibanj 1945.*

Ova se knjiga ne može čitati ravnodušno. Ja sam je čitao s podijeljenim, no jednako intenzivnim osjećajima. Bilo mi je drago što je ta knjiga napisana, a žalio sam što je ona mogla biti napisana. Nijedan narod na svijetu ne može imati o sebi takvu knjigu, jednostavno zato jer nije proživio ništa od onoga, pa čak ni slično onome, o čemu ova knjiga govori. Žalosno je da smo morali čekati više od pola stoljeća da bi je netko smio napisati, a sretan sam što se ona danas može i smije objaviti. Sama ta činjenica je dokaz, da hrvatska nije proigrala svoju sudbinu ni izgubila budućnost.

Da je 1945. Zagreb doživio svoj krvavi svibanj, to malo tko od Zagrepčana koji su tada živjeli nije znao. To što se o tome nije govorilo ne znači da se o tome nije ni znalo. Pobjednička vojska pod znakom srpa i čekića na crvenoj petokrakoju zvijezdi, oponašajući svoje lenjinsko-staljinske boljševičke uzore, izvršila je doslovce masakr nad pripadnicima protivničkih vojski, koji su teško ranjeni ili bolesni ležali u zagrebačkim bolnicama. Nemajući ni truna pravne svijesti o svojim dužnostima i odgovornostima, ali ni trunak ljudskog suosjećanja za nemoćne, lišeni pobjedničke časti, gazeći sve obveze međunarodnoga humanitarnog i ratnog prava, a vođeni samo primordijalnom, upravo animalnom mržnjom svega što je hrvatsko i žudnjom za osvećivanjem, pripadnici srpskih partizanskih odreda, koji su ušli u Zagreb 8. svibnja 1945. pod vodstvom svoga komandanta, srpskog nadrealističkog pjesnika Koče Popovića, izveli su zločin koji je ravan samo sličnim zločinima njihove boljševičke braće (Katynska šuma). Krvavi hrvatski svibanj dobio je time još jednu tragičnu dimenziju.

Zahvaljujući naporima neumornih istraživanja g. Marušića, danas evo znamo i sve pojedinosti toga zločina. I ne samo da ih znamo, nego sad imamo i relevantnu dokumentaciju o njima. Znamo sve lokacije, znamo i broj žrtava u svakoj od opisanih jama. Znamo i okolnosti pod kojima su zločini izvršavani, a znamo i mnoga imena zlotvorâ, koji su ih počinili. Naredbodavce smo pak znali i prije; oduvijek!

Činjenice su tu i one govore same za sebe. Otprilike tom rečenicom počimale su nekada, kako sa davno negdje pročitao, kaznene sudske rasprave u nekim europskim zemljama. Prisjećam se sada te rečenice, jer bih želio da se ona počne primjenjivati i kod nas, ali ne samo kao načelo nego i kao praksa. Jer činjenice su neumoljive i njima zaista nije potreban komentar. On ih ne može ni promijeniti ni poništiti.

Ove podatke, kojima raspolaže g. Marušić, valja doista primjereno iznijeti našoj javnosti, kako bismo ubuduće mogli, svima koji osporavaju partizanske zločine 1945. u Zagrebu i u Hrvatskoj, pružiti ovu knjigu uz napomenu: činjenice su činjenice i one ne nestaju ni kad se za njih ne zna, ni kad zločini o kojima svjedoče nisu kažnjeni.

Ova knjiga, obznanjujući istinu, ispravlja jednu zabludu. Ona će ispuniti svoju namjenu ako postigne, da sve o čemu svjedoči hrvatski narod upiše u svoje pamćenje, ugradi u svoju svijest i ne zaboravi nikada! Time će osigurati da mu se mračna i krvava prošlost nikada više ne ponovi: da naši potomci ne dožive isto ono što smo mi doživjeli.

Zagreb, u nedjelju, na dan Alojzija Stepinca, 10. veljače 2002.

Pogovor u navedenoj knjizi, Zagreb, 2001. [2002.!]

IMPERATIV TRENUTKA

Predgovor knjizi *Za hrvatsku Hrvatsku* Josipa Pečarića

Knjiga akademika Josipa Pečarića, koja je evo pred nama, na prvi pogled nije neobična, jer je politička publicistika danas u Hrvatskoj vrlo razvijena, pa ne bi bilo pretjerano reći da knjige ove vrste nisu nikakva rijetkost. A ipak, unatoč poplavi knjigâ ove vrste, knjiga koju čitatelj upravo drži u ruci jest neobična, ona je i više nego posebna i rijetka i dragocjena. U našem političkom životu, u političkim vrtlozima koji razdiru Hrvatsku na samom početku njene državne samostalnosti, među onima koji o politici govore i u njoj djeluju, biblijskom metaforom rečeno, ima mnogo zvanih a malo izabраниh. Mnogo je naime onih koji nisu shvatili, da hrvatski političar (a dosljedno tome i hrvatski politički publicist) danas, u slobodnoj hrvatskoj državi, mora misliti i raditi konstruktivno a ne više destruktivno, kako se često moralo u prošlosti. Jer Hrvatima je danas graditi i jačati državu, budući da je ona njihova, a ne razarati je kao nekada, dok je bila tuđinska. Braneći i jačajući državu, oni danas izravno brane i jačaju sebe i svoj identitet.

Autor ove knjige shvatio je taj bitni imperativ trenutka. On je razumio i prigrlio davne misli naših političkih ideologa o zadaćama i odgovornosti hrvatskog intelektualca za sudbinu vlastitog naroda. Shvatio ih je i provodi ih onako, kako ih je i valjalo shvatiti i kako ih valja provoditi: kao dužnost i obvezu, da činjenicama a ne praznim riječima, brani pravedne ciljeve kojima teži njegov narod, a dovode ih u sumnju svi koji zanemaruju opće dobro, kako bi rekao Starčević, podčinjavajući ga nekim nečistim pojedinačnim ali efemernim probitcima.

Nitko bolje od znanstvenika – a autor ove knjige jest znanstvenik *par excellence*, jedan od najuglednijih u nas – ne zna i ne cijeni nepovredivost i svetost istine. Istina se uvijek podrazumijeva u razmišljanju i radu svakog znanstvenika. Bez nje je znanost nemoguća, bez nje je svaka javna djelatnost nekorisna i upravo štetna, a politika je bez nje pogubna manipulacija i prijevara, kojom se redovito služe prizemni, nezreli, sebični i u svakom slučaju zlonamjerni i nevjerodostojni politički demagozi svih vrsta i boja, o čemu barem hrvatski narod ima bogata i više nego tragična iskustva ne samo iz prošlosti. I ovi naši dani obiluju sličnim primjerima i nude nam takvih iskustava napretek.

Upustivši se u svakodnevne okršaje – a ovi tekstovi nastajali su iz dana u dan, kao neposredni odgovori na opasna zbivanja i sramotne postupke "naših dragih suvremenika" – Pečarić je nužno morao ispravljati mnoge krive Drine, pobijati zablude ili čak očigledne laži zagovornika i reprezentanta one stare, one nekadašnje porobljene, "nehrvatske Hrvatske", i to uvijek u ime nove, slobodne i samosvjesne "hrvatske Hrvatske". Matematičkom preciznošću – a kolega Pečarić je i po struci matematičar – pisao je on svoje političke komentare dokazujući, da za istinskog i vrhunskog znanstvenika bilo koje struke politička pitanja i problemi njegova naroda, pogotovo u sudbonosnim vremenima za nj, nisu i ne mogu biti sporedni ili nevažni, a pogotovo ne i nedostojni njegova bavljenja, nego da je

naprotiv pitanje njegove savjesti da o njima progovori uvjereno, otvoreno, čisto i bez ikakvih suzdržljivosti.

Samim time, jasno je da polemichnost često izbija kao osnovna i nezaobilazna sastavnica Pečarićevih tekstova. Ona je u zapisima ove vrste *conditio sine qua non*, ona je upravo zadana svakome tko želi osvjetliti i raščistiti mutne i prljave nanose političkih kverulanata, koji danas (ponekad imam dojam) i dominiraju hrvatskom političkom scenom. A ako je tako, onda za to snose krivnju oni hrvatski intelektualci, koji po našem lošem običaju iz prošlosti, danas, u ovom dramatičnom trenutku Hrvatske, mramorkom šute. Kao i nekada.

Stoga ovu knjigu akademika Pečarića doživljam i kao izravni poticaj i poziv hrvatskim intelektualcima, u kojima ni čast ni ponos nisu ishlapjeli, da izađu iz svoje "kule bjelokosne" i da osjete, kako je blaženi kardinal Stepinac rekao pred komunističkim sudom 1946., "bilo svoga naroda",

Najzad, ova knjiga je i svojevrzni memento. Još je Starčević odavno primijetio, da j jedna od velikih mana većine Hrvatâ, da olako zaboravljaju i opraštaju zla koja su im tuđini nanosili. Pečarićeva knjiga može pomoći svakom njenu čitatelju, da se oslobodi te mane i da davna Starčevićeva strepnja postane ovaj put prevladana i ostane neutemeljena!

Zagreb, 1. ožujka 2001.

Predgovor navedenoj knjizi, Zagreb, 2001.

MATEMATIKA I POVIJEST

(Uz knjigu Josipa Pečarića *Brani li Goldstein NDH?*)

U posljednje vrijeme sve više volim matematiku. Samo ona je još ostala nepromijenjena, jedino nju još nisu uspjeli reformirati. Pokušavali su, nije da nisu, dali su sve od sebe da i nju 'unaprijede' po svome, ali eto, nekako nije išlo. Godinama se cijela naša ekonomija temeljila na pretpostavci da u socijalizmu dva i dva mogu biti i pet, i šest, i tri, kako kad, već prema tome što u kojem trenutku zatreba centralnom komitetu. Ali se pokazalo da je ta matematika vraški tvrdoglava i odvratno reakcionarna: uporno ostaje kod svoga, da je dva i dva četiri, i ne priznaje nikakve više revolucionarne razloge da makar samo ponekad i barem za zericu popusti. I ako nas išta bude spasilo od invazije duhovnog terora efemernih ideologija, koje bi cijeli svijet htjele okrenuti naglavačke i prekrojiti po svome, onda to nije poezija, kao što se obično misli, nego matematika. Poezija, i umjetnost uopće, može se i stvarati i tumačiti i ovako i onako, jedino s matematikom ne može manipulirati ni najveći, najokrutniji siledžija. Dva i dva je bilo i ostalo četiri u svakom režimu i po svačijem računu.

Da nisam ove rečenice napisao još davno, negdje sredinom sedamdesetih godina prošloga stoljeća, i uvrstio ih u svoj roman *Strah*, objavljen 1994. (vidi o. c. str. 270), bio bih u kušnji da ih sada napišem. Darovao sam ih zauvijek virtualnom protagonistu svoje proze, a sada ih samo za trenutak posuđujem od njega, jer su i trenutak i tema kao naručeni da one, te rečenice, dobiju svoje konkretno opravdanje i potvrdu.

Doista: tek kad se željeznom logikom egzaktnog matematičkog mišljenja raščlani rečenica po rečenica iz knjige *Holokaust u Zagrebu* profesora povijesti Ive Goldsteina, onako kako je to učinio Josip Pečarić, čitatelju postaje jasno kroz kakve sve logičke vratolomije mora proći autor kad iz neprijepornih činjenica izvodi svoje proizvoljne zaključke, zaključke koji ne samo što ne proizlaze iz činjenica na koje se pozivaju nego se u bitnome i razilaze s njima. Pečarić strpljivo, raščlambom za koju se može reći da slijedi metodu "red-po-red", dokazuje da nikakvim akrobacijama nije moguće dokazivati nešto što se dokazati ne može niti pobijati nešto što se pobiti ne da. Znanstveni pristup nekoj temi, a time i znanstvenost nekoga teksta ne ovisi samo o točnosti činjenica nego i o njihovoj interpretaciji, koja ne smije težiti dokazivanju apriornih tvrdnji. Takva manipulacija činjenicama ne samo što nije znanost, nego je naprotiv najopasniji oblik antiznanosti: jer iznosi neutemeljene, pa i lažne tvrdnje, često i bitno suprotne istini. Naravno, takvu neznanstvenu, quasiznanstvenu metodu karakterizira i sklonost takvih "znanstvenika"/manipulatora da činjenice selektiraju po vlastitoj volji, izostavljajući dakako one koje evidentno pobijaju njihove apriorne zaključke. Pečarić je konkretnim primjerima dokazao, da se sveučilišni profesor Ivo Goldstein služio dobrano i takvom "znanstvenom" "metodom".

Pečarićeva knjiga otvara polemiku o jednoj bolnoj temi, koja – iako bolna – ne bi bila ni sporna ni preteška da je takvom nisu učinili, svojim jednostranim,

dakle zlonamjernim interpretacijama jugokomunistički “povjesničari” uz svesrdnu pomoć svojih ispolitiziranih publicista.

Svaki čitatelj Goldsteinove knjige logično će zaključiti, da njen autor bez i jedne jedine olakotne okolnosti optužuje Hrvatsku i hrvatski narod za ono što je činila vlast NDH. Bila to njegova intencija ili ne bila, taj dojam se ne da zanijekati.

Okrivljavati Hrvatsku i Hrvate u cjelini za događaje tijekom Drugog svjetskog rata, slijedimo li željeznu logiku, implicira i okrivljavanje Države Izrael za aktualna nasilja protiv Palestinaca. Židovi se pozivaju na svoje predpovijesno, *biblijsko* pravo na taj teritorij, koji oni sada brane svim raspoloživim (i ne baš uvijek uzornim) sredstvima. I Hrvati imaju povijesno pravo od ranoga srednjeg vijeka na svoj teritorij, i oni su ga branili svim raspoloživim sredstvima. Ali, dok nisam čuo da je profesor povijesti Ivo Goldstein digao glas protiv nedavnog brutalnog, zločinačkog razaranja Janina, čuo sam kad je još u jeku srbo-četničkih napada, na jednom skupu u Hrvatskom kulturnom klubu, u Muzeju za umjetnost i obrt, prigovarao generalu Tusu zbog jedne spaljene srpske kuće negdje na tadašnjoj crti bojišnice. S takvim dvostrukim mjerilima ne može se biti ni objektivni promatrač, još manje znanstveno vjerodostojni povjesničar, koji pretendira na pravorijek.

Ne, zaista, NDH je bila daleko od idealnoga. Ali koja je to država u ono doba bila i koja je danas idealna? Amerika, koja je poslije Pearl Harbora jednim potezom pera strpala u koncentracijske logore sve Japance koji su se u njoj zatekli i sve američke građane japanskog podrijetla te im konfiscirala svu imovinu? Ili Amerika danas, s vijetnamskom reputacijom? Velika Britanija, u kojoj je mrak zauvijek pokrio mnoge koji su nekada imali prijatelje u Njemačkoj i prije rata se dopisivali s njima? Osumnjičeni kao njemački agenti, nisu imali ni prilike ni vremena dokazivati svoju nevinost. Ili Velika Britanija danas, s Belfastom i Sjevernom Irskom? Francuska? Vichýjevska Francuska, pod maršalom Petainom, ili možda ova današnja, rastočena korupcionaškim aferama? Mađarska? Rumunjska? Slovenija? Italija?

Kad se Hrvatskoj stavlja za uzor Danska, kao što to čini Goldstein, Pečarić upozorava na logičku grješku u razmišljanju, a ona se sastoji u tome, što su Danci “kupili” njemačku blagost tako što su im u sve većim količinama davali razne živežne namirnice, a nema sumnje, da su time jačali njemačku ratnu moć i tako produljivali trajanje rata, a to opet znači, da su posredno skrivili veći broj ne samo vojnih žrtava saveznika nego i civilnih žrtava nacističkih zločina. Ali dok se to njima uzima za dobro, Pečarić pita, što bi bilo da su tako postupali Hrvati? I bi li bilo bolje da je Pavelić odstupio pa prepustio Nijemcima da i Hrvatsku učine “judenfrei”, kao što su učinili Srbiju, ili je bolje što je svojim kojekakvim manevrima (Pečarić navodi i kojim i kakvim) spasio barem 25% Židova u Hrvatskoj? Dakako, to ni izdaleka nije dovoljno da bismo mogli biti zadovoljni, ali, ako je i manje nego što su uspjeli postići neki drugi, isto tako je i više nego što su postigli neki – treći.

Najnepravedniji bio je Goldstein prema blaženom Alojziju Stepincu. I najnelogičniji! Upravo Stepinčev slučaju je paradigmatičan, upravo iz njega može se naučiti razlikovanje države od režima, ali tu pouku Goldstein nažalost nije

izvukao. A time je ocijenio sama sebe. On doduše spominje neke "sitne" Stepinčeve korake u zaštiti Židova, ali ih u konačnoj ocjeni Stepinčeva držanja posve zanemaruje, kao i one koje niti ne spominje. On dakle nema što priznati Alojziju Stepincu. A na to se može reći, da to više nije pitanje ni znanosti ni politike nego morala. Tko nije spreman sa zahvalnošću primiti i priznati mala dobročinstva, ne zaslužuje ni velika. To je pitanje morala, onakva kakav se očituje na individualnoj razini, pojedinačno, od čovjeka do čovjeka.

Nisam cinik kao što je to onaj zapovijedajući general demokratske Amerike u Afganistanu, koji je nedavno, nakon što su njegove zračne snage bombardirale veću svadbenu skupinu u nekom selu i usmrtili veći broj nevinih ljudi, izjavio načelnu ispriku uz napomenu: "Ali možda svi stradali i nisu bili sasvim nevini." Takav biser pravne svijesti s dubokom indignacijom ostavljam njemu i njegovim "demokratskim" naredbodavcima, njihovoj uzornoj "humanosti" i "političkoj odgovornosti".

Jest, svaka je žrtva nevinna, ako joj nije dokazana krivnja. I sasvim je svejedno, je li ta žrtva hrvatska, srpska ili židovska, kojoj je strani u sukobu ta žrtva pripadala, desnoj ili lijevoj, od čije ruke je pala, ustaške ili partizanske, i u ime čega, hrvatstva ili komunizma.

Ali Goldsteinova knjiga postavlja implicite još jedno važno načelno pitanje, nerazdvojno od spomenutoga: to je pitanje krivca za zločin. Naime, ako su svi ustaše i svaki dužnosnik ustaške vlasti krivi za zlodjela u doba NDH, onda je sasvim razložno reći da su i svi partizani i svi nositelji vlasti komunističke partije, pa najzad i svi njeni članovi, krivi za zločine Bleiburga i događaja koji se tim pojmom podrazumijevaju. Svako drukčije mišljenje i drukčiji zaključak bio bi nelogičan, a time i povijesno neodrživa krivotvorina činjenica.

Kad to shvatimo, približit ćemo se istini. A to će biti neprocjenjiva korist i za politiku i za znanost, kao i za moralni habitus pojedinaca, koji se njima bave.

Najzad, kad smo već kod logike, reći ću još nešto, što mi se čini logičnim:

Tko se ne može s iskrenim pijetetom pokloniti svim žrtvama i jednog i drugog totalitarizma, i fašističkog i komunističkog, nije vjerodostojan ni kad veliča žrtve samo jedne, to jest "svoje" strane. I to je bitna pretpostavka za svakoga, tko se želi znanstveno baviti ovom temom.

A komparacija Goldsteinova i Pečarićeva teksta dokazuje, da je profesor povijesti, opterećen u znatnoj mjeri svojom subjektivnošću, što se tiče logičke interpretacije činjenica inferiorniji od profesora matematike.

Ali to tako, nažalost, nije od danas. Matematika je uvijek bila superiornija od mnogih disciplina, pa i od povijesti, vjerojatno zbog same svoje prirode. Kad su zapitali G. B. Shawa što će, ne znam više o čemu, reći povijest, zločesto mudri i okrutno cinični Irac je odgovorio: "Povijest će, gospodine, lagati kao uvijek." Nismo li se, dakle, ulovili u zamku problema, koji još uvijek čeka da bude dolično, ljudski razriješen, s malim izgledima da ćemo to i dočekati? Jer svijet još uvijek nije pravedan niti se pravda uvijek temelji na istini. I nema izgleda, da će se u tome išta promijeniti. Naprotiv!

Ali to nije razlog da dignemo ruke od svega i da se prepustimo pravdi koja nije pravedna i povijesti koja nije istinita. Obratno, upravo to i jest izazov i pravi

razlog, da se s takvim stanjem ne mirimo. Kako ono kaže stara latinska verzija još starije grčke sentence: *Amicus Plato, amicus Socrates, sed praehonoranda veritas.*

"Hrvatsko slovo", Zagreb, 19. 7. 2002.

PEČARIĆEVA POUKA O LOGICI

Izlaganje na predstavljanju knjige *Brani li Goldstein NDH?* u hotelu "Panorama", Zagreb, 2. listopada 2002.

Što će matematičar u povijesti, u povijesnoj znanosti, odnosno u znanosti o povijesti? Pitanje, koje se kolegi Pečariću već nekoliko puta postavljalo u javnosti, bez sumnje je intrigantno pitanje, ali i sasvim neumjesno i promašeno; jer ono, to pitanje, podrazumijeva tvrdnju, da je povijest kao znanstvena disciplina rezervirana samo za školovane povjesničare, povjesničare ex offio, a to je doista daleko od pameti. Nismo li u našoj prošlosti imali znamenitih povijesnih djela, koja nisu napisali školovani povjesničari, a bez njih bi naša historiografija bila bitno osiromašena? Dostatno je spomenuti samo Antu Starčevića, koji je temeljitošću i oštroumnošću svojih povijesnih razmišljanja nadmašio opću razinu dotadašnje naše historiografije, ili Ivu Pilara, koji je legendarnim *Južnoslavenskim pitanjem* postidio mnoge naše profesionalne povjesnike i prije i poslije. (Imali smo mi doduše i obratnih slučajeva, ali znatno manje, da se nematematičari strasno bave "kraljicom svih znanosti". Iako pravnik po struci, Ivan Mažuranić bio je trajno zarobljen astronomijom i matematikom, pa je kao ban i u sabornici često izučavao astronomska pitanja i rješavao zadatke iz više matematike.) Takvo shvaćanje, da se jednom znanstvenom disciplinom mogu i smiju baviti samo oni koji su za nju školovani nije dakle nimalo razumno, pa je i pitanje, koje smo istakli na početku, već i zato posve deplasirano. A u našem konkretnom slučaju to pitanje je neumjesno i promašeno još i stoga, što Pečarićeva knjiga o kojoj je riječ zapravo i nije povjesničarska knjiga. Pečarić u toj knjizi ne govori o razdoblju hrvatske povijesti od 1941. do 1945., razdoblju Nezavisne Države Hrvatske, nego o logici jedne knjige o povijesti, i to knjige koja se bavi samo jednim izdvojenim segmentom naše povijesti toga razdoblja.

Pečarićev je pristup, sasvim sigurno, znanstveno posve opravdan, jer nijedna znanost ne može odbaciti logiku ni u svojim istraživanjima kao ni u tumačenjima. Logika je temelj svih znanosti, pa ako nje nema, nema ni znanosti. Povijesna znanost nije u tome nikakva iznimka. Štoviše, s obzirom na česte i odavno već ustaljene navike naših povjesničara, da se umjesto provjerenim činjenicama služe verbalnim klišejima, šteta je, što dosad nismo imali više ovakvih nastojanja, da se olako izrečene i tendenciozne povijesne tvrdnje provjeravaju instrumentima i metodama logičnog zaključivanja.

Pečarić je pokazao, kako izgleda Goldsteinovo razglabanje i prosuđivanje toga tragičnog razdoblja hrvatske povijesti, kad ga pozorni čitatelj raščlanjuje logikom matematičara. On dakle opservira logiku Goldsteinovih tumačenja, a ne ta tumačenja sama. Uostalom, čovjek baš i ne mora biti vrhunski matematičar, kao što to kolega Pečarić jest, da bi znao paradigmu osnovnog silogizma: ako je A jednako B, a B jednako C, onda je i A jednako C. To znaju čak i srednjoškolski drugoredaši iz matematike. Ali to očito ne zna sveučilišni profesor Ivo Goldstein,

jer je kolega Pečarić uvjerljivo dokazao, da u njegovoj knjizi to vrlo često nije tako: kod njega i kad su A jednako B , a B jednako C , A nije jednako C .

S obzirom na opseg Goldsteinove knjige, a i opseg ove Pečarićeve, pomislili bismo da se kolega Pečarić dobrano uznojio dok je skupio toliko primjera nelogičnog razmišljanja i zaključivanja u Goldsteinovoj knjizi; ali mi se čini, da je taj posao za nj bio puno lakši nego što mislimo. Nelogičnosti se u Goldsteinovoj knjizi naprosto nude i nameću same od sebe, njih nije ni potrebno posebno tražiti.

To je knjiga gotovo udžbenik logike, s kojom sveučilišni profesor Goldstein očito nije u velikom prijateljstvu.

Neobjavljeno.

POGOVOR

Ivan Kordić: *Novi svjetski totalitarizam*

Neke su knjige napisane iako bi njihovi autori zacijelo bili sretniji da ih nisu napisali. Ali napisati su ih morali, jer se nisu mogli oduprijeti svojoj savjesti, nisu mogli zanemariti znakove (ne)vremena, koje susreću oko sebe na svakom koraku i graditi se, kao da ih ne primjećuju ili kao da ga se oni ne tiču. Samo nedostojni ljudi ostaju uporno slijepi i gluhi za nedaće svoje zemlje, svoga naroda i svoga vremena.

Knjiga dr. Kordića je, siguran sam, jedna od takvih knjiga. Današnja hrvatska stvarnost nametnula je piscu ove knjige dužnost i obvezu da je napiše. U nekoj drugoj zemlji, u kojoj društveni razdor nije tako dubok, u kojoj elementarne moralne i političke vrijednosti nisu tako opasno poljuljane hipokrizijom izopačene “logike” novopečenih “demokrata” jugoboljševičke provenijencije, knjiga poput ove bila bi nepotrebna i ne vjerujem da bi ikada bila napisana. A i njen pisac, i to sam siguran, radije bi afirmirao pozitivne primjere, konstruktivne tendencije i plemenite napore društva. Međutim, Hrvatska se (ne baš izričito svojom voljom, nego više svojom neopreznošću prema zlonamjernim svojim sugrađanima, koji joj nikada nisu željeli dobro) našla na skliskom putu, moglo bi se možda reći, otuđenja od same sebe i gubljenja vlastitoga identiteta.

Umjesto da prionemo marljivo svatko svojim poslovima i svakodnevnim zadaćama, kako bi naša domovina, čije se ljepote ne mogu nagledati i nahvaliti toliki stranci, bila još ljepša a život u njoj skladan i siguran, dopustili smo, nakon svih pobjedničkih zanosa, da nam tuđinci, pomoću svojih provjerenih plaćenika, razaraju naše tradicionalno kršćansko nacionalno biće, zatruju duhovnost i nametnu dileme, koje mogu imati kobne posljedice za hrvatsku državu i cijeli hrvatski narod. Bijeg od drevnih i neprolaznih ljudskih vrijednosti, provala iskonske mržnje svakoga prema svakome, klevete i sebičnosti, pseudoliberalizam i lažno čovjekoljublje, slobodarstvo, pravo kao pokriće naopake pravednosti, dvolična tumačenja plemenitih ljudskih ideja i ideala, spremnost da se odrekemo vlastitoga u korist tuđinskoga: sve je to danas žalosna i mučna hrvatska stvarnost. “Bolje da jedan čovjek umre za narod, nego da cijeli narod trpi zbog jednog čovjeka.” To je formula, kojom se može kamuflirati svaka protuhrvatska misao i svaka protuhrvatska akcija. Koliko god u prvi mah izgledala logična, to je vrlo sumnjiva teza, jer se i ne radi o tome što je za koga bolje, nego o tome što je pravedno i što je pravda. Ono što nije pravedno, teško da može biti bolje za bilo koga. Ali ta teza postaje apsolutno nemoralna kad se zlorabi, a da se ona u nas zlorabi uvjerit će nas prisjećanje, da je upravo ona imala biti opravdanje za uhićenje i optužbu hrvatskoga generala, koji je odigrao jednu od ključnih uloga u oslobođenju Hrvatske od agresije našega istočnog susjeda. Učiniti nepravdu zaslužnom čovjeku, zadovoljiti tuđinske interese, poniziti vlastiti narod, pogaziti njegov ponos, a sve pod zaštitom “primamljive” “logike” da je to za narod bolje, to je zločin za koji nema opravdanja. Nepravda nikada nije donosila nikakvo dobro hrvatskom narodu, a ponajmanje bi to mogla nepravda prema vlastitim

junacima. To je eto ta izopačena logika današnjih “demokrata”, koji svoju naopaku “humanost” propovijedaju danas kao blistavu perspektivu čovječanstva. Nisu li ti isti “demokrate” isto tako blistavu perspektivu čovječanstva vidjeli svojedobno i u staljinskom komunizmu?

To je možda najrječitiji primjer duboke krize, u kojoj se nalazimo. Hrvatskoj je danas potrebno novo pročišćenje i duhovno ozdravljenje. Bez zdravlja nema sreće ni pojedincu ni narodu, kao što bez pravde nema ni mira ni blagostanja.

Knjiga dr. Kordića osvjetljuje nam izlaz iz te krize i nudi lijek za duhovno ozdravljenje. Šezdesetak kratkih eseja, kojima komentira svaki put drugu uvodnu biblijsku parabolu iz Kristova života, dotiču isto toliko aktualnih hrvatskih tema, kojima je bremenito hrvatsko društvo danas. Ovi mikroeseji potvrđuju da je Biblija doista knjiga nad knjigama, vječna knjiga, koja se može vrlo korisno čitati i iz kuta suvremene hrvatske stvarnosti; da je to knjiga, u kojoj je ključ budućnosti cijeloga čovječanstva.

Ne ćemo ovdje prepričavati sadržaje i teme kojima se ova knjiga bavi. Jer ovu knjigu ne treba prepričavati; nju valja čitati i prečitavati. Kordićeva knjiga bit će privlačna i onima, koji su možda već čitali neke od tekstova iz nje, kad su svojedobno bili objavljivani u tjedniku “Fokus”. Skupljeni u cjelinu, oni kao cjelina djeluju još uvjerljivije i snažnije.

Pogovor navedenoj knjizi, Zagreb, 2003.

**RAZGOVOR NENADA PISKAČA S DUBRAVKOM
JELČIĆEM O KNJIZI JOSIPA PEČARIĆA
U BOKI KOTORSKOJ SVAKI KAMEN GOVORI
HRVATSKI**

- Govorili ste nedavno na predstavljanju nove knjige akademika Pečarića. Recite, što radi matematičar u povijesnoj znanosti?

* Očekivao sam da ćete me to pitati, jer to je pitanje postalo gotovo neminovno kad god se govori o Pečarićevim povijesno-političkim knjigama. To pitanje naime kao da podrazumijeva negativan odgovor, koji bi se svodio na zaključak, da onaj tko nije povjesničar po profesiji nema pravo razmišljati o povijesti, a još manje ima što tražiti u povijesnoj znanosti. Drugim riječima, on se ne bi smio ni na koji način baviti povijesnim temama, jer za to nema formalne kvalifikacije, nego bi morao prihvaćati sve što mu serviraju povjesničari po edukaciji.

Prije svega, nijedna društvena i humanistička znanost, pa ni povijesna, nije i ne može biti rezervirana samo za formalno kvalificirane stručnjake. Ona to može biti možda čak i najmanje, što je posve razumljivo. Jer povijest je ono što svi živimo i nosimo u sebi, o njoj imamo i osobna iskustva i vlastite spoznaje. Povijest je intelektualcu bitni, formativni dio njegova bića. A kad je još riječ o nacionalnoj povijesti, on je, gotovo bih rekao, osjeća i nosi u sebi. Nije li onda sasvim prirodno, da će se svaki odgovorni i primjereno naobraženi intelektualac, a pogotovo ako je još i znanstvenik, bilo kada i u bilo kojoj mjeri prije ili poslije pozabaviti njome?

- Je li to ipak neka vrst amaterstva, samo na višoj razini?

* Pa što onda? Biti amater u nekoj znanosti ili umjetnosti nije a priori ni pozitivno ni negativno, jer nije nikakvo jamstvo: ni vrijednosti ni nevrijednosti, ni uspjeha ni neuspjeha. Nije malo profesionalaca u nekoj znanosti ili umjetnosti, koji nisu daleko odmakli, dok su s druge strane neki "amateri" doslovce preokrenuli svijet? Nije li imponantan popis "amatera" koji su u nekoj znanstvenoj disciplini postigli kudikamo veće rezultate od mnoštva stručnjaka? I Schliemann je bio arheolog-amater (diletant, kako bi zacijelo, s nekih svojih imaginarnih visina, posprdno rekli neki naši učenici suvremenici, kad bi se radilo o nekom našem suvremeniku), ali je taj trgovac otkrio Troju i Mikenu i tako doslovce otvorio nove vidike na antičku kulturu Mediterana!

Meni je jasno tko to pitanje potiče i zašto. Potiču ga oni, koji zastupaju suprotna stajališta, iznose suprotna tumačenja, a nemaju argumenata da ih obrane pred Pečarićevim argumentima, pa ga pokušavaju već u prvoj rundi diskvalificirati i eliminirati na temelju posve formalističkih kriterija. A meni nikada nije važno *tko* nešto govori, nego *što* netko govori.

Uostalom, i u umjetnosti i u znanosti više cijenim talentirane i dobronamjerne, savjesne amatere nego ne znam kako talentirane i naobražene ali zlonamjerne profesionalce, sklone krivotvorinama. Nitko nije pogubniji od takvih “profesionalaca” – i u znanosti i u umjetnosti. Ovo govorim sasvim načelno i neovisno o temi koja je pred nama. Jer Pečarić nije amater niti ga se može nazivati amaterom, pa ni u povijesnoj znanosti. On je znanstvenik, njemu su kao znanstveniku visokog ranga vrlo dobro poznata načela znanstvenosti i metode znanstvenog istraživanja. Kao jedan od vrhunskih matematičara, on je čovjek mašte i logike. A to su, vjerujte mi, elementarne pretpostavke za svako kreativno bavljenje znanostima. Bilo kojom, pa i povijesnom!

Zašto to kažem? Zato, jer mašta prethodi svakom prođoru u novo. Bez mašte se ne možemo osloboditi rutine i konvencije. Kao što je potrebna umjetniku, potrebna je i znanstveniku, da usmjerava njegovu imaginaciju u prostore neotkrivenih i nepoznatih spoznaja. Isto tako i logika: umjetniku je potrebna, a znanstveniku nezamjenjiva. Ona nadzire njegovo mišljenje i čuva ga od mogućih zastranjivanja. A zastranjivanja su najviše moguća baš u povijesnoj znanosti. Zar se rijetko događa, da nam povjesničari od zanata iznose tvrdnje ne samo na temelju vlastitih idejnih ili političkih sklonosti, nego vrlo često i po diktatu vlastitog oportunitizma, zanemarujući elementarnu logiku koja proizlazi iz samih činjenica? Upravo je logika potrebna povjesničaru da “napipa” i nasluti nevidljive, pritajene odnose među pojedinim naoko nepovezanim činjenicama, događajima ili osobama, bez kojih se povijesna istina ne može spoznati. Zato nam se često događa, da znamo sve činjenice, a ne znamo istinu. Za takve spoznaje potrebna je visoka imaginacija. A kome je ona svojstvenija nego matematičaru? Tko raspolože njome više od matematičara? A još kad je riječ o zaista vrhunskom matematičaru, onda su njegove prednosti posve neupitne.

Matematičar, prema tome, itekako ima što raditi u svakoj znanosti, ako ga ona zanima, pa i u povijesnoj znanosti! Ako sam i ne istražuje, čuva nas od pogrešnih, nelogičnih tvrdnji profesionalnih povjesničara. Od njihovih interpretacija (i “interpretacija”) povijesti. Zašto? Svaka je interpretacija u osnovi subjektivna, koliko god se zasnivala na konkretnoj podlozi i služila objektivnim činjenicama. Interpretacija je pokušaj, eksperiment, ona ne isključuje mogućnost i drukčije interpretacije, ona se ne mora uvijek podvrgavati ni zakonima logike. I u znanosti doduše može biti i ima pokušaja i eksperimenata, ali oni nisu njen rezultat nego tek stepenica do znanstvenog rezultata. Znanstveni rezultat je tvrdnja. A znanstvena tvrdnja isključuje mogućnost nekakve suprotne, njoj protuslovne tvrdnje! Sve dok se ne otkriju eventualne nove činjenice. Do tada, ona je konačna i nezamjenjiva, što interpretacija nije i ne može biti.

- *Recite nešto o samoj knjizi akademika Pečarića.*

* Već naslov knjige pobuđuje asocijaciju na poznatu sentencu: *Saxa loquuntur*. U ovoj knjizi ta se rečenica “čuje” gotovo na svakoj stranici. S razlogom! Pečariću je ovo druga knjiga o istoj temi: hrvatski karakter Boke kotorske. U njima čitate zanimljive povijesne reminiscencije, podatke i o davnim i o nedavnim događajima koji su današnjim naraštajima poznati malo ili nimalo,

polemičke refleksije koje nas uvjeravaju da je ovaj autor nazubljene rečenice ne samo pouzdani znalac nego i nepokolebljivi tumač istine, pisac koji na događaje u prošlosti i sadašnjosti gleda kao na jedinstveni povijesno-politički proces u kontinuitetu. Svaki je njegov članak u ovim knjigama svojevrsna sinteza informativnosti i polemičnosti.

- Kako tumačite posvetu Slobodanu Praljku?

* Prastari je običaj da pisci neka svoja djela posvećuju dragim osobama, svojim najbližima, među kojima su često i njihovi najbolji prijatelji, kao i ličnostima koje su zbog nečega značajne i velike. Ovaj običaj je utoliko opravdaniji, kad postoji intimna veza između teme o kojoj pisac govori u svome djelu i osobe, kojoj to djelo posvećuje. Mislim da je u ovom slučaju ispunjen i taj uvjet. Osim toga, ovom posvetom knjiga je dobila pojačanu dimenziju aktualnosti. Nadam se da vam sve to ne moram posebice objašnjavati.

Skraćena verzija, bez autorova odobrenja: "Fokus", br.236, Zagreb, 19.11.2004.

Ovdje integralni, dosad neobjelodanjeni tekst.

AUDIATUR ET ALTERA PARS

Uz knjigu Kaje Pereković: Naše robijanje

Pred nama je knjiga, kakva u sretnijih naroda ne bi mogla biti napisana. Ne bi mogla biti napisana nigdje drugdje nego u Hrvatskoj, jer osim hrvatskoga ne postoji narod, koji je u svojoj vlastitoj domovini klevetan, proganjan, zlostavljan i masakriran, pa i proglašavan zločinačkim, samo zato jer je, svjestan svoje povijesti i tradicije, svoje kulture i svoga nacionalnog bića, želio vlastitu državu na svome nacionalnom tlu. Ne postoji narod, osim hrvatskoga, kojemu je to pravo osporavao njemu susjedni narod, uz obilnu pomoć svoje manjine u na tlu toga naroda; i ne postoji narod, u kojemu je i skupina njegovih sunarodnjaka ustala protiv vlastitog naroda i sudjelovala u progonu i zločinu protiv njega. A sve se to događalo hrvatskom narodu, u Hrvatskoj, tijekom XX. stoljeća. Po nekim tajnim planovima Hrvata je trebalo jednostavno nestati s lica zemlje.

Događaji tijekom Drugoga svjetskog rata 1941.-1945. i nakon njega, a zatim i događaji tijekom Domovinskog rata 1991.-1995. i poslije njega, najuvjerljivije to dokazuju. Poslije Drugoga svjetskog rata vladalo je načelo, da je poražena strana bila beziznimno zločinačka, a pobjednička a priori bezgrješna i pravedna. To je bio aksiom, u koji se nije smjelo posumnjati. Poslije Domovinskog rata pobjednici se optužuju za zločine, a poražene se agresore proglašava žrtvama. I to nam se htjelo nametnuti kao aksiom, ali, srećom, ovaj put bezuspješno. To mijenjanje kriterija nije tek stvar izmijenjene optike nego i neizmijenjenih ciljeva: za sve zločine na ovom prostoru i prije i sada htjelo se optužiti Hrvate, samo zato jer su se borili za svoju državu. Na djelu je dakle sustavna antihrvatska kampanja, koju nažalost podupire i bijedna šaćica Jugohrvata, koji se svome narodu drsko nameću arogantnom retorikom. Tako stvorenom “povijesnom istinom”, “fašistički” zločini poraženih u Drugom svjetskom ratu multiplicirali su se do razmjera kolektivnoga zločina, a zločini “antifašističkih” pobjednika, objektivno ništa manji od protivničkih, istodobno se ne samo minimaliziraju nego i opravdavaju, a kadikad još i danas posve osporavaju. A osporavaju ih upravo oni, koji su se “proslavili” ili kao intelektualni začetnici ili kao okrutni, bezdušni izvršitelji zločina, naređivanih iz vrhova komunističke vlasti. Ove potonje valjalo bi žaliti: bili su slijepo oruđe u rukama svojih zločinačkih gospodara, kojima su vjerovali i bili im fanatično odani. Ali za one prve, gospodare duša svojih vjernika, ne može se reći da nisu znali što čine: nije li i sâm vrhovni gospodar jugokomunističke vlasti izjavio Ivanu Meštroviću, valjda u jednom nekontroliranom trenutku slabosti (a možda i bahatog samozadovoljstva?), da je pokolj na bleiburškim križnim putovima bio neizbježan, “jer se moralo pustiti Srbima da se izdovolje”. Bio je dakle svjestan i on, da nije bila riječ ni o kakvoj pravdi i ni o kakvoj zakonitoj pravnoj motivaciji i proceduri. A nije li to vrhunski dokaz antihrvatskog karaktera i srpstva i srbojugoslavenstva i jugokomunizma i cijele “antifašističke” borbe u Hrvatskoj, koju su oni vodili?

Ova knjiga nas ponovno uvjerava, da je komunizam bio uljez, da je on bio i da još uvijek jest strano tijelo u bloku antifašističkih, demokratskih zemalja Europe. Kad mu se s lica zdere maska kojom je desetljećima obmanjivao lakovjerne širom svijeta, otkriva se da komunizam nije ništa drugo nego naličje fašizma, da je on ustvari crveni fašizam, koji se zločinačkom čudi nimalo ne razlikuje od fašizma u smeđoj i crnoj varijanti; da su komunizam i fašizam lice i naličje iste zločinačke ideologije, koja je neslobodom, totalitarizmom i krvlju obilježila cijelo XX. stoljeće. A smrtni su neprijatelji jedan drugome po istom onom zakonu, o kojemu nas uči fizika, da se istoimeni elektriciteti odbijaju. Ne dakle zato što su različiti, nego obratno, upravo zato jer su jednaki.

Dante nije vidio ništa. Trebalo je doći na Lonjsko polje, da bi se vidjelo što je pakao. Tu rečenicu, koju će čitatelj naći u ovoj knjizi, napisala je jedna od zatočenica ženske kaznionice u Požegi. Zato ove zapise valja pročitati: s jedne strane zato, da bismo spoznali demonski karakter ideologije, koja je vlastite zločine uzdigla do nedodirljivoga pogleda na svijet, a s druge i zato, da bismo najzad spoznali, zašto oni koji su bili nositelji komunističkih zločina, bilo kao njihovi ideolozi i naredbodavci bilo kao izvršitelji, nemaju moralnoga prava optuživati za zločine svoje protivnike. A upravo takvi su još uvijek najuporniji u osudi tuđih zločina. O, sramoto besramnih!

Vrijednost je ove knjige i u tome, što o zločinima jugokomunizma ne govori općenito i apstraktno, nego svaki zločin u njoj ima svoga izvršitelja, a on svoje ime i prezime. A još je vrjednije, što ona pamti i suprotne primjere pojedinaca, koji su i u tim mračnim vremenima, služeći zlim naredbodavcima, kadikad i uz osobne opasnosti, očuvali svoju ljudsku savjest. Bili su im protivnici, ali časni protivnici, jer su i kao protivnici ostali ljudi.

Knjiga koja je pred nama nije dakle knjiga inspirirana “govorom mržnje” nego vjerodostojni dokument svjedoka. Zato je valja pročitati – i upamtiti. I zato je s radošću pozdravljamo, iako nas ispunjava tužnim uspomenama i dubokim bolom.

Pogovor u knjizi, Zagreb, 2004.

DRAGOCJENA KNJIGA

Josip Jurčević: *Bleiburg*

Knjiga Josipa Jurčevića *Bleiburška tragedija, Jugoslavenski poratni zločini u Hrvatskoj i nad Hrvatima* dolazi pred nas u pravom trenutku. Ni šest desetljeća poslije svršetka Drugoga svjetskog rata nije bilo dostatno da se u Hrvatskoj objektivno prosude kako događaji tijekom samoga rata tako i oni neposredno poslije njega. U posljednje vrijeme, štoviše, nesuglasja i polemike o tim zbivanjima poprimile su novi zamah i razgorjele se do stupnja koji je primjeren samo najaktualnijim političkim pitanjima. Moglo se to dogoditi samo zato, jer hrvatska povijesna znanost u proteklih pola stoljeća nije izvršila zadaću, koja se od nje kao znanosti očekivala: da o tom kontroverznom vremenu progovori *sine ira et studio*, sredstvima znanosti i jezikom činjenica, a ne pokornog činovničkog služenja političkim interesima ideoloških manipulatora, koji su svojom represivnom vladavinom desetljećima onemogućavali objektivni pristup povijesti, povijesti uopće a hrvatskoj novijoj povijesti naročito, da bi trajno ugušili istinu o njoj. Ova je knjiga rezultat autorove spoznaje o dužnostima povjesničara u novim, promijenjenim uvjetima pune istraživačke slobode, ona je i plod njegova uvjerenja, da je moć znanosti superiornija od svih proizvoljnih tvrdnji, bez obzira na motive, kojima su te proizvoljnosti potaknute i na ciljeve, kojima bi one imale služiti.

Zločini jugoslavenskih komunističkih vlasti u Hrvatskoj 1945.-1990. još ni do danas nisu sustavno istraženi, opisani i numerički ni približno definirani, koliko god nas neki pojedinci, iz različitih, svaki iz nekih svojih razloga, uvjeravali u suprotno. Da službenim (ili "službouljudnim", kako sam ih odavno nazvao) povjesničarima jugo-komunističke orijentacije nije ni bilo do objektivnosti i do istine potvrđuje već i sama činjenica, da nisu ni pokušali utemeljiti ustanovu u kojoj bi se skupljali svi dokumenti o tome. Koliko god nas ta činjenica ne iznenađuje, toliko više nas čudi ona druga činjenica, da takvu ustanovu nije osmislila ni Republika Hrvatska tijekom petnaesto-godišnjega svog postojanja. A potreba za njom postoji još uvijek. Građa koja se danas o tome može naći u Hrvatskom državnom arhivu sve do sloma Jugoslavije 1991. nije uvijek bila dostupna ni svim znanstvenicima, a nekmoli javnosti. Do 1990./1991. nije nam bio dopušten ni uvid u onaj dio naše znanstvene i memoarske literature, koji je, nastavši u iseljeništvu, osporavao tvrdnje jugokomunističke historiografije. Mnogi pokušaji ignoriranja i kršenja te zabrane bili su "u ono doba" drastično kažnjavani.

Pred hrvatskom povijesnom znanošću stajala je dakle zadaća deideologizacije i objektivizacije novije hrvatske povijesti, a u prvom redu polustoljetnog razdoblja od početka četrdesetih do kraja osamdesetih godina XX. stoljeća, kako bi se iz labirinta jugokomunističkih krivotvorina probila istina, vrhovni smisao svake znanosti. Tom procesu, koji je pokrenuo Franjo Tuđman prije tri i po desetljeća knjigom *Velike ideje i mali narodi* (1969.), pridružilo se još nekoliko mlađih povjesničara, među kojima je i Josip Jurčević. Posao, koji je započeo knjigom

Nastanak jasenovačkog mita (1998.), Jurčević je nastavio knjigom koju čitatelj drži u ruci. Knjiga, koja nije samo faktografska. Ona ne ostaje samo na utvrđivanju činjenica nego otkriva i uzroke, koji su do njih doveli. A to je bitna kvaliteta ove knjige.

Jurčevićeva knjiga pokazuje i dokazuje, da zločini jugokomunističke vlasti u Hrvatskoj potkraj Drugoga svjetskog rata i odmah nakon njegovog svršetka, nisu bili ni pojedinačni ni samovoljni ekscesi nego sustavni, dalekosežno planirani i bezdušno provođeni. Zato on rekonstruira cjelokupnu organizaciju tajne političke policije OZN-e i poziciju Vojnih sudova, koji su bili njena (OZN-ina) produžena ruka, prati njihovo djelovanje, širenje, povremeno rekonstruiranje, razobličujući specifični boljševički oblik bezakonja, kamfliranoga zakonima kojih se, prema tajnim naredbama političkog i partijskog vrha, nitko ne pridržava.

Jurčević razmatra – i razotkriva – vanjskopolitičke okolnosti koje su išle u prilog jugoslavenskim partizanima i omogućile jugokomunistički teror u Hrvatskoj od kraja Drugoga svjetskog rata do stvaranja slobodne Hrvatske, što je od iznimnog značenja za znanstvenu spoznaju o uzrocima hrvatske tragedije u nedavnoj prošlosti, ali i prosudbu hrvatske političke stvarnosti danas. Pritom je negativna uloga Velike Britanije bila upravo nezaobilazna. Iznijevši nepobitnu činjenicu – za koju postoji i više, puno više dokaza nego što ih je navedeno u ovoj knjizi – da je Velika Britanija sve od 1918. dosljedno zastupala i provodila načelo da tzv. "hrvatsko pitanje" predstavlja isključivo "unutarjugoslavenski problem", Jurčević je objasnio i događaje u Bleiburgu i zašto je došlo do bleiburške tragedije i križnih putova hrvatskih vojnika i civila u svibnju i lipnju 1945. Ali, Jurčević nije jednostran, pa upozorava da ni u ovom slučaju krivnja nije samo na drugima nego i na nama samima.

Svjestan svoje odgovornosti, autor ove knjige pokazuje i rijetku sposobnost kritičkog odnosa prema dokumentima. On zna razlikovati dokumente i "dokumente", zna da ima autentičnih dokumenata koji nisu vjerodostojni jer im je namijenjeno da sakriju istinu.

Uvjeren sam da je knjiga dr. Josipa Jurčevića dragocjeni doprinos našoj povijesnoj znanosti ne samo svojim pristupom nego i rezultatima.

Predgovor u navedenoj knjizi, Zagreb, 2005.

MARGINALIZIRANJE BLEIBURGA U NAŠEM TISKU IZVOD IZ DNEVNIKA 14. SVIBNJA 2005.

Današnji "Vjesnik" škрто informira o završetku Znanstveno-stručnog skupa i o mojoj završnoj riječi. Prešutjeli su ono što im nije išlo u prilog. Sve je u medijima s tim u svezi bilo više nego škрто. Naše priopćenje, koje smo uputili medijima preko HINE, "Vjesnik" nije donio, ne znam jesu li ga donijele neke druge novine. Nemam ambiciju da to provjeravam. Ali sam sa samim skupom uglavnom zadovoljan. Zaključci koji se mogu izvesti iz svih izlaganja koje smo čuli vrlo su jasni. Nije istina da nema antifašizma i "antifašizma". Bjelodano je da De Gaulleov antifašizam, na primjer, nije isto što i antifašizam Josifa Staljina ili Josipa Broza. Nitko ne dovodi u pitanje opravdanost antifašizma, pita se samo kojega i kakvoga antifašizma? Izvornog, vjerodostojnog, ili uzurpatorskog i krivotvorenog? I tko (ili što) jamči njegovu vjerodostojnost? Jesu li vjerodostojni antifašisti, koji su se borili protiv fašizma ali ne za demokraciju nego za komunizam, a u toj borbi su se i sami služili fašističkim metodama? Drugi svjetski rat nije bio tako banalno jednostavan, kao što to danas žele prikazati naivcima kojekakvi komunistički ideolozi i "antifašisti". To najbolje pokazuje finski slučaj. Finci su se borili u Drugom svjetskom ratu na strani Njemačke i sila osovine protiv Sovjetskog Saveza ne zato što bi bili fašisti, njima to ni danas nitko ne podmeće, nego zato što su branili svoju slobodu i državnu neovisnost od sovjetskog imperijalizma i komunističkog totalitarizma, kojemu su podlegle i Estonija i Latvija i Litva. Isto je bilo i s Hrvatskom. I ona se branila i od komunizma i od velikosrpskog imperijalizma maskiranoga jugoslavenstvom. Ali dok Fince nitko danas ne povezuje s nacifašizmom, Hrvate zbog toga sotoniziraju, pa čak (danas) i neki Finci, koji govore s nama (i o nama) onako *von oben*, kao onaj naduveni predstavnik Europske Unije (nisam mu zapamtio ime; *nomina sunt odiosa*), koji nama daje lekcije što moramo a što ne moramo i što smijemo a što ne smijemo. Mi bismo, po njegovu, morali pristati na optužbu protiv generala Gotovine, a oni, Finci (koje ja inače neobično cijenim), mogu rehabilitirati maršala Mannerheima. Nemam ništa protiv toga, valja Mannerheima postaviti na mjesto koje mu povijesno pripada, ali to isto pravo imamo i mi. Ista je stvar i sa Slovačkom. I ona je bila saveznik Njemačke, čak se štoviše sama službenom deklaracijom svoje vlade bila stavila i formalno pod punu zaštitu Trećega Reicha i time se *de facto* identificirala s njime (što Hrvatska nikada nije učinila), a ipak joj danas nitko ne predbacuje da je fašistička. Možda samo zato, što ju je 1939. priznao i Staljin, čak je s njom odmah potom uspostavio i pune diplomatske odnose. Možda zato danas Slovaci nisu "fašistički" narod niti je Slovačka "fašistička" zemlja. Pa doista i nije! Ali isto tako nije ni Hrvatska! Hrvatska uopće, a bleiburške žrtve napose, imali su veze s fašističkom ideologijom koliko i Churchill s komunističkom. Churchillov savez sa Sovjetima 1941. imao je isti motiv i istu logiku kao i Pavelićev savez s Nijemcima: neprijatelj mojih neprijatelja je moj prijatelj. Hrvati nisu željeli prijatelje koji su im se nametnuli, željeli su prijatelje koji nisu htjeli njihovo prijateljstvo. Nisu li se tijekom dvadesetih i tridesetih i Britanci i Francuzi oglušili

na sve apele i memorandumne i Radićeve i Trumbićeve i Krnjevićeve i Pavelićeve, koji su im dokumentirali stanje u Hrvatskoj pod srpskim terorom? Savez s Njemačkom bio nam je nametnu istom političkom logikom kao i Churchillu savez sa Staljinom i Sovjetima. Nitko od hrvatskih vojnika nije išao u bitku kličući Hitleru ili Mussoliniju. Hrvatski vojnici išli su u bitku kličući Hrvatskoj. Nisu vikali ni "Živio Staljin", to su vikali partizani, pokazujući time do koga im je bilo stalo i za koga su se borili. Nitko od partizana nikada nije kliknuo "Živjela Hrvatska". Komunisti su uostalom i eksplicite rekli, u proglasu svoga CK 22. lipnja 1941., zašto ulaze u borbu: da pomognu bratskom Sovjetskom Savezu! Tko mi ne vjeruje, neka potraži taj dokument, nije ga teško naći. Komunisti ga danas doduše taje kao zmija noge, nigdje ga više ne spominju i ne citiraju, a nije teško objasniti zašto, ali on je ipak lako dostupan u njihovim tiskovinama, samo valja znati da on postoji. Meni je drago da oni danas na proslavi 60-obljetnice završetka rata tvrde da su se borili za Hrvatsku i da odaju počast hrvatskoj himni, dopuštam da su možda neki od njih i ozdravili od svoga boljševičkog krzamaka, ali tada to nije bilo tako, tada su se svi oni deklarativno borili za Jugoslaviju i za komunizam. Tada nisu svirali "Lijepu našu" nego Internacionalu i "Hej Slaveni", a klicali su Staljinu i Titu. Ako ih je bilo među njima koji su mislili drukčije, koji su mislili da se bore za Hrvatsku, zašto to tada nisu rekli i pokazali? A jest, bilo je i takvih, znam neke i poimence, i njima svaka čast iako su se bojali javno istaći svoje otrježnjenje, ali većina ih nije bila takva, a jasno je da takvi nisu bili ni svi oni koji nam se danas takvima žele prikazati. Zašto su hrvatski komunisti pristali na tu velikosrpsku podvalu i slijepo služili velikosrpskom imperijalizmu, to mi ni danas nije jasno. Ali služili mu jesu, upravo kao partizani i komunisti. Zagreb su oslobodili tako da su likvidirali mnoštvo građana i sve hrvatske ranjenike zatečene u zagrebačkim bolnicama. Marušićeva knjiga *Žrtve komunističkih zlodjela u Zagrebu, svibanj 1945.* (2001.) donosi o tome neoborive podatke. Pogubili su ih bez ikakvih dokaza o krivnji i bez ikakva suda. Tu knjigu dakako ne spominju raznorazni Fumići, Mesići *e tutti quanti*. Ne bih mogao vjerovati da ne znaju za nju. Znaju, itekako znaju, ali osporiti je ne mogu, pa im preostaje jedino ignorirati je. Ali ona svejedno postoji! Kao što će postojati i Jurčevićeva knjiga o Bleiburgu, koju sam jučer predstavio u prepunoj dvorani Novinarskog doma na Savskoj cesti. I Hercegova knjiga o samoborskim stratištima *Samobor mali Bleiburg* (1996.), i još jedna Marušićeva, *Kronika Krbave i Udbine kroz stoljeća* (1998.), i tolike druge knjige, tiskane poslije 1990., od kojih sam mnogima (pa i ovima dvjema) pisao predgovore ili pogovore. Nitko od njih nije u to doba digao glas prosvjeda protiv tih ultrafašističkih zločina njihovih "antifašističkih" suboraca, komesara, ideologa i zapovjednika! A mnogi od njih i danas tvrde, da bleiburških žrtava uopće nije ni bilo, da je to sve izmišljotina, jer su oni, pobjednici, postupali humano s hrvatskim zarobljenicima i repatriranim civilima. Pa dok je nedavno među "antifašistima" postignut konsensus, da u Jasenovcu ipak nije stradalo 700.000 žrtava nego od 80.000 do 100.000, jučer smo na ovom našem skupu čuli verificirani podatak slovenskog znanstvenog istraživača g. Franca Permea, da je samo u Sloveniji, svibnja 1945., u nekoliko desetaka jama našlo smrt 193.000 hrvatskih vojnika i civila. A jedan "naš" oficijelni povjesničar, u današnjem

"Vjesniku", braneći Josipa Broza od optužbe da je kriv za bleiburške žrtve, navodi kao dokaz njegov brzog iz tih dana kojim zapovijeda da se s ratnim zarobljenicima postupa po svim zakonima međunarodnoga ratnog prava. Prema tome, eto, jest da je zločina bilo, ali to su bili pojedinačni samovoljni ekscesi, a ne smišljena državna i partijska politika. Vrijednost je našega jučer završenoga skupa i u tome, što su pojedini govornici pokazali da se znaju kritički odnositi i prema dokumentima. Znali su, da ima dokumenata i "dokumenata", to jest, da ima autentičnih dokumenata koji ne svjedoče istinu, jer im je namijenjeno upravo suprotno, to jest, da sakriju istinu. Komunistička Jugoslavija nije bila pravna država, u kojoj su pismena naređenja bila obvezatna. Da je ona to bila, sudeći po Ustavu FNRJ iz 1946. i Ustavu SFRJ iz 1974. bila bi to najidealnija, najslobodnija, najpravednija država na svijetu. Ali mi, koji smo živjeli u njoj, znamo kakva je bila. Da ne bismo doveli u zabludu naše potomke, moramo im svjedočiti, da to nije bila država kakvom se prikazivala u svojim ustavima i zakonima, nego komunistička diktatura, u kojoj su vrijedile, kako je to jednom jedan njihov prvak rekao, samo partijske direktive, dok su svi dokumenti, pa i sam Ustav, pisani "za gospodina Churchilla i zapadnu reakciju". Oni su vrijedili samo toliko, koliko je to partija htjela: puno, malo ili nimalo. A kad kažemo *partija*, onda to znači Josip Broz i njegov politbiro. Čuo sam jednom na svoje uši Vladimira Bakarića, kad je 1972., govoreći o međurepubličkim granicama *a propos* Neuma, na TV rekao da su oni ta pitanja rješavali telefonom. Telefonom su oni rješavali sva i najdelikatnija i najvažnija pitanja, kad nisu htjeli da o nečemu ostane pismeni trag koji bi ih jednoga dana mogao eventualno kompromitirati. Broz je mogao izdati pismeno naređenje, a usmeno ga opozvati i narediti nešto suprotno. Jedino tako se može razumjeti Bleiburg. Mogu zamisliti da bi netko, eventualno, na svoju ruku, prekršio njegovu naredbu i počinio zločin, ili ga možda skrivao, ali je doslovce nezamislivo da bi takav prošao nekažnjeno. Dobro se sjećamo, kako je Broz kažnjavao neposlušnost i u kudikamo benignijim slučajevima. No koga je on kaznio zbog neposlušnosti *a propos* Bleiburga? Nije mi poznat ni jedan takav slučaj. A jednostavno je s onu stranu pameti i pomisliti da bi on svoje "neposlušne" generale još i nagrađivao za neposlušnost promaknućima u više činove, a upravo to se ovdje događalo! I tom i takvom Brozu hrvatska vlada danas obnavlja devastirani spomenik i ostavlja ga na javnome mjestu, kao nekoj priznatoj nacionalnoj veličini zaslužnoj za Hrvatsku, umjesto da ga, restauriranoga, prenese u neki muzej, i to ne zbog Broza nego samo zbog Augustinčića. Stidim se tog i takvog kukavnog oportunitizma hrvatske vlade! (U svezi s Augustinčićem: zna li se gdje je, i je li uopće sačuvano, Augustinčićevo poprsje Ante Pavelića? Svojedobno mi je rekao nitko drugi nego sâm Vanja Radauš glavom i bradom, da je to "možda i najbolji Tončekov rad". A Radauš nije bio baš preveliki prijatelj ni Augustinčićev, a još manje Pavelićev.)

Sutra je 60. obljetnica mamine smrti. Sve ovo vrijeme, od tada do danas, prati me kroz cijeli život ta (za me više nego simbolična) koincidencija: umrla je istoga dana, štoviše baš i u iste sate, kad se na Bleiburgu odvijala drama, koja se pretvorila u prolog naše najveće tragedije u povijesti. Hoću li ikada odgonetnuti tajnu te koincidencije? Jer u slučajevima ne vjerujem. Već sam jednom davno, ne

znam više u kojoj prilici citirao jednu staru damu, koja je rekla, da su slučajevi zapravo posljedice nepoznatih uzroka.

Danas je Tuđmanov rođendan. Ne znam tko je službeno pohodio njegov grob u ime državnih i stranačkih institucija i građanskih udruga, ali sam čuo večeras "građanina-predsjednika", koji o rođendanu svoga predvodnika tobože nema pojma. Još jedan dokaz, da je velikog predsjednika naslijedio čovječuljak, koji mu ni do gležnja nije. Ali je zato bilo "običnih" građana, koji su ga se na taj dan s poštovanjem sjetili. Moja svijeća na njegovu grobu bila je samo jedna od mnogih.

Staljin i Tito - uzurpatori antifašizma; "Hrvatsko slovo", 20. svibnja 2005

BLEIBURG U SRCU
POGOVOR KNJIZI JOSIPA JURČEVIĆA / BRUNE ESIH /
BOŽE VUKUŠIĆA
ČUVARI BLEIBURŠKE USPOMENE

Ako bismo htjeli iz svih knjiga i zapisa o Bleiburškoj tragediji, objelodanjenih do danas, jednom jedinom kratkom rečenicom izažeti onu bitnu, esencijalnu kap koja im je svima zajednička, onda bi ta rečenica glasila: *Bleiburg je simbol hrvatskog mučeništva*. Proširujući tu temeljnu spoznaju, dodali bismo da tragična hrvatska sudbina, koju simbolizira Bleiburg 1945., ima svoju polumilenijsku povijest. Od Krbavske bitke 1493., kada je u oružanom sukobu s nadmoćnom turskom silom hrvatska vojska pod zapovjedništvom bana Derencina bila poražena, pri čemu je, okrutnošću pobjednika, izginuo cvijet hrvatskoga plemstva, preko pogibije Zrinskoga i Frankopana 1671., poslije koje su, ovaj put okrutnošću Habsburgovca, vodeće hrvatske velikaške loze zatrte u korijenu, pa do svibnja u Bleiburgu 1945., kada su razoružane hrvatske vojnike i nebrojene tisuće civila zapadni saveznici izručili svojim jugokomunističkim saveznicima, zbivali su se događaji koji su dovodili u pitanje i samu biološku egzistenciju Hrvata. Iako su se događale u različito vrijeme, pod različitim okolnostima, s različitim protivnicima, pa su dakle i same bile uvelike različite, ove tri naše nacionalne tragedije, ključne u cjelokupnoj hrvatskoj povijesti, imaju jednu bitnu osobinu koja im je zajednička: a to je prijevara. Na Krbavskom polju hrvatske čete su, varkom, navedene u zasjedu i napadnute s leđa. Sto sedamdeset i osam godina kasnije hrvatski velikaši došli su u Beč vjerujući carskoj riječi, da će ih primiti s dužnim poštovanjem i da im se ne će dogoditi ništa neugodno. Povjerovali su i postali žrtve izdaje europske diplomacije i prijevare bečkoga dvora. Dvjesto sedamdeset četiri godine zatim britanski časnici na bleiburškom polju nečasno, sramnom prijevarom koja možda dolikuje samo podlom Albionu, izručili su komunističkim krvnicima neporaženu hrvatsku vojsku, koja im se predala u nadi, da će se prema njima postupati po međunarodnim konvencijama kao prema ratnim zarobljenicima. Tako se eto i treći put potvrdila Starčevićeva riječ, da Hrvate nikada nitko nije nadvladao oružjem, a ipak smo uvijek gubili, jer smo bili žrtve spletaka, prijevara ili izdaje. A i svoje urođene i, čini se, neizlječive lakovjernosti.

Punih četrdeset i pet godina sjena Bleiburga širila je kao zastrašujuća avet zloslutna svoja mračna krila smrti nad cijelom Hrvatskom. A ona, ucviljena i u crno zavijena Hrvatska, mogla je samo u najdubljoj tajnosti častiti uspomenu na desetine, ako ne i stotine tisuća vjernih svojih sinova i kćeri, koji su dali i svoje živote samo zato, jer su je željeli doživjeti slobodnu, i tako čuvati svoju dušu i očuvati svijest o sebi. Četrdeset i pet godina Bleiburg je u Hrvatskoj bio zabranjena tema. Zločinci, od kojih neki žive i danas, zakonom su zaštićivali svoj zločin. Četrdeset i pet godina mogli smo samo u mislima častiti žrtvu onih, koji su bili žrtve izdaje i komunističkog ratnog zločina. Četrdeset i pet godina mogli smo se samo u sebi sjećati bliskih i dragih nam osoba, kojima se u tim krvavim

dogadajima zauvijek izgubio svaki trag. Ranjena Hrvatska, kranjčevićevski rečeno, gutala je svoju bol.

A danas tema Bleiburg, iako je o njoj već napisano nekoliko stotina vrijednih knjiga najprije u emigraciji, a od proglašenja neovisne hrvatske države i u domovini, još uvijek je živa i trajno izazovna. Ona privlači pozornost, s pravom, ne samo znanstvenih istraživača, povjesničara i političara, pa i beletrista, pjesnika i romanopisaca, nego i memoarista. I vjerojatno će još dugo ostati i svježja i aktualna, jer je, kao što se evo i sad pokazuje, s obzirom na množinu i važnost građe i motiva, zapravo neiscrpa.

Uvjerava nas u to i ova knjiga. U njoj se govori – dokumentirano, iz prve ruke – o vremenu, ljudima i događajima koji su se upili u svijest hrvatskog naroda i koje povijest ne može nikada zaboraviti, koliko god bilo moćnika, koji su svim silama nastojali, a nastoje neki i danas, da ih se zaboravi. Zahvaljujući svjedočenjima znanstvenika kao što je npr. grof Nikola Tolstoy, ali i autentičnih svjedoka poput onih koji se javljaju u ovoj knjizi, povijest će zapamtiti sramotnu ulogu koju su u tom vremenu i u tim zbivanjima odigrale mnoge službene ličnosti demokratskih europskih zemalja, koje im ne služe na čast, ali će se sjećati i rijetkih časnih ljudi među njima, koji su znali cijeliti hrvatske žrtve i praktično pomogli, u granicama svojih ovlasti, da se živa uspomena na Bleiburg i bleiburške žrtve očuva do danas i zauvijek spasi od svih klevetničkih tumačenja, povijesnih krivotvorina i na kraju sramotnog zaborava. Neki se od njih spominju i u ovoj knjizi: to je onaj mladi britanski časnik, koji je pomogao hrvatskim izbjeglicama u Koruškoj da svojim športskim i drugim društvenim aktivnostima, u tim turobnim i besperspektivnim danima kasnih četrdesetih godina održe bodrinu duha; to je onaj isto tako neimenovani saveznički časnik, protivnik komunizma, koji je na blagdan Svih svetih 1952. dopustio jednoj grupi preživjelih hrvatskih vojnika da dođu prvi put na bleiburško polje i utemelje ono što će od tada, iz godine u godinu poprimiti nove oblike i najzad postati tradicija: da se svakoga svibnja na tom mjestu s tugom i ponosom sjetimo svoje braće i sestara, očeva i majki, sinova i kćeri, znanaca i prijatelja, koji počivaju u mnogim nepoznatim, još uvijek neotkrivenim i neobilježenim grobovima; to su i onodobni kotarski predstojnik u Bleiburgu dr. Scheiber i ravnatelj policije pukovnik Harter, spomenuti u ovoj knjizi, koji su mimo službene politike svoje vlade dopustili na bleiburškom polju podizanje spomenika hrvatskim mučenicima, žrtvama komunističkih zločina poslije Drugoga svjetskog rata, za koje nedvojbenu, dokazanu odgovornost snose i njihovi zapadni saveznici.

Ova je knjiga rezultat istraživačkog mara gđe Brune Esih i g. Bože Vukušića, ona je zbirka svjedočenja i uspomena mnogih preživjelih sudionika i nezaobilazni dokument naše sudbine, ali i naše izdržljivosti. Ovo je knjiga sublimirane ljubavi za narod i zemlju Hrvata. Ona je i dokument vremena, u kojem je hrvatski pjesnik o. Rajmund Kupareo tugovao i pitao (na Veliki petak 1947.):

Duša je naroda mojega razapeta već dvije godine.

Krvnici smijehom njezin nadvikuju krik;

*Umire zemlja moja već dvije godine,
Bolovi su njezin izmijenili lik.*

*Duša je naroda mojega razapeta već dvije godine,
Kako dugo, Gospodine?
Kako dugo, Gospodine?*

Pogovor u navedenoj knjizi, Zagreb, 2003.; drugo izdanje, 2005.

PLENO TITULO
ONIMA O KOJIMA JE RIJEČ

OTVORENI POZIV RADOSLAVU DABI

U "Vjesniku" od 10. kolovoza 2002. objelodanjen je članak Radoslava Dabe *Tuđman uopće nije vjerovao u mogućnost rata*, koji sam tek danas pročitao nakon što sam bio upozoren na nj. U njemu je rečenica: "Tko je sve vukao teške torbe tisuća dinara svojim kućama, najbolje će znati tobožnji hrvatski rodoljubi iz Matice hrvatske, među kojima bijaše i Tuđman." Izlaziti pred javnost s tako teškim optužbama protiv svih tadašnjih dužnosnika Matice hrvatske, od kojih je dr. Franjo Tuđman jedini izravno imenovan, dok su svi drugi dovedeni u sumnju, ne samo da je tendenciozno nego vrlo prozirno. Stoga, prije bilo kakva odgovora na nj, pozivam člankopisca da u istome listu javno iznese puna imena i prezimena svih osoba, koji su 1971. nosili iz Matice hrvatske pune torbe novaca, "budući da je Tripalo Matici hrvatskoj dao prosti konto". Na ovako tešku optužbu svih tadašnjih dužnosnika Matice hrvatske, a bez ikakvih vjerodostojnih dokaza, nisu se bili odvažili ni Centralni komiteti Josipa Broza i Stane Dolanca, Milke Planinc, Jure Bilića, Jože Vrhovca i Ivica Račana, i sve dok gospodin Dabo ne dokaže svoje tvrdnje, to jest dok ne iznese puna imena i prezimena, prvo, onih koji su iz Matice hrvatske 1971. nosili kući pun torbe novaca, drugo, onih koji su mu dali ne samo informacije nego i dokaze o tome, i najzad, treće, onoga koji je člankopiscu 1989. ili 1990. govorio da su on i neki Darko od novaca dobivenih u Americi od iseljeništva po dvadeset tisuća dolara zadržali za sebe, Odbor za zaštitu povijesnog djela dra Franje Tuđmana Hrvatske demokratske zajednice smatrat će ga najobičnijim klevetnikom.

U Zagrebu, 26. kolovoza 2002.

Predsjednik Odbora
akademik Dubravko Jelčić

"Vjesnik", 28. kolovoza 2002.

NASTAVAK DAVNE PRAKSE

U antologiji *Pripovijetka srpskih pisaca iz Hrvatske*, koju je priredio Dušan Ivanić, a tiskalo Srpsko kulturno društvo Prosvjeta u Zagrebu, 2004., uvrštena je i jedna novela Ive Vojnovića. Nekoliko me je čitatelja pitalo, što mislim o tome. Odgovaram:

Vjerovali ili ne, mene to nije iznenadilo. To je samo nastavak davno započete prakse. Tradicija je tradicija. Prije 112 godina, 1892., izašlo je u Beogradu Senoino *Zlatarovo zlato* s predgovorom nakladnika (a valjda i priređivača) Mite Đorića, koji kaže da je Šenoa srpski pisac, koji je poštovan "i u naše braće Srba katoličke vere – tako zvanih Hrvata". A kako je poštovan među Srbima dokazuje priređivač i tako što je Šenin roman ne samo ekavizirao nego je svaki pridjev *hrvatski* pretvorio u *srpski*, a krivotvorio je tekst i na drugim jezičnim i pojmovnim razinama, što se vidi već u prvoj rečenici: "Na izmaku šesnaestoga veka, za kraljevanja Maksimilijana II. a banovanja vladike Đorđa Draškovića...". U izvorniku taj početak glasi: "Na domaku šesnaestoga vijeka, za kraljevanja Makse drugoga, a banovanja biskupa Đure Draškovića..." itd. I tako kroz cijeli tekst: Srba i arhimandrida koliko ti duše hoće! Dvadeset i dvije godine zatim, u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, izlazi u Beogradu 1920. *Istorija književnosti Srba, Hrvata i Slovenaca*", koju je "za učenike srednjih škola izradio" A. St. Jotić, odobrena je kao školski udžbenik "od strane Gospodina Ministra prosvete" (S. N. Br. 5096 od 16 septembra 1920.), a jedno poglavlje u njoj ima naslov *Ivan Gundulić(1588.-1638) "Kralj srpske pesme"*. Sada je došao na red Ivo Vojnović. Ali je važnije nešto drugo: Knjigu u kojoj je conte Ivo proglašen srpskim piscem izdalo je Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" u Zagrebu, a u ime nakladnika potpisuje ju g. Višnjjić. A g. Višnjjić nije samo predsjednik toga društva nego i pomoćnik ministra kulture Republike Hrvatske. Mislim da bi ministar kulture Republike Hrvatske morao raspraviti sa svojim pomoćnikom to pitanje, je li Vojnović srpski pisac u Hrvatskoj, pa ako se dogovore da jest, onda se postavlja pitanje odgovornosti ministra kulture, ali i vlade, kojoj je on član.

"Vjesnik", 7. siječnja 2005.

* Taj "gospodin ministar prosvete" bio je, ako vas i to zanima, glavom i bradom poznati Svetozar Pribičević, voda "prečanskih Srba", dakle u neku ruku prethodnik današnjih nakladnika i urednika ove antologije. Op. D. J.

IZ DNEVNIKA 29. srpnja 2005.

Iz kolumne Ivice Relkovića, pretiskane u današnjem "Hrvatskom slovu", doznao sam da me je negdje u nekakvoj anketi g. Pupovac počastio trećim mjestom na svojoj listi "najštetnijih knjiga ikad dostupnih u Hrvatskoj". Ne znam je li svoje mišljenje usuglasio s Vladom g. Sanadera, kojoj je koalicijski partner, ali to me zapravo i ne zanima. Osvojio sam to mjesto, citira g. Relković veleučenoga profesora, svojom knjigom *Sto mračnih godina*. Koliko se sjećam, a ne vjerujem da sam to zaboravio, knjigu pod takvim naslovom nisam napisao nikada. Jesam napisao knjigu *Sto krvavih godina*, i to nedavno, ali ne znam je li veleučeni mislio na nju, a ako jest, je li je uopće vidio, a nekmoli pročitao, kad joj ne zna ponoviti ni točan naslov. Da se radi o nekom neukom i nevjешtom povremenom čitatelju, hajde de, moglo bi se to i razumjeti i zanemariti, ali kad je u pitanju jedan sveučilišni profesor, koji bi morao znati što jest i što znači naslov knjige, jer mu baratanje knjigama spada u "opis radnog mjesta", ta činjenica dovodi u sumnju respektabilnost njegovog kritičkog suda. Možda on i u svojim znanstvenim radovima tako točno citira naslove tuđih knjiga, ne znam, nisam provjeravao i ne ću, ne dao mi Bog još i tu pokoru, ali ću od sada s velikim nepovjerenjem primati sve podatke koje prezentira ovaj sveučilišni profesor. Ali ja njegov sud o svojoj knjizi, i ovakav kakav je, rado i s ponosom prihvaćam. Čak i ako ga je izrekao spontano i ad hoc, ne znajući ništa o samoj knjizi ali znajući nešto o meni, smatram ga najvećim priznanjem, kakvo sam mogao samo poželjeti. Nisam čovjek, kojemu bi godile Pupovčeve pohvale (bilo kakve i u bilo čemu). To priznajem bez imalo grižnje savjesti. Naprotiv: stidio bih se da ih čujem. Taj gospodin, naime, kao što smo jučer čitali u novinama, ponovit ću to i danas, smatra crvenu petokraku zvijezdu znakom i simbolom suvremene civilizacije, pa mu, kaže, Hrvatska nije dovoljno civilizirana bez petokrake zvijezde na svojoj zastavi. Ja ne bih živio u zemlji koju ne smatram dovoljno civiliziranom, pogotovo kad nema više nikakvih izgleda ni da će postati civilizirana po mom ukusu, to jest, da će istaknuti na svoju zastavu crvenu petokraku zvijezdu. A tih izgleda doista više nema, to mogu jamčiti! To je prvo. A koliko je civilizirano kad netko, bilo tko, a pogotovo pripadnik neke nacionalne manjine, bilo koje, iznosi takvo mišljenje o zemlji u kojoj živi i ostvaruje svoju egzistenciju, a pogotovo kad ga iznosi danas, u Hrvatskoj, s obzirom na sve okolnosti i poslije svega što smo u posljednje vrijeme proživjeli, to je drugo pitanje, koje djelomice i nije više samo političko nego barem isto toliko i moralno. Crvena petokraka zvijezda kao civilizacijski znak stoji u istom rangu s kukastim križem, jer se pod znakom crvene zvijezde dogodilo barem isto toliko, ako ne i više, jednako "civilizacijskih" zločina kao pod znakom kukastog križa. Iskreno žalim sve koji to još uvijek ne shvaćaju i sumnjam u njihov civilizacijski domet; a oni koji to shvaćaju ali ne žele priznati, ne zaslužuju da se na njih potroši ni jedna jedina riječ.

"Hrvatsko slovo", 5. kolovoza 2005.

HRVATSKA U SUVREMENOM SVIJETU

HRVATSKA I EUROPA NEKAD I DANAS

Odnos Hrvatske prema Europi i Europe prema Hrvatskoj Asocijacije i paralele

I.

U čemu je razlika između Hrvatske u XVII. stoljeću i Hrvatske na početku XXI. stoljeća?

U XVII. stoljeću Hrvatska nije bila samostalna, neovisna država. Ona jest bila zasebna Kraljevina, Regnum Croatiae, Sclavoniae et Dalmatiae, ali kao corpus separatum u sastavu Habsburške Monarhije, koja je tada bila zapravo nešto kao Europska unija u malome. Na početku XXI. stoljeća Republika Hrvatska je samostalna, neovisna država, a Europska unija u svome maksimalnom opsegu nalazi se tek in statu nascendi.

U XVII. stoljeću, ban Kraljevine Hrvatske grof Petar Zrinski i njen možda i najmoćniji velikaš knez Fran Krsto Frankopan poduzeli su diplomatsku akciju za osamostaljenje Kraljevine. Beč, u kome je tom europskom unijom u malome vladao Habsburg, brinući se isključivo o svojim vladarskim interesima, zahtijevao je od Hrvatske predaju njenih prvaka, jer su se drznuli hrvatske interese predpostaviti vladarevim.

Krajem XX. stoljeća Hrvatska je stekla svoju državnu neovisnost u nadljudskoj borbi s višestruko nadmoćnijim velikosrpskim agresorom. Sada, na početku XXI. stoljeća, Haag, kao jedno od važnih središta globalne Europske unije u nastajanju, u ime njene politokratske vrhuške, sastavljene po načelu srodnosti njihovih interesa, zahtijeva od Hrvatske da mu izruči hrvatske vojskovođe, koji su vodili oslobodilački Domovinski rat 1991.-1995. i ostvarili pobjedu hrvatskog oružja, nasuprot željama i interesima te globalne europske politokracije.

Beč je u XVII. stoljeću jamčio hrvatskim dostojanstvenicima život i časni postupak. To isto obećava Haag hrvatskim vojskovođama početkom XXI. stoljeća.

Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan ocijenili su, da im u interesu Kraljevine Hrvatske ne preostaje drugo nego pokoriti se Habsburgu i krenuli su dobrovoljno u Beč. Ali čim su stigli, Habsburg je pogazio svoju riječ: zatočio je obojicu hrvatskih dostojanstvenika te ih u – danas bismo rekli – političkom procesu osudio na smrt. Odsjekli su im glave. A nakon toga poslao je svoje vojničke odrede u Hrvatsku, koji su je doslovce poharali: željeli su zatrti sve materijalne i duhovne tragove smaknutih hrvatskih velikana, pa i samu uspomenu na njih, a Hrvatsku doslovce materijalno uništiti i onesposobiti za bilo kakav slični pokušaj osamostaljenja barem u idućih stotinu godina.

Možemo li vjerovati, da se, *mutatis mutandis*, nešto sasvim slično ne sprema i danas?

Hrvatska se i danas namjerava pokoriti zahtjevima Europe (nekad Beča, danas Haaga), vjerujući da joj ništa drugo ne preostaje. A je li to ispravna procjena? Uvjeran sam da nije. Ona je neodrživa s političkog, a bila bi upravo ponižavajuća i više nego sramotna s moralnog stajališta.

Dok su Zrinski i Frankopani, samo zato što su htjeli osloboditi svoju domovinu, čamili u tamnicama Bečkog Novog Mjesta i čekali svoje posljednje jutro 30. travnja 1671., što su radili neki od tih Europljana? Nizozemci, na primjer? Oni su ratovali i borili se s drugim kolonijalnim silama toga vremena, posebno s Portugalcima, osvajali Ceylon, Javu i drugo otočje jugoistočne Azije, i pokoravajući ih svojoj kolonijalnoj vlasti zgrtali silno bogatstvo, na kome i danas zasnivaju svoju političku moć.

U XVII. stoljeću, dakle, dok su Hrvati branili svoju zemlju, željeli je osloboditi od tuđinskog ugnjetavanja, Nizozemci su osvajali i ugnjetavali daleke zemlje i narode. A u XX. stoljeću, dok su Hrvati stvarali svoju državnu neovisnost i slobodu, međunarodne snage mir-no su promatrale razaranje hrvatskih gradova (Vukovar, Dubrovnik, Zadar, Gospić...), progone Hrvata s njihovih ognjišta i masovna uboj-stva Hrvata (vukovarska Ovčara, Škabrnja...), neka su izvršena i uz osobnu nazočnost najviših međunarodnih dužnostnika (Cirys Vance u Vukovaru!), a Nizozemci su u sastavu postrojbi Ujedinjenih naroda u kolovozu 1995. pasivno promatrali masovni zločin srpskih okupatora nad muslimanskim stanovništvom u Srebrenici. Između osam i deset tisuća nenaoružanih civila, muškaraca i žena, staraca i djece, pobijeno je zvjerski: bio je to najteži zločin poslije Drugoga svjetskog rata, koji je nadmašio i nacističke zločine. Nizozemci su svojom pasivnošću omogućili, čak i poticali srpski zločin. A nizozemska vlada, svjesna te činjenice, zabranjuje danas svojim građanima, nekadašnjim pripadnicima tog odreda, da o tome bilo kome daju bilo kakve izjave! S pravom bi se dakle moglo reći, da su na taj način postali (i ostali) sukripci tog zločina.

Kakva je onda razlike između Hrvatske u XVII. stoljeću i Hrvatske danas, između Europe u XVII. stoljeću i Europe danas, i kakva je razlika u odnosima Hrvatske prema Europi i Europe prema Hrvatskoj u XVII. stoljeću i danas, na kraju XX. i početku XXI. stoljeća? Praktično nikakva. I danas nam europski vlastodršci nameću svoju volju, i danas joj se mi pokoravamo. Ni danas ne žele u svom društvu Hrvatsku kao ravnopravnog partnera i subjekt međunarodne politike, koji nikoga ne ugrožava nego samo brani svoje.

Pitamo se: kako izaći iz tog nezavidnog položaja? Umiljavajući se europskim centrima moći i dopuštajući im da nas i dalje drže u punoj ovisnosti o sebi i pokornosti svojim? Odlučno tvrdim: ne!

II.

Poslije Drugoga svjetskog rata Sovjetski Savez, opijen slavom i snagom ratnog pobjednika, krenuo je samouvjeren, oštro i bezob-zirno, upravo brutalno,

u ofenzivnu akciju sovjetiziranja cijele istočnoeuropske (polu)hemisfere, koja se, što na temelju dogovora u Jalti a što zahvaljujući samovoljnim ali vještim Staljinovim vojno-diplomatskim manevrima i uzurpacijama, našla u sovjetskoj interesnoj sferi i pod apsolutnom dominacijom Sovjetskog Saveza. Pritom se nisu birala sredstva, od grubih političkih represalija do političkih monstruoznosti, na kojima su nesmiljeno padale glave nedužnih i upravo njima, Sovjetima, više nego vjernih služitelja.

Ali tadašnja slava i snaga SSSR-a nisu bile komplementarne: slava Staljinova komunističkog carstva bila je privid bez pokrića u činjenicama i stvarnom stanju; bila je ona, u predodžbama Zapada, s nepravom, kudikamo veća od njegove stvarne snage, pa se može reći da je svoju tadašnju ideološku i političku superiornost na svjetskoj političkoj sceni SSSR praktično uživao samo zahvaljujući neodlučnosti, da ne kažemo baš i gluposti zapadnoeuropskih demokracija, u kojima su na neistaknutim ali ključnim obavještajnim položajima često bili sovjetski agenti (što se u novije vrijeme i dokazalo)!

Hoćemo li i u tom smislu doživjeti ponavljanje povijesti?

Danas Amerika odlučno kreće u svoj agresivni pohod za osvajanje svijeta. Odmah nakon pada komunizma i dekomponiranja Sovjetskog Saveza, ostavši jedina supersila u svijetu, pokušala je nametnuti svoju volju najprije u Aziji, ali je naišla na tvrd orah arapske solidarnosti, pa je odustala i krenula s druge, mekše strane. Na udaru se našla Europa, koja je vezama svoga kapitala već otprije prilično ovisna o Sjedinjenim Državama. Pritom su one sve stare, svoje i tuđe, već zastarjele i nepopularne i kompromitantne metode prilagodile novim, privlačnijim oblicima osvajanja i podjarmljivanja. Naoko bezazlenijima, ali vrlo učinkovitima. Izbjegavajući primjenu oružja gdje god je to moguće, uvela je, osim financijskih mamaca, u igru i svoju subkulturu, osobito svoje *kriminalne* (ne kriminalističke, nego baš kriminalne!) filmove i destruktivnu glazbu, pa i onu sotonističku, kako bi upakiravši otrov u staniol razbila drevnu europsku tradiciju, zavela pomalo možda već i umorne, hedonistički zaslijepljene i pohlepne Europljane, udaljila ih od njihovih moralnih vrijednosti i razorila im etičku svijest. Sve što stoji na putu amerikanizacije svijeta valja nemilosrdno ukloniti, kao što je nekada valjalo uništiti sve što je otežavalo sovjetizaciju Istočne Europe! Mi u Hrvatskoj to dobro pamtim i prepoznajemo nametljive sličnosti. Baš kao tada, tako su se i sada u tom procesu Hrvati našli prvi na udaru, a zna se i zašto: oni su pokvarili sve američke planove o tihoj dominaciji najprije nad malim europskim narodima, posebno na ovom prostoru, iz koje bi se onda postupno, s vremenom, korak po korak, evolutivnim putem dokučio krajnji imperijalni cilj. Zato im je potrebno diskreditirati i osuditi naš Domovinski rat, osporiti njegov oslobodilački karakter, kako bi se mogla izvesti na optuženičku klupu i sama Republika Hrvatska, pa najzad i cijeli hrvatski narod. Uz pomoć Ujedinjenih Naroda instrumentalizirali su Međunarodni sud u Haagu, kako bi proveo njihovu zamisao. I on to marljivo radi iz dana u dan, sve očitije i uvjerljivije, uslužnošću dobro plaćenog činovničkog aparata. Optužnice protiv dvojice hrvatskih generala, kao i najavljeni val novih optužnica, dokazuje to sasvim otvoreno i bez ikakve dvojbe. Takva "politika", takva "metoda", pa ni takva "procedura" Haaškog suda jednostavno ne

bi bila moguća bez blagoslova današnjeg svjetskog žandara, u što su se danas pretvorile Sjedinjene Države preuzevši nekadašnju ulogu carske Rusije, koju je Matoš, sjećate li se, nazvao svojedobno “mračnom i primitivnom”. Ne sumnjam da bi on, mutatis mutandis, jednako nazvao i današnjeg “žandara Europe”, lučeći dakako sva velika, istinska dostignuća američke znanosti i kulture od tragičnih posljedica imperijalne, nezajažljivom glađu kapitala inspirirane doktrine američke svjetske politike, koja se možda najviše dokazala upravo na ovom našem prostoru, u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini.

Tu suvremena, objesna, profiterska Amerika i vladajuća američka plutokracija i plutokratska politokracija provodi doista nasilje, kakvo na tom tlu nije zapamćeno ni u doba davnih osmanlijskih osvajanja. To su metode poznate u povijesti samo još iz vremena konstituiranja američke federacije: tako su se doseljenici “iz starog svijeta” okrutno obračunavali s umnim i časnim starosjediocima “novog kontinenta”. Hoće li Hrvati pristati da američkim kolonizatorima danas budu ono što su im nekad bili Indijanci?

Odgovor mora dati sam hrvatski narod. A taj odgovor bit će ujedno i odgovor američko-haaškim sluganima u aktualnoj vladi, koja trenutno vlada u Hrvatskoj, ali, nakon svega što je učinila posljednjih tjedana, kako u odnosima s Haagom tako i u rješavanju granice sa Slovenijom, sasvim sigurno nije *hrvatska* vlada. Jer teško je i dalje vjerovati da se radi o nesposobnosti. Suviše je dokaza, da se radi o svjesnoj zlonamjernosti. U svemu: od fatalne, tragikomične insuficijencije nacionalnog dostojanstva u odnosu prema Haagu i pomanjkanja socijalnog osjećaja i odgovornosti prema interesima svoga vlastitog naroda u odnosima s Međunarodnim financijskim institucijama, do zabrinjavajućeg izostanka i najminimalnije stručne kompetencije u pitanju granica sa Slovenijom!

Svemu tome iskustvo će pridodati još jedan razlog takvu mišljenju. Jugokomunisti su, kao što se zna, najprije slijepo oponašali i ropski služili Staljinu kao patrijarhu i SSSR-u kao metropoli i svjetioniku svjetskog komunizma; onda je došlo do loma na relaciji Beograd-Moskva, pa su, balansirajući između Istoka i Zapada, uvelike ugađali Washingtonu, dobivajući za to i određenu nagradu, tako zvane beskamatne kredite u impozantnim iznosima, koji su dosegli fascinirajući iznos od više desetaka milijardi dolara ukupno. (Toliko su im vrijedili Josip Broz i njegove tajne usluge! Jer nitko valjda ne će pomisliti, da su mu oni, ovako darežljivi i nesebični, kao što vidimo da jesu, davali toliki novac zbog njegovih lijepih plavih očiju, koje su toliko fascinirale bana Šubašića na Visu 1944. pa je onako naivno podlegao njihovoj šarmu, zbog čega se poslije ljuto kajao.) A što su drugo današnji socijaldemokrati u Hrvatskoj nego “reformirani”, de facto kamuflirani komunisti? Oni se i nama i svijetu lažno deklariraju socijaldemokratima, ali oni socijaldemokrati nisu, ako shvaćamo taj pojam u izvornom, pravom, tradicionalnom europskom značenju, jer europska je socijaldemokracija de origine građanska a ne revolucionarna politička opcija. Oni su dakle maskirani neokomunisti, a kao maskirani neokomunisti, i to – važno je dodati! – jugounitarističke provenijencije, oni danas imaju istu potrebu i pokazuju istu želju, kao i njihovi predci: da služe moćnijima i njihovim svjetskim aspiracijama. Nekad je to bio komunizam, danas je to globalizam. Ali kako više

nemaju izbora, jer je sada moć samo na jednoj strani i u jednom središtu, spremni su toj strani služiti i za kudikamo manje škode nego njihov preminuli besmrtni vođa, jer više ne mogu licitirati svoje usluge, kao što je mogao on..

A što se tiče usporedbe Amerike i nekadašnjeg SSSR-a, moramo nažalost zaključiti s ne baš malim razočaranjem, a ono je posljedica stečenog iskustva posljednjih godina, da velike sile, ne samo totalitarističke nego i demokratske, imaju uvijek samo jednu jedinu logiku i da se od nje i nepovoljnih konzekvenci te činjenice mali narodi Europe i svijeta mogu izbaviti samo zajedničkim otporom sili, gdje god, čija god, kakva god i kolika god ona bila!

III.

Hrvati su, reklo bi se, neobično moralan, upravo kršćanski moralan narod. Oni sami sebi zadaju visoke moralne kriterije u politici, kakve sebi doslovce ni jedan jedini narod na svijetu ne postavlja niti je ikada postavljao. A mi smo, kako svjedoči Konstantin Porfirogenet, još u VII. stoljeću prisegnuli papi Agatonu, da nikada ne ćemo voditi osvajačke ratove, nikada napadati tuđe zemlje ni porobljavati druge narode, pa smo se toga dosljedno pridržavali tijekom cijele povijesti. Ali je zanimljivo, da oni koji su vodili osvajačke ratove, nama predbacuju što smo vodili svoj obrambeni i oslobodilački rat, i to na svome vlastitom tlu, u svojoj vlastitoj zemlji! Oni su dakle smjeli napadati koga god su htjeli, pa i nas, a mi se nismo smjeli braniti! Pred tom "logikom" suvremene Europe i njene globalističke doktrine doista pada sva logika!

S druge strane, koliko god smo kršćanski moralni u politici, nismo nažalost uvijek takvi i u svome osobnom ponašanju. Neka od tih načela u vlastitoj životnoj praksi volimo zaobići. Ako možemo negdje nekoga prevariti i zakinuti, ako je prilika ugrabiti nešto nezasluženo, ako postoji mogućnost kršenja zakona radi stjecanja bilo kakve osobne koristi, osobito materijalne, malo nas je, pa i kršćana, koji će odoljeti kušnji pa postupiti po načelima elementarnog morala, makar i ne bio kršćanski. I događa se, da su takvi upravo oni, koji najglasnije osuđuju etičke i moralne prijestupe u politici, u politici uopće, a u hrvatskoj politici ponajprije i ponajviše. I začudo, takvi ljudi ne primjećuju tu čudnu kontroverzu u samima sebi.

Mene to uvjerava, da se kod tih ljudi ne radi o moralnosti ni kad je u pitanju politika, nego o posebnom, kamufliranom obliku specifičnoga hrvatskog političkog mazohizma. U drugih (uspješnijih? sretnijih? zrelijih?) naroda, ako se ne varam, stvari stoje upravo suprotno. Oni se kao pojedinci, ponekad očito više od nas, trude biti i savjesni i odgovorni i moralni građani u međusobnim odnosima, ali su svjesni da se u politici često ne može pridržavati tih visokih načela, da se u politici često mora prilagođavati zadanim okolnostima, ako se želi uspjeti u obrani slobode i prosperiteta naroda kao društvene cjeline, a time i svakog pojedinca, koji toj cjelini pripada. I, za razliku od mnogih Hrvata, oni tu razliku ne samo što primjećuju nego i razumiju. Opći interesi naroda (a slobodno možemo reći i društva, ako vam je zazorna riječ narod) ponekad se ne podudaraju s našim predodžbama i željama, pa su im zato u takvim slučajevima i kriteriji

različiti; i koliko god to bilo žalosno, i koliko god nas to kao pojedince nimalo ne usrećuje, ako želimo opstati kao narod, ili živjeti kao prosperitetno društvo, moramo ne samo priznati realnosti koje su tom činjenicom zadane nego i prihvatiti prioritete, koji se njome logički nameću. Pa se onda i ponašati u skladu s tim! Jer, i to je notorna činjenica, mi tu realnost ne znam kako moralnim svojim ponašanjem u politici ne ćemo promijeniti, jednostavno zato jer je promijeniti ne možemo. Barem za sada. Moramo je dakle prihvatiti i snalaziti se u njoj u skladu s vlastitim interesima, ali i nastojati da je s vremenom, i to što prije, promijeni cijeli svijet. Nama to može samo koristiti: to je ono što smo mi odavno priželjkivali i što nam može zajamčiti sigurnost u miru i slobodi, budući da nemamo niti smo ikada imali zlih namjera prema bilo kome.

Hoćemo li to ikada naučiti? Hoćemo li shvatiti elementarnu pouku, da se ne može, da se ne smije biti ovca među vukovima?

Uostalom, pogledajmo tko to od nas traži, i to upravo *danas*, da u ime nekakve apsolutne moralne čistoće osuđujemo sami sebe, uočiti ćemo paradoksalnu činjenicu, da su to među nama, Hrvatima, na prvome mjestu protagonisti ljevice i njihovi sljedbenici ili pristaše. Mahom su to bivši komunistički funkcionari i funkcionarčići, koji nisu bili tako moralni kad su u ono doba bez griznje savjesti naređivali, izvršavali, provodili ili barem blagonaklono tolerirali nasilja komunističke vladavine, ponajprije prema Hrvatima, i to nasilja najteže vrste, sve do tajnih ubojstava bez suda i osude. Moglo bi se cinično reći, da su danas najmoralniji u kršćanskom smislu upravo oni, koji se ne znaju ni prekriziti, pa kad ulaze u crkvu, ulaze kao blašćad. A u svijetu, rekli smo već nešto o tome, a sada dodajmo, to su uglavnom oni, koji su u ono doba surađivali s našim tiranima, budući da u osnovi ni sami nisu puno bolji, istakavši se kao teroristi i zlotvori, nasilnici i ugnjetači tuđih zemalja i naroda, i to u ne baš tako davnoj prošlosti. Sjetimo se samo Drezdena, Hirošime i Nagasakija (1945.), sjetimo se Alžira (krajem pedesetih) i Vijetnama (tijekom šezdesetih i sedamdesetih), a sličnih bismo primjera mogli navoditi do mile volje, od Libije do Irana i Iraka. Jer jedno je regularni, regularno najavljeni rat, a drugo jednostrani državni terorizam u obliku policijskih akcija prema drugim zemljama; a upravo takvim se akcijama u najnovije doba služe Sjedinjene Države, zajedno s pokornim svojim europskim trabantima, okupljenima u NATO paktu.

Ne govori li to jasnije od bilo čega, da bi Hrvatska i danas imala biti njihov smokvin list: da optužujući nju pokriju svoj zločin i svoju sramotu? A istodobno, vežući Hrvatsku uz stup srama, djeluju preventivno: suzbijaju slobodarske težnje i u svojim sredinama, brane se od mogućnosti da ona, mala, hrabra i nesretna Hrvatska, postane precedens, koji će hrabriti druge male narode. Jer, nemojmo zaboraviti, svi oni imaju neke svoje Baske ili Flamance, Korzikance ili Katalonce, svoje sjeverne Irske i svoje Belfaste, gdje već godinama svakodnevno na ulicama ili u javnim zgradama eksplodiraju tempirane bombe i ljudi ginu na pravdi Boga, kao bjelodani dokaz uspješnosti trenutnog stanja zapadnoeuropske demokracije i najava sretne perspektive globalizirane Europe.

Hoćemo li shvatiti sve ove činjenice i povezati ih u jedino logičnu uzročno-posljedičnu i logičnu cjelinu? Hoćemo li napokon postati jedinstveni, homogeni,

samosvjesni narod, *ni bolji ni gori od drugih*, sposoban da s dobrima bude dobar, a sa zlima i zao? Narod, koji zna što hoće i koji je, kao što je to bio u Domovinskom ratu, sposoban ostvariti svoj cilj ne pitajući za cijenu? I koji taj cilj ne će prodati ni za sve blago Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda?

“Fokus”, br. 68 i 69; 30.8.-5.9. i 6.-12.9. 2001.

RAZMIŠLJANJA O FAŠIZMU, KOMUNIZMU I LIBERALIZMU

KOMUNIZAM JE BIO ROĐENI BRAT FAŠIZMA (IZ KNJIGE STO KRVAVIH GODINA I DRUGI ULOMCI)

Kako to da su poslije pada Berlinskog zida i sloma socijalističkog sustava na istoku Europe zapadni ideolozi i političari našli, u gotovo svim zemljama tranzicije, svoje najvjernije saveznike i suradnike u bivšim komunističkim poglavcima tih zemalja? Kako to da u tim zemljama, koje su žedale slobodu kao suha ispucana zemlja kap vode, nisu našli vjerodostojne zagovornike slobodoumlja i prokušane ljude demokratskih nazora, koji su zbog njih i stradavali? Samo zato, jer takve nisu ni željeli ni tražili. I kako to, da su se komunistički jednonumnici i tirani tako lako premaljali, preodjenuli, i tako dobro snašli u novim, quasidemokratskim odorama pod quasiliberalističkim barjacima? Zacijelo stoga, što su i zapadni demokrate tražili sluge a ne suradnike, kao što je svojedobno rekao Radić za komunističke prvake u moskovskoj centrali? Jer nije moguće da nitko na Zapadu ne primjećuje kako su ti exkomunisti nespretni i smiješni u svojim “demokratskim” ulogama; primjećuju oni to, ali im to ne smeta. A ne smeta im, jer im takve pudlice vjerno služe; i još ih zabavljaju!

O tim pitanjima morat će jednoga dana u skorjoj budućnosti netko dati ozbiljni, znanstveno utemeljeni odgovor. Za sada, on se tek nazire, ali se zato prve žrtve i prve žalosne posljedice te neobične tranzicijske konverzije već znaju. Na pomolu je, očito, nova tragedija ljudskog roda.

Spoj liberalizma i komunizma, građanskog liberalizma u formi, s dominacijom kapitala u sadržaju, a fašističko-komunističke isključivosti s manrom totalitarizma u metodi, stvorio je i u politici opasni, smrtonosni hibrid s trostrukim otrovom u sebi: jedan pogibeljni sustav, koji iz dana u dan sve nametljivije vlada današnjom Europom, s epicentrom u Sjedinjenim Državama i s jasnom tendencijom, da se proširi na cijeli globus. Taj sustav ima u sebi ugrađene značajke sotonizma i samo je pitanje dana kada će taj sotonistički naboj, izmaknuvši mimikrijskoj budnosti svojih ideologa i manipulatora, eksplodirati i raznijeti europsku kulturu i tradiciju, uništivši u korijenu sve njene duhovne i moralne vrijednosti, tako da od nje ne ostane ni prah ni pepeo.

Da je takav sustav bio potreban nezasitnom, amoralnom i agresivnom kapitalu, koji se oduvijek predstavljao liberalnim frazama, i da je tom kapitalu u težnji za svemoći nužno trebao vlastiti oblik totalitarizma, jer bez totalitarističkog mehanizma ne bi mogao nametnuti svoju globalističku ideju, to je više nego jasno, samo što on, taj globalizirani kapital, u svojoj slijepoj gramzljivosti ne shvaća da će, u trenutku postizanja svoje svemoći, doživjeti vlastitu propast, potonuvši u zločine poput fašizma i komunizma.

Jer, očito je, i u politici se krajnosti dodiruju; to nakon povijesnog iskustva s klasičnim antipodima fašizam – komunizam, kad su oba ogrezla u zločinu, vidimo i danas, kad su se sve tri povijesno antagonističke ideologije u praksi sasvim zbližile i gotovo stopile: liberalizam – fašizam – komunizam. (Dokazi: Irak, Guantanamo itd.)

Zato nikada, ni u čemu, ne valja biti ekstreman, jer sada već i unaprijed možemo znati da će nas ekstremi dovesti na pozicije, protiv kojih se danas tako ogorčeno borimo, pa ćemo već možda i sutra zagovarati ono što još danas osporavamo. A da paradoks bude potpun, i apsolutiziranje slobode može voditi u neslobodu, kao što se svakodnevno uvjeravamo različitim događajima u životnoj praksi, a pravnici već odavno znaju da savršena pravda zna biti najveća nepravda (*Summum ius, summa iniuria*, napisao je Ciceron).

*

Jedan gospodin, kojega tako nazivam jer ne znam kako bih ga zapravo oslovio, iako on ustvari i nije nikakav gospodin, naprotiv, mogao bi biti sve drugo prije nego to, ali ga ne mogu nazvati ni drugom, jer on doduše možda i jest drug, recimo, Ivica Račana, ali moj sasvim sigurno nije, jedna dakle individua, koja predaje na postdiplomskom studiju povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, govori svojim slušačima, postdiplomandima, kako je putovao ujutro toga dana iz Dubrovnika zrakoplovom punim hadezeovaca, išli su oni na svoj skup u Zagreb, i on je, kaže, zaželio da se zrakoplov sruši pa da svi hadezeovci izginu, makar s njima i on poginuo. I to vam danas predaje hrvatsku povijest hrvatskim studentima u hrvatskom Zagrebu, to vam je danas sveučilišni predavač, ili možda čak i sveučilišni profesor, to vam je danas intelektualac, znanstvenik, Hrvat i ne znam što još. A zapravo nije ni jedno ni drugo ni treće ni bilo što od navedenoga, nego sramota. Sramota naša, ali najviše svoja. Samo što on to zaista ne zna, a kako stvari stoje s njegovom savješću, vrlo je vjerojatno da to nikada ne će ni saznati. A studentima koji od njega uče – prava nesreća, koje bi se morali što prije otarasiti. Zna se kako to studenti u svijetu rade: ne dolaze mu na predavanja. Bojkotiraju ga.

*

Ništa manja sramota nije ni ono što je ovih dana izjavio Mesić: da će možda i odgoditi izbore, ako se uvjeri, da bi na njima mogli dobiti većinu oni koji ne jamče europsku orijentaciju Hrvatske. A koji to ljudi ne jamče, a koji jamče, to će dakako prosuditi on. Izjava možda i ne bi bila deplasirana kad se Mesić ne bi toliko busao u svoja demokratska prsa i kad i svijet (taj smiješni, ljudi svijet) ne bi u njemu vidio čovjeka koji je izveo Hrvatsku iz hadezeovskog mraka na sunce koalicijske liberal-komunističke demokracije. Ali se pitam, kako bi reagirao jedan Englez, ili Francuz, ili Talijan, ili ne znam tko, kad bi bilo tko, makar baš i ne bio njihov predsjednik, izrekao takvu političku mudrost, koja de facto znači, da izbori nisu ni potrebni, jer je dostatno da on, predsjednik, kad mu to padne na pamet, kaže koga je izabrao. Očito bi ga izrugali. A mi? Mi se s tugom i stidom sjećamo, da smo nešto slično tome već čuli u Hrvatskoj prije točno devedeset i jedne godine: kad je (ne)slavni Slavko Cuvaj postao banom, poslije učenoga Nikole Tomašića, postigao je da kralj raspusti netom izabrani Sabor prije nego što se i sastao, objasnivši to – zamislite! – sasvim mesičevski: naime tvrdnjom, da “isti [sabor] po stranačkom sastavu svome ne pruža nikoji izgled u uspješan rad”.

Analogija je upravo nametljiva, i koliko god bila tragikomična, njena je povijesna dimenzija zastrašujuća. Jer strašno je, i najstrašnije od svega, da mi (s

našom političkom sviješću!) tapkamo na mjestu, na kojem smo bili prije sto godina. Ne preostaje nam ništa drugo nego Mesića svrstati u red demokrata a la Slavko Cuvaj, a njegove “demokratske” bisere složiti u njegov stupidarij kao što filatelist slaže marke u album. Ali, da vidite, album je već gotovo pun. Ili nabaviti novi, ili se prestati baviti ovom vrstom “filatelije”.

*

Njih dvojica, Mesić i Račan, kao da su se dogovorili. Mesićevoj je uvelike kompatibilna (i komplementarna) Račanova izjava u Londonu., da Velika Britanija (Srbi bi zapravo morali reći Vritanija) mora pokazati razumijevanje za njega i njegovu vladu, jer, kaže, “kaznite li nas, doći će vlast bez demokratskih stavova” (tako ga naime citira “Jutarnji list” već u naslovu članka o tome). Račan je dakle demokrat britanskog tipa, možda i britanske provenijencije, a ne one brozovske, titovske, jugokomunističke, bleiburške, golootočke, oznaško-udbaške. Nešto se kao sjećamo toga vremena. Onako, izdaleka. Kao kroz maglu. Volio bih vidjeti što bi Račan prije dvadeset godina, kada je bio šef agitpropa CK, rekao i učinio onome tko bi zatražio ovako izravno i bezočno englesku intervenciju u naš unutarnji politički život. Ako ima zrnce časti i poštenja, sam bi nam to sada rekao, što bi učinio s nekim takvim Račanom prije dvadeset godina. On to, naravno, ne će reći, ali i ne mora: mi koji ne bolujemo od amnezije znamo to i bez njega. Ali znamo i još nešto: da takva koincidencija teško može biti slučajna. Logično je pretpostaviti, da su ta dvojica naših vrljih demokrata razmatrali tu “demokratsku” cuvajevsku ideju.

*

Indikativno je da se takva zaštita traži upravo od Engleza. A od koga bi drugoga? Podli Albion odigrao je tijekom XX. stoljeća mračnu ulogu kad god se našao u prilici da na bilo koji način utječe na hrvatsku povijest i sudbinu Hrvata i Hrvatske. Sve do rata u Bosni i Hercegovini 1992./1994., gdje je svojim manipulacijama ne samo izazvao hrvatsko-muslimanski sukob nego i dirigirao njime, kako god mu je ustrebalo, sve do zločina u Ahmićima i rušenja staroga mostarskog mosta. Jedna od prvih zadaća naše historiografije bila bi istražiti tu temu i razobličiti krivce, tko god to bio. I dokazati istinu, makar ja morao priznati da sam pogriješio. A rado bih to učinio!

*

Kaže jedan naš ministar, Bog mu pamet prosvijetlio, da je fašizam bio ideologija zla. I jest. Ali to ne znači da je komunizam bio ideologija dobra i sreće, samo to gospodin/drug ministar ne reče. A zašto? Zašto se to jedan SDP-ovac ne usudi danas reći ni u snu? Jer je glavnina SDP-a pupčano vezana uz komunizam. A komunizam je bio rođeni brat fašizma. Upravo blizanac. I to istojačani. Dva brata blizanca, dakle, nalik jedan drugome ko jaje jajetu.

*

Italija je dakle pristala uz Sloveniju u antihrvatskoj hajki. Nikakvo čudo. Kad je u pitanju more, svaka protuhrvatska ideja ili akcija naći će u Italiji i pristašu i zagovornika i saveznika. To je tradicija. I s Pašićem su se lako sporazumjeli, kao

i sada s Rupelom. A Paveliću su svezali mlinski kamen oko vrata. Sve radi mora. Ovoga našega, jadranskoga, Domagojeva, hrvatskoga. Ne bi nas trebalo zavarati što se i Srbi u prvi mah nisu tome priključili: oni u to društvo pripadaju organski. Također po tradiciji. Nisu li u Drugom svjetskom ratu Talijani u Hrvatskoj najtjesnije surađivali – ne s ustašama nego s četnicima? Njih su i naoružavali, kao prave (i stare antihrvatske) saveznike, a ustaše progonili, jer su znali što oni o svojim “saveznicima” Talijanima misle i što im žele.

*

Hrvatski narod nikada nije bio zatrovan jugoslavenstvom. Nije to ni danas. On je naučio raditi i živjeti od svoje zemlje i svojih žuljeva. Jugoslavenska je bila velika i vrlo utjecajna skupina hrvatske inteligencije, ne isključujući ni dio inteligencije u Hrvatskoj seljačkoj stranci između dva rata, koja je mislila da zbog karijere mora služiti tuđinu. Tko god to bio. Najprije Austrijancima ili Mađarima, zatim Talijanima, pa najzad i Srbima. A sada evo i Slovencima. Lijepo i veselo, zabavno i poučno.

*

Nas – i ne samo nas, ali nas ponajviše – o humanosti i ljudskim pravima poučavaju oni koji su u stilu nacističkih logora organizirali suvremeno mučilište, kao što je ono u Guantanamo, oni koji su s lažnim argumentima upali u tuđu zemlju i započeli agresivni rat protiv jednog samodržačkog režima, kojega su prije petnaestak godina sami izmislili da im posluži kao produljena ruka za raščišćavanje političkih zavrzlama u njihovu korist, ali se taj nametnuti režim izmakao kontroli svojih pokrovitelja i okrenuo protiv njih, zaprijetivši terorizmom i njima samima. Nama danas drže moralna predavanja oni koji misle da je njihovo pravo igrati žandarsku ulogu i terorizirati cijeli svijet namećući mu svoje političke i moralne nazore i svoj životni model s paranoidnom idejom, da je njihov sustav najbolji i da su oni pozvani nametnuti ga po svome ukusu cijelome svijetu. I eto još jedne koincidencije s komunizmom i fašizmom: nisu li i komunisti smatrali sebe “mandatarima povijesti”, kojima je zadaća “mijenjati svijet”, nije li i Hitler govorio o “tisućgodišnjem Reichu”, koji će u Europi izgraditi “novi poredak”? I gdje je tu razlika između Staljina, Hitlera i Busha jr.? Možda ja ništa ne razumijem, dopuštam tu mogućnost, ali s ovim svojim znanjem i ovom svojom pameću ja tu razlike ne vidim.

"Hrvatsko slovo", 17. listopada 2003.

OSOBNOSTAJALIŠTE ULOMCI IZ DNEVNIKA Drugi niz

I.

29. listopada 2002.

Deseta godišnjica otkrića masovne grobnice hrvatskih ranjenika na vukovarskoj Ovčari. Kao tada, tako je i sada "demokratski" svijet mrtav-hladan na tu činjenicu. Njega zanima kažnjavanje Hrvata jer su razbili "Jugovinu", a ne kažnjavanje ratnih zločinaca. Kako bi ostvarili svoje planove, traže Hrvate koji su se u ratnim vrtlozima možda i ogriješili o načela humanosti, ali ne više nego desetine i stotine Engleza, Francuza, Rusa, Amerikanaca i drugih ratnih pobjednika tijekom prošloga stoljeća, koji osim toga nisu uvijek ni vodili pravedni oslobodilački nego vrlo često grabežni imperijalistički rat. Što se mene tiče, ne stidim se priznati, nikada ne bih izjednačio zločin počinjen u agresiji i zločin počinjen u samoobrani, eventualnim prekoračenjem nužne obrane. To uostalom razlikuje na pravi način i klasična pravna znanost i praksa temeljena na rimskom pravu. Da je teško, često i nemoguće točno utvrditi, gdje je eventualno prekoračena granica nužne obrane, to svaki sudac zna iz prakse. A tada se po uzusima rimskog prava primjenjuje načelo: *in dubio pro reo*.

31. listopada 2002.

Vijest o izmjenama kaznenog zakona. Uvodi se doživotni zatvor. Možda ga nije trebalo ni ukidati. Veliki je broj ljudi koje samo strah od oštre kazne sprječava da ne čine zlodjela razne vrste. To pokazuje iskustvo unatoč svim liberalnim kvazihumanističkim teorijama. Ni širenje i prodavanje droge ne će se moći spriječiti bez drakonskih kazni. Jednoga će dana svijet, možda, bude li s oporavio od sadašnjih bolesti, uvesti samo za takav zločin i smrtnu kaznu.

Predvidjet će se i kazna za veličanje "fašističkih" država i udruženja. Ne bih imao ništa protiv kada bi se istodobno kažnjavalo i veličanje komunističkih sustava i udruga. Komunizam nije bio ništa manje zlo od fašizma, čak je iza sebe ostavio kudikamo više nevinih žrtava nego fašizam. Osim toga, onih koji danas veličaju fašizam manje je od onih koji još uvijek oživljuju sentimentalne uspomene na nasilje komunističke vlasti. Pa i nekadašnji simpatizeri, primjerice, Ustaškog pokreta ne insistiraju više na ustaštvu, dok bivši jugokomunisti, skojevci, partijci i pripadnici "hrabre vojske Titove" još i danas priređuju kojekakve manifestacije, čak i nedužnu djecu od pet-šest godina odijevaju u "pionirske" odore; nameću im simbole propale zločinačke ideologije, i tako sramotno manipuliraju njihovom sviješću. Ne bi li i to bilo prijeko potrebno zabraniti pod prijetnjom oštre kazne? Ako, naime, znamo da je komunizam bio izvor zla i uzrok zločina barem toliko koliko i ustaštvo, onda najosnovnija pravda traži da ih se jednako tretira i u kaznenom zakonu.

1. studenoga 2002.

Čujem da će SAD smanjiti pomoć Bosni i Hercegovini ako vlast preuzmu "nacionalističke stranke" te ne će surađivati s HDZ-om i srpskom strankom. Uzorna američka demokracija, koja se posljednjih godina sve otvorenije manifestira. Je li onda imala krivo njemačka socijaldemokratkinja kad je nedavno izjavila da se Bush ponaša kao Hitler?

U svakom slučaju, prema sadašnjem stanju stvari i na temelju dosadašnjega iskustva, ne čini mi se da će svijet pod američkom čizmom biti politički slobodniji nego što je bio pod fašističkom ili komunističkom.

A nakon američkih zahtjeva da se njima dopusti ono što se drugima ne dopušta, ne će biti zacijelo ni pravedniji. Bit će slobodniji jedino u kriminalu svake vrste. Jedno zlo zamijenit će se drugim, nimalo bezazlenijim. I pod fašizmom i pod komunizmom čovjek nije smio javno manifestirati drukčije političke poglede, ali je barem bio siguran da ga noću na ulici ne će nitko, u mafijaškim obračunima, slučajno zaskočiti i obezglaviti. U ovom amerikaniziranom svijetu u to više niste sigurni. A do kada ćete moći izražavati i svoje drukčije političko mišljenje? Zar ovaj primjer iz Bosne i Hercegovine nije dosta poučan, zar nas ne opominje kako se i političkoj slobodi u amerikaniziranoj Europi bliži kraj?

Proces počinje u Bosni i Hercegovini, a proširit će se, budimo sigurni, na sve zemlje koje padnu pod američku dominaciju. To je eksperiment s dalekosežnim namjerama. Nešto kao američki projekt budućnosti svijeta. Možemo se tješiti samo činjenicom da su sličan projekt imali i Hitler i Staljin. A rezultat je poznat.

Tema zanimljiva razmišljanja bila bi ova: zašto Americi danas najbolje odgovaraju bivši komunisti? Razglabanje bi bilo svakako i više nego zanimljivo, ali zaključak bi mogao biti samo jedan: zato jer im trebaju sluge, koji znaju da bez njih nisu ništa, a mogu se kupiti šačicom dolara. "Nacionalisti" svakako nisu takvi već po definiciji.

Uostalom, i Tita su kupili nakon njegova raskida sa Staljinom, inače se ne bi održao ni godinu dana. A valja priznati, služio im je dobro. Zato su ga i pomagali, čak i poslije njegove smrti, primjenjujući ono titoističko geslo kojega smo se naslušali: i poslije Tita Tito. Tko zna, možda su to geslo i smislili oni, Amerikanci, a naši su ga titoisti samo lansirali. Dosta neuspješno, uostalom, na svoju i američku žalost!

Kad se 1924. Radić vratio iz SSSR-a, svoje razočaranje izrazio je izjavom: "Oni ne traže prijatelje i suradnike nego sluge." Doslovno isto mogao bi reći danas, kad bi bio pošten, svaki zapadnoeuropski političar za svoje američke mentore. SAD sve više sliča SSSR-u.

Zaključak: svijet se mora organizirati pluralistički, a ne unitaristički. Američki model života nije i ne smije biti univerzalan, jer bi to bio kraj različitosti, bez koje nema ni pravednosti ni ljepote. Amerika Amerikancima, Europa Europljanima!

"Fokus", 8.studenoga 2002.

II.

8. studenoga 2002.

Hrvatstvo je opet nepodobno, žali se Budiša u današnjem "Fokusu", ali ne kaže koliko je on sâm kriv za to. Nereformirane, tek više-manje (ne)vješto kamuflirane komuniste Ivica Račana on je doveo na vlast, a kroatofobija je njihova tradicionalna, genetski zadana orijentacija. A prošle nedjelje je taj isti gospodin izjavio u emisiji na TV, da je komunizam ostavio više žrtava od fašizma, što je sasvim točan statistički podatak. Nije mi samo jasno zašto je onda paktirao s čovjekom koji je počeo kao tamničar u komunističkom poretku, a dogurao na kraju komunističkog sustava do prvog čovjeka komunističke partije u Hrvatskoj?

Zato mi sada Budišine lamentacije nalikuju poslovičnim krokodilskim suzama. Budiša mi danas, moram to nažalost reći, nije više nimalo vjerodostojan. Godinama sam tvrdio da je on jedini čovjek u tadašnjoj oporbi, koji zavrjeđuje povjerenje. Poslije 1998. sam posumnjao, a poslije 2000. sam već znao, da sam bio u zabludi. Danas sam još uvjereniji u to. A žao mi je što sam se prevario. Ne zbog sebe nego zbog njega.

Nedavno mi jedan filozof kaže da je i Churchill, unatoč svome ljutom antikomunizmu u ranijem razdoblju, četrdeset i prve paktirao s komunističkim SSSR-om i Staljinom; drugim riječima, zašto to ne bi smio i Budiša? Jer, najzad, i Churchill se poslije vratio svome anti-komunizmu, kao i Budiša sada. Ergo, Budiša je genijalni političar Churchillova ranga. Rekao sam gospodinu filozofu, da svoju mudrost sačuva za sebe i sebi ravne mudrace. Churchill je paktirajući s SSSR-om progutao žabu da bi spašavao (a zacijelo je i spasio) svoju domovinu, a Budiša? Recite, zašto je on progutao žabu? Jer je mislio da je slatka? Ili je mislio, da žaba nije žaba nego slavuj? Kako god bilo, krivo je mislio. Žaba mu je prisjela, pozlilo mu je, a svoju domovinu nije spasio nego upropastio. A čini mi se, nažalost, i sebe.

Danas završio znanstveni skup o Vitezoviću. Dostojno. Da je bio uspješan, dokazuje i to što sam ga odslušao od riječi do riječi. Iznenaden sam dosezima pojedinih izlaganja. Nema nikoga ni među onima koji su o Vitezoviću puno znali a da nisu čuli i nešto što im je bilo nepoznato. Ali za našu slobodnu dalekovidnicu koja se s nepravom zove Hrvatskom televizijom, to očito nije bila vijest od ikakva značenja, pa ni u sinočnjem ni u večerašnjem Dnevniku ne reče o tome ni bijele ni crne. Dopuštam da velika većina njih, direktora, urednika i novinara pojma nema o Vitezoviću, što onda bjelodano dokazuje njihovu kompetenciju za posao na koji su "demokratski" (bez političkih upletanja!) postavljeni, ali bi ipak morao postojati i netko tko to zna i bio bi im onda dužan to i reći. No možda baš u tome i jest zamka: odgovorni je to dobro znao, zato je i naredio da se o tome ne javlja ništa! Jasno mi je da je ta odluka ispečena u SDP-ovsko-račanovskoj komunističkoj kuhinji, ali mi nije jasno, što o tome misli Račanov najvjerniji trabant, HSS-ovac Zlatko Tomčić? Misli li i on, oficijelno deklarirani sljedbenik Stjepana Radića, isto što i Račan? Sudeći po nekim znacima – misli! Upravo tako! ali onda ne misli kao Radić, jer Radić sigurno ne bi mislio kao Račan. I to je ključ istine. Jer on, predsjednik HSS-a, iako je kao predsjednik Sabora pristao biti pokrovitelj toga skupa, nije se udostojao doći na nj barem kojih pola sata, ali se

požurio, u isto vrijeme, na proslavu 40-godišnjice (i danas crvenog, ili barem dosta crvenkastog) Fakulteta političkih znanosti. A ni to nije nimalo radićevski. Dalje, sasvim neradićevski, Tomčić nije osudio ni "demokratski" postupak "slobodne" "hrvatske" televizije, da ignorira proslavu obljetnice jednoga od najvećih Hrvata prije tristo godina i veliki međunarodni znanstveni skup o njemu, koji osim svega još i priređuje najviša hrvatska znanstvena i umjetnička ustanova – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti! Kad bi se tako ponijela francuska televizija prema nekom velikanu francuske prošlosti, letjela bi direktorska i urednička perja na sve strane svijeta. U Hrvatskoj će, naprotiv, za te "zasluge" netko možda dobiti i odličje od aktualnog Predsjednika Republike. Na prijedlog predsjednika vlade, natürlich. Of course. (Ne znam, naime, koji jezik oni bolje razumiju.)

Najzad, da stvar bude do kraja zaokružena, valja znati da su dva redovita člana HAZU članovi Vijeća HRT-a, od kojih je jedan čak i njegov predsjednik. Pita se, hoće li oni prosvjedovati protiv tako ignorantskog ponašanja televizije prema jednoj značajnoj znanstvenoj temi i njena tako uvredljivog odnosa prema njihovoj instituciji, naime prema Hrvatskoj akademiji?

Vitezović je bio političar i povjesnik, književnik i jezikoslovac, svestrani stvaralac, pa se na skupu govorilo o svim tim aspektima. Ali ni iz Akademijina Razreda za društvene znanosti (a to su dijelom povjesničari) osim Strčića nitko nije sudjelovao, a samo je još Raukar danas dopodne bio nazočan. Ni tajnik Razreda, povjesničar, nije našao vrijednim barem na tren proviriti nosom na taj skup. Bojao se očito, da se ne inficira hrvatstvom i da mu tko od njegovih drugova ne bi zamjerio kroatnostagičnost, kao što neki novinarski veleum u današnjem "Vjesniku" etiketira oko tisuću dvjesto ili tisuću tristo ljudi, koji su prošloga utorka bili u Sheratonu na predstavljanju Domazetove knjige. Za tog učenjaka smo mi bili "šareno društvo u Sheratonu". Doista smo i bili šareno društvo, *šareno društvo hrvatskih domoljuba svih orijentacija*, od Pašalića do Tomca, a to samo pokazuje i dokazuje pluralističku demokratičnost hrvatskog domoljublja, dok dotični gospodin, obratno, predstavlja jednobojno, i to crveno društvo jugovinskih svojih gospodara, koji mu drže ruku dok piše svoje dobro plaćene kroatofobične članke.

Tužno je to (a moralo bi biti i nevjerojatno i nemoguće), da svaka fukara, doslovce svaka fukara, duševna i moralna, smije danas pljučkati po hrvatstvu. Ovaj narod podnosi, što ne bi nijedan drugi. Bi li se jedan Francuz usudio reći za francuske patriote da su "frankonostalgici"? Volio bih da to pokuša provjeriti i "Vjesnikov" crveni vitez s orjunaškim perjem. Jedino Hrvatska ima takav tip Hrvata, koje je Starčević nazivao *slavoserbima* (tj. tuđinskim robovima i slugama, to je pravo značenje tog pojma), a Matoš jednostavno Judama. Izdajicama, dakle. Gotovo dva stoljeća taj zanat se u Hrvatskoj pokazuje vrlo unosnim, naši Efijski žive vrlo udobno. Možda će Hrvati jednoga dana požaliti što su cijelo ovo vrijeme bili toliko tolerantni, ponašajući se kao vrtlar koji mirno gleda kako mu korov pokriva i zagušuje cvijeće.

III.

13. studenoga 2002.

Sasvim slučajno pogledao sam večeras Bilićevu TV emisiju *Znakovi vremena*. Zašto je politika obilježena kao nekakva intelektualcima nedostojna djelatnost? Bilo bi bolje pitanje, zašto je ona tako obilježena u Hrvatskoj, i to upravo danas i sada? Svi koji su danas najglasniji promicatelji sve popularnije teze pomažu destruktivnim tendencijama već samim time što je politika neminovnost ljudskog života. Dodamo li tomu i činjenicu da ti isti ljudi, kojima se danas politika gadi, nisu tako govorili, a valjda niti mislili, u doba pokojne Jugovine i njezine srbokomunističke politike. Politike, koja nije bila, to ćemo valjda svi priznati, nimalo časnija i intelektualcima probavljivija. Objašnjenje te činjenice može biti samo jedno: ta im politika nije smetala jer je bila u skladu s njihovim očekivanjima, podudarala se s njihovim željama i služila njihovim idejama. Hrvatska politika, dakle, politika hrvatske države, kakva god ona bila, nije po njihovu ukusu. I to je, barem što se mene tiče, odgovor na ono početno pitanje. Uz dodatak, da je politika takva kakvi su ljudi koji se njome bave. A njih ima i poštenih i nepoštenih, koristoljubivih i nekoristoljubivih, znalaca i neznalica, glupih i pametnih, korupcionaša i moralnih izvršitelja zakona u interesu općega dobra. I kad se pravi ljudi ne bi držali po strani nego se uključivali u politički život, najviše bi pridonijeli, prvo, da politika bude sve manje nečastan posao, i drugo, da nam život bude sve sigurniji, i lakši, i ljepši. Ovako, držeći se po strani, živeći u svojim *sjajnim izolacijama*, oni su zapravo antipatični egoisti sumnjivih namjera. Kvaziintelektualci, nespremni da ponesu svoj dio odgovornosti u životu svoje zemlje i ovoga tmurnoga svijeta danas. Pljuckati po svima i svemu jest lakše, ali je sigurno najnedostojnije.

15. studenoga 2002.

Sve se više raspravlja o srpskom pitanju u Hrvatskoj. Srbi opet nešto traže. I više od toga: zahtijevaju. Žalit će se OESS-u, tužit će nas Bruxellesu. Jesmo li opet došli tamo gdje smo već bili? Poslije svega što smo pretrpjeli i preživjeli, poslije svega što su određene grupe ljudi učinile u njihovo ime, a da se oni od toga nisu ni do danas jasno i glasno distancirali, malo više uzdržljivosti i pokajanja, pa i stida, ne bi im bilo na odmet.

Nikada nisam bio ni za kakve osvete, pogotovo osude i osvete onima koji su nedužni. Ne zato što volim Srbe, nego zato što volim Hrvatsku i ne mogu pristati da se bilo komu u njezino ime čini nepravda. (Rekao sam to prije tri-četiri godine u Saboru, pa mi je poslije moga govora nitko drugi nego g. Pupovac glavom pružio ruku u znak solidarnosti.) Danas kažem to isto. Ali ponavljam i ono što sam u to vrijeme, u nekoj drugoj prigodi, rekao kao član Odbora za pomirbu: Srbi u Hrvatskoj mogu imati i više od onoga što im hrvatski zakoni jamče u smislu građanske ravnopravnosti, ali i manje od toga. Sve ovisi o tomu kako će ih primiti njihovi susjedi, a to ovisi o njihovu ponašanju. Susjedi im mogu u svojim sredinama dati i veća prava od onih osiguranih zakonom, ali i manja. Jer, ako im njihov susjed ne pruži ruku, ako s njima ne popije kavu ili gemiš, ako im ne

pritekne u pomoć kad im pomoći zatreba, ako ih niti ne primjećuju pri susretima, nikakva zakonom zajamčena prava ne će im pružiti ugodan život. Jer zakon nikoga ne može prisiliti, pa ni njihove susjede, da s njima razgovaraju ili čak prijateljuju. A bez toga život više nije život; no, budu li oni svaku stvar kojom nisu zadovoljni tužakali strancima, ne će steći naše povjerenje i simpatije, pa će time dugoročno štetiti sami sebi. Jer sigurno je kao dan: i OESS i bruxelleska oligarhija danas jesu to što jesu i tu gdje jesu, ali jednoga dana sve to više ne će biti kako je sada, a Hrvatska će ostati tu gdje jest, i hrvatska država kakva jest, i Hrvati u njoj. Tužakajući je drugima i tražeći tuđu zaštitu, oni izražavaju nevjericu u Hrvatsku. A to im nije bogzna kakva preporuka za budućnost.

Načuo sam nešto o nedjeljnoj TV emisiji u kojoj je nastupio SDP-ovac Ninić. Ako je zaista izjavio to što mi kažu, prvo, da nijedan Hrvat nije stradao u Bleiburgu i bleiburškim "križnim putovima", onda je doista drznik koji je prevršio svaku mjeru, pa bi ga valjalo prisilno suočiti s preživjelim žrtvama, od kojih su neki još među nama; a ako je rekao i ono drugo, da u optužnici protiv generala Bobetka ne vidi kriminalizaciju Domovinskog rata, onda je sâm dao dokaz ne samo svoje pravne nepismenosti nego i potpune intelektualne inferiornosti. I to danas u Saboru predstavlja "demokratski" SDP!

16. studenoga 2002.

Vijest koju sam večeras čuo na OTV-u gotovo bi bila nevjerojatna da nije, ovdje u nas, baš zato moguća: neki srpski novinari iz beogradskih redakcija stigli su, navodno, na Vis u potragu za generalom Gotovinom, koji se, po njihovu tvrdnju, krije negdje u nekom samostanu u okolici Visa. Je li moguće da su se poslije svega što su nam učinili još upustili i u to da u Hrvatskoj love hrvatskoga generala? Je li Hrvatska zaista postala slobodno lovište Srbima na hrvatske domoljube? Ako je to istina, onda sam uvjeren da naši računi sa Srbima još nisu zaključeni. Ali mi ne ćemo biti krivi za nove fakture, koje će im jednoga dana opet biti ispostavljene. Ali ni oni ne će biti jedini krivci. Bit će to prije svega i ponajviše njihovi pokrovitelji, tzv. međunarodna zajednica, koju vode kroatofobski masoni i njihovi neokomunistički skutonoše.

Volio bih znati, tko je srpskim novinarima izdao vizu za ulazak u Hrvatsku? i na čiju inicijativu?

"Fokus", 22. studenoga 2002.

IV.

17. studenoga 2002.

Što god tko o tome govorio ili mislio, nepobitna je istina da danas u Hrvatskoj nema izvorne, nacionalne i demokratske građanske ljevice. Ono što se danas deklarira kao tobože demokratska ljevica, demokratska sigurno nije, građanska još manje, a teško da je i ljevica u izvornome smislu toga političkog pojma. Sve te stranke izašle su iz komunističke partije i naslijedile njezinu nedemokratsku ne samo u svjetonazoru nego i u političkoj metodologiji. Građanska ljevica u

Hrvatskoj nije se politički konstituirala do danas. A to je zaista šteta jer je tako pružena mogućnost raznim prevarantima, maskiranim komunistima i orjunašima da zauzmu njezino mjesto u političkome spektru i deklariraju se onim što *de facto* nisu. Naša još politički nepismena ili polupismena javnost nasjeda floskulama marksističke provenijencije da je nacionalizam *a priori* negativan i "reakcionaran". Kad bi to bilo tako, ta bi se etiketa mogla i morala odmah prilijepiti ponajprije samome drugu Karlu Marxu, koji je bio u dnu duše ne samo nacionalist nego i velikonjemački šovinist. Čovjeku zdrave pameti ne treba mnogo da se u to uvjeri. Valja mu samo pročitati Marxove dopise u "Novim rajnskim novinama" 1848. i ući malo pod kožu tim tekstovima, zagrebati malo ispod njihove glazure kako bi se stekao uvid u pravo stanje svijesti njihova sotonističkog autora. Siguran sam da se mnogim mladim Hrvatima, koji su se u svojoj mladosti zarazili komunizmom, ne bi nikada dogodila ta nesreća da su poznavali Marxovu misao u njezinu totalitetu. Primjerice, da su znali što je i kako je on pisao o slavenskim narodima uopće, posebice onima u sklopu Habsburškoga carstva, a posebno o Česima i Hrvatima. Ne vjerujem da to nisu znali Lenjinovi boljševici, barem oni vodeći među njima (Trocki, Zinovjev...), a ipak, umjesto da kao Rusi budu uvrijeđeni, postali su njegovi vatreni pristaše i nastavljači. (Zaveli su ih spomenuti njihovi vođe, koji *nota bene* i nisu bili Rusi.) Ne govori li to kako je posrijedi bila zavjera malo dubljih uzroka i da je i komunistička ideologija, pa i njezina organizirana pesnica u obliku komunističke partije, služila samo jednome tajnom cilju: da svijetom, pod krinkom socijalne pravednosti, zavlada jedna druga i drukčija struktura, kojoj nije bilo ni do kakve pravednosti ni u peti, nego obrnuto, koja je tražila načine da pribavi sebi apsolutnu dominaciju i apsolutnu vlast. Pa kad joj to nije uspjelo s komunizmom, sada ta ista tajna oligarhija, preodjenuvši se u novu odoru, pokušava postići taj cilj floskulom o globalizaciji. A tko je tada činio pa i danas čini srž te oligarhije, mislim da bi bilo suvišno objašnjavati. Okrenimo se malo oko sebe, sve nam mora biti jasno.

A što se tiče demokratske, nacionalno opredijeljene i socijalno osjetljive građanske ljevice, u cjelokupnoj hrvatskoj političkoj povijesti do danas, to je bila jedino Stranka prava Ante Starčevića, po Krleži najmudrije hrvatske političke glave XIX. stoljeća. Nažalost, ni današnji pravaši u sve tri (ili možda čak četiri) svoje inačice, ne znaju cijeniti tu veliku, izvornu hrvatsku političku baštinu i primjenjivati je u našoj svakodnevici. Oni ne pokazuju ni dostatno razumijevanje Staroga, niti ispravno i dostojno tumače i zagovaraju njegovu političku doktrinu.

Svima bi nam, braćo moja, trebalo malo manje samozadovoljstva i umišljenosti, a mnogo više političke edukacije.

21. studenoga 2002.

Jučer je kružio Zagrebom Kofi Annan. Došao gospodin u Hrvatsku nakon šest godina (bio je tu neko vrijeme u doba Domovinskog rata, vjerojatno kao službenik Ujedinjenih naroda). Po načinu kako su to reklamirali, to mu je imala biti preporuka, ali ta ga je činjenica posve diskreditirala u mojim očima kao benevolentnog i dobrodošloga gosta. Zar taj čovjek ništa nije uočio u Hrvatskoj kad je u njoj boravio prvi put, ili je primijetio ali nije htio (ili smio) zamijetiti?

Komemorirali smo upravo jučer 11. obljetnicu srpskog zločina na Ovčari – kada su mimo svih ratnih i običnih humanih načela zvjerski pobijeni hrvatski ranjenici iz vukovarske bolnice – ali njegova se ekselencija ni u nožnom palcu nije dosjetila da bi bio elementarni red dobrohotnoga gosta, koji poštuje osjećaje svog domaćina, odati počast tim žrtvama, bilo upaljenom svijećom na Zidu bola pred vojarnom u Črnomercu, bilo spominjanjem njihove žrtve u govoru pred Saborom. Ali naš gost, inače dobro odgojeni i politički tempirani gospodin, izbjegao je i jedno i drugo. O tome nije probijelio ni riječi. Naprotiv, poučavao je *von oben* svoje slušatelje u Saboru kako je Hrvatska dužna bezuvjetno surađivati s Haaškim sudom, i to je dužna, veli, svojim susjedima. Nije rekao kojim, ali se podrazumijevalo, da su to oni naši susjedi koji su nas klali. Bio bih u nevjerici, da je to moguće, kad ne bih znao što stoji iza takva ponašanja. U Saboru mu je vladina većina očito pljeskala, i to ne samo kurtoazno. Nije nikakvo čudo. Ja mu ne bih pljeskao. I prije smo znali, i bez nekih uvjerljivih izjava koje smo ovih dana čuli o tome, da i u Saboru ima zastupnika koji smišljeno destruiraju i ruše hrvatsku državu, pa to čak i ne tajе previše. U iznimnim trenucima, kad malo popiju, to će *in camera caritatis* otvoreno i priznati. A kad je tako u najvišem hrvatskom zakonodavnom tijelu, nije nevjerojatno da je tako i u najvišoj hrvatskoj izvršnoj vlasti. Jasno je onda, zašto ni Vlada nije podsjetila svoga gosta na tu činjenicu i obvezala ga protokolom, da oda počast stvarateljima hrvatske države.

"Fokus", 29. studenoga 2002

V.

1. prosinca 2002.

Najtragičniji datum u novijoj hrvatskoj povijesti. Jedna grupa hrvatskih sanjara, možda i dobronamjernih, ali samozvanih i politički posve nekompetentnih aktivista, zlorabila je povjerenje što ga je eventualno imala u hrvatskoj javnosti i, nasjevši tuđinskim spletkama i vlastitoj malodušnosti, odvela je Hrvatsku u diluvijalni mrak srpske balkanske krčme, koja se već do tada jasno profilirala kao zemlja političkoga kriminala, kraljoubica, korupcionaša i političkih kverulanata svake vrste. Srbiju i njenu političku povijest od srednjovjekovlja do kraja XIX. stoljeća pošteno je prikazao srpski povjesničar Živanović u knjizi koja je izašla 1925., ali oni koji su nas vodili u društvo takvih i nametnuli nam zajedničku državu s njima, po vlastitom Trumbićevu priznanju, o toj i takvoj naravi i tradiciji srpske države nisu imali pojma. Priznavši tu činjenicu, a time i svoje političko neznanje i potpunu nekompetenciju *in rebus politicis*, Trumbić i njegovo društvo preuzeli su na se i odgovornost pred poviješću za taj tragični čin, koji je Hrvate i politički i moralno srozao na možda najniže grane u sveukupnoj njihovoj povijesti.

Svoju zloćudnost i programirano antihrvatstvo Jugoslavija je pokazala već peti dan svoga postojanja, kad je na Jelačićevu trgu 5. prosinca 1918. policijski odred pod zapovjedništvom novoga šefa zagrebačke policije Berislava Grge Anđelinovića, potonjega harambaše orjunaških batinaša i ubojica, poslije kraljevskog ambasadora i višestrukog ministra sve do kraja karađorđevićevske monarhije, pucala na pripadnike 53. hrvatske domobranske pješačke pukovnije, koja je izašla iz vojarnе na Črnomercu prosvjedovati protiv prvo-prosinčačke

izdaje i predaje Hrvatske na milost i nemilost Beogradu, bez suglasnosti Sabora Trojedne kraljevine, koji je 29. listopada raskinuo sve državno-pravne sveze između Hrvatske s jedne te Mađarske i Austrije s druge strane, pa je dakle bio jedini ovlašten i donijeti eventualnu odluku o stupanju u zajedničku državu bilo s kime drugim. Pale su tada prve hrvatske žrtve i prosvjed hrvatskih domobrana ugušen je u krvi, a svijest o nezakonitosti ujedinjenja 1. prosinca pretvorila se u čvrsto uvjerenje, da je taj čin bio zločin protiv hrvatskog naroda.

Čak i čovjek koji je na čelu izaslanstva zagrebačkoga Narodnog vijeća Slovenca, Hrvata i Srba 1. prosinca 1918. pročitao u Krsmanovićevoj kući na Terazijama adresu regentu Aleksandru i predao mu Hrvatsku na srebrnom pladnju kao koloniju, čak i taj veleumni gospodin, koji se zvao Ante Pavelić (a bio je zubar a ne odvjetnik, kao njegov poznatiji imenjaka), ni dva mjeseca nakon svoje izdajničke misije, točno 28. siječnja 1919. u Velikoj Gorici, nezadovoljan vlastitim proizvodom, tj. prvim koracima države koju je stvorio, "navješćuje borbu toj politici stvaranja gotovih činjenica, koje nisu imale u skladu s prethodnim utanačenjima i zaključcima", kao što je pisalo u jednim našim novinama.

O čemu to govori? O tome, da ni Trumbić ni Pavelić zubar, glavni akteri tragičnog događaja 1. XII. 1918. s hrvatske strane, nisu znali što čine nego su nasjeli Pašićevim i Pribičevićevim podvalama. Bili su, dakle, preuzetni politički nevježe i naivci, kakvih je u našoj povijesti tijekom stoljeća bilo u izobilju.

Pada mi na pamet i jedna (u ovom nesretnom kontekstu sretna i vrlo znakovita) koincidencija. Danas je i međunarodni dan posvećen borbi protiv aidsa iliti, popularnije rečeno, side. Izvrsno se podudara: jugoslavenstvo je bilo naša kolektivna povijesna bolest, naš nacionalni aids. Elemenata za usporedbu ima koliko hoćeš. Ta opaka bolest, koja je po nekim izvorima programirana i s određenom svrhom ubačena iz eksperimentalne laboratorijske faze u život zaostalih zemalja, kojima se htjelo zavladatai, a u međuvremenu se otela kontroli, dobiva se uglavnom iz neznanja, neinformiranosti, nepromišljenosti i naivnosti. Zar to nije slučaj i s jugoslavenstvom? Primjer Trumbića i Pavelića zubara to najbolje potvrđuje. Zaraženi jugoslavenstvom, noseći tu zarazu u svome nacionalnom biću gotovo cijelo XX. stoljeće, našli smo se na rubu opstanka, na putu da se razbolimo i zauvijek nestanemo.

Ne znam koliko je žrtava dosad odnio aids, ali znam da je sida jugoslavenstva pokosila stotine tisuća Hrvata tijekom XX. stoljeća, od 1918. do naših dana, počevši od već spomenutoga krvoprolića 5. prosinca 1918., preko stotina žrtava individualnog i kolektivnog kraljevskog žandarskog terora do 1941. (Senjske i Sibirjske žrtve, na primjer), preko Bleiburga i svega što pod tim pojmom podrazumijevamo, do jugokomunističkoga terora u nepromijenjenom orjunaškom stilu, koji je beogradska tajna služba provodila nad hrvatskim domoljubima širom svijeta od 1945. do 1990. Broj tih žrtava daleko nadmašuje broj dosad stradalih Hrvata od misterioznog aidsa, a vjerojatno i onih koji će još od te pošasti stradati. Do sada, naime, nema lijeka protiv aidsa, a čini se ni protiv aidsa jugoslavenstva. Ali se iz mjerodavnih medicinskih krugova upravo ovih dana čuje, da bi se učinkovit lijek mogao uskoro pojaviti. Tako će biti i s aidsom anđelinovićevsko-orjunaške provenijencije. Lijek protiv njega pojavit će se utoliko brže, ukoliko

prije shvatimo, da jugoslavenstvo nije samo pitanje političkoga razbora nego i mentalnog zdravlja.

U hrvatskom kalendaru 1. prosinca je dan gorčine i sramote.

"Fokus", 6. prosinca 2002.

VI.

6. prosinca 2002.

Zaštićeni tajni svjedok u Haagu bio je Milan Babić. Zubar i on. S bogatom praksom u više nego jednom pogledu. Najprije je vadio zube Hrvatima u Kninu i oko njega, pa je pokušao povaditi zube i cijeloj Hrvatskoj, a sad vadi zdrave zube svome negdašnjem idolu i naredbodavcu. Da je kojim sretnim slučajem tada znao što sada zna, vjerojatno bi cijela hrvatska povijest posljednjih dvanaest godina bila ne samo drukčija nego i mirnija i svjetlija. A i njegova osobna sudbina, pa i politička a ne samo zubarska karijera, bila bi sigurno poštenija i uspješnija. Ali tada ga je zavodio sirenski glas vožda, a ne glas vlastitoga razbora. Ne znam koliko puta sam već ponavljao u raznim prilikama i raznim ljudima, da "našim" Srbima valja podijeliti besplatno po jedan primjerak Pribičevićeve knjige *Diktatura kralja Aleksandra* kao i tekst njegova *Pisma Srbima*, napisana krajem prosinca 1932. u Parizu, koje se širilo kao letak. Ali do pravih naslovnika, očito, nije navrijeme stiglo. Nisam toliki pesimist te bih vjerovao da je to sasvim svejedno. Pa valjda ima nekoga među njima, tko je još toliko pametan da cijeni iskustva drugih, kako ne bi morao sam lupiti glavom o zid da bi shvatio o čemu se tu zapravo radi. Ili se možda varam? Volio bih kad bi se to u praksi, empirijski provjerilo. Čovjek koji je kao prvak Hrvatsko-srpske koalicije 1918. uzurpacijom ovlasti, koje od Sabora nije dobio, tajnim dogovorom s Aleksandrom i prijevarom hrvatskih zastupnika u Saboru i u Narodnom vijeću SHS, izveo ujedinjenje i zatim, kao ministar unutarnjih poslova zaveo teror nad Hrvatima u Hrvatskoj, taj isti čovjek, iskusivši na svojim leđima "zahvalnost" toga istoga kralja Aleksandra i beogradske čaršije, nakon što je morao spašavati glavu bijegom u emigraciju, poručuje svojoj braći: "U ostalom, Srbi treba da uvide i da shvate, da oni nemaju nikakvog, ni moralnog, ni političkog, ni nacionalnog, ni historijskog prava, da vladaju nad Hrvatima i da ih silom (diktaturom) drže u zajednici sa sobom. Historijsko je iskustvo pokazalo, da će se prije Velebit srušiti u more i osušiti Dunav, Sava i Drava, nego što će se hrvatski narod odreći svog imena i svoje narodne individualnosti. Pa kad Srbi to znaju – a to je jasno svima njima bez izuzetka – onda ima samo jedan stav, koji je dostojan njihove prošlosti i koji može da odgovara njihovom osjećaju pravednosti, pa i njihovoj političkoj mudrosti, a to je, da priznaju Hrvatima pravo, da se sami slobodno opredijele prema ideji državne zajednice sa Srbima i da odluče o svojoj budućnosti." A zatim, još eksplicitnije: "Ali kao čovjek slobodnog duha i istinski demokrat, ja moram da izjavim, da bi Srbi morali da poštuju i da priznaju volju Hrvata i odluku čak i u tom slučaju kad bi se oni izjasnili protiv svake zajednice sa Srbima, a za svoju potpunu i neograničenu samostalnost."

I sada podvlačim ove riječi: "*Ne mogu da zamislim ni za jedan čas tu mogućnost, da Srbi ratuju sa Hrvatima zato, što ovi ne će da žive zajedno s njima,*"

da Srbi ognjem i mačem nametnu Hrvatima zajedničku državu. Takvo držanje osramotilo bi Srbe za sva vremena kao nasilnike i ugnjetače..." i tako dalje, i tako dalje. Mudro i pošteno, ali za njega samoga prekasno, a za potomke njegovih sunarodnjaka uzalud. Niti su ga čitali, niti su ga slušali. Pa se tako dogodilo, samo šezdeset godina kasnije, da su Srbi učinili baš to što im je Pribićević savjetovao da ne čine i što bi ih, po njegovim riječima, zauvijek osramotilo kao nasilnike. Ali ne samo kao nasilnike, nego i kao palikuće i ubojice.

7. prosinca 2002.

A danas vijest, da Babić traži azil, ali ne kažu gdje. Pribićević ga je dobio najprije u Francuskoj, a potom u Čehoslovačkoj. Babić dakle kreće stopama Pribca. Ali gdje će se skrasiti? Jedan, kroatožder, koji je završio kao suradnik Stjepana Radića, otpadnik od Aleksandra Karađorđevića i prognanik iz države koju je, fanatično služeći Srbiji, prijevarom stvorio na štetu Hrvata, i drugi, pobunjenik, koji se digao oružjem protiv domovine i htio je podjarmiti valjda u ime svetosavske misli, garašaninovskog amaneta i fantomskog SANU-memoranduma, za koji sada kažu da nije ni postojao, doživljavaju na kraju istu sudbinu. Povijest se zna, zar ne, grdno narugati i osvetiti. Ne jede, dakle, samo revolucija svoju djecu, kako se ono mislilo i govorilo među revolucionarima, svoju djecu jedu i svi oblici nasilne vlasti. Silnik te iskoristi kao krpnu da njome obriše svoj prljavi tur, a kad te više ne treba, baci te onako smrdljivu u kantu za smeće. Tako Aca Pribićevića, tako Sloba Babića. Jesu li bolje zaslužili, to neka drugi kažu. Ja sam sasvim zadovoljan što se tako događa. Ali svakako valja žaliti, da mnogi politički vođe stoje na čelu svojih stranaka ili narodâ dok još nisu sasvim pri zreloj svijesti, a dođu k pameti tek kada padnu, ali tada je obično već kasno. Zlo koje su učinili ne da se više popraviti.

"Fokus", 13. prosinca 2002.

VII.

10. prosinca 2002.

Jučer pijani SFOR-ovci srušili dio Zida bola oko vojarne u Črnomercu. To je možda i kruna naših neugodnih iskustava s Unproforom, Untaesom, Esforom i kako li se sve nisu zvale te međunarodne postrojbe, koje su u nas trebale čuvati mir, a čuvale su ga, nažalost, sasvim naopako. Čuvale su Srbe, pomagale im da što dulje potraje njihova okupacija dijelova Hrvatske. Što li sve ti *plavci* nisu radili? Švercali su da je divota! U hrvatskim neokupiranim gradovima kupovali su robu, koje u okupiranim dijelovima nije bilo, pa je preprodavali Srbima. Mirno su promatrali zločine nad Hrvatima u okupiranim krajevima, više od 700 Hrvata ubijeno je u zonama pod njihovom *zaštitom*. U BiH su isto tako skrštenih ruku gledali i zločine nad Muslimanima (Srebrenica!). Njihovi časnici i generali organizirali su prostituciju i zarađivali na njoj. Nije ih malo koji su se za onih nekoliko godina obogatili za cijeli život. Sve što su radili nimalo ne služi na čast Ujedinjenim narodima, a još manje zemljama iz kojih su dolazili: Kanadi, Francuskoj, Nizozemskoj... A ni njihove humanitarne udruge nisu se proslavile. Donosile su nam lijekove i konzerviranu hranu, a veliki dio tih donacija bio je neuporabljiv, jer im je već istekao rok valjanosti. Znam ljude koji su se otrovali i

jedva spasili život nakon što su konzumirali tu hranu ili primili neke od tih lijekova. Pa kad se sve skupi, ne znam što bih rekao, je li njihova uloga "na prostoru bivše Jugoslavije" bila pozitivna ili negativna?

11. prosinca 2002.

U Vukovaru. Priča mi g. V. kako osječka židovska općina traži od grada obnavljanje sinagoge u Vukovaru, "koja je srušena 1941.". A ona nije srušena 1941., sve vrijeme rata preživjela je nedirnuta, a srušena je tek 1958., i to odlukom "Saveza jevrejskih opština Jugoslavije" u Beogradu. Navodno stoga, kako bi prodali građevni materijal. Ali glavno da oni "znaju" da je srušena baš 1941. Naravno, vjerovat će im svi koji ne znaju istinu. Za njih će to biti istina. I tako u Hrvatskoj nastaju mnoge "istine".

13. prosinca 2002.

Petak i trinaesti. Jednoga petka koji je bio i trinaesti rođen je prije 130 godina Matoš. Tko zna, nije li se i danas rodio, ili će se do kraja dana još možda roditi, neki novi Matoš?

Čitam grafite na pročeljima, po njima u nas još traje rat protiv fašizma. *Dolje fašizam, fašiste u logore* i slične nevidene mudrosti ispisuje netko po pročeljima zagrebačkih kuća. Pitam se, kako izgledaju ti, vjerojatno mladi ljudi, koji to pišu, i zašto pišu? Vjerojatno ih netko napućuje na to. Bilo bi zanimljivo znati tko su ti njihovi instruktori i naručitelji? Zašto nitko više ne ratuje protiv fašizma u Italiji, kolijevci fašizma? Zar jedino u nas, u Hrvatskoj, postoji još fašizam kao objektivna politička snaga? Odgovor je jasan: stoga što Talijani znaju da je fašizam sišao definitivno s političke scene, pa više nikome ne pada na pamet spominjati ga, a nisu proživjeli komunizam, koji ga još uvijek neumorno i ustrajno priziva i oživljuje. A zašto on to čini? Zašto aveti komunizma još uvijek prizivaju avet fašizma? Zbog toga, što ne mogu jedno bez drugoga. I dok je fašizam upokojen hvala Bogu zauvijek, komunizam očito još nije, komunizam i nakon svega ponovno aspirira na vlast, a da bi nekako prikrio i neutralizirao gorko sjećanje na svoja zlodjela, brani se tobožnjom opasnošću od fašizma i reklamira svoj antifašizam. Drugim riječima, želi uplašiti Hrvate, približno ovako nekako: No-no, Kroboti, ako ne budete za nas, vidjet ćete što će vam se dogoditi!

Hoće li se najzad u Hrvatskoj naći netko pametan koji bi znao kako se može jednom zauvijek izliječiti ljude od toga ludila?

16. prosinca 2002.

Neprekidno, iz dana u dan, uvijek jedno te isto: Europa, Europa, Europa! Što više čujem te vapaje, što su oni glasnjiji i nasrtljiviji, čine mi se sve nerazumnijim i sve opasnijim. Nije li to opet jedna od naših tragikomičnih hrvatskih iluzija? Iluzija, naime, koje bi bile komične da nisu tragične? Do kada ćemo mi okretati glavu za drugim i tražiti spasa od drugih, umjesto da se okrenemo sebi i vlastitim snagama i pameću nađemo izlaz iz današnje teške situacije? Koliko nam još treba vremena da najzad shvatimo kako je naš spas samo u nama samima? Odakle nam ta mahnita misao da se netko iz ovoga "globaliziranoga" (zapravo: antihumanog) svijeta, okrenuta samo sebi u traženju putova i mogućnosti za svakodnevnim

zgrtanjem sve većega bogatstva, da se netko od tih i takvih pretrgao u brizi i želji da nam nešto dade, da nam nekako pomogne? Iskustvo posljednjih desetljeća svjetske povijesti govori da u njihovu društvu mogu uspijevati samo bogati: oni postaju još bogatiji, dok siromašni postaju još siromašniji. Uostalom, čak i bogati Šveđani su nezadovoljni Europskom unijom i razmišljaju o izlasku iz nje. Zašto?

Večeras čujem da će sutra u Haagu kao svjedok obrane u postupku protiv Biljane Plavšić nastupiti gospođa Albright. To je ona poznata i vrlo humana dama, velika demokratkinja, dakako, koja je u jednom interviewu 12. svibnja 1996. izjavila, da je smrt pola milijuna iračke djece, do koje je došlo od 1990. do 1995. zbog američkog embarga na uvoz hrane i medicinskih sredstava u tu zemlju, opravdana cijena za ostvarenje američke politike protiv Saddama Huseina. Ne, to nije ni teror ni genocid. To je američka demokracija.

"Fokus", 20. prosinca 2002.

VIII.

21. prosinca 2002.

Jutros saznajem kako je nizozemska vlada odbila ratificirati tzv. Sporazum o pridruživanju koji omogućava ulazak Hrvatske u tzv. Europsku uniju, jer nije izručila Bobetka Haagu. Pa barem da je tko, nego Nizozemska! Baš ona! Zemlja, koja nema ni čiste ruke ni svijetao obraz kad je riječ o proteklom ratu u Bosni i Hercegovini i ulozi svojih jedinica u sastavu UNPROFOR-a u tome ratu. Valjalo bi ih upitati, gospodu u nizozemskoj vladi, kada će oni izručiti tome istom (svom) Haagu svoje časnike i vojnike, koji su neposredni krivci za pokolj više tisuća Muslimana u Srebrenici: bili su mu izravni sukrivci, po svim pravnim normama, jer su kao očevici skrštenih ruku gledali kako srpske kame rade svoj posao, a da taj pokolj nisu spriječili iako su to ne samo mogli nego su štoviše i morali. A ti su zločini dokazani, dok navodni Bobetkovi niti su dokazani niti se mogu dokazati, što će vjerojatno biti jasno nakon priznanja generala Jeana Cotta, da je slao krive podatke i lažna izvješća svojim pretpostavljenima, jer su Kanađani slali lažna izvješća njemu. Govorilo se u tim izvješćima i o nekakvom "ratu" s hrvatskim snagama, kojega nikada nije bilo! A za "pobjedu" u tome "ratu" nedavno su kanadski unproforci primili i "zaslužena" odlikovanja. Ma kud ćeš ljepše! Divota božja! Možemo li išta izgubiti odlučimo li da nam takva Europa ne treba, jer to nije Europa kojoj mi pripadamo (i želimo pripadati). To je neka druga Europa. Američka Europa.

22. prosinca 2002.

Jutros čujem Papinu izjavu kako je budućnost ovoga i ovakvoga svijeta u krvavim sukobima. To isto, samo malo drukčije i uvijenije, rekao je svojedobno i američki potpredsjednik Cheney. Rat protiv terorizma, rekao je gospodin potpredsjednik, potrajat će pedesetak, a možda i više godina. Nije ni pomislio kako bi se taj rat protiv terorizma mogao završiti već sutra jer bi postao suvišan kad bi se uklonili uzroci terorizmu, a to je, vjerovali ili ne, terorizam današnjih deklariranih boraca protiv terorizma, onih koji provode teror u ime za sada jedine

velesile, one koja misli da se svijet mora urediti po njezinome modelu i po ukusu njezinih poglavara. To ima niz opasnih posljedica, od kojih je možda neizravna, ali svakako najfatalnija, siromaštvo velikoga dijela suvremenog svijeta. Na to je vjerojatno aludirao i Papa kad je govorio o budućnosti ovoga i ovakvoga svijeta. Ali taj svijet može biti i drukčiji i bolji, samo je pitanje mogu li ga takvim učiniti oni koji danas njime dominiraju ili, točnije rečeno, duhovno vladaju, zamotavši svoju stvarnu diktaturu u fini, svjetlucavi staniol demokracije. Očito je već danas da takvi to niti mogu niti hoće. Oni koji su svijet učinili zlim, ne mogu ga više popraviti, jer bi prije toga morali popraviti sebe. Ali tada oni više ne bi bili oni.

Cijeli dan čitam iznimnu knjigu *Novi vladari svijeta*, koja je ovih dana izašla u Zagrebu kao prva knjiga naklade "Epifanija". Napisao ju je poznati australski publicist John Pilger, svjetski prvak istraživačkog novinarstva, reklo bi se športskom terminologijom, koji se istakao i pročitao svjetski poznatim dokumentarnim filmovima, od kojih su neki prikazani i na Hrvatskoj televiziji, razobličujući aktualnu politiku moći na svjetskoj razini, koja je već inaugurirala *in praxi* neoimperijalizam nimalo humaniji od onoga klasičnog, s nesagledivim posljedicama za sve narode svijeta.

Nije to nimalo lako i zabavno štivo. Zahtijeva i solidno poznavanje svjetskih političkih zbivanja od sredine do kraja prošloga stoljeća, zahtijeva i koncentraciju čitateljske memorije i njegova iskustva, ali taj trud obilno nagrađuje dvostrukim spoznajama: otkrivamo pozadinu događaja o kojima smo znali i prije, ali nam mnoge zakulisne igre oko njih nisu bile tada ni vidljive ni dokučljive, pa ih nismo mogli ni prosuditi kako valja, a istodobno otkrivamo na prvi pogled nevidljive tendencije svijeta u kome živimo i karakter onih, kojima smo podvrgnuti bez svoje volje.

To su oni, koji danas optužuju za terorizam one, koje su sami stvorili i još nedavno mazili, da bi u njihovo ime provodili teror nad drugima. Nije li Amerika, pomoću svoje CIA-e, stvorila Saddama Huseina da štiti nju, Ameriku, od "iranskog virusa revolucije", kako kaže ovaj pisac, misleći dakako na islamski fundamentalizam ajatolaha Homeinija zbog njegovih antiameričkih akcenata? Nije li Amerika pružala Saddam Huseinu više od deset godina punu i svestranu pomoć, uključujući i nezakonito, ergo ilegalno slanje američkog ratnog tvoriva Iraku preko trećih zemalja? I to je tako trajalo sve do kolovoza 1990., kad je ovaj najodaniji američki saveznik, vrug će ga znati zašto, ali svakako nepromišljeno s obzirom na vlastite interese, nasrnuo na Kuvajt i time ugrozio interese američkog kapitala? Samo koji dan prije tog neočekivanog koraka Huseinova, američki državni podtajnik Kelly izjavljuje u Bagdadu, da je Saddam Husein "sila umjerene struje u ovoj regiji" (uvijek oni rade s nekakvim regijama, zar ne?), i da "SAD žele proširiti svoje odnose s Irakom", a onda, nakon nemilih događaja s Kuvajtom, mr. Bush senior naređuje svojim službama, da pod svaku cijenu moraju zataškati ono što je bilo iregularno u američkim odnosima s iračkim diktatorom, a to znači i ukloniti administrativne tragove koji bi mogli dovesti do provale ovih tajni.

Čitatelju ove knjige postaje jasno: izvor "globalnog" terorizma je u državnom terorizmu Sjedinjenih Američkih Država. Sasvim je opravdana paralela, koju je već uočio poznati znanstvenik-lingvist Noam Chomsky, između američkog

raketiranja farmaceutske tvornice Al-Shita u Sudanu 1998. i rušenja newyorških WTO- "blizanaca" u rujnu 2001. A možda je, više od paralele, moguća i uzročno-posljedična veza između tih terorističkih pothvata! Jer sudanska tvornica, srušena po naredbi predsjednika Clintona, svojim je proizvodima značila život za više od stotinu tisuća bolesnika. Nije samo procjena autora ove knjige nego i drugih svjedoka i znalaca, kao što su primjerice jedan dužnosnik ugledne humanitarne organizacije "Bliskoistočna zaklada" i tadašnji njemački veleposlanik u Sudanu, da su desetci tisuća ljudi, među njima i veliki broj djece, umrli od malarije, tuberkuloze i drugih izlječivih bolesti, koje se bez lijekova iz uništene tvornice nisu mogle liječiti. A kad je sudanska vlada zatražila istragu Ujedinjenih naroda, Washington ju je spriječio, svakako ne demokratskim mjerama nego prijetnjama i ucjenama. Zbog svoje izjave Chomsky je u Americi proglašen "mekim fašistom"; a ako je tako, onda oni, koji su iz čista mira, samo zbog neke svoje paranoidne pretpostavke, naredili taj (slobodno možemo reći: teroristički) čin, nisu nego "tvrđi antifašisti". Tako je i nehotice uspostavljena prava relacija između fašizma i antifašizma i u praksi dokazana pradavna, iskustvom starih Latina stečena spoznaja, koja je misao-vodilja današnjih vladara svijeta, da ono što priliči Jupiteru, ne priliči volu. Ergo, oni su Jupiteri, a mi smo svi ostali – volovi.

"Fokus", 22. prosinca 2002.

IX.

24. prosinca 2002.

Jučer je predstavljena Akademijina *Deklaracija o znanju*, a danas je i novine dosta opširno komentiraju. Dokument sam po sebi ograničena značenja. Nije ispunio ni dio mojih očekivanja. Točno kako se zove: suviše općenit i deklarativan. Pisan pomalo i referatski, ne vjerujem da može imati ikakva praktično-vrijednog učinka. Ono što me u njemu najviše smeta i najmanje zadovoljava, to je njegov karakter u raskoraku između htijenja i ostvarenja. Medicinskom terminologijom mogao bih reći: Htio je biti dijagnoza i terapija, a nije ni solidna dijagnoza ni primjerena terapija. Terapija nije, jer je dijagnoza neprecizna, a dijagnoza nije ni mogla biti bolja, jer nije uzeta u obzir anamneza. A upravo to, anamneza, jest ono što su autori, ili neki od njih, nimalo mudro izbjegavali, premda se ona može sažeti u jednu jedinu riječ: baština socijalizma. Ono što je socijalizam ostavio u nasljeđe Hrvatskoj još dugo će nas opterećivati: nesposobnost i neukost većine tada školovanih ljudi, a to su, ne zaboravimo, upravo oni koji su danas u najaktivnijoj dobi i stoje u prvim redovima javnog života, njihova nepoduzetnost, nesklonost radu a sklonost dociranju, mudrovanju i malverzacijama svake vrste, politička i moralna neodgojenost i opijenost vlašću kao moći a ne kao odgovornosti za opće dobro, kako bi rekao Stari. A dok nas to bude opterećivalo, ni o kakvu napretku nema smisla ni misliti. To je zabrinjavajuće, ali nije neshvatljivo: od koga su to današnji četrdesetogodišnjaci i mlađi od njih mogli stjecati navike ponašanja u javnom životu? Nije li ih socijalizam naučio, da je vlast samovolja i neodgovornost prema građanima, a

slijepa poslušnost prema vrhovnom autoritetu, koji se tada zvao CK na čelu s drugom Titom, *conditio sine qua non* svakoga javnog djelovanja i postojanja?

Sve se to, kadikad, primjećivalo i kod onih “naših”, kao što se primjećuje i kod ovih “njihovih”. Sva je razlika između jednih i drugih u tome, što su oni prvi bili nesvesne žrtve socijalističkog odgojno-obrazovnog sustava, kojemu su se racionalno opirali, s nedostatnim uspjehom, nažalost, a ovi drugi su bili njegovi poklonici i primali su, i to svjesno zadržali u sebi do danas, sve što je od njega dolazilo, kao dar premudre i premilostive partije. I to je žalosna stvarnost suvremene Hrvatske. Svi smo, doslovce svi, njegove nesretne žrtve, samo što su to jedni htjeli biti, a drugi nisu. Socijalizam nigdje nije bio sreća i primjer za ugled ni u kojem pogledu, ali je u Hrvatskoj bio najveća nesreća, najrazorniji i najnegativniji upravo zbog te svoje tijesne sprege s jugoslavenstvom, jer mu je poslužio kao paravan koji je ideološkom ekskluzivnošću skrivao svoje prave namjere, a one su se sastojale u pokoravanju Hrvatske, razaranju hrvatske samosvijesti i konačnom uništenju i istrjebljenju Hrvata. Ponavljam to i stoti put s punim uvjerenjem: jugoslavenstvo je, u obliku u kojemu je ostvareno, bilo otrov za Hrvatsku; a ostvareno je takvo kakvo je ostvareno valjda zato, jer se u boljem obliku nije ni moglo ostvariti, zbog karaktera onih drugih, s kojima je (nasilu) ostvarivano.

Ova bi Deklaracija morala stoga ponajprije razviti ideju duhovnog i moralnog ozdravljenja hrvatskog društva i predložiti kako to izvesti, a tada bi sve drugo dobilo i novu perspektivu.

25. prosinca 2002.

Ugodno sam iznenađen: Badnja večer prošla je ove godine bez prevelike pucnjave. Uljudujemo li se? Vraćamo li se srednjoeuropskoj tradiciji, u kojoj Božić nije dan obijesnog i razuzdanog veselja nego intimna svečanost ljudske ljubavi i topline? Ako je tako, moglo bi se ponadati da smo jedno nasljeđe balkanskog mentaliteta počeli uspješno prevladavati. Još kad bismo se uspjeli odhrvati i napasnom izazovu potrošačkog mentaliteta, koji nažalost poprimamo od Zapada, zajedno s brojnim drugim njegovim negativnostima, pa shvatili da smisao božićnog darivanja nije u materijalnoj vrijednosti darova i nadmetanju tko će više i skuplje, nego u njihovoj simbolici: bili bismo tada bliži ljudskom srcu, a svečanost Božića postala bi kudikamo izvorniji, plemenitiji i dublji doživljaj. Jesmo li se doista već toliko materijalizirali, da to ne uviđamo?

Cijeli dan čitam, jedva sam se domogao vremena da pročitam barem neke od dvadesetak novih knjiga koje su se posljednjih dva-tri mjeseca našle na mome stolu i od tada čekaju na red. Iskoristit ću ova dva tjedna božićnih i novogodišnjih blagdana da pročitam što više, iako znam da ih ne ću stići pročitati sve. I još nešto znam: kad budem odlazio “kud za vazda gre se”, najviše ću žaliti što nisam uspio pročitati sve što sam želio.

26. prosinca 2002.

Razgovaram telefonom s gđom Š.N. Pita me, između ostaloga, i ono što me i neki drugi znanci i prijatelji često pitaju: Što mislim o Araličinu romanu *Fukara* i je li takav tekst doličan piscu Araličina ugleda? Odgovaram, kao uvijek do sada svima, protupitanjem: A zašto ne? Satira je sasvim legitimna književna vrsta, koju (i) hrvatska književnost poznaje već od davnih vremena, od Palmotićeve *Gomnaside*, a u novijem razdoblju prakticirao ju je i Šenoa, i osobito Ante Kovačić. Upravo je Kovačićev primjer ovdje najprimjereniji. Ostavimo po strani satirični feljton *Iz Bombaja*; ali kad je kao karlovački odvjetnički koncipijent 1886. pisao svoj roman *Među žabari*, opisujući pojedine tadašnje ugledne i poznate Karlovčane, koji su se prepoznavali, digla se protiv njega takva hajka da je "Balkan" prestao tiskati nastavke, a Kovačić je morao napustiti Karlovac i roman je ostao zauvijek nedovršen. A danas taj roman čitamo kao književnu klasiku, nitko više nema pojma, niti još ikoga zanima, tko se krio iza pojedinih osoba u romanu. Djelo je tu i ono govori samo sve što ima reći i o svijetu u kome je nastalo kao i o svome piscu i o sebi samome. Tako će biti za pedesetak godina i s Araličinom *Ambrom* i *Fukarom*. Jedino će istraživači ponešto više znati o junacima *Fukare*, jer su se oni, priznavši u tisku da su se prepoznali, sami odali i pred budućim čitateljima. Junaci Kovačićevih *žabara* bili su u tom pogledu puno pametniji.

"Fokus", 3. siječnja 2003.

X.27. prosinca 2002.

Već sam više puta prestajao gledati TV-kviz za "milijunaša", a opet sam ga sinoć, ne znam zašto, gledao, i opet se iznova čudio i ljutio naizmjenice. Biblijskom metaforom: mnogo zvanih, a malo izabраниh. Kad profesor povijesti i zemljopisa, koji insistira da nije profesor zemljopisa nego geografije (kao da riječ *zemljopis* nije doslovni prijevod riječi *geografija*), ne zna ništa o Steinbeckovim romanima, jest nekako jedno, ali se još može s malo dobronamjernosti i progutati, ali kad to ne zna profesor književnosti, onda je to već zabrinjavajuće, znak da je učio krive škole, imao slabe učitelje i pohađao loš fakultet, a ništa bolju sliku o našim školama i o sebi nije ostavila ni studentica prava, koja doduše zna za riječku krpicu, ali pojma nema da je ona vezana uz Hrvatsko-ugarsku nagodbu, nego misli da su tu u pitanju nekakva talijansko-mađarska natezanja oko Rijeke. A zabavno je kad nekakav čovjek s diplomom kaže, da je Petrarca napisao *Dekameron*. Stanje opće kulture prosječnoga hrvatskog tzv. intelektualnog sloja je doista žalosno. Od takvih se nemamo čemu nadati.

Slušam jutros na prvom programu Hrvatskog radija razmišljanja novinara o političkoj ocjeni godine koja je na odlasku. Bago kaže, da se neuspjeh koalicije mogao predvidjeti već drugi dan nakon njezina preuzimanja vlasti. Potpisujem sve što je on rekao, uz jedinu korekturu, da su pametniji mogli predvidjeti neuspjeh koalicijske vlade i prije izbora, koji su je doveli na vlast 3. siječnja 2000. Što nam to kazuje, nije potrebno ni objašnjavati. Ovome puku bio bi najveći prijatelj tko

bi mu savjetovao, da se okani svoje lakoumnosti. Da više čita, uči, pamti i razmišlja prije svake odluke.

Noćas provaljeno u DHK. Nemam više podataka, ne znam što bi moglo biti. Nisu valjda tražili novac u DHK, zaboga miloga?! Zar su toliki naivci?

28. prosinca 2002.

Slušam s pola uha subotnju radioemisiju mladih dopisnika. Jednoj dopisnici dali su za nagradu knjigu Ivana Cankara. Nemaju li oni možda neki prikladniji dar? Recimo, neku knjigu hrvatskog pisca, bilo kojega, od Mate Lovraka do Ivana Kušana, Zvonka Baloga ili Sunčane Škrinjarić? Ili još tolikih mladih? Očito im kao hrvatski pisci nisu dosta reprezentativni, ili im ne mirišu po "kozmpolitzizmu"? Zar je baš Cankar najpreporučljivija lektira za hrvatske đake? Ne vjerujem.

Takvih bi primjera stare "jugoslovenske" svijesti mogli navoditi iz dana u dan do mile volje.

29. prosinca 2002.

Jučer na radiju grupa kritičara proglasila jedan roman poznatog hrvatskog pisca (nije važno kojega) najboljim romanom, superiornim favoritom pred svima ostalim romanima napisanima ove godine, a danas kritičar "Večernjeg lista" taj isti roman uopće ne spominje ni u zadnjoj kombinaciji. Njemu je najbolji roman jednoga drugog poznatog našeg pisca. A meni? Meni je to siguran znak, da nije nepouzdana samo naša kritika. Štošta je u nas nažalost nepouzdana, nepouzdana je djelomice i naša književnost, pa najzad i ovaj narod. Nikakvih kriterija mi više nemamo. Ni u čemu. Ni u etici ni u estetici. To me navodi na misao, da su tzv. neovisni intelektualci "danas i ovdje", a većina ih se takvima legitimiraju, i pisaca i kritičara, ustvari itekako ovisni: ovisni su ili o svome kukavičluku, ili o svome konformizmu, ili o svojoj taštini. Ili pak o svojoj ljudskoj ograničenosti. Intelektualci-mediokriteti. Istinski intelektualci, bili "veliki" ili "mali", uvijek su bili opredijeljeni i jasno zauzeti za nešto. Ovako ili onako, za ovo ili za ono, ali nikad nisu neopredijeljeni. U svijetu jednako kao i kod nas.

Netko danas reče, da sada Hrvatska ima prvi put dva književna društva, a to jednostavno nije istina. Kad je osnovano Društvo hrvatskih književnika 1900., bilo je ono već tada, zapravo, drugo književničko društvo u Hrvatskoj, jer je već od 1868. postojalo Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, a kad je 1913. osnovano i Kolo hrvatskih književnika, s više od stotinjak članova, imali smo u tom trenutku čak tri književnička društva. Pa i nakon Drugoga svjetskog rata, kad je Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima preimenovano u Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, u kojem je bilo učlanjeno nekoliko desetaka pisaca, od kojih većina i nije bila u članstvu tadašnjega Društva književnika Hrvatske, a nisu bili većinom ništa lošiji od njih, i tada smo imali dva književnička društva. A kako Društvo sv. Jeronima i danas postoji pod svojim prvobitnim imenom, mi danas nemamo dva nego tri književnička društva. Ljudi kod nas govore svašta, i pišu svašta, jer ne znaju ništa.

"Fokus", 10. siječnja 2002.

XI.

29. prosinca 2002.

U povodu vijesti, da će napad na Irak započeti toga i toga dana u veljači, citiram iz Pilgerove knjige: “Međutim, ta iračka ‘prijetnja’ ključna je za strategiju ‘totalnoga rata’ Bushove administracije u razdoblju nakon 11. rujna. Ministar obrane Donald Rumsfeld dao je naputak Pentagonu da ‘misli o nezamislivom’, što bi zaista moglo nagnati Neamerikance da se u najmanju ruku zabrinu kako su jedinom supersilom svijeta zavladao fundamentalisti čiji fanatizam obećava ljudska stradanja u razmjerima prema kojima će se Talibani doimati kao amateri.” I još ovo: “U Washingtonu ‘naftna skupina’ koju vode George W. Bush i potpredsjednik Cheney (George Bush senior je, poput Cheneyja i drugih u njegovom kabinetu, bio konzultant Carlyle grupe, koja je bila savjetodavac obitelji Bin Laden) potpada pod sve veći utjecaj Odbora za obrambenu politiku (Defense Policy Board, DPB), poluslužbenog vijeća koje daje savjete Rumsfeldu i njegovom zamjeniku Paulu Wolfowitzu. Znana u Washingtonu kao ‘Wolfowitzov kabal’, ova skupina okuplja ekstremnu desnicu američkoga političkog života i odgovorna je za nadahnuće ‘rata protiv terorizma’, u prvom redu putem koncepta ‘totalnog rata’.”

Koliko “materijala” za razmišljanje svima nama, naročito našim zabrinutim “lijevim” i “desnim” “mudracima”, zakletim “globalistima” i inim poklonicima iliti slugama svjetske velesile, koji ovoga trenutka ne vide ništa važnije nego uvući im se u rektum. Ne domišljaju se, da će ih njihovi gospodari prvom prigodom izbaciti iz sebe kao onu stvar, koja se iz toga dijela tijela izbacuje!

7. siječnja 2003.

Čuh danas epohalnu izjavu Stjepana Mesića: “Rat u Iraku povećao bi broj turista u Hrvatskoj”. Sad ne znam, raduje li se on tome ili tuguje zbog toga? Drugim riječima, je li taj eventualni rat sam po sebi nešto dobro ili loše. Izjava za stupidarij naših dana!

8. siječnja 2003.

Pita me Vl. jesam li čitao neke napise u novinama tijekom ovih posljednjih dana. Nisam. Faksirat će mi neke od njih. Čitam te fotokopije, u njima se pojedini zdravo bolesni umnici ponovno očešavaju o Tuđmana. Sama ta činjenica govori, da je njihov kompleks prema njemu sve dublji i za njih sve razorniji. Što se jasnije očituje njegova politička lucidnost, odlučnost i vizionarstvo, to im je jasnija i njihova minornost prema njemu. Pitam se samo, do kada će u našim novinama sloboda biti izjednačena sa zlouporabom slobode, to jest, do kada će u njima imati pravo glasa i pisanja izvjesni autori, koji takvim svojim izljevima (ne samo prema Tuđmanu nego prema svima kojima su potajno jalni tko zna zašto, većinom zacijelo i sasvim bezrazložno) liječe *svoj Minderwertigkeitsgefühl*? Ne mislim tako bez ikakva temelja. Sjećam se nekih od tih *jalnuša* prije desetak-dvanaestak godina, kad su hodočastili Tuđmanu, oblijetali ga i dodvoravali mu se na sve mile načine, darivali mu svoje nemušte knjižuljke i sanjali o ministarskim i

ambadorskim položajima; a kad im se te ambicije srećom nisu ostvarile, zamrzili su ga iz dna svoje pokvarene masonske duše. Smjesta su se prodali drugima, nadajući se da će im oni dati što Tuđman nije. A kad se vidjelo da ni ti drugi ne cijene previše njihove sposobnosti pa im te ambicije ne će ni oni ispuniti, okrenuli su se i protiv njih. I tako će to ići *ad infinitum*. Plest će se svima pod noge, da bi upozorili na sebe. Bijedne figure promašenih egzistencija, nezadovoljnih svojim životnim postignućima, htjeli bi nešto iznad svojih mogućnosti.

Društvo Sv. Jeronima objavilo je 1917. knjižicu *Iskre hrvatskog rodoljublja* Kornelija Bosiljčevića, a to je Lujo Varga (1871.-1917.). Da bi se vidjelo kako sve ovo što govorim nije prazna slama i nije od jučer, citiram iz nje napreskok nekoliko biranih redaka. “Koje su ponajglavnije mane naroda hrvatskoga?”, pita ovaj autor prije gotovo 90 godina i odgovara: “*Nestalnost u važnim i odlučnim pothvatima*, navlastito u društvenim i narodnim poslovima, koji bi od velike koristi bili po narod hrvatski, kad bi ih čovjek Hrvat sam uzeo u ruke, a ne tuđincu ili inostrancu lakoumno prepustio. *Razdražljivost i prenačnost u duševnom pogledu*: jer se ne ukroćuje ono, što je divlje i zvjersko u čovjeka. *Nesloga, razdor i kavga, neštovanje starješina*: što u nas često vodi do rasula zadrugâ i društava hrvatskih. *Političko-stranačka rascjepkanost*: koja na svaki način jača i osiluje naše političke protivnike, koji ionako imaju nadmoć nad nama. *Lakomišljenost i povodljivost za tuđinštinom*: tuđa nošnja, tuđe igre, tuđi jezici, tuđa književnost, tuđa umjetnost itd. itd., uopće sve, što je tuđinačko, goji se u hrvatskim domovima, odgajaju se ne Hrvati, već odrodi! *Neukost i neobrazovanost narodna*: kojim se okorišćuju naši neprijatelji i doseljenici u hrvatske naše krajeve. [...] *Nerazvijenost čuvstva dužnosti*: što dovodi našeg čovjeka do lijenosti, besposlice i klatarenja [...]. *Nedovoljna razvijenost hrvatske narodne svijesti*: mnogi, žalosna im majka, ne znaju da su Hrvati, niti se ponose svojim hrvatstvom. *Nehajstvo, ravnodušje u pogledu štovanja svetinja narodnih*: zemljišta, na kom se pojedinac rodio, jezika, hrvatske trobojnice, knjige, umjetnosti itd., naročito među inteligencijom (školovanom gospodom), koja je baš zvana da bude učiteljem i odgojiteljem [...]. *Veliko sebeljublje i škrtoost mnogih imućnika i bogataša*, koji su na svetome tlu hrvatskom stekli sav svoj imutak, te koji su prema tome dapače čak i dužni da od svoga suviška podupiru kulturne, prosvjetne i gospodarstvene uredbe svekolikoga naroda hrvatskoga. Većina ih stoji nehajno po strani, ne zanimaju se baš ni malo za interese i za borbe hrvatskoga naroda, te su u jednu riječ: *živi mrtvac*, koji nijesu ni sebi ni svome od ma kakve koristi. Manimo se, braćo, ovih svojih velikih mana!”

Bio je to glas vapijućega u pustinji. *Mutatis mutandis*, mogli bismo i danas sve to ponoviti s istim pravom i jednakom (i jednako uzaludnom?) nadom. Kako to da nas ni tragična iskustva XX. stoljeća nisu ničemu naučila?

Otuda moje razočaranje u neke od tih ljudi. Neki mi nisu bili simpatični nikada, neki stvarno jesu, sve dok su radili ono što mogu, što znaju, za što su daroviti. Ali kad su iznevjerali same sebe, postali su mi strani. I njihove darovitosti čine mi se sada promašenima. Kao što mi se i neke (kažu: mudre) poslovice otkrivaju u svojim kontroverzama i svojoj relativnosti. Primjerice: “Tko pjeva, zlo

ne misli”. Kao većina poslovice, i ona pretendira da bude pravilo, ali ni to “pravilo” nije bez izuzetaka, kao što nisu bez izuzetaka ni gramatička pravila (kako me je, bruceša, prije više od pola stoljeća, u poenti jedne sjajne anegdote, poučio naš legendarni profesor Hamm). Jer ih ima koji i pjevaju i zlo misle, kao i onih koji ne pjevaju, a ipak zlo ne misle.

"Fokus", 17. siječnja 2003.

XII.

13. siječnja 2003.

U Akademiji rasprava o školstvu i visokom obrazovanju, na temelju dokumenata Ministarstava prosvjete i znanosti.

Da je modernizacija sustava cjelokupne naobrazbe u nas više nego hitna, to je nedvojbeno. Da je naobrazba u ovom trenutku prioritarna zadaća hrvatske države, ni u to se ne može sumnjati. Žao mi je, što ni vlada HDZ-a nije to shvaćala. Bio sam među onima, koji su je u to pokušavali uvjeriti. Uzaludno. Pa kad to nismo učinili mi, a mogli smo, drago mi je što to pokušava učiniti sadašnja vlada. Ali se pita, je li ovakav model kakav se predlaže pravi način da se postigne željeni cilj? U to sumnjam. Ponajprije, ne sviđa mi se pretjerano ugledavanje u nekoga drugog, slijepo oponašanje drugih, pozivanje na druge i prepisivanje tuđih recepata. Ali to drukčije nije moglo ni biti, budući da su kreatori tog modela polazili, kako je jedan od sastavljača teksta i priznao, od pretpostavke da će sutra, u “integriranoj Europi”, nestati i pojam domovine pa će svima nama cijela Europa biti domovina! Ne će, draga gospodo B. i V., niti će Hrvatima biti domovina Portugal niti Portugalcima Hrvatska. To će možda biti eventualno samo gospodinu ex-predsjedniku ex-Saveza komunista, koji se prije nekih petnaestak-šesnaestak godina sâm, iz vlastite pobude, jer mu je bilo mrsko biti Hrvat, proglasio Portugalcem, ali ni on to ustvari nije niti će to ikada biti u stvarnosti, nego samo u svojoj quasi-“pjesničkoj” fikciji. (Kod toga gospodina, uostalom, sve je *quasi*.)

Tvrdim, da hrvatsko školstvo i u budućoj integriranoj Europi mora nositi bitna obilježja hrvatskoga školstva, kao što će i francusko školstvo biti i nadalje francusko ili austrijsko i nadalje austrijsko. Samo čvrstim dokazima moglo bi me se pokolebati i eventualno razuvjeriti, ali sve do sada takvih dokaza nisam čuo. Naprotiv, čuo sam i pamtim izjavu nekoga odgovornog europskog dužnosnika, da školski sustavi buduće Europske unije moraju biti kompatibilni, ali to nipošto ne znači da bi morali biti i unificirani. Dotičnik, ne sjećam se tko je to bio, izričito je izjavio, da u svakoj od europskih zemalja ne smiju biti ignorirane i zanemarene specifičnosti pojedinih naroda i njihovih tradicija. Već to je dovoljan razlog mojih sumnji ne samo u opravdanost nego i dobre namjere ove i ovakve “reformne”. Drugi je razlog taj, što su ovaj dokument sastavljali isti ljudi, koji su od sredine sedamdesetih već “reformirali” naše školstvo, i to tako, da danas imamo veliki dio radno aktivnih osoba, pa i s visokoškolskim diplomama, koji većinom nemaju dostatnog znanja za poslove koji su im struka i kojima se bave, a da o nekakvoj kreativnoj samoinicijativnosti i osjećanju odgovornosti niti ne govorimo. Ta

škola, koju su stvarali današnji autori “nove škole”, nije se proslavila: njeni učenici su mnogi od onih današnjih *de facto* polupismenih i stručno insuficijentnih *intelektualaca*: onih koji malo znaju, koji ne znaju ni što bi sve morali znati, a ne podnose nikoga tko zna više o njim. Pitanje dakle nije samo naobrazbeno nego i moralno.

Svaka prava reforma mora poći od te činjenice.

Moje nezadovoljstvo izaziva i to što se u raspravi o modernizaciji hrvatskoga školstva govori isključivo o egzaktnim znanostima, dok su društvene i humanističke discipline sasvim zaboravljene. Kao da je s njima sve u redu, ili kao da one nisu važne. A sve obratno od toga!

Vjerujem, da se hrvatsko školstvo mora modernizirati s obzirom na našu bogatu i više nego uspješnu školsku tradiciju. Sve do sredine prošloga stoljeća naše hrvatske škole uživale su izvrstan glas u Europi. Naši današnji “reformatori” to vjerojatno ne znaju, i to je žalosno, a još je žalosnije, što oni to i ne će da znaju. A najžalosnije je, međutim, to što je i predhodna vlada HDZ-a računala na usluge tih istih “reformatora”, pa su i svi njeni pokušaji neslavno propadali. Kao što sam tada bio protiv “ideja” i “reformi” tih “reformatora”, tako sam i danas. Nadam se da buduća hrvatska vlada ne će biti neuspješna ni u tom pitanju, koje se danas s pravom može svrstati među najprioritetnija politička pitanja, o kojima ovisi budućnost Hrvatske.

15. siječnja 2003.

Dan međunarodnog priznanja Hrvatske. Zar već 11 godina? Zar tek 11 godina? Razmišljam o jučerašnjoj emisiji obrazovnog programa Hrvatskog radija. Govorilo se o hrvatskom jeziku danas, o njegovu sve očitijem i drskijem zanemarivanju, o tome kako ga ne znaju ni oni kojima je to dužnost znati. Sve manje ga znaju i sve manje žele znati. Ne žele naučiti ono što ne znaju. Ono što sam prije dva-tri dana pisao o posvemašnjem zanemarivanju humanističkih znanosti u školskim programima, ovdje dolazi do pune potvrde. Ali kako možete očekivati nešto drugo, kad ni predsjednik vlade ne zna hrvatski. Na stranu to što on oteže vokale i pjeva kad govori. Nego on ne zna elementarnu gramatiku ni onoliko koliko bi je morao znati učenik osnovne škole. A učenik osnovne škole zna, da futur prvi u hrvatskom jeziku glasi *bit će, morat ću, znat ćemo*, a ne *biti će, morati ću, znati ćemo*, kako uporno govori nekadašnji ravnatelj kumrovečke škole. Očito se tako učilo i govorilo u tom dičnom sveučilištu. Nije nikakvo zlo što on tako govori, meni je to vrlo zabavno, ali zlo je što su njega već počeli oponašati ne samo novinari koji ga okružuju, tako mu se valjda ulagaju, nego i neki državni dužnosnici, koji, koliko se sjećam, prije nisu tako govorili. Hrvati općenito malo uče, a i kad uče, često uče od krivih učitelja. Nažalost.

16. siječnja 2003.

Jučerašnji susreti i razgovori u Koprivnici, sa znanim i neznanim ljudima, bili su mi vrlo zanimljivi i poticajni. Govorio sam ono što sam nedavno napisao u

dnevniku, o lažnosti tzv. neovisnih intelektualaca, jer intelektualac jednostavno ne može biti neovisan, barem ne neovisan od svoje pameti. Intelektualca nužno sve zanima i o svemu razmišlja, prosuđuje, zaključuje, ima svoja stajališta i svoja uvjerenja, o svemu pa dakako i o političkim pitanjima. Ako ih ima, a ustručava se iznijeti ih, onda je bijednik, nemoralni tip, koji zbog straha ili konformizma preferira svoj osobni *splendid isolation*, jer je tako i komotnije i sigurnije. A ako ih zaista nema, ako je doista indiferentan prema zbivanjima oko sebe i u vlastitoj zemlji, znači da ništa ne misli, a tko ništa ne misli, nije intelektualac. Je li dostatno podsjetiti takve mudrijaše, da “neovisni” nisu bili ni mnogi najveći svjetski pisci, od Dantea do Fjodora Mihajlovića, kao što to nisu bili ni najveći hrvatski pisci, od Marulića i Držića do Matoša i Krleža. Ljudi s kojima sam razgovarao drže da je to tema o kojoj bi valjalo napisati podulji esej. Imaju pravo – i nemaju. Imaju, jer to zaista jest važna tema u Hrvatskoj danas, budući da je orjunaši i “kozmpolitski” “elitisti” izopačuju i zlorabe, a nije, jer je to činjenica koju znaju, ili bi morali znati, barem intelektualci (ako su to zaista, tj. ako svoju opću naobrazbu nisu stjecali u kumrovečkoj školi).

"Fokus", 24. Siječnja 2003.

XIII.

26. siječnja 2003.

“Sunčani Hvar” će se prodati. “Sunčani Hvar” se ne će prodati. “Sunčani Hvar” se mora prodati. “Sunčani Hvar” se ne smije prodati. Nekoliko tjedana već, možda i dva mjeseca, traje natezanje oko jednog pitanja, koje zamalo da nije podijelilo Hrvatsku. Srećom, to se nije dogodilo, Hrvati su ovoga puta prozreli igru i stali u obranu svojih vrijednosti. Ali ostaju pitanja, na koja još nismo čuli odgovore. Jesu li u Fondu za privatizaciju donosili prijekne ocjene bez odgovarajućih vjerodostojnih podataka? Ili su neki ljudi u Fondu i Ministarstvu turizma svjesno donosili odluke štetne za zemlju? Hoće li glavni koalicijski partner SDP-a, koji ustvari drži ključ političke sudbine “ove vlade” i kalkulira nasitno ne bi li što više ušćario, ustrajati u svome protivljenju ovoj prodaji? I je li to protivljenje njegovo istinsko stajalište? Ako jest, kako to da je i njegov ministar, kao član Nadzornog odbora tog istog Fonda za privatizaciju, glasovao za tu prodaju, koju njegov šef sada proglašava prijevarom? Ili je sve to samo maska kojom se skriva pravo, beskrupulozno lice vlastohlepnih pojedinaca u toj stranci, koja se (sada je to već i slijepcima sasvim očito) bez razloga kiti radićevskom tradicijom? Čime se može opravdati retorika te stranke, kad je ona evidentno u flagrantnoj suprotnosti s njenom svakodnevnom praksom još od njenih oporbenih dana do danas? I uopće, o čemu se tu zapravo radi, kad je riječ o “ovoj vladi”? O prijevari? Nesposobnosti? Kolebljivosti? Zlonamjernosti? Strahu od posljedica, ovakvih ili onakvih, koje će neminovno nastupiti što god oni učinili?

Ali to nažalost nije sve, ima još cijeli niz razloga koji potiču sva ova pitanja. Gužva koju je vlada izazvala ukidanjem jedinstvenog matičnog broja građana,

čemu se protive sve državne ustanove, počevši od poreznih ureda, također je jedan od njih. Je li nam trebala ta zbrka? Je li riječ o nedomišljenosti vladinih dužnostnika? Ili prijedlog novog Zakona o radu. Nije li apsurdno, da vlada lijeve koalicije, pod vodstvom takozvanih socijaldemokrata, pokazuje ne samo socijalnu neosjetljivost nego i totalnu ignoranciju raspoloženja svojih građana, da uporno gura (a kako stvari stoje u Saboru, i progurat će, ako se nešto nepredviđeno ne dogodi u zadnji tren) Zakon koji sada više nije samo pitanje socijalne nego i nacionalne politike “ove vlade”. Slijepo se pokoravajući agresivnoj neokapitalističko/neoplutokratskoj najezdi, bezdušna prema svima koji su branili, obranili i ostvarili slobodnu Hrvatsku, “ova vlada” radi sve što može, da hrvatski narod ponovno razjedini i podijeli po starom, davno već iskušanom i “pročitanom” načelu. Kome to može koristiti? Hrvatskom narodu i Republici Hrvatskoj svakako ne. A pogleda li se logično, ne koristi to ni “ovoj vladi”, samo ona to još ne zna, kako bi duhovito rekao Crkvenac. (Od svega što smo dosad čuli od aktualnih ministara, ova njegova sada već poslovična izjava najviše mi se sviđa.)

Kako sada stvari stoje, “ova vlada” našla se u pat poziciji, u koju je sama sebe dovela možda već od samoga početka svoga vladanja. A zar je ona uopće imala, zar je i mogla imati neku drugu, bolju perspektivu? Bez ikakva konstruktivnog i pozitivnog programa, čak i bez ikakvih ideja o njemu, pa i bez ikakvih čvršćih svjetonazorskih veza između pojedinih stranaka koje tvore tu zloslutnu koaliciju, pri čemu još svaka od njih, sa svojim tajnim planovima i opcijama, krije svoje stvarne sebične ambicije, ona nije ni mogla učiniti ništa korisno, a time i ništa pozitivno. Štoviše, ni ono malo pametnih obećanja koja su se tu i tamo mogla naći u njihovoj predizbornoj promidžbi, ni to nisu uspjeli realizirati. I ne samo to: nisu čak ni pokazali ozbiljnu namjeru da to realiziraju. HSS-ovci očito nisu čitali ni jednog ni drugog Radića. Ili ga nisu posve razumjeli. Ili mu nisu vjerovali. Jer inače ne bi morali ponavljati lekciju pa iznova stjecati iskustvo, koje je s komunistima stekao već Stjepan Radić.

Kako bilo da bilo, riječ je, bez sumnje, prije svega o nemoći “ove vlade” i njenih članova da učine išta pozitivno, jer ih nikakva pozitivna ideja nije ni vodila od samoga početka njihove koalicije. Ali ne samo to. Oglušujući se o želje, pa i zahtjeve građana, odbijajući da im čak pruži relevantna objašnjenja svojih nepopularnih postupaka, koje nitko u zemlji ne odobrava, “ova vlada” pokazuje aroganciju koja nadmašuje i onu komunističku u njenu posljednjem desetljeću.

A zašto je to tako?

Došavši na vlast političkim inženjeringom Willyja Montgomeryja (a zna se i što je on, i u ime koga je radio sve što je radio, i tko je stajao iza njega), koji je samo zato i bio poslan u Hrvatsku da u njoj, uz pomoć svojih vještina, instalira vladu koja će je rashrvatiti, ona je neminovno preuzela i obvezu kojoj ne može izbjeći. Sjećamo se, uostalom, kako su se tadašnji oporbenjaci skrivečki šuljali, kao pravi konspirativci, da bi se u “Sheratonu” potajno sastajali s emisarima svojih prekooceanskih instruktora i pokrovitelja. Jasno je kao dan, da se sav “program” tadašnje oporbe a današnje vlade nije ni mogao sastojati ni u čemu drugome nego

samo u tome, da izvršava njegove zahtjeve. I ona je te zahtjeve sve do danas nastojala poslušno izvršavati. Od pokušaja da dijelove hrvatskog teritorija prepušta drugima do neispunjavanja ustavne obveze o brizi za Hrvate u Bosni i Hercegovini, od diskriminiranja i kriminalizacije hrvatskih branitelja do nerazumne rasprodaje našega, kako to neki kažu, "obiteljskog srebra", "ova vlada" proizvela je već toliko promašaja i dala nebrojenih dokaza o svojoj nekompetenciji, da bi s malo više političke odgovornosti, samopoštovanja i brige za opće dobro morala već davno demisionirati. Nimalo me ne iznenađuje, što ona to nije učinila i ne misli učiniti. Nikakve političke odgovornosti nisam od nje ni očekivao i bio bih ugodno iznenađen, da sam se prevario. Ali sam očekivao od "ove vlade" više samopoštovanja, to jesam, i zaista sam neugodno iznenađen što sam se prevario. "Ova vlada" nema ni osjećaja samopoštovanja ni osjećaja odgovornosti. Ona se brine samo za to da usluži svoje inozemne mentore, kako bi eventualno zadržala svoju poziciju, a ne brine se nimalo za vlastiti narod, kao ni za to, što taj narod misli o svojoj vladi. Ta vlada očito misli (s razlogom ili bez razloga?), da joj oni jamče vlast bez obzira na raspoloženje hrvatskog naroda. Jedino tako mogu objasniti njeno politički doista nerazumno ponašanje. Jučer odlučuje prodati "suncani Hvar", danas mijenja odluku i zaustavlja proces, sutra će je ponovno razmotriti, prekосуtra eventualno poništiti, a onda, sutradan, opet ne znam više što... Kako je ono rekao nedavno predsjednik Sabora: "E pa ljudi, ovo je cirkus!" A Hrvatska, kakva god bila, ipak nije zaslužila da ima cirkus-sabor i cirkus-vladu.

"Fokus", 31. siječnja 2003.

XIV.

29. siječnja 2003.

Da je već uglavljena, a zamalo i konačno realizirana prodaja "Sunčanog Hvara" "Termama Čatež" bila ne samo brzopleta i nesavjesna nego i krajnje benevolentna prema kupcima, što je protivno svakom načelu dobre trgovine, vodeći više računa o slovenskim nego o hrvatskim probitcima, to je sada bjelodano i nepobitno. Sama činjenica što slovenska firma, čim se pokazalo da od ugovorenog posla ne će možda biti ništa, sad najednom povećava ulaganje i skraćuje rokove ulaganja. Uvjeti, dakle, pod kojima je "ova vlada" odlučila prodati hvarske hotele ne samo što nisu bili optimalni, nego su bili ispod prosječne razine. A tko jamči, da ni ovako "poboljšani" nisu još uvijek ispod realne vrijednosti? Hoće li Račan imati obraza ipak prodati Hvar? Kakvih to ima *tajnih veza između činjenica i kojekakvih raširenih teza* u javnosti?

3. veljače 2003.

Čitam Chomskoga. Depresivno, ali poučno. I zanimljivo. Ono što je pisao i govorio o događajima oko Vijetnama, da smo čuli i čitali tada, šezdesetih godina, smatrali bismo klevetanjem Amerike. Događaji su međutim sve više otkrivali, da

su misli ovoga znanstvenika sasvim utemeljene. “Službeni povjesničar Kennedyjeve administracije, Arthur Schlesinger, cijenjen kao vodeći golub, uistinu je spominjao agresiju. ‘1962. nije bila loša godina’, napisao je u svojoj povijesti *A Thousand Days*: agresija je [bila] provjerena u Vijetnamu.’ Znači, godina u kojoj su SAD poduzele direktnu agresiju u južnome Vijetnamu je godina u kojoj je agresija provjerena. Orwel bi bio zadivljen. Još jedna respektirana figura u liberalnom panteonu, Adlai Stevenson, naglasio je pri UN-u da smo se u Vijetnamu borili protiv ‘unutrašnje agresije’, još jedna fraza kojoj bi se Orwel divio; znači, borili smo se protiv agresije Vijetnamaca protiv nas u Vijetnamu, baš kao što smo se stoljeće ranije borili protiv Meksikanaca protiv nas u Meksiku. Isto smo učinili i u Grčkoj kasnih 40-ih, objašnjavao je Stevenson, intervenirajući da bi zaštitili Grčku od ‘agresora’ koji je ‘stekao kontrolu nad većim dijelom zemlje’. Ti agresori su bili Grci koji su vodili otpor nacizmu i koje smo mi smijenili uz masakr, mučenje, progon i opće nasilje, činivši tako uslugu našim nacističkim suradnicima. Analogija je bila mnogo prikladnija nego je Stevenson – očito vrlo ignorantna osoba – mogao zamisliti. Kao i uvijek, američko je stajalište obrambeno, čak i kad napadnemo državu na drugoj strani svijeta, nakon što nismo u njoj uspjeli uništiti političku poziciju uz veliku dozu terora i nasilja.” Kako to američki režiseri danas rade širom svijeta imamo prilike vidjeti vlastitim očima. Što to onda znači? Da ni o kakvoj demokraciji nije riječ, nego o drugom, vještije i bolje kamufliranom licu istog onog totalitarizma i nagona za svjetskom dominacijom, kakvi su prakticirali i nacisti i fašisti (koji nipošto nisu isto, kao što nam se čini u površnim predodžbama), ali i komunisti.

Chomsky doista uspješno demaskira američku demokraciju, pokazavši na nekim primjerima iz prakse američkog novinstva, da je to zapravo spretno dirigitirana demokracija. I to možemo potvrditi iz vlastitog iskustva. Nisu li neki američki i engleski TV-snimatelji za vrijeme Domovinskog rata u nas odbili snimiti neke događaje uz objašnjenje, da im to ne dopuštaju njihovi šefovi?

Hoće li netko ozbiljan i savjestan provesti ikad serioznu raščlambu i prosudbu novinstva u Hrvatskoj od 1990. do danas (ne usuđujem se reći hrvatskog novinstva, jer nisam siguran da smo u tom razdoblju *hrvatskog* novinstva uopće imali)? Hoće li itko analizirati, što se sve u kojekakvim *feralima*, *nacionalima* ili starim *novim listovima* o nečemu pisalo, u kojem trenutku, kakve su se ideje promicale, kakva stajališta krijumčarila, kakav je bio stil tog novinstva i tko su mu bili protagonisti? Bavio sam se mišlju, koja me još ne napušta, da to učinim i pokažem ne samo destruktivnost nego i smišljenu, dirigitiranu zlonamjernost i moralnu kvalitetu, koja je u njemu bila dominantna (i još uvijek dominira). Navoditi taksativno, bez selekcije, listove, datume, autore i članke s deskripcijom njihova sadržaja. Bilo bi to potrebno našem duhovnom zdravlju, kao povijest bolesti, iz koje bi se vidjeli i njeni uzroci i njene tendencije, razabrala dijagnoza i naslutila uspješna terapija. Bez toga ne ćemo nikada do kraja znati, zašto smo takvi kakvi smo.

2. veljače 2003.

Izašao "Večernjak" bez "Kulturnog obzora". Austrijski vlasnik hrvatskih novina pronašao je da im se taj prilog ne isplati. Nije to jedini primjer koji dokazuje, da se nama ne isplati prodavati svoju imovinu strancima, već i zato jer nam ni želje ni interesi nisu jednaki. Vrijedi i za aktualno pitanje "Sunčanog Hvara". Tko može danas sigurno znati, što će se Slovincima isplatiti za koju godinicu?

Čitajući razne tiskovine sve sam zabrinutiji za čovjekovu budućnost. Iz dana u dan nameću nam se kao civilizacijsko dostignuće i demokratska norma, pa gotovo i kao uzor slobode, neprirodni odnosi među spolovima. Postaje gotovo vrlina ono, što je de facto bolest. Umjesto da tim ljudima pomognemo da se liječe, naša ih civilizacija protežira i ističe kao uzor slobode i "ljudskih prava". Svatko doduše ima prirodno pravo biti i bolestan, ali je još veće njegovo pravo da se liječi, jer bolest, kakva god bila, nije stanje kojemu zdrav čovjek teži. Znači li to, da je sve manje zdravih ljudi na svijetu, koji se ne diče time što ne priznaju prirodne zakone? Nisu li slične pojave u društvu dovele do sloma grčke i rimske kulture i civilizacije? (Nabacujem ove misli, samo kao poticaj, jednom bi ih valjalo podrobnije elaborirati.)

3. veljače 2003.

Nisam nažalost sinoć gledao prijenos iz Lisabona, ali čujem da je utakmica bila izvrsna, da su naši rukometaši nadmašili sva očekivanja i zaslužno osvojili zlato. Oni nam mogu biti primjer. Marljivi, požrtvovni, samoprijegorni, uporni, talentirani i skromni momci spremali su se za svjetsko rukometno prvenstvo tiho, bez pompe, bez samoreklamerstva, kako to i doliči ozbiljnim ljudima, koji žele učiniti nešto istinski važno i značajno.

Čujem jutros na radiovijestima, da je neki irački nuklearni fizičar, disident koji živi u Kanadi, osporio američke tvrdnje da Irak posjeduje nuklearno oružje. Tvrdi da je to američka laž, kako bi opravdali svoju namjeravanu agresiju.

A čujem i to, da je Račan sinoć izjavio, kako je u prodaji "Sunčanog Hvara" bilo nekih nepravilnosti. "Nekih tamo sitnih nepravilnosti", imalo bi to značiti. Sporednih i nebitnih. Poznamo takve eufemizme iz razdoblja one prve (komunističke) ere vlasti Ivice Račana, naslušali smo ih se i načitali iz dana u dan i znamo što takve naoko bezazlene formulacije znače i što kriju. "Neki problemi", koji se ne imenuju i nikad ne specificiraju, zapravo su ključna pitanja o kojima ovisi i sama strategija.

"Fokus", 7. veljače 2003.

XV.

5. veljače 2003.

Milatov napad na Paara. Školstvo bi se u nas lakše uredilo i osuvremenilo kad se u nj ne bi više pleli oni, koji su ga već jednom, sedamdesetih godina, tako divno

uredili, pokazavši sve što misle, znaju i mogu, da su porazne posljedice tih njihovih “pedagoških” zahvata vidljive još i danas. O tome se valjda svi slažu; još nisam sreo nikoga koji bi mislio drukčije, osim njih samih. Jest, nitko nema pravo na monopol mišljenja, ali ni Milat i njegovi stručnjaci. Nije li vrijeme da to shvate pa da otputuju već jednom zauvijek u tu svoju (ne)zasluženu mirovinu. Pokoj vječni daruj im, Gospodine, i oprostí im, jer nisu znali što čine.

6. veljače 2003.

Tko će imati hrabrosti pa reći ovom narodu ono što mu već jednom valja reći, da bi došao k sebi? Muči me to pitanje mjesecima. Htio sam napisati i članak o tome, pa sam odustao. Teško je nekome koga voliš reći neugodnu istinu o njemu, pa i kad znaš da mu je to najbolja pomoć i jedini lijek.

8. veljače 2003.

Nakon što je Strugarov projekt “odgoja i obrazovanja za 21. stoljeće” jučer najzad (ne)slavno propao i u Saboru, nakon što je jednako prošao i na raspravi u Akademiji (samo što su to neki ljudi u njoj pokušali zabašuriti!), može se mirnije, hladnije, s više strpljenja i objektivnosti govoriti o tom doista nezrelom plodu naših “stručnjaka” za školstvo. Jadni su to stručnjaci! Već naslov tog dokumenta dokazuje pretencioznost, kakvu obično pokazuju ambiciozni poluinteligenti i nevježe: *odgoj i obrazovanje za 21. stoljeće!* Gospoda pretendiraju na vizionarstvo, oni misle da znaju kakva će naobrazba biti potrebna u 21. stoljeću. Ja to nažalost ne znam. Pitao sam i nekoliko vrsnih stručnjaka različitih struka, ali ne znaju ni oni. Ali znam, kakva je naobrazba potrebna danas, sada, ovdje, kao što znam i to, da samo takva naobrazba može osposobiti današnje učenike da mogu uspješno, pa i kreativno obavljati svoje dužnosti u ovom trenutku i tako živjeti sa svojim vremenom, a ta sposobnost osigurati će im praćenje, razumijevanje i prihvaćanje svih mijena koje će doživljavati u svome životu i svome radnom vijeku. Oni će tako, budu li sposobni danas, sada, ovdje, biti sukreatori svih novosti, koje će se dogoditi tijekom vremena. A koje će to novosti biti, to danas ne zna nitko. Možda će informatički sustav, za koji danas mislimo da je posljednja riječ i temelj budućnosti, već za desetak-dvadesetak godina biti starudija, koju će nadmašiti neki novi izum? Može li ijedna škola u svijetu educirati svoje učenike za taj eventualni trenutak? Na kraju, i nas, ovako pametne kakvi jesmo, koji smo izmislili sva ova čuda, od televizije do interneta, stvorila je škola koja nas je naobražavala za svoje, a ne za neko buduće (tj. ovo naše, sadašnje) vrijeme. Teslin profesor fizike nije ništa znao o izmjeničnoj struji. Ali je on Teslu naučio fizici svoga vremena.

Nesreća je velika, što je školstvo, prioritarno pitanje svake nacionalne politike, kod nas shvaćeno kao isključivo pedagoško pitanje, pa pedagozi sebi umišljaju, da su oni jedini pozvani baviti se njime i rješavati ga. Ali da su to barem pedagozi! Ali nisu oni pedagozi nego pedagošičari. (Davno mi je, u sedmom

razredu brodske gimnazije, moj profesor matematike, legendarni "čiko" Alinjak, stručnjak i pedagog prvoga reda, protumačio, dok smo jednog predvečerja šetali obalom Save, razliku između jednih i drugih.) Pedagozi se bave odgojem i naobrazbom u svakodnevnoj praksi, dok pedagozičari raspravljaju o tome, kako se tom praksom treba baviti, ali o samoj praksi pojma nemaju. Oni su kao kemičari, koji točno znaju kako se koji eksperiment može izvesti, što sve za nj treba, kakva će reakcija biti i koje vrijeme je za koju od svih očekivanih reakcija potrebno, ali sami taj pokus ne znaju izvesti. Drugim riječima, to su stručnjaci koji sve znaju, a ne znaju ništa. Između njihove teorije i životne prakse stoji provalija, koju oni ne mogu premostiti. A to, što oni misle da jedino oni o tome mogu i smiju kompetentno raspravljati, a ne tamo neki akademici koji su vrhunski stručnjaci u matematici ili fizici, filologiji ili nekoj umjetnosti, to je upravo dokaz njihove nekompetencije. Ne čudi me! Za kompleksno shvaćanje školskog sustava i njegova strategijskoga značenja za svaku zemlju potrebna je opća naobrazba koja nadmašuje razinu nekadašnje škole učenika u privredi; a neki od tih vrljih naših pedagozičara nisu nikada ni prestigli tu općenaobrazbenu razinu. Kako možemo očekivati bilo kakav napredak, kad bi nam ga imali donijeti ljudi koji bi najprije sami trebali napredovati velikim koracima, da bi dostigli prosječnu obrazovnu razinu ovoga trenutka?

Pročitao i Supekov članak u "Jutarnjem listu". Sa zadovoljstvom zapažam, da se posve slažem s njegovom tezom: "Zemlje u tranziciji, koje su izašle iz boljševičke diktature, najviše žele prihvatiti pax americana pa upravo one daju potporu Bushovoj iračkoj avanturi. Prvaci 'novih snaga', pretežno funkcionari Partije, odbacili su boljševičke principe pa tranzitirani, bez ikakvih načela, lako pristaju uz svaku interesnu politiku." Drugim riječima, traže nove gazde, kojima će služiti kao vazali i sateliti, samo da bi ostali na vlasti. A Hrvatska će pritom postati ono što je i u Jugovini bila, pod njihovom vlašću: neokolonija. Već godinama ne radim ništa drugo nego na razne načine i raznim primjerima dokazujem to isto!

9. veljače 2003.

Stotinama godina živjeli smo u zajedničkim državama s drugim narodima. U tom sustanarstvu imali smo i dobrih i loših iskustava. Ali kad se posljednjih stotinjak godina to sustanarstvo pretvorilo *in praxi* u podstanarstvo, počele su nevolje, od kojih je nedvojbeno najveća to što smo s osjećajem da je vlast tuđinska, pa i neprijateljska, izgubili i osjećaj građanske dužnosti i odgovornosti prema njoj. Izigrati zakon, prevariti državu gdje god možeš i kako god možeš, utajiti porez, pa i ukrasti nešto od države, nije bilo sramotno nego gotovo časno, nešto kao svjesni domoljubni čin. Tako su to barem shvaćali neki naši snalažljivi i promućurni "veliki kombinatori". Bez obzira na to, što izbjegavanje barem nekih osnovnih građanskih dužnosti nije uvijek vrlina ni pod tuđinskom vlašću, našim se "maherima" ta vrst opstrukcije (s porezom) osladila. Svidjela im se ta vrst oporbenjaštva. Uza sve eventualne opasnosti, koje su bile moguće, nosila im je sasvim otopljivu materijalnu korist. Navikavši se na to, neki se Hrvati ne mogu

odviknuti tog običaja ni danas, u vlastitoj državi. Tajeci prihode, izbjegavajući poreznu obvezu, oni su, svjesno ili ne, opozicija hrvatskoj državi. Ne vladi, koja može biti i ovakva i onakva, nego baš državi: ponašaju se prema njoj kao da je tuđa. U Jugovini je bilo i razumljivo i opravdano izbjegavati vojsku, tuđinska je bila svojim duhom i mentalitetom, ali utajivanje poreza nije bilo opravdano ni tada, jer od njega ima koristi i narod, a ne (samo) vlada. Začuduje me ta pojava danas: borili smo se za državu i željeli je, a sabotiramo je na najpodliji način. Pa dok su se takvi u Jugovini još i pribojavali posljedica, ukoliko se njihovo (zlo)djelo otkrije, danas to nastavljaju s jednakim ili još i većim intenzitetom, valjda zato jer straha više nemaju, a savjesti ionako nikada nisu ni imali. Takvi ne potkradaju državu, nego narod.

"Fokus", 14. veljače 2003.

XVI.

10. veljače 2003.

Kao antifašist građanskog a ne komunističkog tipa, tj. kao pristaša desnog centra, pristajem uz onih cca 80% Hrvata (kažu da ih ima otprilike toliko), koji ne odobravaju ratnohuškašku politiku američke vlade, prepoznavajući je silno sličnom hitlerovskoj kampanji stvaranja atmosfere povoljne za počinjanje agresije. U tom pogledu ne dijelim ni službeno stajalište HDZ-a, iako mogu dokučiti njegove razloge. Mogu ih razumjeti, mislim da ih i razumijem, ali ih osobno ne mogu prihvatiti. Barem ne kao vlastito uvjerenje. Stisnutih zuba, mogu to stajalište prešutno *primiti na znanje* kao gorku političku pragmatiku, koja me ne čini sretnim. (Je li to dokaz, da ipak nisam ogrezao u politici, tj. da nisam "nepopravljivi, *fetivi* političar"?) Moja bi izjava o tom delikatnom pitanju glasila otprilike ovako: Hrvatska zna što je terorizam, bila je žrtva i srpskog i međunarodnog terorizma i njen je strateški interes da se izvorima i uzrocima terorizma, ma čijega i ma otkuda dolazio, stane na put. Zato će HDZ svoj odnos prema predstojećem američko-iračkom sukobu u svakom trenutku usklađivati s utvrđenim činjenicama, koje utječu na definiranje hrvatskih nacionalnih interesa.

11. veljače 2003.

Nove kontroverze bile bi komične da nisu tragične. Je li Mesić potpisao Protokol o prodaji sisačke željezare Rusima ili nije? Je li to bio ugovor ili samo predugovor? Obvezuje li to ikoga ili ne obvezuje nikoga? Ako ne obvezuje nikoga, kakvu svrhu je onda imao Mesićev potpis na takvu bezvrijednom dokumentu? Je li predsjednik Republike nekakav marginalac koji nema drugog posla pa potpisuje neke nepotrebne i bezvrijedne papire? Pa onda: je li Račan za to znao ili nije? Je li Vidović supotpisao taj dokument kao odgovorni ministar ili kao neodgovorni Sišćanin? Može li itko vjerovati, da su to pitanja koja odgovorni hrvatski dužnostnici ozbiljno postavljaju i kojima se naše tiskovine ozbiljno bave

i obilno hrane? Jedino su građani, koje sam danas slušao na radio valovima oko 13 sati, rekli punu istinu i o Mesiću i o Račanu, ne birajući riječi. Ne znam koja je to bila radio-postaja. Dok sam bio na svojoj terapiji u Vinogradskoj, slušao sam što ljudi govore i bio ponosan na njihovu bistrinu i otvorenost. Sve su prozreli.

Hrvatska danas ima vladu najgoru i najsrमतniju od svih koje se uopće mogu zamisliti. I vlada i predsjednik Republike, koji je poznat jedino po ispijanju kavâ uz bljutave kavanske viceve, dosegнули su ovih dana dno, poslije kojega ih više nikakav politički uzgon ne može opet iznijeti na površinu. Bez obzira na to, jesu li tu garnituru izabrali Hrvati sami, svjesno i promišljeno, vlastitom voljom, ili im ju je, drogiranima i uspavanima, izabrao netko drugi, ta vlast zaslužuje da bude svrgnuta s čela zemlje i da se ne rehabilitira nikada više, zajedno sa svim koalicijskim strankama koje ju čine. Doduše, u većini stranaka ove koalicije ima vrijednih pojedinaca, ljudi koje cijenim, ali oni po onome što govore i rade niti ne spadaju u te stranke u kojima formalno jesu, pa i ne zaslužuju ni da snose odgovornost i sramotu koje su te stranke navukle na sebe u obnošenju trogodišnje vlasti. (Jedino u HNS-u ne vidim takvih pojedinaca. Ni jednoga jedinoga. Nekad je to bio Srećko Bijelić, njega sam cijenio i njemu sam vjerovao, ali on se pasivizirao i posve povukao iz javnosti. Slučajno?) Oni iz drugih stranaka, na koje mislim, ne bi smjeli pristati da dijele sudbinu “svojih” stranaka i njihovih kompromitiranih šefova. Bio bi zadnji čas da razmisle o tome! Ili da se odreknu tih stranaka, ili da ih rehabilitiraju tako što će im izabrati nove šefove. Jer njih, stranačke prvake ove i ovakve “šestorice”, valja što prije pomesti s hrvatske političke scene.

Negdje 1998. ili početkom 1999. na jednom političkom skupu rekao sam, da smo mi (tj. HDZ) uza sve dobro učinili i dosta krivih koraka, propusta i promašaja, te da nismo baš najbolja vlada, kakva bi trebala Hrvatskoj, “ali oni drugi, koji bi mogli doći na naše mjesto, bit će još puno gori”. Doslovno tako. I to se evo potvrdilo. A jedina pouka koja bi se iz toga morala izvesti glasi: kad već idealnoga nema, barem za sada, a možda ga ne može ni biti, jer ga ni u svijetu nigdje nema, jedino je pametno izabrati onoga koji je relativno najbolji, ili, drugim riječima, koji je najmanje loš. I koji pokazuje (i dokazuje) ozbiljno nastojanje, da bude još bolji. A *zna se* tko je to.

Izjava Mesićeva savjetnika za gospodarstvo, meni inače posve nepoznatoga gospodina: on je, veli, kriv za svu ovu zbrku, jer Mesića nije upozorio, što zapravo potpisuje. Tako on spašava čast svoga šefa, izvrgavajući ruglu sama sebe. Mesić je doduše lagao, ali nije kriv jer nije znao da laže, a nije znao da laže jer nije znao što zapravo potpisuje, budući da je potpisao dokument koji mu je pružio na potpis njegov savjetnik za gospodarstvo, taj isti gospodin, koji se danas očituje, ne informiravši svoga šefa što mu to nudi na potpis. Iz tih premisa proizlazio bi zaključak: Mesić je dakle ipak lagao, ali nije kriv za to, jer je nesposoban.

I s tom logikom Mesić bi imao biti obranjen i spašen kao predsjednik Republike! Umjesto u ludnicu, ti ljudi s takvom logikom ulaze u hrvatsku politiku i dokazuju svoje pravo da vode hrvatsku državu!

A britanska vlada izjavljuje, da ni tisuće međunarodnih istražitelja ne bi mogli uvjeriti njih, britanske ministre, da Saddam Husein nema atomsko i biološko

oružje. Drugim riječima: ako ga nema, tim gore za njega, mi ćemo ga izmisliti. Ako to nije tipično hitlerovski model, onda Hitlera uopće nikada nije ni bilo. Izmisli nekakav razlog, insistiraj na njemu i unaprijed odbij dokaze koji taj razlog opovrgavaju, i eto ti “čvrsti” *casus belli*. Tako je počeo, zar ne, njemački pohod na Poljsku 1. rujna 1939.

15. veljače 2003.

Proturatni prosvjedi i u Hrvatskoj. Hrvatska doista nije imala nikakva razloga stati uz američku politiku. Zar smo joj nešto dužni? To, što nas je 1991. prepustila agresorskoj Miloševićевой Srbiji i njegovoj JNA? Gledao sam svojim očima kad su napuštali američki generalni konzulat nadajući se da će se za desetak dana vratiti u svoju omiljenu Jugu, kad *sve ovo ovdje* završi, to jest, kad nas Kadijevićevi i Adžićevi tenkovi pregaze. A da će nas pregaziti, to je njima bilo jasno kao dan. Jesmo li im zato obvezatni? Ali sluge se žure dokazati svoju servilnost onima, koji su ih postavili. Bez obzira na službeno stajalište moje stranke, ja sam, protiveći se napadu na Irak, na istom stajalištu, na kojem sam bio i 1999., kad je NATO izveo prvi zračni napad na Srbiju. I na raspravi u Saboru dan kasnije izrazio sam žaljenje što je do toga moralo doći. Požalio sam i tada zbog nevinih žrtava, kojih će sigurno biti (i kojih je bilo, možda i više nego što je moralo biti). Unijet ću i taj govor u svoju knjigu *Na istoj crti*.

16. veljače 2003.

Demonstracije protiv ratnohuškačke kampanje SAD šire se Europom kao plamen: Rim, Madrid, London, Berlin, Moskva. Pritom se među demonstrante koji zahtijevaju mir farizejski ukrcavaju i komunisti s crvenim zastavama, Staljinovim slikama i transparentima izvorne boljševičke provenijencije. To je eto posljedica kratkovidne, glupavo sebične politike svih američkih vlada od Drugoga svjetskoga rata, koje su tražile saveznike na krivoj strani, od kubanskoga narednika Batiste i dominikanskoga gangster-generalu Trujilla do “jugoslovenskog” “maršala” Josifa Broza, odbijajući od sebe svoje prirodne prijatelje. Zato ih danas imaju sve manje u svijetu (ako ih uopće još imaju). To se događa svima koji imaju novaca kao blata, a pameti ni za lijek. Na demonstracije jučer nisam išao samo zato, da ne budem u istoj koloni s crvenima. Koliko god se razočarao u Yankeeima, s crvenima se ne mogu solidarizirati ni u čemu, pa ni protiv washingtonske politike, jer su moji motivi bitno drukčiji od njihovih. I tako, svijet će još možda požaliti što se Kolumbo ikad rodio i poželjati da se što prije rodi neki čarobnjak Antikolumbo i pokrije ono što je Kolumbo (grješkom) otkrio.

"Fokus", 21. veljače 2003.

19. veljače 2003.

Danas mi se javlja “Vjesnikova” novinarka, koja je pisala vijest o jučerašnjoj prezentaciji. Ispričava mi se na grješki. Kakvoj? Napisala mi je krivo ime. Nije namjerno. Nehotice. Žurba. Sledila se kad je to jutros vidjela. Neugodno joj je. Moli da je shvatim i da se ne ljutim. “Nemojte se ništa uznemiravati zbog toga”, kažem joj i smijem se. “Nisam ja osjetljiv, a od novina i novinara doživio sam i gorih stvari.” Da mi se nije javila, ne bih ni znao za to. Zavirim poslije u “Vjesnik” i vidim, da se po njoj zovem Živko. Živko Jelčić. Ne Jeličić. Novinari su u nas čudotvorci. Oni sve mogu. I krstiti vas po svojoj volji. I nikom ništa. Ipak, što jest – jest: moja današnja sugovornica osjetila je potrebu da se barem ispriča, a to je iznimna vrlina u ovom našem vremenu sveopće nekulture. Priznajem, da to nisam doživio ni u puno težim slučajevima, zato njenu gestu visoko cijenim.

U Sveučilišnoj radi Mihalićeva nekrologa Šoljanu u “Večernjaku” 1993. Tako sad mogu zaključiti Šoljanovu *Spomenicu*, koja neopravdano predugo kasni. Listajući, ponovno mi se roje misli o novinstvu, novinama i novinarima nekad i danas. Samo deset godina je prošlo (toliko već ima otkako je Šoljan umro?!), a kakva razlika između “Večernjaka” tada i danas. Ili između bilo kojih novina tada i danas. I uopće između novinstva nekad i sad. Novine su najbolje ogledalo svih mijena, koje su se u nekom vremenu dogodile. I stilom i sadržajem i grafičkom slikom. A to ogledalo je za nas, moram reći, porazno.

20. veljače 2003.

Na obrani magistarske radnje Anđele Vukasović, kojoj sam bio mentor. Izvrsno. A Mesić potpisao zahtjev Hrvatske za pristup u Europsku uniju. Znači li išta njegov potpis? Zna li on uopće što je potpisao?

21. veljače 2003.

U današnjem “Jutarnjem” Strugar je konsterniran, izjavljuje da nije imao pojma o katastrofalnim ocjenama dalmatinskih srednjoškolaca: gotovo 42% njih ima negativne ocjene na polugodištu. Iz toga ministar izvodi zaključak, primjeren samo njegovoj logici: to je dokaz, kaže on, da naše škole treba mijenjati. Nije se sjetio logičnijeg zaključka, da treba mijenjati ministra, koji je sebi dopustio luksuz da ne zna što se u školstvu događa, jer nije znao organizirati rad Ministarstva prosvjete, uspostaviti djelotvornu upravu i nadzor nad školama. To dakako ne pobija i onaj njegov zaključak o potrebi mijenjanja sustava školstva, ali je ta zadaća sekundarna. Primarna i prioritetna je ova, ona je *conditio sine qua non* svake daljnje uspješnosti hrvatskoga školstva. Hrvatsko školstvo treba kompetentnog ministra, koji će u svakom trenutku znati realno stanje u hrvatskim školama, a ne će biti ministar samo zato da ispuni personalnu “kvotu” svoje stranke u vladi.

Sa zanimanjem pratim zbivanja na Radioteleviziji i oko nje. Veselo. Ako je onaj nekadašnji “naš” zakon o HRT-u bio nedemokratski, sprječavajući

konstituiranje Hrvatske Radiotelevizije kao tzv. javne ustanove, onda je ovaj najnoviji, Vujićev i Račanov, to isto ali na treću potenciju. Od te tobožnje "javne" televizije ni "j". Onaj "naš" zakon bio je, hajde, recimo, prvi postkomunistički korak prema novom, demokratskijem ustrojstvu, a ovaj je i formalno i stvarno odlučni korak unatrag. Pravnici bi to nekad rekli: povrat u pređašnje stanje. Ili, drugim riječima: čisti neokomunistički totalitarizam u staniolu. Nadam se da to vidi i hrvatska javnost, kao što, siguran sam, na svojoj koži osjećaju novinari i urednici naše "dalekovidnice".

22. veljače 2003.

Razgovarajući sinoć u Brodu, prije i poslije svečanosti obljetnice HDZ-a, s raznim ljudima, primjećujem da svakodnevno otkrivam sve više svojih istomišljenika koji su sve skeptičniji prema Europi i Europskoj uniji, jer je tako zdušno zagovaraju isti oni korifeji anacionalnih ideologija, koji su još nedavno s jednakom gorljivošću, pa i dogmatizmom, pljuvali po Europi, njegovali kult SSSR-a i ispovijedali mu svoju vjernost do groba. Ne krije li se tu neka podvala, nekakvo prozirno lukavstvo? Ne kane li njeni ideolozi danas učiniti Europsku Uniju varijantom pokojnog SSSR-a, samo s drugim predznakom? Varijantom, kojoj bi taj "demokratski" predznak davao privid možda malo uljudniji, da bi se tako uspjelo? Jer njima, ovim eurofanaticima, baš kao i ranijim marksističkim dogmaticima, nisu važni predznaci, njima je samo do toga da vladaju. I to da vladaju suprotno nacionalnim interesima pojedinih naroda. Ergo, nekadašnji ideolozi internacionale i maoističko-čegevaristički šezdesetsedmaški doktrinari udružili su se da svoj zajednički cilj ostvare ovako, kad im to nije pošlo za rukom onako.

23. veljače 2003.

Nedjelja bez novina. Nije mi prva. Novine već dugo ne čitam kontinuirano, tek tu i tamo ponekad, i poneke, kad me tko upozori na nešto u njima. Slušam glazbu i opet razmišljam o njima, novinama "kao takvim", potaknut onim nedavnim prelistavanjem starog "Večernjaka": jest, novine više nisu novine nego slikovnice. Nove tehnologije nisu nimalo pridonijele brzjoj, bogatijoj, potpunijoj i solidnijoj informativnosti novinâ, što je oduvijek bio i jest osnovni smisao i jedina svrha svih novina na svijetu, nego su ih grafički dizajnirale tako da privlače oko radoznalih prolaznika, ne vodeći nimalo računa o ozbiljnim čitateljima, kojima daju znatno manje nego novine čak i prije sto godina. Tada su u novinama bile rijetke slike, ali je zato bilo u njima informacija svake vrsti, doslovce za svakoga i na njegovoj razini: od sveučilišnog profesora do kućne pomoćnice. Politički komentri bili su uvijek pisani seriozno, na temelju dokumenata ili stvarnih događaja, a rijetko kada na temelju domišljanja i nagađanja nedoučenih pripadnika "istraživačkog novinarstva". A vijesti su bile uvijek datirane, znalo se kad se nešto dogodilo, dok se to iz današnjih novina ne može uvijek sa sigurnošću zaključiti. To eventualno možete samo pogađati. Ne sjećam se kad sam u našim novinama našao neki ozbiljniji znanstveni esej o nekoj temi, koja je aktualna u bilo kojoj znanstvenoj ili umjetničkoj disciplini i zanimala bi svakog prosječnog

intelektualca. A još prije šezdesetak-sedamdesetak godina bili su to nerazdvojni prilozi u svim uglednijim novinama, barem u nekim svečanijim brojevima. Umjesto svega toga imamo novine sa slikama. U boji. Novine-slikovnice. Šarene. Cijela stranica – šarena slika. Teksta malo ili ništa. I tako od novina do novina, iz dana u dan: sve više slikâ, sve manje teksta. Doduše, s obzirom na sve nižu razinu novinarskog pisma u nas, to i nije tako loše, ali takve slikovnice sigurno ne zanimaju određeni (možda i veći) dio publike. Što su tehnički superiornije, novine su u nas intelektualno inferiornije. Te takozvane “naše novine” danas dokazuju da je u njima (a tko zna, ne misle li, možda, njihovi urednici da je isto tako i u nama?) prevladala infantilnost, površnost, senzacionalizam od danas do sutra, koji eventualno privlači samo najnenaobraženiji dio publike. Može li se to reći i za našu novinsko-čitalačku publiku? Bilo bi žalosno kad bi tako bilo. Vjerujem još uvijek, da novinski nakladnici krivo prosuđuju svoje čitateljstvo. Podcjenjuju ga. Podcjenjuju nas. A sebe precjenjuju.

"Fokus", 28. veljače 2003.

XVIII.

27. veljače 2003.

Demonstracije sindikata. Račanov Zakon o radu izazvao njihov gnjev. Rekao bih, s razlogom. Čak i s dva razloga. Prvi je, što je zakon u tolikoj mjeri asocijalan, da to nije probavljivo ni jednom objektivnom građaninu. A drugi je, što taj i takav sasvim restriktivan, rigidno neokapitalistički koncipirani zakonski prijedlog dolazi od vlade koja se predstavlja socijalnom, i od stranke, koja se preobrazila od nekadašnjih komunista i prozvala socijaldemokratskom. Pokušavam se vratiti (samo mislima, na sreću!) dvadesetak godina unatrag; zamišljam, što bi tada rekao drug Račan, da je ne daj Bože nekome palo na pamet predlagati takav zakon, kakav on predlaže danas. Teško da ne bi završio u buturnici tmurnoj, kako je jednom, negdje, ako dobro pamtim, Krleža nazvao ono mjesto u koje je Račanov režim tada tako izdašno i štedro slao “klasne neprijatelje” radničke klase i “narodne izdajnike” “naše socijalističke zajednice bratskih naroda i narodnosti”.

28. veljače 2003.

Sindikalni prosvjedi na Trgu sv. Marka. Plima nezadovoljstva i ogorčenja. Jasno je kao dan, Račan ne će biti tako nerazuman da ignorira njihov čin, ali radnički sindikati, kao i cijeli hrvatski narod, morali bi iz toga izvući pouku: ne treba popuštati, valja ustrajati bez kolebanja. Ni europska politokracija ne bi mogla inzistirati na poniženjima Hrvatske u bilo kojem obliku, kad bi hrvatska vlada bila čvrsta. Druga je pouka možda još važnija: pravi zastupnici radničkih prava u Hrvatskoj nisu niti su ikada bili komunisti, kao što ni danas nisu reformirani komunisti, nego upravo hrvatski nacionalisti. Prve ideje o socijalnoj pravdi i radničkim pravima u Hrvatskoj lansirali su Starčević i njegova Stranka prava. A jedan od prvih Starčevićevih pouzdanika, vođa Čiste stranke prava poslije smrti Staroga, od jugo-komunista najozloglašeniji hrvatski nacionalist,

Josip Frank, govorio je o radničkim pravima početkom XX. stoljeća u Saboru odrješitije i pametnije nego ikad ijedan komunistički radnički tribun. Hrvatsko radništvo nikada u 150-godišnjoj povijesti svoga pokreta, od sredine XIX. stoljeća do danas, nisu imali pouzdanijeg i istinskijeg zagovornika i branitelja od hrvatskih pravaša. Govorio je tako, da bi ga Komunistička partija bila stavila na svoju zastavu samo da nije bio istodobno i Hrvat. Ali ta pojedinost im nije godila. Da se to u obje Jugoslavije prešućivalo i tako marljivo zatiralo, to mi je jasno, ali ne znam zašto to i danas nitko ne uviđa? Samo u sklopu hrvatske nacionalne misli svi slojevi naroda, pa i radnici, mogu ostvariti i pravednost i pravdu, te zadobiti poštovanje i ugled koji im pripadaju. Jer hrvatski nacionalizam starčevićevske provenijencije nije samo demokratičan i socijalan, on je i liberalan, jamčeći sva građanska prava u smislu Francuske revolucije i Deklaracije o pravu čovjeka i građanina. U povijesti hrvatske politike Starčević i pravaši prvi su iznijeli taj program na hrvatsku političku scenu. Nije uzalud Krleža napisao *expressis verbis*, da je “najmudrija hrvatska politička glava XIX. stoljeća bila glava Ante Starčevića”. Starčević i starčevićansko pravaštvo konstituirali su u hrvatskom političkom spektru građansku ljevicu i ne znam zašto se današnji pravaši deklariraju desničarima. Zbog svoga “nacionalizma”? Ali nacionalni i socijalni programi se nipošto ne isključuju, u hrvatskoj politici oni su štoviše izvorno nerazdvojni i ne smijemo nikada pristati da nam tu podjelu nametnu “socijalisti” revolucionarnog tipa i jugokomunističke orijentacije. Upravo tom podvalom oni i razaraju hrvatsku svijest i politički identitet.

1. ožujka 2003.

Ovih dana su i Ujedinjeni narodi upozorili na dramatičnu demografsku situaciju u Hrvatskoj. Bilo je uzalud što smo prije godinu dana o tome govorili na znanstvenom skupu. Vlast nije poduzela ništa, nju to ne zanima, a ni javnost nije zahtijevala od vlasti da nešto poduzme. Za pedesetak godina bit će nas milijun manje, a bit ćemo i osjetljivo stariji u prosjeku. Tako se prirodnim putem, i bez ikakvih agresija i okupacija, nestaje iz povijesti. Ako nam se to dogodi, ili bolje, ako pristanemo da nam se to dogodi, nismo bolje ni zaslužili. I to je jedna od žalosnih istina, koje ovom narodu valja otvoreno reći.

2. ožujka 2003.

Negdje sam pročitao, u nekoj nedavnoj tiskovini, da je svojedobno Mr. Bush senior proklamirao “novi svjetski poredak”. Odmah sam se sjetio, da se sasvim istom idejom zanosio i Adolf Hitler, ali je bio ipak malko skromniji: on je proklamirao “novu Europu”. Samo Europu! Razlika je velika, ali je podudarnost još veća. I nadasve simptomatična! Očito ne može biti slučajna. Gledajući danas Stevana Dedijera i slušajući što govori i o Americi i o komunizmu i o Hrvatskoj, bio sam više nego zadovoljan: potpisao bih sve što je rekao od riječi do riječi. Uostalom, štošta od onoga što je rekao govorim već odavno. Brat Brozova biograf, kojega je njegov maršal zvao Gangsterom, valjda iz ljubavi prema

gangsterima i svoje mentalne sličnosti s njima, misli zrelije i poštenije od naših “kozmpolitskih intelektualaca”.

3. ožujka 2003.

Tražeci neke podatke i svojedobno zapisane rečenice, koje ću iskoristiti u drugom, proširenom izdanju svoje *Povijesti hrvatske književnosti*, naiđoh na dva citata iz sredine XIX. stoljeća, koja moram navesti (ne mogu tome odoljeti!), jer su i danas aktualna. Prvi je od Mirka Bogovića, iz 1852. Piše on: “Vikati ili jadikovati po zakutcima ne kasni ništa i ne vrijedi baš ni pišiva boba, ako se ondje gdje treba i gdje se može ne pokaže činom da nam je do toga stalo, kakogod sačuvati od propasti zavode naše.” I ovo: “Još se može kako tako pregorjeti kad nas tuđin mrzi, ali zlo i naopako po nas kad nas jednoga dana stane prezirati; a preziranje svaki, bilo pojedini čovjek bilo cijeli narod, sasvim zaslužuje koji je tako duboko ogrezao u mulj diferentizma da više ne haje za svoje; time baca čast svoju pod pete i zaslužuje potpunoma da mu drugi bude gospodar.” A tri godine kasnije, 1855., pisao je moj mudri Požežanin Janko Jurković: “Tko je kriv, što nam je narod pao tako duboko? Recimo istinu: mi sami.” A tko je kriv, pitam, što su te misli aktualne i poslije stopedeset godina? Recimo i sad istinu: mi sami.

"Fokus", 7. ožujka 2003.

XIX.

6. ožujka 2003.

Gledam večeras, suprotno svim svojim dobrim običajima, TV emisiju “Brisani prostor”. Doznajem kako u Sloveniji čuvaju u trezorima testove za državnu maturu, da bi spriječili bilo kakve zlouporabe. Razmišljam s tugom i strahom: što li je sve čovjek morao izmisliti, kakvu sve sofisticiranu elektronsku tehniku prizvati u po-moć, da bi zaštitio i osigurao tajnost ispitnih testova i tako zajamčio pravednost ispita. Sve te silne brave, šifre, fotočelije, kontrole, i kontrole kontrola, imale bi nadoknaditi jednu od elementarnih životnih vrijednosti: ljudsko poštenje, kojega više nema. A mogu li ga zbilja nadoknaditi? Ne vjerujem.

Imao sam profesore u nižoj gimnaziji koji su bili često gosti mojih roditelja na popodnevним ispijanjima kave ili čaja ili na večerama, ali nikome nikada nije palo na pamet da se zbog toga u školi ponaša prema meni nekako drugačije nego prema svim ostalim učenicima u razredu, da me pošteduje mojih učeničkih obveza ili da mi nešto progledava kroz prste. Kad nešto nisam znao, a to se u onim mojim vjetrogonjastim prvim gimnazijskim danima nije događalo baš tako rijetko, dobivao sam “peticu” (tada je to bila ocjena nedovoljan, a “jedinica” je bila izvrstan) kao svaki drugi moj kolega, i to od profesora s kojim sam navečer (ili sinoć) sjedio za istim stolom. Jedne godine sam čak imao i popravak, i to iz matematike, koju sam poslije, u višoj gimnaziji, neočekivano zavolio – iako je profesor Grgić, doktor matematike, često bio naš gost u kući. Nikakve protekcije nije bilo niti ju je ikada itko očekivao, a ja najmanje. Tada nisu bile potrebne sve te silne mjere “osiguranja” pravednosti. Ljudsko poštenje bilo je najsigurnije

jamstvo da nikakvih zlouporaba položaja, ni od strane profesora ni od strane nećijih roditelja, koliko god oni bili važni i ugledni, nema i ne će biti. Znam bezbroj takvih primjera. Sjećam se i još jednoga profesora matematike u brodskoj gimnaziji, Mirka Pleše: bio sam svjedok, kako je nekog predvečerja 1949. ili 1950. u školskom hodniku trčkarao oko njega jedan kapetan, polaznik večernje gimnazije, tražeći od njega da mu ispravi “jedinicu” (sada je to bila ocjena nedovoljan), “jer ja sam ipak kapetan i nezgodno je da padnem”, doslovce tako mu je govorio, a Pleša mu je kratko, ni ne zaustavivši se, čak i ne svrativši pogled na njega odbrusio: “Što se to mene tiče što ste vi kapetan, ja sam maršal u ovoj gimnaziji!” Doslovce tako. Nisam bio jedini koji je to čuo, cijela je gimnazija danima brujala od prepričavanja te anegdote, a Plešu smo od tada svi zvali samo nadimkom “maršal”.

Poslije desetak godina, kad smo hirom sudbine postali susjedi u Savskom Gaju, podsjetio sam ga na tu epizodu, a on mi je pričao, kako su ga pokušavali zbog toga diskriminirati, čak i optužiti, ali ga je tadašnji direktor gimnazije Mato Jelić odlučno zaštitio i sve je prošlo kako i treba. Pravda je bila zadovoljena, ali na najbolji mogući način: bila je plod ljudskog poštenja! Kapetanov protekcionizam nije uspio, on nije dobio nezasluženu ocjenu, a profesora, koji je branio svoje dostojanstvo i osobno poštenje, nisu snašle negativne konzekvence. I to je bila prava ljudska pravda. Pravda, koja se mora postizati tehničkim sredstvima, to je nekakva umjetna pravda, “pravda iz epruvete”, sterilna i bez duše. Ona možda može pretendirati i na epitet apsolutne pravde, ali se njome ne možemo ponositi. A ne zaboravimo ni to, da je apsolutna pravda vrlo često velika nepravda, kao što se često sve apsolutno pretvara u vlastitu negaciju. A što je najgore, ovakve mjere osiguranja pravednosti znače odustati od duhovne i moralne obnove društva i pristati na to, da nema niti će ikada više biti takvih profesora, i uopće, takvih vjerodostojnih ljudi, koji su neporočni. Da više nema istinske, ljudske pravde, koja svojom toplinom grije i potiče ljudske ideale. Zastrašujuća spoznaja, u kojoj je i ključ buduće (ne)sreće ljudskoga roda! Jer to na kraju znači, da nema više ni Čovjeka.

Kaže mi Mira: negdje je pročitala, da me je netko u nekim novinama prije dva-tri dana pozvao, navodno, da zbog svojih stajališta u svezi s američkom ratnom prijetnjom povučem konzekvence i u svojoj stranci, koja je zauzela stajalište različito od moga. Ne znam je li njena interpretacija točna, tekst nisam vidio, ne znam ni tko ga je napisao, ali ako jest, ne bih znao protumačiti, što je moj interpelant mislio da bih ja morao učiniti. *Dixi et salvavi animam meam*. U svojoj stranci nije sramota biti ponekad i u manjini. Samo u “manjaljitnoj” partiji svi moraju misliti jednako. U demokratskim strankama postoji i pravo svakoga člana da bude u manjini. Ja na to pristajem. Uostalom, nije mi to prvi put.

7. ožujka 2003.

Jutros u nekoj emisiji na prvom programu radija prof. Branica izložio je vrlo koncizno i logično katalog štetočinskih odluka “ove vlade” u svezi s hrvatskim nacionalnim interesima u gospodarstvu, posebice u pitanju zaštite i očuvanja

čistoće prirode, mora, vode i hrane, što bi nam već sutra mogao biti najdragocjeniji kapital, ukoliko sve to uspijemo sačuvati od nasrtljivih nastojanja stranih lobija, da u tom pogledu izjednače Hrvatsku sa svojim "globaliziranim" (dobrano već zatrovanim) zemljama, u čemu im "ova vlada" (poslušnički, servilno) obilato pomaže. Bilo bi dosta samo to što je prof. Branica rekao pa da cijela vlada već danas, odmah, istoga trena, pokupi svoje krpice i ode kući. Da ima imalo odgovornosti, to bi i učinila. Ali nju očito ne zanima što misli o njoj jedan ugledni znanstvenik, koji u malom prstu ima vjerojatno više nego svi oni zajedno u svojim glavama.

9. ožujka 2003.

Protoklog tjedna uporno sam kršio svoje običaje i prakticirao ono što inače ne prakticiram, a bilo bi mi pametnije da nisam ni sad: proveo sam pred TV-ekranom više vremena nego u dva protekla mjeseca zajedno. Pa sam tako gledao i emisiju u kojoj sudjeluju naši ambiciozni milijunaški pretendenti, koju sam već i prije u više navrata pratio. Ali ne zbog emisije same. Gledam je kao indikator duhovnog stanja u nas i razinu općeg znanja i opće kulture našijenaca. Nižu se tako od nedjelje do nedjelje ljudi iz svih krajeva Hrvatske, defiliraju pred kamerama insani različite dobi, različitih zanimanja i različitih stupnjeva naobrazbe, pa je slika koju oni daju i o sebi i o nama svima prilično realna i ne bismo je smjeli ignorirati. A ta slika je nažalost većinom prazna. Kakvih sve bisera nismo čuli pa i od intelektualaca, koji su se preuzetno natjecali u znanju a da ne znaju ni to, što bi sve – kao intelektualci – morali znati. Ponekad se crvenim umjesto njih. Ali nije to samo porazna slika o kvaliteti naobrazbe koja se postiže u našim školama, koje nikako da se oporave od onih zlosretnih reformi sedamdesetih godina prošloga stoljeća, a onda i na našim fakultetima, koji su se nesretno prilagođavali" razinama srednje škole, nego i o žalosnoj nesposobnosti mnogih pojedinaca, da kritički promisle sami sebe i prosude svoje sposobnosti i domete. Primjećujem, da te emisije mnogi doživljavaju kao lutriju, a ne kao turnire znanja, na kojima i odlučuje znanje, a ne sreća. Imam dojam, da su mnogi sudionici te emisije najobičniji hazarderi. Nije baš edukativno. A ne znam ni je li to (bila) izvorna intencija njenih autora?

"Fokus", 14. ožujka 2003.

XX.

12. ožujka 2003.

Atentat u Beogradu nastavlja žalosnu tradiciju srpske političke povijesti kroz stoljeća. Nikakvo iznenađenje za one koji poznaju srpski mentalitet i njihove političke metode još iz srednjega vijeka. Koliko su svojih kraljeva pobili na spavanju, kolikima su sinovi iskopali oči, to se zna i to bi i prosječno naobraženima morala biti poznata stvar, o kojoj međutim Trumbić, po vlastitom priznanju, pojma nije imao, pa kad je dvadesetih godina o tome pročitao jednu

knjigu, zgrozio se: “Pa ja to nisam znao!” Ali nas je znao odvući u taj brlog. Neznanje mu nije nikakva isprika. Ispriku mu je samo to, što je svoju zabludu uvidio, priznao i pokušao ispraviti, ali, nažalost, prekasno. Uostalom, pisao sam o tome, ali to nitko ne čita. Kod nas nitko ništa ne čita, a najmanje ono što mu se ne sviđa, što ne voli čuti, jer nije po njegovu ukusu i njegovim željama.

13. ožujka 2003.

Baja Drugi htio je u Saboru diskreditirati Sanadera i steći nekoliko lažnih poena kod lakomislene i neobrazovane publike, kojima bi zataškao fijasko SDP-a u Virovitici. Ali dogodilo se ono što Hegel zove “lukavstvo stvari”: diskreditirao je sama sebe i svoju partiju, koja još uvijek, zajedno s njim, potajno pjeva “Od Vardara do Triglava”. Dokaz panike u SDP-u nakon učestalih neuspjeha na lokalnim izborima u više gradova i općina. I nemaju krivo što su uspaničeni.

14. ožujka 2003.

Da je “ova vlada” ne samo došla na vlast nego i da upravlja zemljom bez koncepta i bez kompasa dokazuje i paradoksalna situacija u koju se sama dovela. S jedne strane poslušno ispunjava sve gospodarske zahtjeve svojih međunarodnih pokrovitelja i služi globaliziranom financijskom kapitalu, koji je danas triput okrutniji i krvopijskiji od onoga u XIX. stoljeću, protiv kojega je pisao Karlo Marx, a s druge strane povampirila je sve stare socijalističke navike i običaje. S jedne strane novi Zakon o radu, koji sputava, čak dovodi u pitanje i najelementarniju socijalnu zaštitu radnika, a s druge toleriranje radne nediscipline do razmjera samovolje. Ova je vlada ideološki nevjerodostojna i pragmatički nesposobna. Dakle je posve nekompetentna, što se svaki dan iznova potvrđuje na bezbroj primjera. I to je glavni razlog moga oporbenjaštva. Bio bih doista sretan kad bi ljevičarska vlada, uz koju ideološki ne pristajem, pokazala nacionalnu svijest, političku odgovornost i stručnu kompetenciju. Ni tada se u koječemu zasigurno ne bih slagao s njom, ali u koječemu vjerojatno i bih. Ali to je moguće u Njemačkoj ili Francuskoj, gdje ljevica nema boljševičku anabazu i nije anacionalna, kao što u Hrvatskoj većinom i uglavnom još uvijek jest, o čemu imamo bezbroj dokaza.

“Kad nešto loše započne, ne može ni završiti dobro”, rekao je, tako ili nekako slično, u tom smislu, Budiša u Saboru, kad je odbijen njegov zahtjev za deratifikaciju Sporazuma o Krškom. I to je više nego točno, što on može potvrditi i vlastitim primjerom. Započeo je lošu, besprincipijelnu suradnju s Račanom, pa je izvukao kraći kraj. Ali, što ga je izvukao on sam, to me nimalo ne žalosti. Brine me, što ga je zbog njegove nedomišljenosti izvukla i Hrvatska.

Gospodin Scheider izjavljuje, da Srbiju i Crnu Goru treba što prije primiti u Europsku uniju. Valjda kao nagradu Srbiji za njenu endemijsku nedemokratičnost i obnovljenu praksu političkog terorizma. S druge strane, kao preduvjet za ulazak u EU traži se dokaz pune demokratičnosti društva i državnih institucija. Jednima dakle treba dokaz demokratičnosti, drugima dokaz nedemokratičnosti. Pa sad, tko

je tu lud, a tko zbunjen? Ima li ikoga da to pitanje postavi dotičnom gospodinu Scheideru, koji ima drskosti da se s takvom logikom bavi europskom politikom?

16. ožujka 2003.

Slavkovih sedamdeset i pet. Poslao sam mu brzopjav u ime Razreda, a dao sam i kratku izjavu "Hini". Da je bilo što drugo, a ne Hrvat, bio bi svjetski pjesnik, jer je bolji i od nekih najrazglašenijih. U posljednje vrijeme doduše ne pratim više tako uredno što se sve lirski piše u ovom našem bijelom svijetu, ali dok sam to još koliko-toliko uspijevao pratiti, došao sam do tog uvjerenja koje, vjerujem, ni sad nemam razloga korigirati.

17. ožujka 2003.

Dani hrvatskog jezika prošli bez velikih manifestacija. Prije trideset i šest godina na današnji dan objelodanjena je u "Telegramu" povijestna *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*. Danas imamo sve uvjete da hrvatskom jeziku poklonimo najveću brigu i ljubav, a činimo u praksi često nešto sasvim suprotno. Kakav smo mi to narod? Na radiju, na televiziji, u novinama, za saborskim govornicama, toliko jezičnog neznanja i nekulture, da bismo se morali stidjeti, kad bismo samo bili malo pametniji (i kad bismo i sami uvijek znali što bismo bezuvjetno morali znati). Nije bilo Hrvata koji onih dana nije stajao uz *Deklaraciju*, svjedočim to iz vlastitog iskustva, ljudi su me na ulici zaustavljali i raspitali se o svim detaljima (sjećam se, primjerice, toga dana u Čakovcu!), jezik, hrvatski jezik, bio im je svetinja. A danas mnogi ljudi ne samo što ne znaju i ne haju saznati što je ispravno i u duhu hrvatskoga jezika, nego kao da namjerno, gotovo iritantnom, provokativnom upornošću krše sva njegova pravila. Valjda zato da bi dokazali svoju intelektualnu superiornost i tobožnji "europski" "kozmpolitizam". Od ministara do novinara, ima ih koji se upravo nadmeću tko će bolje pokazati, da ga se hrvatski jezik ne tiče i da ga štoviše prezire. Tako jedan ministar ovih dana u Saboru reče "ožuljak" (ne znam u koju školu je on išao i gdje je to čuo, ali on to reče i osta živ), drugi ne zna ni kako mu se zove Ministarstvo pa uporno govori "sport" umjesto "šport", treći se, njegov stranački kolega, pobrinuo da mu, prije tri godine, prvi potez na vlasti bude izmjena naziva saborskog Odbora za naobrazbu, znanost i kulturu u Odbor za obrazovanje, znanost i kulturu, premda je riječ "naobrazba" izrazito hrvatska, dok se riječ "obrazovanje" u hrvatskom jeziku ne preporučuje, o čemu se gospodin doktor, ako to već ne zna, mogao informirati u rječnicima hrvatskoga jezika, četvrti... Ali dosadno mi je o tome govoriti. A i stid me. U Francuskoj takvi ljudi mogli bi u državnoj službi biti eventualno samo portiri, ako bi i to.

A možda ni to! Kod nas su čak i ministri. Jedan od kobnih propusta devedesetih godina bio je i taj, što nismo osnovali Vijeće za hrvatski jezik i dali mu pune ovlasti da određuje hrvatsku jezičnu normu koja bi bila obvezatna u javnoj uporabi, uključujući i moguće konzekvence za one koji je ne bi poštovali. U Francuskoj je takav vrhovni arbitar (i autoritet) Francuska akademija. Ni jedna

nova riječ ne može dobiti pravo građanstva u francuskom jeziku ako ne dobije blagoslov Akademije. Nijednom Francuzu ne pada na pamet da se tome usprotivi. U Francuskoj je to moguće, ali u Hrvatskoj nije. Iz više razloga. Je li to dokaz, da smo još daleko od nacionalne homogenosti i političke zrelosti? Ili dokaz, da nam se opet nametnula manjina anacionalnih Hrvata, koji to svojim osjećajima zapravo i nisu?

"Fokus", 21. ožujka 2003.

XXI.

18. ožujka 2003.

Čujem da u Bruxellesu, u kancelarijama njemačkih i francuskih diplomata, nađoše prislušivače. Amerikance dakle zanima što se u tim kabinetima govori. Perspektivna budućnost Europljana!

Sinhronizirana antihrvatska hajka masonskih globalista: na Maticu hrvatsku jer je suviše hrvatska, na Akademiju jer je premalo jugoslavenka, na Sveučilište jer još nije posve pod njihovom kontrolom. Nije više dostatno samo demoralizirati ljude, posebice branitelje, diskreditirati Domovinski rat, tolerirati (a to zapravo znači: stimulirati) srpske provokacije u pojedinim hrvatskim gradovima (Donji Lapac, Dvor, možda i još gdje). Valja srozati ugled svih institucija, razoriti ih u temelju i tako obezvrijediti u očima naroda, da bi se potom obezvrijedio i sam narod. Dođu tako kojekakvi bjelosvjetski smutljivci, tko zna čiji plaćenici, vršljaju po Hrvatskoj kao da je njihovo leno, a nema nikoga da ih pristojno upozori, da bi bilo najbolje da odu tamo odakle su došli.

19. ožujka 2003.

Čujem da je Rosin izjavio, kako će Račan biti kažnjen za nepristajanje uz ratnu opciju Bushovu. To Račanu može samo donijeti dragocjene, ali nezaslužene poene u Hrvatskoj. Nažalost!

Hajka na Tuđmana: kleveću ga oni, koji su 1990./91. oblijetali oko njega, nosili mu svoje nemušte knjižuljke s dvije i po kartice vlastitoga teksta, nadajući se dobrim položajima poput ministarskih i ambadorskih, pa kad im se to izjalovilo, Tuđman se u njihovoj interpretaciji preko noći prometnuo u najvećega zlotvora. A bio bi zlotvor, da je na ta dodvoravanja nasjedao. Znam nekoliko takvih vrlo konkretnih primjera i svrbi me pero, teško da ću odoljeti a da ih najzad i ne zabilježim.

20. ožujka 2003.

Biblijska "Nihil novum sub sole" imala je očito već tada debelo pokriće u iskustvu onoga koji ju je zapisao još u Starom zavjetu, a do danas se ono potvrdilo još bezbroj puta. *Vlast je naša oborila svako pravo; priroda je u pogubnom vrtlogu izokrenula svaki zakon i svaki dogovor. Mržnja se oslobodila svih spona, a pljačka ali dušmanska otimačina otvorile su vrata rastrošnosti. Ali kojeg li užasa: bolje bi bilo reći rođačke pljačke, nego dušmanske, jer u njima se*

neprijateljska ruka divljački okreće protiv vlastite utrobe, rođaci se bore protiv vlastitih rođaka. Što nas može gore zadesiti? Ni za koga nema naklonosti, nitko nije pošteđen od straha. Na svim stranama vidjeli smo kako ruka ruku ranjava, kako je sila mjerilom pravde. Smrtonosno se častohleplje rasplamsalo do užarenja. Slijepo srljamo u propast! Zločin nas je, kažem ti, već doveo do toga, da ništa više ne smatramo zločinom.

Nisu ove riječi napisane jučer ili jutros, niti ih je napisao neki naš suvremenik, nego ih je prije 562 godine nitko drugi nego hrvatski humanist Ivan Vitez od Sredne uputio zagrebačkom kanoniku Pavlu Ivaniću. Vjerujem da će ponekome laknuti kad vidi, da su se u XV. stoljeću umni ljudi zgražali nad moralnom kaljužom u kojoj su živjeli, ali meni, moram priznati, nije zbog toga nimalo lakše podnositi ovaj kal u kome smo danas propali do grla. Naprotiv! Moj očaj je još veći: zar se ni za pet stoljeća nije mogla izmijeniti, humanizirati ljudska priroda? Crne perspektive. Još nedavno sam vjerovao, da će sloboda uzdići čovjeka do spoznaje pravih ljudskih vrijednosti, ali i ta nada polako kopni kao gruda snijega na suncu. Možemo li što učiniti, makar i u posljednjem hipu, da okrenemo novi list u povijesti ljudskoga roda? Ako još ima makar i samo trunak vremena za to.

21. ožujka 2003.

Stranke se redom očituju protiv američke ratne politike, HDZ šuti. Je li Sanader shvatio da se zajurio? Ni od njega ni od Šeksa danas nikakve izjave. Izbjegavaju novinare. Ali šteta je već napravljena, premda zacijelo i nije presudna. Bilo je u načelu pogrešno izjašnjavati se o nečemu suprotno stajalištu ogromne većine hrvatskoga naroda. Kako će HDZ uvjeriti birače da će poštovati volju većine građana u drugim pitanjima, kad je ne poštuje u esencijalnom pitanju rata i mira? Znam što je Sanader htio: osigurati potporu Amerike na sljedećim izborima. Misli zacijelo, da je ona važnija i presudnija od potpore hrvatskih birača. Ali to je kratkovidna i stranački vrlo uskogrudna orijentacija i ja na nju, takvu egoističnu, ne bih pristao nikada. Američka obećanja već su pokazala svoju vrijednost, naročito kad smo mi u pitanju: na dan kad je počela kampanja NATO snaga na Kosovu, Majstor Willy obećao je tada na HTV-u, čuo i vidio svojim očima i ušima, da je otvaranjem svoga zračnog prostora zapadnom savezu Hrvatska otvorila put svome članstvu u njemu. Pristati danas uz eventualne nove ucjene značilo bi, sasvim sigurno, pretvoriti Hrvatsku u američku koloniju, a ja za takvu amerikaniziranu Hrvatsku nisam i ne ću biti nikada. Radije bih bio za nacional-komunističku Hrvatsku, ako je to jedina alternativa amerikanizaciji.

Čitam u đeridama: *Krleža u čistilištu*. Gle, molim te! Tek sada? Prije trinaest godina, na prvim Krležinim danima u Osijeku, govorio sam upravo o tome. Prije četiri ili pet godina objavio sam i knjigu *Književnost u čistilištu* koju je, kako sam čuo, jedan moj bivši prijatelj nazvao običnim smećem (tko mi je to rekao? ne ću ga odati! Imam i ja neke svoje vrlo pouzdane informatore!), a u njoj se našao i taj tekst s nizom drugih tekstova o autorima, koji u danima slobode zaslužuju revalorizaciju bilo u pozitivnom bilo u negativnom smjeru. Da bi se danas moglo pravedno ocijeniti Krležu, valja ispuniti nekoliko preduvjeta. Ponajprije, to je pitanje današnjih "krležijanaca", njegovih glorifikatora i apologeta *a tout prix*,

koji ga najviše kompromitiraju upravo time, što ga, takvi kakvi jesu, tako glasno i nametljivo veličaju. Mentalno, oni žive s barem tridesetgodišnjim zakašnjenjem i još nisu izašli iz sedamdesetih, kada je Krleža bio nedodirljiv kao i Josip Broz. Ti njegovi puleni danas čine mu medvjedu uslugu: u naivnoj nadi da će, baveći se njime i slaveći ga, na njihovu ništavnost prijeći barem nešto od njegove veličine i slave, oni odbijaju od Krleže i mnoge od onih koji bi ga, vjerojatno s pravim užitkom, čitali i danas. Jer u Krležinu voluminoznom djelu, među pedesetak svezaka što ih je ispisao tijekom 75 godina svoga književnikovanja ima knjigâ izvanserijske vrijednosti, kao što ima i stranica, kojih bi se danas stidio i on sam. To su naime stranice, na kojima progovara ideolog rigidnog boljševizma. A ni njih nažalost nije malo! Veliki pisac, nažalost, nije uvijek bio velik ni kao pisac ni kao čovjek. Taj arogantni lav bio je strašljivac kao neki sitni mali miš. Pričao mi je Vanja Radauš negdje sredinom 1972.: napisao je on, Radauš, pismo Josipu Brozu i u vrlo učtivom tonu (pokazao mi ga je, pročitao sam ga) zamolio vladara, da pusti iz zatvora Jozu Ivičevića, Pavletića, Gotovca, Đodana, Veselicu i druge "matičare", zamislivši, da to pismo zajednički potpišu uz njega još i predsjednik Akademije Grga Novak, kipar Augustinčić i Krleža: četiri u onom trenutku zaista najautoritativnija imena hrvatske kulture! Napisao je dakle Radauš pismo i odnio ga najprije Grgi Novaku. Novak ga je pročitao i bez riječi potpisao. Uputio se zatim dobronamjerni Radauš Augustinčiću, i on ga je pročitao, ali ga nije potpisao nego rekao: "Potpisat ću ga, ako ga potpiše Fric." A Fric ga je odbio potpisati. Siroti Radauš, ničim ga nije uspio privoljeti na taj za njega zacijelo sasvim bezopasni čin. I tako pismo nije bilo poslano. Možda ga vladar ne bi uslišao ni da su mu ga poslali, ali bi se barem moglo reći da su prvaci hrvatske inteligencije u tom trenutku ispunili svoju dužnost.

22. ožujka 2003.

Ni danas iz HDZ-a od sto glasa, glasa čuti nije. Zašto Ivo ima ono Savjetodavno vijeće? Za ukras? Pričekat ću još koji dan, a onda ću vidjeti što mi je činiti. U krajnjem slučaju, napustit ću sve dužnosti u stranci.

Požar u splitskom brodogradilištu. Ove godine već treći slučaj nekakva "slučaja" u tom istom pogonu. Sve dok se ne dokaže suprotno, ali zaista ne dokaže, ne mogu vjerovati da to nije diverzija. A ne bi bilo teško pogoditi ni čija.

23. ožujka 2003.

Jutros jedna spikerica na Hrvatskom radiju poziva na svečanost turističkoga Hvara u kazalištu "Komedijska" i citira Hektorovićevo djelo *Ribanje i ribarsko pregovaranje*. Baš tako: *pregovaranje*. "Tko ih prima na posao takve neznalice, bez trunke opće naobrazbe?", pita Nada. "Oni, koji su i sami takvi", odgovorih. Ignoriranje hrvatske kulture i hrvatske povijesti uopće zacijelo joj je kod primanja na posao bila velika prednost

"Fokus", 28. ožujka 2003.

19. prosinca 2005.

On će, kaže, i dalje pisati *neću*, njega dakle ne zanima što o jeziku i pravopisu kaže stručna skupina prvaka hrvatske jezikoslovne znanosti na čelu s Katičićem, ali on se inače kruto zalaže da stručnjaci odlučuju o svim stručnim pitanjima. Ako zanemarimo sve pravopisne pa i jezične i gramatičke razloge, koji govore za *neću*, ostaje još uvijek onaj simbolički: *neću* simbolizira srpskohrvatsku opciju, jer su je uveli najprije Aleksandar Belić, a zatim Novosadski pravopis 1960. Sanader dakle optira za srpskohrvatsku tradiciju u hrvatskom jeziku, a to zapravo znači za srpskohrvatski a ne za hrvatski jezik. On se tako solidarizira s ljevičarima, koji misle da je *neću* znak lijeve orijentacije, a *neću* desne. Ali njemu i takvima valja reći da je *neću* (rastavljeno!) pisao cijeloga života i takav desničar kakav je bio Miroslav Krleža. (Kao što je korijenski pisao sve do smrti i takav ustaša kao što je bio Vladimir Nazor.) Znam da on to nije tako mislio, nego eto, nije promislio, zaletio se. Nije mu prvi put. A ne valja se zalijetati, a ni petljati u ono za što su drugi kompetentniji.

Neobjelodanjeno.

UZ 13. OBLJETNICU PRIZNANJA REPUBLIKE HRVATSKE*

Gospođe i gospodo, dragi prijatelji, kad me je prije desetak dana g. Pavković pozvao da budem danas među vama i da vam kažem nekoliko riječi, odmah sam to prihvatio, a jutros, pitajući se što bih vam rekao, prelistao sam svoj dnevnik iz onih dana siječnja 1991. i pogledao, što sam zapisao na današnji dan prije 13 godina. A evo što sam zapisao: "Hrvatska je danas postala država. Dvadesetak europskih zemalja potvrdilo je danas da priznaju njenu nezavisnost i samostalnost. Među njima, uz zemlje Europske zajednice, Švicarska, Malta, Austrija, učinit će to još Finska, Mađarska, Poljska, Češka i Slovačka, Bugarska također... A doći će i izvan europske zemlje na red vrlo brzo. Cosiga je u Britaniji odigrao jučer ključnu ulogu. Od sada, može biti što god hoće, ali hrvatska država je tu i nju više nitko ne može izbrisati, pa ni bitno ugroziti."

Pročitavši sada te rečenice, najprije sam se iznenadio: rečenice potpuno mirne, činjenične, bez imalo euforije. Očito, bile su one samo potvrda onoga što sam već odavno očekivao i smatrao neizbježnim, pa me zato nije previše ni iznenadilo ni uzбудilo. Ali sam onda zastao nad posljednjom rečenicom: "...hrvatska država je tu i nju više nitko ne može izbrisati, pa ni bitno ugroziti." Što je tada ta rečenica imale značiti, na što se ona odnosi?

Prisjetio sam se svega što se tih dramatičnih dana u Hrvatskoj događalo, a što nas je uvelike zateklo nepripremljene, jer to nitko nije mogao predvidjeti. I o tome mi danas svjedoče zapisi iz moga dnevnika. Evo: samo mjesec dana prije ovoga povijesnog dana, u prosincu 1991., zabilježio sam da je američki predsjednik Bush senior tražio od zemalja Europske zajednice da ne priznaju ni Sloveniju, a pogotovo Hrvatsku, francuski predsjednik Mitterand, također tih dana, izjavljuje da Srbi samo brane svoja prava i ne ugrožavaju nikoga, konferencija nesvrstanih zemalja zagovara održavanje integralne Jugoslavije, a istodobno Perez de Quellar podnosi izvješće Ujedinjenim narodima kao njihov glavni tajnik i preporučuje, da se ne poduzme priznavanje ni Slovenije ni Hrvatske, jer bi to moglo pojačati agresiju. Glavni tajnik svjetske organizacije dakle smatra da nisu krivi Srbi što su agresori nego Hrvati koji izazivaju njihovu agresiju jer se brane od nje.

Sve to, samo koji mjesec ranije, nitko nije mogao predvidjeti, kao što nije mogao predvidjeti da će se uskoro, a to se upravo i događalo, bezdušno granatirati i napadati gotovo cijeli teritorij Hrvatske, od Osijeka, Vinkovaca, Županje, do Zadra, Šibenika i Dubrovnika, da će mnogi hrvatski gradovi i sela poput Belog Manastira, Iloka, Tovarnika, Škabrnje, doživjeti progone i pokolje, da će Vukovar biti doslovce razoren, a hrvatski ranjenici zločinački pobijeni na Ovčari... i uopće,

* Govor na obilježavanju trinaeste obljetnice priznanja Republike Hrvatske, u organizaciji Matice hrvatske i Udruge branitelja, invalida i udovica Domovinskog rata Podravke, dvorana Matice hrvatske, Zagreb, 15. siječnja 2005.

da će Hrvatska doživjeti i pretrpjeti tolike ljudske i materijalne žrtve, koje bi teško podnijele i veće zemlje i veći narodi.

Ali to nije sve. Tih dana i mjeseci Hrvatskom su kružili mnogi zvani i nezvani pojedinci, diplomati i političari, kao što je bio lord Carrington, kao što je bio Van der Broek, kao što je bio De Michelis, tražeći tobože mirno rješenje, ali tako da onemoguće Hrvatima da se brane i otklone priznavanje Republike Hrvatske.

Od francuskog državnika Clemenceaua potječe poučni aforizam, da su neprijatelji naših neprijatelja naši prijatelji. Međutim, mi smo tih dana stekli novo, još poučnije iskustvo. Naučili smo, da stvari mogu stajati i drukčije. Tih dana su, naime, i neprijatelji naših neprijatelja bili naši neprijatelji.

Ali nisu tu bili samo oni. U Zagrebu je tih mjeseci izlazio prvi naš izrazito bulevarski list, prvi izdanak žutoga tiska u nas, popularni ST, koji je okupio na svojim stranicama znatan broj hrvatskih talmi-intelektualaca, naime poznatih ljudi od imena, koji po formalnim kvalifikacijama doista jesu intelektualci, ali to ipak nisu jer im je tragično nedostajala svijest bez koje intelektualac nije intelektualac: svijest o svojim dužnostima i obvezama, svijest o svojoj konstruktivnoj društvenoj zadaći u određenom povijesnom trenutku i moralnoj odgovornosti za svaki svoj čin i svaku svoju javno izgovorenu riječ. I ta skupina bijednih talmi-intelektualaca, u kojoj je nažalost bio i tadašnji predsjednik Matice hrvatske, dok je Hrvatska nadljudski odolijevala mnogostruko nadmoćnijem neprijatelju, u tom petparačkom listu gladnom senzacija, traži ni manje ni više nego ostavku predsjednika Republike Hrvatske. Ne treba previše političke pameti da bi se znalo, što je to tada značilo: značilo je stvoriti u Hrvatskoj kaos i olakšati srpskom agresoru, da što lakše i što brže obavi svoj posao onako, kako je to stoljetnim svojim planovima zamislio.

Ne znam, je li se to ikada igdje u svijetu dogodilo, da intelektualci žele obezglaviti vlastiti narod u trenutku njegove nadljudske borbe na život i smrt. Ali u Hrvatskoj se i to dogodilo!

I zato, kad je 15. siječnja 1992. Hrvatska postala međunarodno priznata država, priznata ne samo od desetak pojedinačnih država kao dotad nego sada i cijele Europske zajednice, onda je to doista značilo veliku pobjedu, pobjedu ne samo hrvatskog oružja nego i neslomljivoga hrvatskog duha, koji se sâm, bez ičije pomoći, uspijevao nositi s višestruko nadmoćnijim neprijateljem.

Pa kad se sada prisjećamo svih tih dana i događaja koji su ih ispunili, i ljudi koji su među nama djelovali tako kako su djelovali, onda nije samo jasna ona moja rečenica iz dnevnčkog zapisa 15. siječnja 1992., nego je jasno i otkuda naš ponos na stvaranje slobode, otkuda naše divljenje tisućama hrabrih i samoprijegornih hrvatskih dragovoljaca i branitelja, otkuda naše poštovanje i trajna zahvalnost čovjeku koji je, nepokolebljiv u svojoj odluci, znao sjediniti sve hrvatske težnje i skupiti sve hrvatske energije u jedan zanos i stopiti u jedinstvenu snagu. Naši hrvatski branitelji, a napose Predsjednik Tuđman, probudili su u nama samosvijest i vjeru u Hrvatsku, a ta vjera mora ostati duboka i čvrsta kao što je bila i dosad, jer je samo ona naš pravi put u budućnost.

"Hrvatsko slovo", 21. siječnja 2005.

O JELČIĆU HITREC, STOJIĆ I MAGAŠ

HRVOJE HITREC

DUBRAVKO JELČIĆ

Doživio je podosta duboku starost, a imao je rašta i živjeti. Omanjeg rasta i sitne građe odvažno je prolazio kroz sve hrvatske Scile i Haribde noseći u sebi onaj požeški gen naslijeđen od tolikih umjetničkih duša koje su proslavile slavonsku Atenu. Pridružio se Kanižliću i obojici Miroslava Kraljevića, Babukiću, Eugenu Tomiću, Dobrici Cesariću, Matku Peiću, Franji Cirakiju, Milki Trnini, Zlatku Boureku i još mnogima bez kojih hrvatska kultura ne bi ni izdaleka bila potpuna. Cijeli je život bio posvećen književnosti, i sam autor, ali još više cijenjen i poznat kao književni povjesnik, urednik knjiga najvećih među velikima u Stoljećima hrvatske književnosti, marljiv erudit i putnik ne toliko nepoznatim svjetovima kao požeški pustolov Lerman, nego vječni putnik po Hrvatskoj i onim njezinim naseljima koje je trebalo pohoditi književnom riječi i upućeno govoriti o svim sastavnicama neponovljivog hrvatskog identiteta.

Njegova je povijest hrvatske književnosti prevedena na talijanski. Pisao je recenzije i kritike, predstavljajući javnosti knjige koje su drugi pokušavali prešutjeti, premda znatno bolje od onih publici silom nametanih. Malen rastom, ali u hrvatstvu veći od mnogih, po prirodi stvari neko je vrijeme proveo i u komunističkoj tamnici, a samostalnu hrvatsku državu dočekao je vrlo sretan, u drugoj polovici devedesetih i zastupnik u Zastupničkom domu Hrvatskoga sabora. S Maticom hrvatskom vezala su ga desetljeća neumornog rada, a zatim je u 21.

stoljeću doživio da ga iz Matice odstrane na krajnje prizeman način jer se s novom oligarhijom ondje instaliranom naravno nije mogao složiti.

Bili smo zajedno u Saboru, u rečenom razdoblju, bili smo zajedno i u nevjerojatno dugom i za sada neuspješnom pothvatu uređenja Matoševe rodne kuće i kulturnog centra u Tovarniku. Podsjećam: prvi predsjednik odbora za Matoševu kuću bio je Dragutin Tadijanović, a nakon njegove smrti Dubravko Jelčić, oba akademici, uglednici. Tadijanović je uspio nagovoriti državu i grad Zagreb da ulože novac, ali, premda je svota bila značajna, nedovoljna da se ostvari zamašan plan. Jelčić se našao u nezavidnoj situaciji, zajedno sa svima nama u odboru, jer je ona ista opisana „moderna“ Matica hrvatska blokirala projekt tražeći da im ljudi iz Tovarnika vrate manje od dvjesto tisuća kuna koliko je Matica uložila, za sitan novac (u odnosu na cijenu projekta), posegnula za ovrhom i tvrdoglavim cjepidlačenjem dovela do toga da sve i dalje stoji napola dovršeno. A Matoš gleda odozgo i sliježe ramenima, ništa se nije promijenilo od njegova doba. Sada je i Antun Dubravko Jelčić mrtav, neka mu je laka teška hrvatska zemlja.

Hrvoje Hitrec

<https://www.hkv.hr/izdvojeno/komentari/hhitrec/33699-h-hitrec-biti-danas-pozitivan-i-nije-neka-sreca.html>

<https://kamenjar.com/hitrec-spaljivanje-je-prelilo-casu-strpljenja-jugonacionalista-i-sljedbenika-kumrovackog-zlocinca/>

MILJENKO STOJIC

DOK REVOLUCIJA TEČE

Dubravko Jelčić napustio je ovaj svijet. Veliki Dubravko. Tijelom malen, ali iza sebe je ostavljao duboku brazdu. Volio je svoj narod ma gdje on bio. Rodio se u Požegi 1930., da bi kao dječarac dospio u Čaplinu zbog nove službe svoga oca. Udahnio je tu neslomljivi hercegovački duh. Upamtio je i tadašnjeg čapljinskog župnika fra Andriju Jelčića. Istog su prezimena, ali nisu bili ništa u srodstvu.

Fra Andrija je rado zalazio u njihov dom, kao i mnogi drugi Čapljinci. Svih se dojmio pa su k njemu, odnosno Bogu, u crkvu zalazili ne samo Hrvati, nego i Srbi, muslimani... Posebno u vremenu Božića i Uskrsa. Cijeli grad slavio je te blagdane. No, nije mu to pomoglo prilikom dolaska jugokomunista. Jednostavno su ga na Širokom Brijegu kao gvardijana i župnika skratili za glavu negdje tamo u našoj Dalmaciji. Vijest o tomu Jelčićima je prenio dr. Pavao Canki koji ju je službeno dobio. Fra Andrijin lik otada se još dublje utisnuo u Dubravkovu dušu. Jelčići nisu tada predmnijevali da će ubrzo žaliti i dr. fra Radoslava Glavaša koji je kao pročelnik Odjela za bogoštovlje radio u Cankijevu Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja. Još su manje predmnijevali da će im glavu obitelji jednostavno strijeljati te 1945. Nosio je sve to Dubravko u sebi i sanjao o slobodi.

Ona se mrvicu počela nazrijevati 1967. Hrvatski intelektualci potpisali su slavnu Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, a sličnu su 1971. u Sarajevu potpisali neki drugi hrvatski intelektualci. Ona prva rodila se u okrilju Matice hrvatske koja se u ovo suvremeno vrijeme razila s Dubravkom Jelčićem i A. G. Matošem. Ovom posljednjem nisu htjeli dovršiti obnavljanje rodne kuće, a ovom prvom to je samo bila kap koja je nadošla u ionako prepunu čašu. Svjedočio sam tomu iz prve ruke družeći se s Dubravkom (sada žalim da nisam i više) kada bih dolazio u Zagreb. A protagoniste Sarajevske deklaracije povijesni vjetar razbacio je na sve strane. Neki su već i pomrli. Spomenuti pothvat bio je njihov zajednički krik za slobodom, jer u to vrijeme u BiH nisu baš bile poželjne barem donekle svjesne hrvatske ustanove.

Tako se sve te godine danas sliše u jedno: još nismo načistu sa svime. Zbog toga određeni hrvatski intelektualci prije nekoliko godina potpisivaše Deklaraciju o zajedničkom jeziku: Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca. Baš lijepo! To ni jedan Krleža nije činio. Potpisa onu Deklaraciju iz 1967. i na pritisak Josipa Broza Tita istupi zbog toga iz CK SKH. Obojica su time bila zadovoljna, kao što je Tito bio zadovoljan dok mu je prije Drugog svjetskog rata pomagao dr. Ante Pavelić. Bile su to godine 1925. - 1928. Tito se tada intenzivno bavio terorizmom ili širenjem revolucije, ovisno o tomu tko govori, pa je tako skupljao kaznene prijave. Pavelić mu je trebao da ga od njih oslobodi i on je to zaista u mnogim slučajevima svojim vezama i činio. Kad bi Tito dolazio kod njega, Pavelić bi znao zapostavljati druge klijente jer je volio zbog nekog razloga slušati Titova trabunjanja o komunizmu. Žena mu je na to govorila da će ga taj Tito doći glave, kako je o

svemu ovomu jednom Pavelićeva kćer Višnja posvjedočila na Bleiburgu književniku Marijanu Mandiću. A njih dvojica posljednje su piće popili u Tkalčićevoj. Povjesničar Ivica Šarac je nakon toga podatka napisao da je račun platio narod. Ovdje još dometnimo da Deklaracijom o zajedničkom jeziku vjerojatno nije zadovoljan ni Jevrem Brković, kao što njegov otac, prema Jevremovim riječima, nije bio zadovoljan ili spreman strijeljati žene i djecu na Širokom Brijegu te je to odbio. Na nama je hoćemo li mu vjerovati na riječ. Valjda je se popravio. U mladim je danima, naime, pokazao jugokomunistima Vjenceslava Čížeka, kako Čížek sam svjedoči, zbog pjesmica protiv Titova režima. Reklo bi se, nepredvidivi su putovi Gospodnji.

Vjenceslav Čížek svakako spada u skupinu ličnosti kakav je bio Dubravko Jelčić. Nadaren, neustrašiv, odan do kraja svome narodu i svome Bogu. Hrvanje s režimom započeo je čim je uspio naučiti slova. Za provjeru mu je otac rekao da ide na ogradi napisati Živio Maček. Kasnije je bio izbacivan iz škola i s posla, zatvarali su ga u svoje otužne tamnice gdje počinje gubiti vid, oteli ga u Njemačkoj i ponovno strpali u zeničku tamnicu gdje je gotovo potpuno oslijepio. Međutim, nije se dao. Svoje je stihove pamtio u glavi zahvaljujući načinu koji je sam smislio. Po izlasku na slobodu počinju mu izlaziti knjige, što nije bilo dovoljno DHK-u da ga primi u svoje članstvo, ali je bilo dovoljno DHK-u HB da s radošću to učini. Dobro se još sjećam toga dana kada smo mu to napravili. Kako i ne bismo! Da nam je samo svojim djelovanjem približio Boku kotorsku u kojoj je naša najstarija katedrala, ona Sv. Tripuna iz 1166., bilo bi dosta. A Čížek je učinio puno više od toga. Pokazao nam je jednostavno kako biti uspravan u nesmiljena vremena.

Malkica Dugeč svjedoči da je bio radostan kao malo dijete kada je postao članom DHK HB i kada je pod svojim prstima osjetio knjigu koju su mu dotični izdali. Umro je ubrzo nakon toga, početkom ovoga tisućljeća. A Malkica, kao jedna od onih naših junakinja nakon Drugoga svjetskog rata i poraća, ostala je svjedočiti i o njemu, i o svome mužu Boži, i o mnogim drugim Hrvatima koji su bili progonjeni. Slom Hrvatskog proljeća otjerao je nju i njezina supruga u Njemačku. Postali su »neprijateljska emigracija«. Nažalost taj duh još ni danas nije iščezao iz hrvatske javnosti. Naši iseljenici i dalje su »neprijateljska emigracija«, javni djelatnici žale što je Udba ubila tek 100-ak Hrvata... Moramo se toga sjetiti dok obilježavamo obljetnicu Udbina ubojstva Josipa Senića. Revolucija očito i dalje teče. Dokle?

Odgovor je na nama. Znat ćemo što činiti, ako već nismo slomljeni i ako se usuđujemo misliti svojom glavom.

Miljenko Stojić

<https://hrsvijet.net/index.php/kolumna-miljenko-stojic/56873-miljenko-stojic-dok-revolucija-tece>

<https://www.dragovoljac.com/index.php/razno/20574-dok-revolucija-tece>

VJEKOSLAV MAGAŠ

Antun Dubravko Jelčić: Tihi čovjek, snažnih uvjerenja i postojanoga domoljublja

Objavljeno: 10. ožujka 2020.

ANTUN DUBRAVKO JELČIĆ - POŽEGA, 1930. – ZAGREB, 2020.

Na zagrebačkom je Mirogoju u srijedu 4. veljače pokopan hrvatski domoljub, književnik, pjesnik, publicist i prozaik, književni kritičar, povjesničar književnosti, bivši zastupnik u Hrvatskome državnom saboru, akademik Antun Dubravko Jelčić, koji je prošloga petka umro u Zagrebu, u devedesetoj godini. Otišao je tihi čovjek, snažnih uvjerenja i postojanoga domoljublja, čovjek širokoga nacionalnog obzora i nesputane ljubavi za vlastiti narod, domovinu i za svoj zavičajni mikrokozmos – za požešku Zlatnu dolinu. Napustio nas je čovjek koji nikada nije podizao glas, a znao je zboriti gromko i britko. Još kao maloljetan dječak Jelčić je zbog svoje odanosti ideji hrvatske slobode osjetio mržnju, progon i zlosilje komunističke strahovlade. Godine 1945. jugoslavenski ga je režim osudio na 18 mjeseci zatvora zbog širenja antikomunističkih letaka, a dio kazne izdržavao je u zloglasnoj kaznionici u Staroj Gradiški. Preminuli akademik Jelčić iz stradalničke je hrvatske obitelji. Oca, koji je bio sudac, mu je jugoslavenski režim strijeljao 1945. Godine, podigla ga je majka a u životu mu je pomogao pjesnik Dragutin Tadijanović.

Akademik Jelčić rođen je 6. studenoga 1930. godine u Požegi. Gimnaziju je pohađao u nekoliko slavonskih gradova, a maturirao je 1951. g. u Slavonskome Brodu. Filozofski fakultet završio je u Zagrebu 1956. godine. Po završetku studija bio je profesor u srednjoj školi u Osijeku, dramaturg u osječkom Hrvatskom narodnom kazalištu te potom srednjoškolski profesor u Travniku. Godine 1960. prelazi u Zagreb, na Institut za književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU), danas Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), gdje je do 1993. g. napredovao od asistenta do višega znanstvenog suradnika i znanstvenoga savjetnika. Od 1983. g. bio je član suradnik u Razredu za književnost HAZU, a 1992. izabran je za redovitoga člana. Od 1992. do 2003. g. bio je tajnik Razreda za književnost, a od 2004. do 2010. član Predsjedništva HAZU. Od 2010. do smrti bio je voditelj Akademijina Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi. Godine 1974. postigao je na matičnom fakultetu doktorat znanosti iz područja književnosti. Njegova disertacija o djelu književnika Josipa Kosora objavljena je 1988. godine kao monografija pod naslovom *Strast avanture ili avantura strasti*:

Josip Kosor: prilog tezi o autohtonosti ekspresionizma u hrvatskoj književnosti. Knjiga je u hrvatskoj kulturnoj javnosti postigla zapažen uspjeh.

Jedan od najagilnijih književnih prosvjetitelja

Može se slobodno reći kako je Jelčić bio jedan od najagilnijih hrvatskih književnih prosvjetitelja u posljednjih pola stoljeća. Neumorno je obilazio sve hrvatske krajeve šireći svojim predavanjima kulturne obzore i radeći na očuvanju hrvatskoga nacionalnog i povijesnog identiteta. Bio je pobornik i sudionik kulturnih zbivanja u gradovima diljem Hrvatske. Na tribinama, znanstvenim skupovima i simpozijima govorio je o brojnim temama: o prinosu Slavonije hrvatskoj književnosti; o hrvatskoj vojnoj granici; o fra Kaji Adžiću (Agjiću); o fra Grguru Čevapoviću; o Ivani Brlić Mažuranić; o A. G. Matošu; o Ivanu Dežmanu; o Evgeniju Kumičiću; dvaput sudjeluje na znanstvenom saboru Slavonije i Baranje; dvaput na Krležinim danima... Desetak godina je, kao voditelj znanstvenoga skupa Dani Petra Šegedina ulagao veliku energiju u održavanje te značajne korčulanske manifestacije. Šegedinovi su dani, inače, već godinama na rubu opstanka, zbog maćehinskoga odnosa vlasti, poglavito Ministarstva kulture.

Nepregledan je popis dužnosti, projekata, radova i edicija na kojima je Jelčić radio i kojima je, kao književnik, znanstvenik, publicist, bibliograf ili urednik, dao glavni pečat. Objavio je nekoliko stotina stručnih i literarnih radova, književnoga, znanstveno-kritičkoga i političkoga sadržaja, od kojih je većina skupljena u tridesetak samostalnih knjiga i monografija. Naklada Pavičić mu je u nekoliko izdanja objavila zapaženu Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, (1997., 2004., 2005. i 2012), koja je prevedena na talijanski i na španjolski jezik. Objavljivao je i antologije suvremene hrvatske novele, kao i dnevničke zapise, a pisao je i radio-drame. Godinama je bio urednik Akademijina časopisa Forum.

Najvažnija su mu djela: August Šenoa njim samim, (1966.), Hrvatski narodni i književni preporod, (1978.), tri monografije o hrvatskih književnicima Šenoa, Kranjčević, Matoš, (1984.), zatim Preporod književnosti i književnost preporoda, (1993.), Hrvatski književni romantizam, (2002.), 100 krvavih godina: XX. stoljeće u hrvatskoj povijesti: eseji, polemike, epigrami, (2004.) te Hrvatska književnost i pravaštvo, (2011).

Objavio je nekoliko knjiga svojih uspomena, zbirku poezije Poraz pobjednika, (1962.) te roman Strah: igra jave i sna, (1994.). Bio je urednik biblioteke Izbor u Nakladnom zavodu Znanje, gdje je u doba hrvatskoga proljeća, između ostaloga, uredio iznimno vrijedan ciklus knjiga Hrvatska politička misao XIX. i XX. stoljeća, (1970.–1971.). U ediciji su bili zastupljeni: A. Starčević, E. Kvaternik, J. J. Strossmayer, F. Rački, F. Supilo, S. Radić...

Uređivao je i biblioteku Vijenac u Nakladnom zavodu Matice hrvatske, u kojoj je izdano oko 40 djela hrvatskih i stranih klasika (1979.–1989.). Uredio je nekoliko svezaka kritičkih izdanja sabranih djela Tina Ujevića, Antuna Gustava Matoša, Vladimira Nazora i Antuna Branka Šimića. S Krstom Špoljarom uredio je izabrana djela Augusta Šenoa u 12 svezaka. Uz njih je sastavio dosad jedini zbornik kritičkih radova o Šenoi, August Šenoa u očima kritike, (1978.).

Uređujući izabrana djela Tina Ujevića, dao je uz njih i enciklopedijsku panoramu Ujevićevih ideja, *Opojnost uma*, (1986.). Priredio je drugo i treće izdanje knjige *Misli i pogledi A. G. Matoša*, (1988., 2004.), dopunivši prvo izdanje koje je 1955. priredio Mate Ujević.

Književnost u čistilištu

Nakon što je nezaboravni Dubravko Horvatić 1993. godine u svojoj knjizi *Nepostojeći hrvatski pisci* upozorio na niz hrvatskih književnika koji su u komunizmu bili progonjeni, zabranjeni, otpisani i prešućeni, Jelčić je nastavio taj važan rad još temeljitije. Nakon što je ranije bio član Uredničkoga odbora edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, kasnije je, kao izvršni, a potom i glavni urednik nove edicije *Matrice hrvatske Stoljeća hrvatske književnosti*, priredio i uvodnim esejima popratio *Književna djela Ante Starčevića* (1995.), *Pripovijetke, Ratno roblje, Ognjište I. i Ognjište II. Mile Budaka* (1995.), *Izabrana djela Vladimira Kovačića i Vinka Nikolića* (1997.), *Izabrane političke spise Eugena Kvaternika* (1998.), *Izabrane političke spise Milana Šufflaya* (2000.), *Izabrane političke eseje te Izabrane književne i političke eseje Vinka Kriškovića* (2003.), *Izabrana djela Antuna Nizetea* (2004.) te *Izabrane književne i političke spise Josipa Jurja Strossmayera* (knjiga I., 2005., knjiga II. 2006.).

U svojoj knjizi *Književnost u čistilištu* Jelčić donosi 35 književno-povijesnih članaka o zabranjenim hrvatskim književnicima i njihovu djelu.

Nasilje žalosnih uspomena

I Jelčićeva memoarsko-politička proza nudi čitatelju niz dobrih razloga za čitanje i pamćenje. Knjigu *Nasilje žalosnih uspomena - Krhotine sjećanja 1967.-1969.-1971.-2003.-2007.* objavila je Naklada Pavičić 2012. godine. U prvomu dijelu knjige autor piše o svojim sjećanjima na događaje koji su obilježili hrvatsko proljeće te o razdoblju nakon 2000. godine i o svojem odnosu s HDZ-om. Kao svjedok vremena, Jelčić iz prve ruke secira dramatična zbivanja koja je izbliza promatrao. Što su na turneji po Slavoniji uoči hrvatskoga proljeća doživjeli književnici Dobriša Cesarić, Mak Dizdar, Nedjeljko Fabrio, Željko Sabol, Krsto Špoljar, Dragutin Tadijanović...? Koji su bili znakovi otpora hrvatske javnosti kulturnoj agresiji na Hrvatsku? Tko je tražio da se pisci odreknu svoga predsjednika, nacionalista Petra Šegedina? Kada je i kako Josip Broz Tito prvi put odao počast hrvatskoj himni? Kako je donesena slavna Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika?

Za promatrače suvremenih političkih zbivanja napose je zanimljiv drugi dio knjige, koji čini spis *Gdje smo bili?*. Trebao je to biti aktualan analitičko-politički spis, u kojem se raščlanjuje duhovni i moralni rasap, u kome se Hrvatska našla od siječnja 2000. do jeseni 2007. godine. Jelčić je isticao kako je to tada trebao biti njegov obračun sa 'sluganskom politikom dvojice čelnih ljudi hrvatske vlade (Račanom i Sanaderom)'. U spisu autor istražuje ponore politike detuđmanizacije, što su ju vodili Tuđmanovi politički protivnici, ali – i navodni sljedbenici (!) Jelčić, kao čovjeka iz užega kruga Tuđmanovih suradnika, razmatra što se događalo iza kulisa poltronske politike HDZ-a od 2003. do 2007. Iz kojih se razloga, kako i kada autor zauvijek politički razišao s Ivom Sanaderom? Piše

nadalje o rashrvaćivanju Hrvatske, o (ne)funkcioniranju države, o hrvatskim strankama, Europskoj uniji i o položaju Hrvata u BiH.

Akademik Dubravko Jelčić bio je zastupnik HDZ-a u Zastupničkom domu Hrvatskoga državnog sabora od 1995. do 1999. godine.

Nepokolebljivo odan ideji hrvatske nacionalne i državne samobitnosti, Jelčić je za emancipaciju i ostvarenje te ideje dao rijetko viđen prinos. Za ideale Doma i Roda, u kojima je stasao i gorio, nikad se nije ustručavao prinijeti i osobnu žrtvu. Njegov plodan i grandiozan rad na književnom i kulturnom planu tek čeka pravo vrjednovanje. To će vrjednovanje u bitnome pokazati i kakva nas budućnost očekuje.

Akademiku Dubravku Jelčiću neka je vječan spomen i zahvalnost! S nama je!

Vjekoslav Magaš
Hrvatski tjednik

<https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/33758-antun-dubravko-jelcic-tihi-covjek-snaznih-uvjerenja-i-postojanoga-domoljublja.html>

AKADEMIK JOSIP PEČARIĆ – ŽIVOTOPIS

Akademik Josip Pečarić rođen je 2. rujna 1948. godine u Kotoru. Tamo je završio osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje, a 1972. diplomirao na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu s radom iz područja nuklearne fizike. Na istom fakultetu je i magistrirao 1975. godine, a 1982. obranio doktorsku disertaciju iz područja matematike s naslovom Jensenove i srodne nejednakosti. Nakon završenog studija radio je u Geomagnetskom institutu u Grocki te od 1977. kao asistent fizike na Građevinskom fakultetu u Beogradu. Godine 1987. se s obitelji preselio u Zagreb te zaposlio na Tekstilno-tehnološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao izvanredni profesor matematike. Od 1990. radi kao redoviti profesor na istom fakultetu, od 1996. kao redoviti profesor u trajnom zvanju. Umirovljen je 2018. Do početka agresije Rusije na Ukrajinu bio je istraživač Matematičkog instituta Sveučilišta RUDN u Moskvi (Rusija). Od 2000. godine je redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, od 2016. inostrani je član Dukljanske akademije nauka i umjetnosti. Za doprinos u znanosti je 1996. godine dobio Državnu nagradu za znanost (prirodne znanosti), te je 1999. odlikovan ordenom Reda Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića.

Akademik Josip Pečarić je jedan od vodećih svjetskih stručnjaka u području matematičkih nejednakosti. Jedan je od najproduktivnijih svjetskih matematičara s više od 1300 objavljenih ili prihvaćenih za tisak radova u matematičkim časopisima. Također je i najcitiraniji hrvatski matematičar, a ima preko 230 suradnika iz zemlje i svijeta (na svjetskim bazama ima:

Google Scholar: citata: 18168, H-index: 50;

MathSciNet: publikacija: 1345, citata: 6519, H-index: 26;

Scopus: publikacija: 794, citata: 7037, H-index: 36;

WoS: publikacija: 803, citata: 6435, H-index: 34).

Prema istraživanjima sa Sveučilišta Stanford u Kaliforniji (SAD) Pečarić je po broju objavljenih radova na 2289. mjestu njihove liste za cijelu karijeru od 195605 svjetskih znanstvenika, a prvi iz RH je 14537. Na njihovoj listi za zadnju godinu koja ima 200409 znanstvenika Pečarić je po broju objavljenih radova na 2194. mjestu, a prvi iz RH je na 14538.

Osim velikog broja članaka u međunarodnim matematičkim časopisima, autor je ili koautor 40 monografija. O jednoj monografiji je u poznatom časopisu Amer. Math. Monthly, July-August 1991, poznati matematičar D. Pedoe objavio cijeli članak, a izdavačka kuća Element pokrenula je seriju „Monographs in inequalities“ u kojoj je do sada tiskano 19 monografija.

Osnivač je seminara Matematičke nejednakosti i primjene na Matematičkom odjelu Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu, i s tog je seminara do sada izašlo preko četrdeset doktora matematičkih znanosti. Danas ovaj seminar također ima i svoj dio na Sveučilištu u Splitu. Niz godina gostovao je na Abdus Salam school of mathematical sciences in Lahore pa i u Pakistanu ima niz svojih učenika koji rade po tamošnjim sveučilištima. Akademik Pečarić ima preko 230 suradnika iz cijeloga svijeta.

Godine 1998. pokrenuo je međunarodni znanstveni časopis „Mathematical Inequalities and Applications“ (izdavač Element, Zagreb), koji je već nakon dvije godine izlaženja uvršten na Scientific Citation Index Expanded (SCIE). Taj časopis je postao prvi hrvatski časopis na SCIE listi i danas je Q2 časopis a bio je i Q1 dok je na Scopusu Q1 časopis. Kasnije je pokrenuo još dva časopisa – „Journal of Mathematical Inequalities“ (danas je također Q2 a bio je i Q1 časopis) i „Operators and Matrices“ – koji su i na CC listi i na SCIE listi. Na listi najboljih hrvatskih znanstvenih časopisa (prema bazi Scopus) sva tri časopisa su visoke plasirani (ova dva Q1/Q2 su prvi i peti). Pokrenuo je i časopis „Fractional Differential Calculus“ koji je od ove godine na Scopusu. Glavni urednik je i novog časopisa „Pakistan Journal of Mathematical Sciences“.

Osim toga, član je uredništava ili recenzent brojnih međunarodnih časopisa. Kao pozvani ili plenarni predavač akademik Josip Pečarić je održao mnoga predavanja na međunarodnim konferencijama, a povodom njegovog 60-og rođendana je 2008. godine u Trogiru održana međunarodna konferencija „Mathematical Inequalities and Applications 2008“. Tu konferenciju su slijedile:

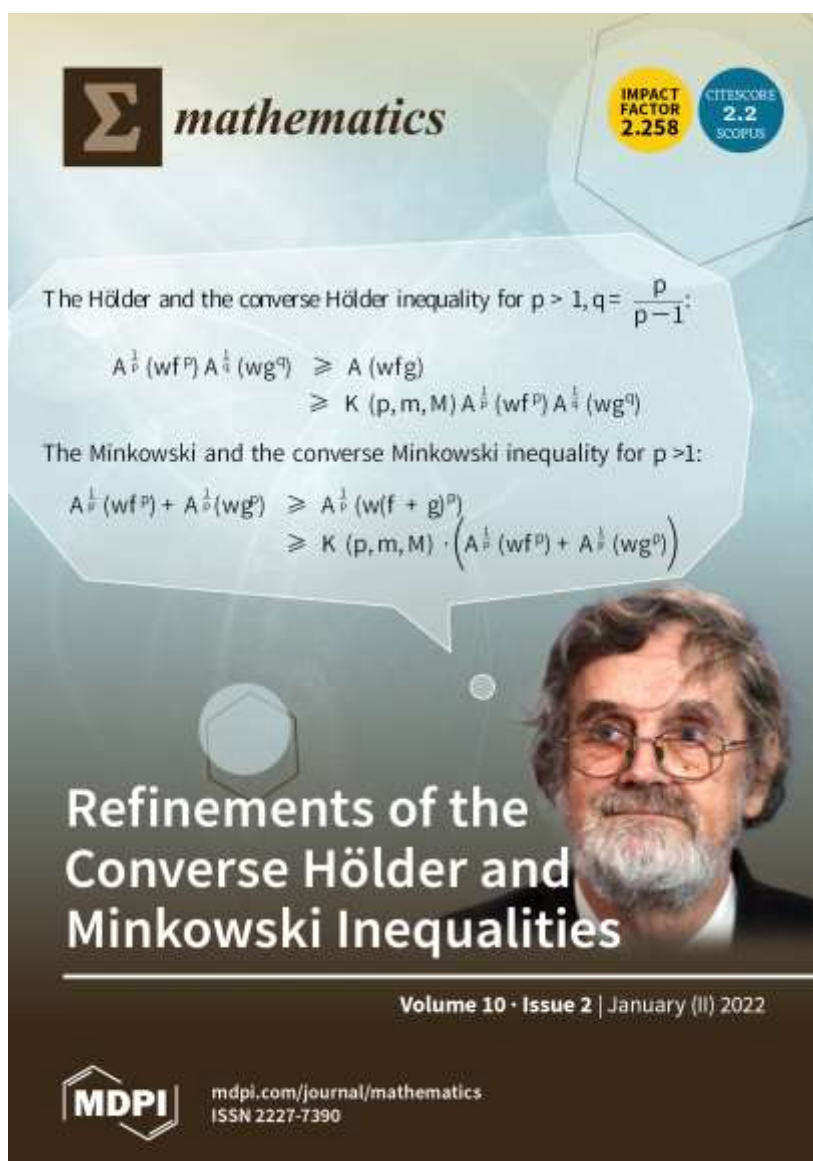
Mathematical Inequalities and Applications 2010, Lahore, Pakistan, March 7-13, 2010., Pakistan

Mathematical inequalities and nonlinear functional analysis with applications, July 25-29, 2012, Jinju, South Korea.

U lipnju 2014. godine (22.-26. lipnja) u Trogiru se pod pokroviteljstvom Razreda za matematičke, fizičke i kemijske znanosti HAZU održala konferencija pod nazivom „Mathematical Inequalities and Applications 2014 – One thousand papers conference“ u čast akademika Josipa Pečarića povodom objavljivanja više od 1000 znanstvenih matematičkih radova,

Slijedeće godine je održana konferencija Mathematical Inequalities and Applications 2015, 11-15 November, Mostar, BiH

Tri godine kasnije je u Zagrebu održana međunarodna konferencija MIA 2018 povodom njegovog 70-og rođendana..

Cover Story

Article: [Refinements of the Converse Hölder and Minkowski Inequalities](#)

Josip Pečarić, Jurica Perić and Sanja Varošanec

Mathematics 2022, 10(2), 202; [doi:10.3390/math10020202](https://doi.org/10.3390/math10020202)

<https://www.mdpi.com/2227-7390/10/2>

[Mathematics | January-2 2022 - Browse Articles](#)

Zbog njegovih zasluga u matematici, akademiku Pečariću je posvećen jedan broj časopisa „Banach Journal of Mathematical Analysis“, Vol. 2, No.2 (2008). Riječ je o međunarodnom znanstvenom časopisu koji je na SCIE i CC listi, a u tom posebnom broju članke su objavili i posvetili ih akademiku Pečariću mnogobrojni svjetski matematičari. Intervju koji je tamo objavljen (str. 163-170) objavljen je i na kineskom u časopisu Mathematics 3 (2012), 245-249. Nekim Pečarićevim istraživanjima (inače citiranih i u časopisu “Nature”, a s P.T. Landsbergom objavio je članak u časopisu Phys. Rev., A35 (1987), 4397–4403.) posvećen je i članak "Accentuate the negative", Math. Bohem. 134 (2009), no. 4, 427-446. kojeg je napisao Peter Bullen, profesor emeritus sa Sveučilišta u Vancouveru

Nedavno je tiskan knjiga Matice Hrvatske PRIJELOMNA VREMENA / Hrvatske zemlje nakon 1918, a o znanosti piše dr. sc. Zdravka Jelaska Marijan s Hrvatskog instituta zapovijest. Tako na str. 413. piše: *Djelovali u inozemstvu ili u Hrvatskoj, neki od hrvatskih znanstvenika su tijekom 20. stoljeća dali važan doprinos svjetskoj znanosti, prvenstveno nobelovci Lavoslav Ružička i Vladimir Prelog (kemija). Značajan ugled stekli su i fizičar Ivan Supek (električnavodljivost materijala na niskim temperaturama), matematičari Vilim (William) Feller (teorija vjerojatnosti) i Josip Pečarić (teorija nejednakosti), molekularni biolozi Miroslav Radman i Ivan Đikić, fizičari Davor Pavuna (supraprovodljivost i nano-inženjering) i Marin Soljačić (bežični prijenos energije i nano-fotonika) i mnogi drugi.*

Akademik Pečarić poznat je i po svom publicističkom radu. Objavio je više od 140 publicističkih knjiga.

18/10/2022

Σ mathematics

IMPACT FACTOR 2.258
CITESCORE 2.2 SCOPUS

The Hölder and the converse Hölder inequality for $p > 1, q = \frac{p}{p-1}$:

$$A^{\frac{1}{p}}(wf^p) A^{\frac{1}{q}}(wg^q) \geq A(wfg) \geq K(p, m, M) A^{\frac{1}{p}}(wf^p) A^{\frac{1}{q}}(wg^q)$$

The Minkowski and the converse Minkowski inequality for $p > 1$:

$$A^{\frac{1}{p}}(wf^p) + A^{\frac{1}{p}}(wg^p) \geq A^{\frac{1}{p}}(w(f+g)^p) \geq K(p, m, M) \cdot \left(A^{\frac{1}{p}}(wf^p) + A^{\frac{1}{p}}(wg^p) \right)$$

Refinements of the Converse Hölder and Minkowski Inequalities

Volume 10 · Issue 2 | January (II) 2022

MDPI mdpi.com/journal/mathematics
ISSN 2227-7390

Cover Story

Article: Refinements of the Converse Hölder and Minkowski Inequalities

Josip Pečarić, Jurica Perić and Sanja Varošaneć

Mathematics 2022, 10(2), 202; doi:10.3390/math10020202

<https://www.mdpi.com/2227-7390/10/2>
Mathematics | January-2 2022 - Browse Articles